L. as. 96 5

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

Seite	79	Zeile	13	lies	חיוס	statt חמוט
	==	—	14	—	כני	— כתי
	==	—	19	—	כני	— כתי
	81	—	9	—	ט"ק	— ט"כ
	87	—	11	—	מסכה ג'	— מסכה ו'
	92	—	5	—	ופיו'	— ופיו
	96	—	23	—	כחניטון	— כניטין
	116	—	5	—	קכ"ח	— קפ"ח
	129	—	5	—	וכים	— ותים
	146	—	30	—	ירחין	— ורחין
	147	—	3	—	ערוב	— ערוך
	167	—	10	—	כגרון	— כגרזל
	179	—	9	nach פומבי ist zu lesen:		וכתב ר"ח תסבי פומבי
	182	von unt.	8	—	מנין	— מני"
	199	von oben	14	—	כרדסקות	— פרסקות
	201	—	4	—	מ"ה	— חה

Bayerische Staatsbibliothek München

Druckfehler im Hebräischen.

Seite	1	Zeile	10	lies	מורקסין	statt	מירקסין
	4	—	5	—	גג	—	גל
	=	—	19	—	נערך	—	נדרך
	6 von unt.		7	—	כ"ד	—	כ"ז
	13 von unt.		1	—	פיו"לק	—	טו"לק
	18 von unt.		1	—	עוסה	—	עולה
	23 von oben		4	—	וה"ל	—	וה"ו
	=	—	9	—	מעות	—	מעת
	25	—	18	—	לעיניס	—	לסיניס
	26	—	4	—	להפון	—	להפיק
	=	—	23	—	ל"ז	—	ל"ד
	29	—	12	—	נריתך	—	נריתס
	30	—	10	—	כינוסין	—	כינומין
	32	—	2	—	פטירק	—	פירק
	=	—	22	—	נסיפקי	—	נסיפקי
	36	—	13	—	נלי	—	נלי'
	=	—	14	—	החמת	—	החמת
	38	—	6	—	כ"ז	—	כ"ק
	=	—	27	—	מ"ו	—	מ'
	39	—	5	—	מדבר	—	מדרס
	=	—	6	—	רכ"ז ט"נ	—	קע"ק ט"ק
	40	—	9	—	כפריס	—	ככיס
	43	—	3	—	כדמסמע	—	כמו מסמע
	=	—	4	—	כ"ז	—	כ"נ
	=	—	16	—	סמור	—	סמוי'
	50	—	3	—	ט"ק	—	ט"נ
	55	—	19	—	סתיקן	—	סתין
	58	—	25	—	קורין	—	קמרין

Bayerische Staatsbibliothek München

Seite 101 Zeile 12 lies: Schregers st. Schreyers
— 103 — 15 l. Ovid st. ovid
— 105 — 1 l. Fortbewegen st. fortbewegen
— 108 — 24 l. Ob st. Db
— 113 — 7 v. u. l. Verr. st. Vers l. 5. 73 st. 573
— 114 — 10 l. Eustathius st. Eustachius
— c — 16 l. verletzendes st. verletzends
— 115 — 7 l. M st. m
— 119 — 15 l. Melopeponen st. Melopepon
— 124 — 8 v. u. l. ein st. einen
— 126 — 2 l. Edelsteinen nach verschiedenen
— 133 — 13 l. überflüßig st. überflußig
— 134 — 14 l. p. 398 st. 21.
— 135 — 1 Hagers st. Hogers
— 137 — 8 l. neuverheirathete st. unverheirathete
— 139 — 4 v. u. l. p. 743 st. 115.
— 140 — 7 l. dicke st. diese
— 141 — 1 u. 12 v. u. l. Jonquillen st. Janquillen
— = — 1 v. u. l. Tazette st. Tazelle
— 145 — 16 l. Tennemann st. Tannemann
— 151 — 14 muß nach utricularis das , wegfallen.
— 153 — 14 l. Malayen st. Malaven.
— = — 17 l. Dschiagara st. Dschiagena
— 158 — 2 v. u. ist nach quad.[illegible]edes *ovipares* zu lesen.
— 160 — 2 l. G. st. g.
— 169 — 9 v. u. l. Mutinensis st. Mutinenchis
— 170 — 8 Sarakeni st. Garakeni.
— = — 2 l. Langlès st. Langle's
— 175 — 16 l. Geschirr st. Geschier.
— 180 — 13 v. u. l. karyon ponticon st. karya pontica.
— = — 1 v. u. l. Wallnüße st. Wallnuß.
= 182 — 5 = = l. von st. vom
— 186 — 5 l. den st. der
— 188 — 2 v. u. l. Prakrit st. Prafrit.
— = — 1 = = l. Mainz st. Mez
— 195 — 7 l. por st. per
— 202 — 2 l. begünstigen st. günstigen
— 203 — 8 l. entsprechenderes st. entsprechendes
— = — 19 l. Onomastikon st. Onamastikon
— 206 — 13 l. Schoten st. Schotten
— 207 — 8 v. u. l. kedrinon st. kedrinum.

Druckfehler im Deutschen.

Seite	5	Zeile	2	lies: holosericon statt: holosericum.
—	5	—	11	von unt. l. Kamern st. Kammern
—	6	—	11	l. Geld st. Gold
—	9	—	11	l. . st. ;
—	11	—	2	l. Brückmanns st. Bruckmanns
—	12	—	3	v. u. l. Cochinchina st. Lochinchina.
—	13	—	13	l. Chineser st. Chinenser.
—	"	—	21	l. Lobe st. Loben
—	14	—	2	v. u. l. würden st. wurden
—	15	—	2	l. Plin st. a
—	16	—	8	l. angelos st. aggelos
—	23	—	1	muß hinter scala das , wegfallen.
—	30	—	2	l. apotheke st. aprtheke
—	"	—	7	v. u. l. einsalzt st. einsetzt.
—	34	—	2	l. weiße st. Weiße
—	"	—	6	l. röthlichen st. röthhlichen
—	"	—	14	l. welches st. welcher
—	44	—	6	v. u. l. Siehe vor Opobalsamum
—	46	—	2	l. Fußgestelle st. Fuß, Gestelle
—	51	—	[illegible]	v. u. l. Dioscor st. L. Dioscor.
—	"	—	7	" " " Gingidion st. Giggidion.
—	56	—	14	l p. 68 nach P. I.
—	58	—	11	v. u. l. Beiname st. Beinamen
—	60	—	15	l. sondern st. soudern.
—	91	—	5	v. u. l. ; st. ,
—	64	—	9	l. Martini st. Morlini
—	66	—	13	l. hohles st. solches
—	"	—	8	v. u. l. menschlicher st. menschlicher
—	"	—	9	l. ersteren st. ersterem
—	"	—	5	l. ed st. ab
—	"	—	6	l. Die st. die
—	84	—	6	v. u. l. noch st. wohl
—	86	—	3	l. Tremissis st. Tremishis
—	"	—	8	l. Tressis st. Treshis.
—	87	—	8	v. u. l. Bezeichnung st. Beziehung
—	88	—	8	l. trapezites st. trapesites
—	"	—	10	l. trapeza st. trapesa
—	"	—	12	l. umsetzten st. umsetzen
—	99	—	11	muß (griechisch kyllos) wegfallen.
—	100	—	4	v. u. l. lympson st. lymaçon.

שרית. S. 87. שרית שרופא ist dasjenige, was die Römer uraea cybia, nämlich würfelförmige Stücken Fleisch, die am Schwanze des Tritons abgehauen wurden, zu nennen pflegten. S. Plin. 32 s. 53.

כרכדניא. S. 93. Dieser Edelstein wurde nach dem Orte Karchedohn, d. i. Karthago, also genannt.

סיקריקון. S. 153. Die Verfasser des Diction, d'hist. nat. führen eine mineralische und eine vegetabilische Substanz unter dem Namen Tabaschir an. Von der erstern sagt Patrin: sie sey eine erdige Materie, welche man in kleinen Massen im Innern einer Bambusgattung finde, und setzt hinzu, daß er von Macie gehört habe, sie sey eine Kieselerde. Von dem vegetabilischen Tabaschir sagt Du Tour, daß sie eine Art von Zucker, oder eine verdichtete Substanz wäre, welche gewisse Rohrgattungen in Indien erzeugen. Der berühmte v. Humboldt schrieb aus Lima in einem Briefe an Delambre vom 25sten November 1802, daß er eine neue kieselartige Substanz mitbringen werde, welche mit dem ostindischen Tabascher Aehnlichkeit hat und sich in einer wiesenmäßigen Grasgattung findet, die man mit dem Bambus verwechselt hat. Man sieht hieraus, daß wir bisher über die Natur dieser merkwürdigen Substanzen immer noch in Ungewißheit geblieben sind. S. Lippold und Funke's Supplementband zum neuen Natur- und Kunstl. S. 105. Weim. 1805.

Druck-

גליד. S. 51 von dem lateinischen gelidus abgeleitet, bezeichnet Eis.

גנגידין. ebendaselbst. Dieses Kraut ward insbesondere in Syrien angebaut und sowohl roh als gekocht genossen. S. Plin. 20, 5, 16.

דיושא. S 55. Diaeta, ein Stockwerk S. Lexic. Vitruv. s. v.

ווילון. S. 71. Die innern Gemächer der Alten hatten selten Thüren, gewöhnlich nur Vorhänge aus buntgewirkten Teppichen. S. Pollux 10, 32. Böttigers Sabina S. 327.

שמרגדין. S. 73. Alle grünen Edelsteine und Halbedelsteine als grüne Jaspisse, Praser, Melachite, Flußspathe ꝛc. hießen im Alterthume Smaragd. S. Beckmann zum Marbodus de Gemmis s. 7 p. 25. *Millin* Dictionaire des beaux arts T. 1 p. 518.

זנגבילא. S. 73—74. Was der Targumist מן אילני דזנגבילא, das Bäumen von Zanguebar nennt, ist Sandelholz. S. Fabers Archäologie Th. 1. S. 377. Vergl. *Rumpf* Herbar. Amboin. II. p. 48. sq. Beckmanns Waarenk. Th. 2 S. 132 flg.

טנבורא. S. 82. Tambura heißt bei den Arabern ein gewisses Saiteninstrument, welches Niebuhr in seiner Reisebeschreibung Th. 1. S. 179 beschreibt, woselbst auch eine Abbildung davon, so wie bei Pfeiffer a. a. O. Fig. 3 und bei Löwe (Psalmen-Uebersetzung) Fig. 10 zu sehen ist.

טסקא und טגרא ebendas. sind mittellateinische Wörter.

טריבול. S. 84. Diese Art das Getraide auszudreschen hat sich im Morgenlande bis auf die neuesten Zeiten herab erhalten. S. Paulsen vom Ackerbau der Morgenländer S. 132 flg. Niebuhr a. a. O. S. 152. Björnstahls Briefe Bd. 4. S. 182 flg.

טרית.

Berichtigungen und Zusätze.

אישטים. Seite 20. In andern Ausgaben der Mischna steht in Bartenora's Erklärung wirklich אינדקו; wir hatten die Offenbacher Edition von תקנד vor uns. Ferner ist עצפור unrichtig durch Zatiphra erklärt worden. Oezfor oder Oezfar heißt bei den Arabern der Saflor oder sogenannte wilde Safran. S. Forskal Flora Ar. p. LV. Dasselbe gilt von dem aramäischen מוריק. Vergl. den Artikel קורטמי.

אסכלה. S. 22 — 23. De Lara's Meinung, daß dieses Wort in der Bedeutung von Rost das griechische exchara mit Verwechselung der ל und ר sey, scheint die richtigste zu seyn.

אספרגום. S. 25. Die Alten bereiteten auch aus Spargel einen Wein. S. Plin. 14 s. 19, 4.

בורלא. S. 42. Mehrere Gattungen Steine, die in die Farbe des Berylls spielen, worunter der gegenwärtig unter dem Namen Aquamarie bekannte Edelstein der geschätzteste war, trugen im Alterthum den Namen, Beryll. S. *Millin* Introduction à l'etude des pierres gravées. p. 10. Par 1796.

ברכיר. S. 49 ist ein Hauptwort und soll wahrscheinlich brachiale d. i. ein Armband, mit der häufig stattha-benden Verwechselung der Buchstaben ל und ר bedeuten.

גליד.

selben aus der Ursache zu Theil, weil Andromagus, deren erster Erfinder, das Fleisch solcher giftigen Geschöpfe dazu genommen haben soll. S. Jablonskie's allgemeines Lexicon der Künste und Wissenschaften. S. 1551.

תְּפִית

כלים פרק כ"ג משנה ג' תפית של חמור שהוא יושב עליה טהור. וכתב בעל ערוך תפית פי' בלע"ז בר"דא (barda, eine ArtSaum-sattel) והיא של צמר שעושין ממנו פילטו"רו שמו בלשון ישראל לבד. ויש מפרשים עניש העשויין ע"ג החמור למשמוי. מר"ג פי' בל"י ורומי מכסה של סוס או חמור מצויר או מרוקם בצורות, עיין ערך טפיט.

Tapete.

Eine Decke. S. טפיט und die Anmerkung zum Art. קמפון

תַּרְכּוֹס

כלים פרק כ"ד משנה ה' שלשה תרכוסין הן של ספרין טחה מדרס, פי' בד"ט: תרכוסין כלים של עור כעין קרגזים, וכתב בעל תו"יט הרמב"ם בפתחו פרק כ"ו מה"כ כתב תרכוסין בל"ף וכן הוא בערוך. וכתב בעל ערוך ויש אומרים תרכוס מין עור הם ובלע"ז מאלו (male, ein Felleisen, kleiner Koffer ꝛc.) מר"ג פי' תַּרְגּוֹם בלשון רומי עור בהמה בשערו כמות שהוא שלם.

Tergus.

Eine Thierhaut, ein Fell, und was daraus verfertigt ist.

תְּרֵנוֹס

ברחשית רבה פרשה ס"ט קותן לבניו שנתן יעקב לבניו תחת רחשו נעשה כמטה **וכתרנוס** בילמדנו כסקס ויקחו לי תרומה עד שלא נבנה בית המקדש היה העולם עומד על **תרנוס** של שתי רגלים משנבנה בתבסס העולם ועמד על יושבו וכו' וכתב בעל ערוך פי' כסא וכתב בעל מ"ע וכן נקרא בלשון יון.

Thronus.

(griech. thronos.)

Ein erhabener Sitz, ein Thron.

Berich=

ממון, מה עשה? העמידו קומים על **תיסבריורת** שלו ה"הד
ושמואל בן גרשום בן משה נגיד על המוגרות. ירושלמי כתובות
פרק שלשה נידונית וחולת וכתבת **לטסורא** דקרתח. תהלים
ס"ח י"ד **וטסבריהא** חלין חוברין סנין. שם ק"ה ל' מחוגרותיו
תרגום מן **תוסבריא** דיליה. שם ק"מ י"ג מזוינו מלחים, תרגום
תוסברנא חלין. קהלת ג' ח' וסגלת מלכים, תרגום ושפרי
מלכין. אסתר ח' ח' ויום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה
את בית המן, תרגום ביומא ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא
ית בית דהמן ויח כל **טסברוי** ויח כל עתריה. מר"נ **תסבר**
בל"י ורומי קונר וסגולת מלכים.

תיקא תיק

סדת קי"ו ט"ב מסכה חלילין
תיק הספר עם הספר **ותיק**
התפילין עם התפילין וח"ש עפי שיש
בתוכן מטות. חיוד כ' כ"ה שלף
ויצא מגוה, תרגום שלף ונפק
ותיק נדלין **ותיק** כנורות.
מכחל, **תיק** מכתב, זה הכלל
פי' נרט': לקפוי למכסה.

כְּ**תֵיקָה**. כלים פרק י"ו מסכה ג'
שם מסכה ח' **תיק** הסיף, **תיק**
העשוי **לתיק** טמא לכפוי טהור,

Theca.

(griech. theke.)

Ein Futteral, eine Degenscheide.

תיריוקי

סדת דף ק"ט ט"ב אמר ר'
יוחנן תכיגרון ומכנגר ותירייקא
מועילו, בין לגילוח ובין לכספים,
פי' רש': **תיריוקי** נרי. כדרים
דף כ"ח ט"ב וכי **תוריוקי** לגופא,
פי' רש': תורייקי תירי"וקא
דלט"ו. תר"נ פי' בל"י ורומי
רפואה מתוקנת מן בשר נחש עם
בשמים ומחים לגד שם המות
ותושלתיה רבו מלספור.

Theriaca.

Eine aus vielerlei Bestandtheilen zusammengesetzte im Alterthum hochberühmte Medicin wider das Gift und den Biß giftiger Thiere. S. Plin. 20, 24, 100. Scrib. Larg. 163. Der Name dieser Arznei, welcher etwas von giftigen Thieren oder Schlangen bereitetes anzeigt, wurde derselben

beiden Aehnlichkeit hatte. Plinius beſchreibt verſchiedene Arten davon, die alle mit Arten von unſerm Onyx übereinkommen. M. ſ. hierüber L. von Launay Mineralogie der Alten S. 112. *Millin* Dictionnaire des beaux arts. T. 3. p. 486. suiv. Par. 1806.

ת

תורפיתא

תהלים מ"ד י"ד לטע וקלס, תרגום ממיקנותא **ותורפיתא**. נדה פרק' מתנה מ' הרואה כתם על נשרו כנגד בית **התורפה** טמאה, פי' נרט': בית התורפה בית הערוה, עיין מה שכתב בעל תו"ט ע"ז. תרומות פרק מ' מתנה מ', נכורות דף ל"ג ע"ב, ופסחים דף ט"ו ע"א, ודף כ' ע"ב אם היתה מונחת בחקוק **תורפה** יניחנה בחקוק המולט. ע"ז פרק ג' מתנה ג' דף כ"ט ע"ב ההולכין **לתרפות** אסור לסחת ולתת עמהן והנחין מותרין, פי' רשי': **לתרפות** לטעות ע"א למרחוק, ונדף ל"ג ע"ב פי' תוס' נשם הר"ר שמעי' **תרפות** מקום טנופת כמו בית **התורפה**, וירושלמי פי' לשון **תרפים**. וכתב בעל ערוך לשון יוני הוא ובלע"ז כמי לדבר שחינו הגון קורין **תורפי** וקלילים קרי לה **תרפות** לשון גנאי כמו **תורפה** של אשה מקום הטנופת, וקלס תרגום **תרפותא** ע"ש. וגם ר' שלמי התשבי כתב בית **תורפא** של האשה הוא כינוי לערותה וכן בלשון רומי קורין לערוה **טורפטודו**. ובעל מ"ע כתב פי' בלשון רומי מכוער בגוה ומטונף.

1. Turpitudo. 2. Turpis.

1) Schande, Unehre, Schändlichkeit. 2) Häßlich, ſchändlich, beſudelt, ſowohl im ordentlichen als im ſittlichen Verſtande.

תיאטרון

זיקע טיקטר.

Thesaurus.

Vorrath, Schatz, Schatzkammer.

תיסבריות

ירושלמי ברכות פרק ט' דף י"ג ע"ג כיון שרואה דוד כך שהוא חושב ממון,

תולעת של שומשמין החולתן.
ר"ה דף י"ג ע"ח כדילה חסה
שומשום וכו'. וכתב בעל
ערוך פירוש בלשון ישמעאל
שמשם ובלע"ז שושמי
זרעונין ירוקין קן. (Sesamo)

Der Saame wird im Morgenlande im April oder Mai reihenweise, wie bei uns die Bohnen, in einen wohlbereiteten Acker gelegt und im September reift die Pflanze. Die eirunden, weißlichen, markichten Saamen werden in ihrer Heimath, etwa wie Hirse, als Gemüse gekocht, oder in einem Mörsel gestoßen, an Speisen gethan, auch unter das Brot gemischt und zu verschiedenen Bäckereien benutzt. S. Lipp. und Funke a. a. O. Brown's Reisen in Afrika, Aegypt. u. Syrien. A. d. E. von Sprengel. S. 320. Weim. 1800. Olivier a. a. O. Th. 2. S. 281. Aus denselben wird besonders ein weißes und wohlschmeckendes Oel gepreßt, welches statt der Butter an Speisen, als Arznei und wie Roger erzählt, vorzüglich gern zum Brennen gebraucht wird, weil es nicht raucht und einen angenehmen Wohlgeruch verbreitet. S. *Roger* la Terre Sainte. p. 26. Par. 1664. Mit dieser im ganzen Orient häufig wachsenden Pflanze ist Palästina sehr reichlich versehen. S. *Volney* Voyage en Syrie et en Egypte. T. 1. p. 289. Par. 1787. Die zur Enthülsung des Sesams erforderliche Vorrichtung, welche Mago beim Plinius beschreibt, muß schnell ins Werk gesetzt werden, da der Sesam sonst eine schmutzige Farbe bekommt und schimmlig wird. S. *Plin.* 18, 10, 23. Hierauf scheint der Vergleich in der angeführten Stelle von Sota anzuspielen.

שַׁרְדֹנִיָּא

שמות רנה פרשה וזה הדבר
חסר תעשה להם רחוקין שרדנגין.
פי' בעל מוכיח ערוך בל"ר מין מטבע
טובה.

Sardonix.

Ein Edelstein, dessen Name offenbar aus Sarda (dem Karneol) und Onyx zusammengesetzt ist, weil der Stein mit

ad Geopon. 11, 27, 1. p. 832. *Sprengel* l. c. l. p. 180. Der Majoran ist eine bekannte Gewürzpflanze, wovon alle Theile einen starken angenehmen Geruch und einen gewürzhaften bitterlichen und dabei scharfen Geschmack haben. Den Alten war derselbe schon als Arzneimittel zu innerlichem und äußerlichem Gebrauch bekannt. S. Dioscorides 3, 47. Plin. 21. s. 93.

סלסה קלחין ודהן סלסה גדעולין ושומשוק הוא דמסתכתא הכי לחתי מכלי לי? לקוקיניפי רמי: לקיקייני לתילעיס סגדני מעיס. קר"ג דספרו מ"ע פי' בל"י מין עשב של ריח טוב ועלהו עומד בלחותו ימים רבים, ויש קומרים כי כן שמו גם בלשון מלרי וקדומי.

Semsem.

So wird der Sesam (Sesam. indic.) noch in unsern Tagen in Aegypten genannt. S. Forscal l. c. p. 113. Sonnini a. a. O. Th. 2. S. 332. Derselbe ist eine jährige Pflanze, die einen 5 bis 6 Fuß hohen aufrecht stehenden, haarigen Stengel treibt, der oberhalb mit Zweigen besetzt ist und weißliche Blumen trägt. S. Lipp. u. Funk a. a. O. Bd. 3. S. 349. *Plinius* 18, 7, s. 10; c. 10. s. 22. zählt den Sesam unter die Sommer-Getraidearten, Columella 2, 7. dagegen unter die Hülsenfrüchte. Der

שמשם

שביעית פרק ג' משנה ז' המורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשריש לפני ר"ה תעשר לשעבר, פי' נרט': שומשמין כמין זרע קרוב ובק"י ממנו הרבה וקורין לו בערבי סומס"ס. טבול יום פרק ח' משנה ה' הקלח והשמשום והפלפל ר"י אומר חף קפוניס לבנים טחנים בטבול יום, פי' נרט': השמשום כך שמו בערבי ובק"י ממנו הרבה ועושין ממנו שמן שומשמין. שבת פרק ג' משנה ג' וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן קנוניס וכו', פי' נרט': שומשמין כך שמו בערבי והוא זרע דק ומתוק ובארץ ישראל ממנו הרבה. סוטה דף נ' ע"ב זכותה בבית כי קריב לשומשמא, פי' רסי': קריב תולעת

כולכיית מוקלי. חר"נ פי' בלשון יוני ורומיי זוכין *) ובערך זכין כהד בעל ערוך בלשון ישמעאל זוען והן זרעונים שקורים בהמלחים בין החיטים.(**

desselben ist aber der Gesundheit höchst schädlich. S. Lipp. u. Funk a. a. O. Bd. 2. S. 204. Michaelis literarischer Briefwechsel. Herausgegeb. von Buhle. Th. 1. S. 35. flg. Leipz. 1794.

*) זוגין (sprich Sewanin) ist die Talmudische, so wie Savan oder Sivan die arabische Benennung des Ziza-niums oder Sommerlolchs.

**) עיי' בכלאים פרק ג' משנה ג' החטים והזונין מינן כלאים זה בזה פי' ברע': והזונין קורין לו בערבי זיוון.

שירטון

עירובין דף נ"ט ע"ב דחיישינן שמא יעלה היה שירטון, פי' רש': שירטון לימ"ון בלע"ז (limon, Moraſt, Schlamm) שעלה טיט לספיו ומתייבש ונעשה קרקע לעולם. ב"ב דף פ"ב ע"ח וליחוש דלמא מסקא מרעא שירטין? פי' רש': מסקא מרעא שירטון והגביה הקרקע. ברכות דף ס' ע"ח מברך על הרעה וכו' היכי דמי? כגון דסקיל בדקא בחרציה חע"ב דטבח היא לרידיה דמסקא מרעא שירטון ומבמא, הסתם מיהו רעה היא, פי' רש': דמסקא מרעא שירטון לימ"ן מחמת המים והוא ליה לובלי. חר"נ פי' בל"י ורומיי מקום מלא חול בתוך הים.

Syrtis.

Eine Sandbank im Meere, und auf dem Lande, von beweglichem, vom Winde zusammengeführten Sande.

שמשוק

שבת דף ק"ט ע"ב רב פפי לחר שומשוק, פי' רש': שומשוק הוא מזוג דחוריתא. שם גמ' חמר רב ירמי' מדיפתי' כותאי' דר' פפי מסתברא, דתנן חלות חזוג בלשה

Sampsüchum.

Der syrische und ägyptische Name einer wohlriechenden Pflanze, die man für den Majoran hält. S. *Plin.* 21. 11, 35. *Niclas.*

ad

Haut ein weißes honigsüßes Fleisch, welches einen großen länglichrunden Stein einschließt. Die Alten brauchten diese Früchte, welche zu uns trocken unter dem Namen Jujuben für die Apotheken gebracht werden, schon zur Arzney und die arabischen Aerzte haben selbige vorzüglich bei Brustkrankheiten empfohlen. S. Lipp. u. Funk. a.a.O. Bd. 2. S. 91. Neuer Schaupl. d. Nat. Bd. 1. S. 1005. Geoponica lib. 10. c. 44. ed. Niclas p. 710. Dieser Baum oder Strauch ward nach Plinius 15, 14, 14. aus Syrien zuerst nach Italien verpflanzt.

ד) וכתב בעל מ"ם פי' בל"י
ורומי מין עץ ופרי מדום ולורת
הפרי כזית קטן, ובתוכו גרעין
גדול ויש לפרי סגולות נרפואה
ונפרט מועיל לקלקים ממיס טל
ריקה ומוה.

Zizania.

Der Sommerlolch (Lolium temulentum). Ein auf Aeckern unter der Saat wachsendes Unkraut mit einem 2 Fuß hohen, durch Gelenke getheilten Stengel und einer fast spannenlangen Aehre. Der ovale, breitgedrückte Saame hat Aehnlichkeit mit den Roggenkörnern, ist aber kleiner. Die Farbe ist meistens schwärzlich: eine andere Art ist gelb und länger, und eine dritte etwas breiter. Das Brot und das Bier erhalten davon eine berauschende Kraft; der Genuß des-

שִׁיצַנִיתָא

כספים דף ל"ה ע"ח קרמית
מיונת נחלה מחי קרמית? מחר
מחיי שִׁיצַנִיתָא, מחי
שיצניתא? מחר רב כפח
שיצניתא דמסתכחת ניכי
כלניתח, פי' רסי': שיצניתא
(Nielle, קנח סקורין כויל"ח
schwarzer römischer Kümmel) עגול הוח כעין דוחן
ומיור, ליסנחן מחריכח שמעתי
משדרכיל"ח ובמלחת נמיחון,
(Moco, Wicken, כלניתח מק'
נלטו'. וכתב נעל (Erven
טרוך פי' שיצניתא מין
סול"קו, כולניותח כחכח"ניר
(Papaver, Mohn) עשב הוח
והוח עגול וכרוך ונתוכו זרע,
פ"ח שיצניתא חטה דקה
כולניות

etwas ſcharfen, aber angenehm gewürzhaften Geruch und Geſchmack. S. Dietrichs vollſtändiges Lexicon der Gärtnerei und Botanik. Bd. I. S. 496. Lipp. u. Funke a. a. O. Bd. I. S. 531.

בתוכו והסקסו וחנטן נריך לעשר
קת הורע מדרבנן דקורחיהלמיכליה
זרע וירק וזירין הלכך כולהו הוו
להו גמר פירי. פיאה פרק ג' מסנה
ג' וכדה דף כ"מ ע"ח וכזיר
דף כ"ו ע"ב ומודין חכמים לר"ע
בזורע **שבת** חו חרדל בשלשה
מקומות שהוא נותן פיאה לכל
א' וא' פי' הר"מ בלשון לע"ז
אלשבת (anet, Dill) חכ"יט ובערבי ורסי' נכדה פי' **שבת** חכי"ט
טוקלים פרק ג' מסנה ד' **השבת** מסכתן טעמו בקדרה אין בו מטוס
תרומה פי' ר"מ **שבת** הוא בלשון ערב **שבת השבת** נאכל כמות
שהוא אי אחר המזון עם שאר הכמהין לא שיבושל בקדירה ועל כן כל
זמן שלא נתבשל חייב בתרומה ובתב בעל ערוך **שבת** פי' מניטו
(aneto) ובעל מ"ע כתב **שבת** כן שמו בלשון ישמעאל.

שיגמין

Segmen.

Das Abgeſchnittene, ein Stückchen, ein Schnitzel von Holz u. dgl.

כלים פרק י' משנה ו"ו עשקן
בסיכון או **בשיגמן** פי' בערי':
או **בשיגמין** קליפה עץ של
שיגמין וחותן קליפין נתן בין
כסר לנסר כדי לחברן ר"ב פי' בלר' תחיכה קטנה מעץ או מדבר
אחר כמו העץ הנוסר מן המפסלת.

שיזפין

Zizyphum.

Der rothe Bruſtbeerſtrauch und deſſen Frucht. Die letztere gleichet einer Olive oder einer kleinen, länglichten Pflaume an Größe, und enthält unter einer etwas dicken rothen Haut

כלאים פרק ו' משנה ד'
הפרסקים והשקדים **והשיזפין**
והרימין חע"פי שדומין זה לזה
כלאים זה בזה, פי' בערי':
שיזפין הרכיב זתים על רימון
נפיק מינהון **שיזפין**, (עיין
בירושלמי כלאים פרק ו' הלכה
ד')

שש

Sjaebet (arabisch.)

Dill, oder gemeiner Gurkendill (Anethum graveolus) *). Diese allgemein bekannte Pflanze gehört zu demselben Geschlechte, zu welchem der Fenchel gerechnet wird, und hat so wie dieser, sehr kurze, gelbe, einwärts gerollte Kronenblätter und eine kleine linsenförmige, auf dem Rücken gestriefte Frucht. Der sehr ästige Stengel wird 2, 3 bis 4 Fuß hoch. Das Kraut und der Saame von diesem Doldengewächse dient zum Speisegewürz und wird beim Einmachen mit Essig vorzüglich stark gebraucht. Die ganze Pflanze hat einen etwas

שבת

מעשרות פרק ד׳ משנה ה׳ וע״ז
דף ז׳ ע״ב ר״ח קומר השבת
מתעשרות ורע וירק וזירין וח״כ
קיני מתעשר זרע וירק וזירין
מלא הסחלים והגרגיר בלבד פי׳
ר״מ השבת גם בערבי נקרא
כן אלשבת (Alsjaebet)
זרע וירק וזירין פי׳ הזרע והעלין
והגבעולין וזירין הם הגבעולים
הגעשים נראשי קנת הנמחים
שבהם היה הזרע ומלו הגבעולין
נראין מחד לזין בשבת והם
כמו שקדים מרוכים ורשי׳ בע״ז
דף ו׳ פי׳ השבת ירק של תבלין
שקורין קוי״ר ובלשון רומי חני״טו
מתעשר (Anethum, Dill)
זרע וירק וזירין בין שליקטו
כשהוא ירק בין שליקטו כשהוא
זירין דולדיר״ שלא בלע״ז **) ובין
שהניח עד שגמחו בראשי זרעו
ונתבו

---

*) S. *Forscal* Flora Aeg. Arab.

**) Die Dolden sind die büschelartigen Gipfel einer Pflanze, oder eine Art Blüthe, deren Stengel aus einem gemeinschaftlichen Mittelpunkte, wie Linien aus der Spitze eines stumpfen Kegels, entspringen; dergleichen Blüthen z. B. die Dille hat. S. Adelungs Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart. Bd. 1. unter Dolde.

ממקדח והרוקני (ר"ל רונקין) נפני עצמה טהורה, פי' נרט: והרוקני הען שהמפסלת קנועה נו קרוי רוקני וחס ניטל הנרזל שפוסל ומחליק ונשאר העץ לנדו בלא נרזל טהור. וה"ר פי' ורוקני לא נסוג שמו מכל ניקור העניין שהוא כלי מכלי הנגריס יתרכב עם זולתו וקו יהי' כלי, ונאשר יהי' נפרד אין לו שם בעצמו ולזה הי' טהור.

רופילא

ע"ו דף ל"ג ע"ב דני פרוק רופילא, פי' רשי' פרוק שם המים רופילא שני למלך. רוח מ' ג' והוו תמן רופילין מסתר ט' כולהון רופילין מדנית תמלק. שבועת דף ויו ע"ב רופילא ורים גלותא פי' רשי' רופילא מיפרכוס של מלכא מר"ב נל"ר שר החיל.

Rufuli

hießen diejenigen Militär-tribunen oder Kriegsoberſten, die der Feldherr ſelbſt ernannte. Liv. 7, 5. Festus s. v.

ריומטיקוס

ויקרא רבה פרשה י"ט דף קפ"ו ע"ח ד"ח נעלתיס ימך המקרה על ידי שהחדם הזה מתעלל לנסות את רחסו כרחוי ימך המקרה הרי הוא נעשה ראומטיקות. מר"ב פי' נלי' נעל חולי הגוילה.

Rheumaticus.

Einer, der mit Flüſſen beſchwert iſt.

ריטל

ירושלמי כתובות פרק חמישי הלכה י"ב דף ל' ע"ח ח"ר מנה מנס ומרנע ריטלין מר"ב פי' מין משקל וכן נלסון ישמעאל.

Ritl oder Retl.

(arab.)

Ein Gewicht, das dem griechiſchen Litra entſpricht, und bei den Arabern zu 12 Unzen gerechnet wird, in verſchiedenen Ländern Aſiens aber mehr oder weniger hält. S. *Casiri* Bibl. Esc. T. 1. p. 281. 365.

וטעיה מחיהו משנה וכו' הניזבר מותס וכו' נתנו לקתוליקוס קתוליקון מותס וכו' פי' נעל ק"ט קתוליקון היח סרוה למעלה מן המרכל. שמות רבה פרשה ל"ו דף קכ"ג ע"ב חשל למלך שהיה לו מוהד ובקש למכות קתליקוס ומנהו על כל בית בנזיו. מר"ב קתוליקוס פי' בל"י ורומיי קיס ממונה על כל דברי בית ובידו לעשות מה שירלה.

קתרוס

יסעיה ה' י"ב כנור ונבל תוף וחליל, תרגום כנור ונבל קתרוס ומנונק. מר"ב נעל מ"ע קתרוס שבכה פסנתרין וסומפוניח מרבעה חלו כלי נגון של יוניס הס ונעתקו חל הכשרים ושמותס לעד, ופסנתרין הוח פסלתרין בלעז יוני, וקותרוס שבכה וסומפוניח כן נקרחים ושרשס יוני, חבל כנור ונבל נעתקו עס שמותס מן היהודים ליוניס.

Cithara.

Die Cither, ein besaitetes Tonwerkzeug. Isidor 3, 21 sagt folgendes davon: Die Cither soll ihrer ersten Gestalt nach, die Figur der menschlichen Brust gehabt haben, denn die Brust heißt in der dorischen Sprache Kithara. In der Folge hat man mehrere Arten erfunden, die alle eigene Namen erhielten. Alle Citharen haben unten einen hohlen Boden.

ר

רדון

שמות י"ד כ"ה ויסר חת חופן מרכבותיו תיב"ע וכסר ית גלגלי רידוותיה דפרעה ותרגוס ירושלמי ופרק יתגלגלי רידוותיהן וכתב נעל מ"ע פי' בל"ר מין טגלה.

Rheda.

Ein offener Wagen mit vier Rädern, ein Reisewagen.

רונקין

בלוס פי"ג משנה ל' וכולן שנקלקו לבנים טמחים חוץ מן

Runcina.

Der Hobel.

במקדש

מושה על גדה כמין קַתֶדרַה, פי' נורט': קתדרא כסא של כסים ההולכת על העגלה. כלים פכ"ד משנה ג' שלשה טגלות הם, העשוי כקַתֶדרַא טמאה מדרס, פי' נרט': בקתדרא שהיה קטנה ומוקפת מסלם רוחות. כתובות דף כ"ט ע"ב משנה תרנט, יושבת בקַתֶדרַא. סוכה דף כ"ח ע"ב והי' דף ע"ח קתדראות של והב כנגד ע"ח של סנהדרי גדולה. ירושלמי שבת פרק שלישי דף ו"ו ע"ק לא יגרר מדם את המיטה ואת הכסא ואת הספסל ואת הקתדרה. שמות רבה פרשה מ"ג דף קל"ח ע"ג וחפשר שהי' משה יושב והחלוקים י"ת שהו עומד, אמר ר' דוסתי קתדרה עשה לו בקתדרה של אכטליסטקין הללו, בשעה שהן נכנסין לפני השלטין, והן נרחין עומדין וחוזן אלא יושבין ואף כאן כך היתה נראה עמידה. תר"ג פי' בל"י ורומיו מין כסא מוכן לאדם תשוב.

sessel mit einem Fußtritte, der öfters mit Bildhauerarbeit, goldenen Leisten, prächtigen Decken und Matratzen geschmückt ward. Dieses den Frauen eigenthümliche Zimmergeräth bot der Bequemlichkeit mehrere Vortheile dar, indem die Armlehnen an demselben so eingerichtet waren, daß sie zum Schreibepult dienen, und der Toilettenapparat darauf ausgelegt werden konnte. Auch ließ man sich darin austragen. S. Böttigers Sabina S. 4 u. 30. 2) Lehrstuhl der Redner, Philosophen u. s. w.

קַתָלִיכוס

ירושלמי שקלים פרק ה' משנה ג' חין פוחתין משבעה מרכולין ושלש גיזברין, גמ' שם חין פוחתין מג' גיזברין ומו' מרכולין תני משמי קַתָלִיקון. קדח הוח דכתיב (ד"ה ב' ל"ח) ועליהם נגיד כוניהו הלוי

Catholicus.

Ein Staatsbeamter des Kaisers in einer bestimmten Provinz, die unter seiner Aufsicht und Gerichtsbarkeit steht. S. Pitisc. Lexic. antiquit. T. 1 p. 382

קְרִיאַ

סוטה דף ג׳ ע״ב מ״ר חסדא זעותא בבית כי קְרִיאַ לשומשמא, פי׳ רש׳: קריא תולעת של שומשמין החוכלתן, כך הזעות מחרבת את הבית, ואמר ר׳ חסדא תוקפא בביתא כי קריא לשומשמא, פי׳ רש׳: תוקפא כעש. ער״ב פי׳ בל״ר רקב.

Caries.

Die Fäulniß.

קְשִׁט

כריתות דף ו״ו ע״ח הַקֶּשֶׁט סניס עזר. עוקצין פ״ג חסכה ה׳ ונדה כ״ח ע״ב הַקֶּשֶׁט, החמם ורחשי נשחים, פי׳ נרט׳: הקשט כך שחובלעו׳ ובערבי, והוא נחנה עם סחמני הקטורת. עיין בשלטי גיבוריס דף פ״ט ע״ח פרק פ״ד שכתב הַקֶּשֶׁט הוא שרש לבן רטוב מלח מתוכו וקל במשקלו שים לו ריח טוב ולח מכלו עם נקרח כן בכל הלשונות קוסטו. ובעל מ״ע כתב פי׳ בל״י ורומי וערבי מין נוסס והוא (Cost. arab.) עץ קטן וריחו טוב וטעמו מר מבל מריף מאד והלבן משר הוא קל הוא כנאר.

Costus.

Costwurz ist die Rinde von der Wurzel des sogenannten Arabischen Costus, einer perennirenden Pflanze in Ostindien ꝛc. Sie ist zusammengerollt, wie die Cassienrinde, aber ungleich dicker, als diese, und hat einen angenehmen starken violenartigen Geruch. S. Bohns Waarenlager Bd. 1. S. 994. Ihr Geschmack ist scharf, etwas bitter und gewürzhaft. Die Alten unterschieden zwei Arten davon, eine schwarze und eine weiße, welcher letztern sie den Vorzug gaben. S. Diosc. 1, 15. Plin. 12, 12, 25. Hiermit verhält es sich aber so. So lange der Costus frisch ist, ist er weiß; wenn er aber einige Zeit gelegen hat, bekömmt er eine dunkle Farbe, und wird bitter. S. Bohn a. a. O.

קָתֶדְרָה

כלים פ״ד משנה ג׳ כיצד מושה

Cathedra.

Ein etwas erhabener Lehnsessel

ההוא נברח דאפקיד זוזי גבי חברים אשלמיכהו לאימיה ואותבינהו
בקרטליתא ואינגוד, פי' רש': אשלמיכהו לאימיה מטרן לאמו,
קרטליתא תרגו אשקרא בל"ט. ג"ג דף ע"ד וחזינן ההוא
קרטליתא, פי' רש': קרטליתא תרגו. וכתב בעל ערוך
פי' טנא בלשון יון כרטלא ובלעז' קרטיל"א.

קרטס

ירושלמי קדושין פרק ג'
האומר לחבירו הלכה ל' זהב זר
עם חווה קייב לחבירו מאה דכרין
בקרטי' שלא מחשין גני
שלוחא מ"ל מין לא יהיב לך
קרטיס לא תתן ליה כלום.
כתב בעל ערוך לשון לטע' ממש
הוא קרט"א (Carta, Papier,
Brief, Schuldbrief ꝛc.)
ובעל מוסיף ערוך כתב פי' בל"י ורומי כייר וקברת.

Charta.

(chartes gr.)

Das Wort Charta umfaßte bei den Alten einen noch weitern Begriff als unser vieldeutiges Papier. In der angeführten Stelle ist eine Schuldverschreibung damit ausgedrückt.

קרינא

ע"ז דף ל' ע"ח מר"ם בן לקיש
קרינא מין דו מסום גילוי מאי
קרינא? אמר ר' אבוהו אמרת
שלית דאתי מטשית, אמר רבא
ובאקומו יש דו [illegible] מסום גילוי,
מ"ט? אמר מדינה הוא, פי'
רש': קרינא חלא אתון. מר"ב
בספרו מ"ע קרינא בל"י ורומי
תירוס מבושל עד שיעמוד על
שלים, ויהי בארץ עשיר אתון
הנקרא קריא ויין הגדל שם
קרינא.

Caroenum.

Carischer Wein, d. i. ein Wein aus Carien, einem Landstriche in Asien. Mit Recht bemerkt Mussaphia, daß dieses Wort bei den Römern und Griechen einen bis aufs Drittel eingesottenen Most bedeutete. Man sehe hierüber Palladius in Oct. 18. Turnebus l. 13. c. 23. hält dafür, dieses Verfahren einen süßen Wein zu erzeugen, sey von den Cariern erfunden worden, von welchen der Name Caroenum dem Getränk eigenthümlich verblieb.

קריא

Steinen, Felsen und andern festen Körpern, wie aufgeleimt sitzt. Diese Bäumchen machen die Wohnung von einer eigenen Gattung von Pflanzenthieren aus, die wir Corallen nennen. Ueberhaupt genommen haben diese Wohnungen viel Aehnliches mit den Gewächsen, doch herrscht eben die Mannichfaltigkeit darin, wie in der Bildung der Schnecken- und Muschelschalen, daher sie auch verschiedene Benennungen erhalten. Die vornehmste und beliebteste ist die rothe Staudencoralle; es giebt ferner weiße, schwarze und andere Schattirungen. S. Bohns Waarenlager Bd. 1. S. 381 flg. Nach Plinius 32, 2, 11. werden die Corallen mit Netzen herausgerissen oder mit einem scharfen Messer abgeschnitten.

קַרוֹן

כלאיס פרק ו׳ משנה ג׳ והיוסד בקרון. ברכות כ״ח ע״ב משנה ו׳ בקרון. ב״ב פרק ה׳ משנה ו׳ לח מכר את הקרון קדושין דף ע״ו ע״ב וסנהדרין כ״ח ע״ח קרונות של זהב. כתובות דף ט״ו ע״ח קרון. גיטין בפרק הניזקין קרוני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר. שמות רבה פרשה ט״ו סדר בח דף ק״ל ע״ב והוסיפה בקרונין שלו. פי׳ בעל ערוך בלעז׳ קר״ו מר״ב בל״ר מין עגלה.

Carrum.

Ein Wagen mit vier Rädern. A. röm. Alt. S. 1042.

קַרטַלא

בראשית רבה פרשה ס׳ דף ס״ו ע״ב ר׳ ירמי׳ שלח לרב זעירא חד קַרטיל דתיבין. ויקרא רבה פרשה כ״ה סדר קדושים דף ק״נ ע״ח מלא קַרטַלא תיבין. בבא מציעא מ״ב ע״ח ההוא

Cartallus.

Ein Korb.

---

als er קטיעה durch מרגלין verdolmetschte. (S. unſ. Anm. S. 125) denn Mergian heißen die Corallen im Arabischen und unter ähnlichen Formen kommen sie in andern Dialecten dieser morgenländischen Hauptsprache vor.

Gold, Silber und Edelsteinen verziert, sie wurde von Mauleseln gezogen und von den vornehmsten und angesehensten Personen gebraucht. Plin. 33, 11, 4o. Mart. 3, 62, 5. Suet. Ner. 3o. Lampridius in Alex. Sever. 43. Cod. Theodos. l. 14. lit. 12. de honoratorum vehiculis.

למלך דומינו ולא היו יודעין
מיזהו, מה עשה המלך דקפו
והוליכו חון לקרובין וידעו
הכל שהוא חיפרכוס. ויקרא
רבה כרשה ל"ו דק י"ו ע"ג
לח"ה לחלך שהלך בדרך ובנו
עמו על קרובין כיון שהגיע
לחקום נר נהפכו קרובין על
בנו נשמית עינו נקטעה ידו
ונשברה רגלו. שמות רבה
פ שה מ"ג דף קנ"ח ע"ג כי
אני יונח בקרובין שלי שתתן
להם התורה שנאמר רכב אלוהי רבותים אלפי שנאן. וכתב בעל
עריך לשון לטע' הוא קרו"בא. ובעל מ"ע כתב פי' בל"ר מין
עגלה.

Coralium v. Curalium.

Corall, oder das Material, woraus die zum Halsschmuck dienenden Corallen verfertigt werden, ist eine steinartige Masse, welche sich in der Form von Baumgewächsen am Meeresboden, oder an Klippen unter dem Meerwasser befindet, die einem von Zweigen abgestumpften Bäumchen gleicht, woran keine Blätter mehr sind, unten aber einen kleinen Fuß hat, womit sie an Stei-

קרולין

ירושלמי שבת פרק כלל גדול
הלכה ג' היו דגזו ספוג, גומי,
קרולין חייב משום קוצר ומשום
נוטע, פי' היו דגזו ספוג הקי
מון דקוצר ספוג הו גמי הו
קרולין והוא המלמוג והן מיני
קילנות חייב משום קוצר ומשום
נוטע דע"י קנירה הוא גדל
שנית ומתעבה. תר"ג פי'
בל"י ורומי מין הגדל בים ויש
לחדום לבן ושחור, ומן האדום
עושים כדורים קטנים וקטנים
והם ענקיה לגרון ונקרא בלשון
תרמי כסיתא (* עיין ערך
כסיתא.

*) Die Bedeutung dieses aramäischen oder syrischen Wortes schwebte dem Jonathan unverkennbar vor Augen als

math des Cassienbaumes ist Indien.

שקציעה הוא הנקרא בל"ו קחסיקה וכן נקרא בלשון רומי וויש ממנו ג' מינים, והיא קליפת הילן הגדל בארץ הודו.

Cardiacus.

Einer, der am Kardiakübel — einer Krankheit des Magenmundes — leidet. Man erkennt es, heißt es beim Celsus (de re medica 3, 19) an der Schwäche und Mattigkeit des Leibes, die daher entsteht, weil die Verdauung, wegen der Schwäche des Magens, durch einen unmäßigen Schweiß getrieben wird. Der Puls geht alsdann sehr schwach. Der Schweiß ist nach allen seinen Erscheinungen ungewöhnlich, und bricht auf der Brust, im Nacken und am Kopfe aus, doch so, daß die Füße trocken und kalt bleiben.

קַרְדְיָקוּס

ניטין ריש כרך שניעי דף ס"ו ע"ב מסכה מי שחתו קורדייקום. שם גמ' מאי קורדייקום? אמר שמואל דנכתיה אמרת אדעתך דמעברתא, פי' רש': קורדייקום שם שידה המולטת כשמותה יין הרבה מגתו, דנכתיה פי' רש': כשכו כלומר שסתה ימינו והרגיש בו. וכתב בעל ערוך קרדייקוס פי' רוח הדופקת בלב נקראת קרדייקום. והוא לשון יון. ובעל מ"ע כתב ובחולי הזה הלב כפוג ויצה קרה נגרת מהגוף.

Carruca.

Eine Art von Staatskutsche. Die Carruka war ein sehr vornehmes Fuhrwerk, oft mit Elfenbein, Gold

קַרוּכִין

קרוסית רבה כרסה מ' סדר קרוסית דף יו"ד ע"ג משל למלך וחיפרכוס (* שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך

*) Eparchus ein sehr vornehmer Staatsbeamter, Statthalter einer Provinz, Gouverneur u. dgl.

ber nennten sie Felf - al-Gibbel, d. i. Bergpfeffer. Man legt diesen Saamen auf Wein, um die Süßigkeit des Weins zu erhalten. S. Bellon. l. c. Vielleicht ist der יין קפריסין ein auf dieselbe oder ähnliche Weise zugerichteter Wein gewesen.

חמו תמר כן סמס *) ונעל כתר
כהוכה כתב תניונות, כרי חילן
הקפריסין, וחולי נקרת כן
כי הוא מצורר תחות התכילה
ומרגיל את התדס למטגל ושרשו
קנה וכן יחרו תניון שתתב לכל.

*) Cypron, ein Castell oberhalb Jericho, durch Festigkeit und Schönheit ausgezeichnet, hatte Herodes bauen lassen, und demselben, seiner Mutter zu Ehren, ihren Namen ertheilt. S. Josephus de bello Jud. lib. 1. cap. 21. s. 9. Es fragt sich nur, ob in dieser Gegend Wein wuchs? Bochart will zwar die Weingärten zu Engeddi dahin versetzen, wo nach verschiedenen Zeugnissen der Alten der von wärmern Himmelsstrichen hergeführte Balsambaum gepflanzt war; allein andere Gelehrte stellen gewichtige Gründe dieser schwanken Vermuthung entgegen, und Reisende geben uns einhällige Zeugnisse von den auf der Mittagsseite Bethlehems befindlichen Ueberresten von Salomons Weingärten. M. s. hierüber Oedmanns vermischte Sammlungen aus der Naturkunde zur Erklärung der heiligen Schrift. Heft 1. S. 97. flg. R. u. Lpz. 1786.

Cassia.

Mutterzimmt. Er bestehet in zusammengerollten Röhren, die die abgeschälte Rinde des Cassienbaumes, wenn sie trocken geworden, bildet, und wurde in der Vorzeit zu den köstlichsten Salben und Wohlgerüchen gemischt. S. Plin. l. 12 c. 19. s. 43; l. 13. s. 2. Die Heimath

קציע

נבח בתרת דף י"ו ע"ב
שהיתה ריחה נוסף כקציעה,
פי' רש': קציעה מין נוסס
הוא. כריתות דף ו"ו ע"ח
מור. וקציעה. וכתב נעל
ערוך קציעה נל"י קסיעה
ובלה"ק קידה. שמות ל' כ"ד
וקדה, ת"ח וקציעתא, עיין
נפי' חסכנו ובניאורו לרמ"ד
שכתב דו"ה והנה הערוך כתב
שקציעה

Nat. und Kunstl. Bd. 1. S. 446. Derselbe ward von den Alten als Speise genossen a). S. Plin. 13, 23, 44. — Bellonius (Observationes l. 2. c. 60.) beschreibt einen besondern Cappernbaum im Peträischen Arabien, welcher an Größe beinahe einem Feigenbaum gleich kommt. Die Frucht hat die Größe eines Hühnereies und enthält Saamen, der brennend wie Pfeffer ist. Shaw (Voyages dans plus. Provinces etc. T. 2. p. 105.) vergleicht die Frucht einer Gurke, und sagt, die Araber

ומכיל את הקפריסין, ומלגבי ערלה (קפרס) לחו פירת ניהו לגבי ברכות נחי לחו פירת ניהו ולח מברכין עליה ב"פ הינן חלח ב"פ החדמה. וכתב בעל ערוך חדיוטת הוח פרי עלמו וקפרים הוח כן של חדיוטת. חר"ב פי' בל"י ורומי וישמעחל (arab. kabbar) עץ גלף וכן שלו כמו זית או תמרה קטנה וחחר הפתחו יגין פרח ידן ולו ריח ט ד חשר שמו קפרים כשם העץ וחחר כגילת הפרח יגמול פרי מלח ברעיונין חשר שרו חדיוכה. ולפי דעתי יין קפריסין מולי חינו נקרח על שם קפריסין הנתוכים בו מע"פי שים להם סגולה לרכך דגר קשה, מלח על שם מקום ידוע ושמ' קפרום*) נמלו הורודום לכנוד קמו

a) Vergl. hierüber Gesenius a. a. O. Th. 1. S. 7. Nur muß ich bemerken, daß unter אביונה nicht derjenige Theil des Kapperstrauches oder Baumes, welchen wir Kapper nennen, verstanden wurde; sondern die wirkliche Frucht des bereits erwähnten arabischen Cappernbaumes, die einen scharfen, reizerweckenden Saamen enthält. S. *Galen* de simplic. 7.

*) נכריתות דף ו"ו ע"ח פי' רשי' בו"ה כל יין קפריסין שנח מחקים שמו קפרום ע"ח נגילין יין קפריסין שעושין מקברח של חילן הוח שמו קפרים כגון הגלף והקפרס מ"ר ע"ם. ובירושלמי יומח פרק ל' הלכה ה' פי' בעל ק"ע יין שנח מחקים קפרום וחזק הוח מחד הפי' הזה מוטעק מבעל כל בו, עיין בית יוסף טור מ"ח סימן קל"ג.

Capparis.

Die Cappern sind die noch unenstalteten Blüthenknospen des Cappernstrauches, der in Asien einheimisch ist. Sobald dieselben sich zeigen, läßt man sie ablesen, damit sie nicht zu groß und zu locker werden. Nachdem man sie vier oder fünf Stunden im Schatten hat welk trocknen lassen, werden sie in Essig oder Salz eingelegt. S. Beckmanns Vorbereit. z. Waarenk. Th. 1. S. 110. flg. Die Farbe der Blumen ist anfänglich an den obern Theilen weiß, nach unten hin grünlich; nach und nach nehmen sie eine schöne Rosenfarbe an. Die Frucht, von den Talmudisten durch אביונה bezeichnet, ist eine einfächeriche Beere von elliptischer Form, hat die Länge eines Zolls, eine glatte Schale, und färbt sich, wenn sie reif wird, röthlich. Der viele darin enthaltene Saame ist nierenförmig, u. gehet nur zum Theil auf. S. Lipp. u. Funke's Nat.

קפרס

מעשרות פרק ד' מכנה ו"ו
רבי אליעזר אומר הכל מתעשר,
תמרות, וחביונות, וקפרס,
ר"ע אומר אין מתעשר אלא
חביונות מפני שהן פרי, פי' נרט':
מפני שחביונות עיקר הפרי וקפרס
הוא שומר הפרי והלכה כר"ע.
ובתד הרמ"ס בהלכות דרכות פרק
י' הלכה ו"ו קפרס של גלף
אינו פרי רק חביונות של גלף הן
הפרי שהן כעורת תמרים דקים
קטנים, ופי' בעל ככף מסכה
קפרס של גלף הוא הקילון הנקרא
בערבי אלקאדר וחביונות הוא
הפרי. דרכות דף ל"ו ע"ח
אר"י אמר רבי גלף של ערלה בחוצה
לארץ זורק את החביונית ואוכל את
הקפריסין, למימרי' דחביונית
פירא וקפריסין לאו פירא?
ורמינהו על החביונית וקפריסין
אומר בורא פרי העץ? הוא דאמר
כר"ע, דתנן ר"ע אומר קפריסין
הן מתעשר, פי' רבי': חביונות
הוא הפירא, קפריסין הוא
הקליפה גדולה שבחביונות הפירא
כעין קליפה הגדלה בזיז אגוזים
דקים. שם גמ' דף ל"ו ע"ב הכי
קפרס ליתא בשתא גמר פירא,
פי' רבי': קפרס ליתא בשתא
גמר פירא, כשמגיע סחוך לביסולו
הוא נוכל ממנו. שם גמ' והלכתא
כמר ב"ר חנני דוריק את החביונות
ואכיל

doch hält man sie auch für einerlei. S. Ovid. Met. 8. 25. Nach Potters Archäologie Th. 2. S. 54 bedeutete Cassis eigentlich das Casquet, womit die Galea bedeckt war.

שריון וזרזין, קסדא? תמר סנוקרתה, פי' רש"י סנוקרתה כובע עור תחת כובע התכת, ובעל ערוך ורמ"ז פי' סנוקרתה כובע של ברזל שמות רבה פרשה ט"ו גבורים גבוריים כדי ללבוש קַסְדָּה, ושריון, וכלי זיין. ברכות דף כ"ט ע"ב מלי רבה פרשה ל"ט דף קי"ג ט"ג חלו תוקעי קרניים, וחלו תוקעי סולפירי, חלו לובשי כובעים, וחלו לובשי קַסְיִם. תר"ג פי' בל"ר מין כובעין של מגפי מלחמה.

Compendiaria.

Ein kurzer, ein abgekürzter Weg.

קפנדריא

מגילה דף כ"ט ע"ב מתי קפנדריא? תמר רבה קפנדריא כשמה, מתי כשמה? כמין דתמר תדמקיפנא חדרי (שורות) חיטול דהא, תמר ר' סבוהו תם הי' שניל חטיקרא מותר, פי' רש"י: כשמה כמשמעו, תדמקיפנא חדרי חיטול דהא פי' בעוד שמקיף שורות של בתים הללו מיכנס דרך הבית הזה ומקצר את הדרך ממנוי למנוי ובית הכנסת בין שניהן. יבמות דף ו"ו ע"ב מי זו מורת מקדם? לא יכנס תדם בהר הבית במקלו ובמנעלו וכו' ולא יעשנה קפנדריא, פי' רש"י קפנדריא לקצר הילוכו שלא להקיף ויכנס בפתח זה ויוצא בשכנגדו ולא לשם עבודה חלא לעשות נרכיו. ברכות דף כ"ד ע"ב משנה ולא יכנס להר הבית ולא יעשנו קפנדריא. שם דף ס"ג ע"ב מתי קפנדריא? תמר רבה קפנדריא כשמה, פי' רש"י: כשמה כמשמעה פי' שמה, ור"ח אמר כמין דתמר קיצ תדמקיפנא חדרי חיטול דהא, פי' רש"י: תדמקיפנא חדרי חיטול דהא, בעוד שאני מקיף כל השורות הבתים הללו מכנס כאן לקצר דרכי, חדרי שורות, ע"ז פרק ה' חשנה ל' דף ס"ט ע"ב המניח יינו בקרון או בספינה והלך בקפנדריא, פי' גרט: בקפנדריא דרך קנרה שיכנס בשער זה ויוצא משער שכנגדו. כתב בעל ערוך ואומרים לשון יון הוא. ובעל מוסיף ערוך כתב פי' בלשון רומי שניל המקצר את הדרך.

נתרטנון אחד שהי' נודק מזוזות בשוק הטליון של ניפורי ומנח קַסְדּוֹר
ק' ונטל ממנו חלף זוז, פי' רש"י קסדור שם פקידות הוא כגון סרדיוט
והוא שוטר. ונטל מ"ט כתב בערך קייסטור, פי' בל"ר תוקר ושופט
של חנפים פוסטיס והוא נקרא ג"כ קסדור.

קטלון

ירושלמי ט"ז פ"ג כל הבלמים
הלכה ק' דף מ"ב ט"ב נפל
קַסְטִילוֹן דטנריה והוון חלין
דנסיתח קדוון, אמר לו ר'
זעירא לא דמיית תמן סכנן נפשתא נרם הכא לת סכנן נפשתא.
וכתב ר"ב פי' בל"ר מגדול טור.

Castellum.

Ein befestigter Ort, ein festes Schloß, Blockhaus, Wartthurm u. dgl.

קסטרא

נמדבר רבה פרשה י"ב דף
רמ"ו ט"ב כתב מה אומר לה'
מחסי ומצודתי, מחסי מגנתי,
ומצודתי קַסְטְרָא דידי. מר"ב פי' בלשון רומי מבנר ומחנה של
אנשי מלחמה.

Castra.

Eine Feste, ein Kriegslager.

קסידא קסים

כלים פרק י"ח משנה ח'
קַסְיְדָא טחחה, פי' דרט,
קַסִידָא כובע נחושת שנתנן
אנשי מלחמה על ראשן. שבת
פרק שני משנה ג' דף ס' ע"ח
לא יצא האיש בסנדל המסומר
וכו ולא בשריון לא בקַסְדָא
וכו'. גמ' שם דף ס"ג ע"ח
לא בשריון ולא בקַסְיְדָא,
שריון

Cassida.

v. Cassir.

Eine Art Helm von Erz zur Deckung und Schützung des Hauptes. Caesar B. G. 7, 45. Virg. Aen. 11, 774. Ihrem ersten Ursprunge nach waren diese Helme von Metall, die Galear *) hingegen von Leder, doch

*) Ebenfalls Helme.

tina 4, 33. *Plaut.* Amph. 3, 1, 3. Vergl. *Juv.* 10, 7.

לו הוי רוחה את עלמך כחילו את כתון לפניס חשבעה קינקלין ויושב ודן וחני כדון לפניך, פי' מ"כ קינקלין חדריס ור"ל כמלך היושב לפניס חדר בחדר. ילקוט ירמי' קחפי' ו' פרשה רע"ו דף ס"ק ע"ב ובכו את בחות התופת אשר בני בן הנם, חמרו רבותינו ז"ל חעפ"י שהיה כל בתי חלילים בירושלים, המולך היה שוכן לירושלים בחקום מופלג, וכילד הי' עשוי? היה עלה והי' לו שבע קנקלון והוא לפניס מהם פי' קנקלון חדריס. חר"ב פי' בל"ר חדר.

קסדור

בכורות פ"ה משנה ג' דף ל"ה ע"ח מעשה בזכר של רחלים זקן וטעדו מדולדל רחהו קסדור פי' חמר מה טיבו של זה? חמר לו זכור הוא וקימו כשחט חלח ח"כ יהי' בו מום, כטל פגיון וברס בחוכו ובח מעשה לפני חכמים והתירוהו, פי' בדט: קסדור ממונה מהחלך. שבת מ' ט ע"ח ודף ק"ל ע"ח פעם אחת גזרו המלכות גזירה על ישראל שכל המניח תפלין יהרגו את מוחו והי' אליהו חניח' ויושב לשוק רחהו קסדור פ' רבן מפניו ורבן אחריו וכיון שהגיע אצלו כטבן מרחמו וכו' פי' רשי' קסדור מיניסטר"ח (Ministra, ein Angestellter סהי' ממונה (in der Provinz על כך. וכתב בעל ערוך פי' אליס Castaldo, ein) ובלע"ז קסטלד"ו יומח (Aufseher, Verweser דף י"ח אמר ר"י מעשה בקרטגון

Quaestor.

Wörtlich genommen ein Sucher, Untersucher. Titel gewisser, römischer Staatsbeamten. Hier kann eigentlich nur von den Provinzial-Quästoren die Rede seyn. Diesen war vorzüglich aufgetragen, die Erhebung der Einkünfte und die Eintreibung des Lieferkorns in den Provinzen, so wie ihnen noch oblag, die Sorge für den Unterhalt der Armeen. Bisweilen mußten sie auch auf Geheiß ihrer Obern an einem und dem andern Orte Recht sprechen, welches sie auch in Abwesenheit derselben verrichteten. S. Cilano röm. Alterth. Th. 1. S. 288. Reiz Vorlesung. üb. die röm. Alterthüm. S. 460.

ומוריס שהיה על הרוב קטנה כמו זרע דומן ומוריס חמרו שנראין בתוך החזן נקודות כמו דומן כי כן שמו בלשון יוני.

auf, der Cenchritis, d. i. Hirsenstein, heißt, weil er gleichsam wie mit Hirsekörnern besprengt seyn soll. S. Plin. 37, 73, 11.

קֶנְסָא

Censio.

שמות כ"ח ל' חס כופר יוסת עליו, ת"ד בא נרס יון קֶנְסָא דממונא יתשוי עלוי. שם ט"ו כ"ה שם שם לו יון ומשפט, ת"ד בא וקנסין דמקנסי לחייביה. עונש שלמון.

1) Taxirung, Schatzung. 2) Ahndung, Züchtigung. Bestrafung.

וכתב נטל מ"ע פי' בלשון רומי

קַנְקַל

Cancelli.

ויקרין רבה פרשה י"ט וכיצד שלשלוה לו? ר' שבתי אמה דרך קַנְקַלִּין שלשלוה לו, וכנגן אחרי שתיו המעזיב' ושלשלוה לו. ילקוט נביאים דף כ"נ ע"ג דרים ר"י הדין קַנְקַלְיָא. כלים פכ"ב משנה יו"ד קַנְקַלִּין שיש בה קבלת כוסת טמאה, פי' בדרב': קנקלין כלי שמשימין תחתיו אם ובפרית כדי לעשן הבגדים שעליו. שמות כ"ו ד' ועשית לו מכבר, תיב"ע ותעביד לו קנקל. שם ה' תיב"ע ותין נפיל על גומא או גומרא דאשא מעל מדבחא נפיל על קַנְקַל, ולא יתמטי לארעא, ונסבין יתיה כהניא מעילוי קַנְקַל, ומהדרין יתיה על מדבחא. שם ל"ה ט"ז ול"ח ותע מכבר הנחשת, תיב"ע ויע קַנְקַלִּי דנחשא. קה"ב פי' בל"ו. ורומי שבכה.

Cancelli.

Schranken, Gitter, eine Vergitterung. Desgleichen ein Verschlag mit einer Doppelthür.

קַנְקַלִּין קינקלין

Coenaculum.

ב"ר פרשה ע"ח דף פ"ו ע"ב והוא עבד לפניהם וישתחו אחריה בנע פעמים, למה שנעה? אמר לו

Der obere Stock, eine Oberstube, ein Dachstübchen. *Varro* de lingua latina

לנקרו הוא יוסד דקינוף שלו והן יוסדין דטרקלין שלו, פי' רש"י: קינוף ל' עמודים וכילה פרוסה עליהם כדחמרינן בסוכה דף יו"ד. מר"ב פי' בל"י ורומי וילון כמו קוהל סובב החטה שלא יכנסו היתושים.

קנטיר, קינטר

שמות ל"ח כ"ז ויהי מאת ככר הכסף, תי"צע והוא מאת קנטירין דכספא. ב"מ דף פ"ז ע"ח תרגע מאות שקל כסף טובר לסוחר דלא שקל מיכי' אלא קנטירי דחיכא דוכתא דקרי לי' לתיקלא קנטירא, פי' רש' קנטרי משקל גדול שקורין נכטינ"ר (Zentner) מאה מנה. דכורות דף כ' מר"ח כל כסף החמור בתורה סתם סלע, דכזיקים ליטרין (* דכתובין קינטרין, חון מן כספו של עפרון שחע"פי שכ' בתורה סתם, קינטרין, דכתוב תרגע מאות שקל כסף טובר לסוחר, פי' רש' קינטרי מאה סלעים דכל שקל. וכתב ר"ח דספרו התלבי ונראה לי שהוא כלקח מלשון רומי שקורין לסך משקל או מספר של מאה, כינטינאר והק"וף והל"די מתחלפים כמו שיתבאר.

Kantar, Kintar
oder Kentar (arab.)
Ein Gewicht von hundert Pfund in den verschiedenen Gegenden des Orients nicht allenthalben von gleichem Inhalte S. Wahl zu Abdallatif's Denkwürdigkeiten Aegyptens S. 156. H. 1790. Das gleichlautende chaldäische und arabische Wort ist, so wie unser Centner vom lateinischen centenarius centenarium, abgeleitet, welches einen Begriff von Hundert einschließt.

*) Litra (griechisch) ein Pfund, enthielt 12 Unzen.

קנכיר

שמות כ"ח י"ט לשם שבו ואחלמה תיב"ע קנכירינון ועדקין ועין עיגל כתב דעל מ"ע בל"י ורומי מין אבן טובה ואומרים

Cenchron.

Eine Art Diamanten von der Größe eines Hirsekorns. Plin. 37, 4, 15. Plinius führt noch einen Edelstein auf,

d. Erf. Bd. 2. S. 391 flg.), indeß hat Fernow a. a. O. Bd. 2. S. 350 flg. triftige Zeugniſſe dagegen angeführt. 3) In der letzten Stelle ein Schmelz- oder Brennofen.

קַנַּבוס

כלאים פ"ג משנה ה' היתה שדהו זרועה קַנַּבוס. שם פ"ה משנה ו' הקנבוס ל' טרפון חומר מינו כלאים, פי' נרע: קנבוס קנא"פו בלעז (Canapa, Hanf) כלאים פ"ט משנה ו' ונגעים פי"ו משנה ג' וכן הפסתן והקנבוס שטרפן זה בזה פי' רמ"ש בכלאים קנבוס נקרא בערבי אלקנבוס וכשינדל בארץ ונקוממנו חוטין ידמו לפסתן והבגדים החרוגים ממנה נמצאים לרוב. מר"ג פי' בלשון רומי ויוכי מין עשב קשר מחוטיו עושים בגדים ומתריס עגים. עיי' רקאנית למודים מר' ג"ל שער שניעי דף כ"ח ע"ב.

Cannabis.

Hanf.

קַנְדֵלַא

במדבר רבה פרשה י"ג דף ר"מח ע"ג כהדא שחשיתא דקַנְדִילַא דמיא ומשחא מעורגיס כחדא והוא דמה מן בניהון פי' מ"כ קנדילא משמע בכל מקום נר של שעוה. מר"ג פי' בל"ר נר.

Candela.

Ein Licht.

קָנוֹפִין

שמוקל ג' י"ו כ"ג ויטו לחדשלוס החהל על הבנ, תרגוס וגגדו לחדשלוס קנופין על מגרת. סוכה דף יו"ד ע"ק פירס עליה סדין וכו' לו שפירסו על גבי הקינוף פסולה, פיר"ש על גבי הקינוף הן ד' קוגדיסון לד' רגלי המטה וגבוהין ומניח כלוכסקות מזה על זה על גבייהן ופורס עליהן סדין וכו' כהדרין פ"ק ע"ח והתניא כשחלה ר' מלישור נכנסו ר' עקיבא וחבריו לבקרו

Conopeum.
(konopeion.)

Ein Zelt, ein Himmelbette mit Vorhängen von dünnem Zeuge, um die Konopas, d. i. die Mücken, abzuhalten, Juven. Schol. 6, 60. Horat. Epod. 9, 16.

Caminus.

1) Ein Badeheizofen oder, nach Winkelmann's Erklärung, eine unterirdische Kammer in der Höhe eines Tisches, ohne Eingang, in welche durch eine große viereckige Oeffnung Kohlen gethan wurden. Die Wärme ward den obern Zimmern zugeführt mittels die Decke durchschneidender Röhren von Thon, die innerhalb der Mauer des Zimmers, das unmittelbar über dem Heizstübchen war, fortliefen, und ihren erwärmenden Odem an den gewünschten Orten aus Rachen von Löwenköpfen, die ihre Mündung an der Wand bedeckten, aushauchten. S. Winkelmann's Werke, herausgegeben von Fernow, Bd. 1. S. 403 flg. Dresd. 1808. Fernow zeigt a. a. O. Bd. 2. S. 770 flg., daß das Feuer nicht auf dem Fußboden dieser Stübchen, sondern in darin befindlichen Oefen brannte, ohne jedoch anzugeben, durch was für einen Eingang man zu den letztern gelangte. 2) Ein Kamin, wahrscheinlich einer von jenen Tragöfen (camini portatiles), wie sie das Alterthum hatte, und worauf Kohlen und heiße Asche zur Erwärmung des Zimmers gelegt wurden. S. Adams römische Alterthümer. S. 987. Man hat den Alten bisher Kamine mit Rauchfängen durchaus absprechen wollen (S. Beckm. Beitr. zur Gesch.

D.

בַּקְמִין

ירושלמי שבת פרק ג' כירה שהסיקוהו דף ו"ו ע"ח הלכה ל' מתני' מעשה שעשו חכמי טבריה וכו' דרקטונה היו פותחין את הבַּקְמִין מערב שבת ונכנסין ורוחצין בשבת, כיצד לפיות ממלאין חותו עניים מ"ם והיא דלקה והולכת בשבת ומסרו להן רחינה והתירו להן זיעה וכו' ע"ש. ילקוט פרשת לך לך פרשה י"ג דף י"ז ע"ג למה הדבר דומה למלך שנכנס למדינה ורקה בקור כיצד מסיק בַּקְמִין בחרקן. ע"ז דף יו"ד ע"ב כל דוכי למלכא שדו ליה לקמוניא חלילא, פי' רש' כל דוכי למלכא כופח את המלך בדברים בושת הוא למלך, ומשפט הוא להסליקו לקמוניא חלילא בית חלא עכר. וכתב בעל ערוך לשון לע"ז הוא בַּקְמִינו.

zum Kleiderputzen. S. Plin. 35, 17, 57. Dioscorid. l. 5, C. 176.

עשב מלוכלכים נשפרו את הידים להעביר את הזוהמא, ובלשון ס"ם קרוי שלוף דון *) ובערבי קורין לו אלק"לי **) (alkali). ור"ל פי' בל"י ורומי מין חדמה לגמה המוציאות מאי קמוליא וזה הוא מכנסים הגבריים, ודע כי סס וסיקרק קימוליא וגרתיקון מיני חדמה לגמה הם, וקילוריית מין סס.

*) עיין כזה דף ס"ג ע"ח וסנת דף נ' ע"ק

**) Die Asche aus verbrannten Sodapflanzen, woraus die Araber eine treffliche Lauge zum Waschen ihrer Kleider bereiten.

Camella.

(griech. keimelia.)

Eine Art Trinkgeschirr. Das griechische Wort bedeutet Kostbarkeiten, goldene Ziergefäße u. dgl.

קַמֶילַא

נרחשית רגה פרסה ע"ה דף פ"ט ע"ח נמחה קסיטה אחר ר' אנא בר כהנא נמחה חוכקיות נמחה סלעים, ח"ר סימון קו"ף קַמֶילַא *) סמ"ך סלעים טי"ת טריון יו"ד ה"ח מה עבדית הכא? **) פי' מ"כ ור' סימון גם הוא דרש קסיטה כוטריקון קמיליא מנחתי נלשון לט"ין הוא מין כלי. ור"ל פי' בל"י ורומי כלים חמודים ותכשיטי זהב וכסף.

*) עיין בערך מרגלא דברי החכם קַחַנר

**) עיין ערך יקינטין בספרנו.

Comitatus.

Alle Personen zusammen genommen, die den kaiserlichen Hof ausmachten, und im Gefolge des Kaisers waren, werden in diesem Worte begriffen.

קַמִיטַטוּן

נמדבר י"ב ז' לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, תי"בע ליתכות עבדי משה בכל קומיטיטון רוש לבילרין קומיטיטון דידי היתן הוא. ור"ל פי' בל"ר בית גדול מסרבו המלך ועבדיו יושבים. ובטל עיר דוד פי' פקיד ומחוגה.

Spinnkörbchen der Frauen (Ovid. Metam. 2, 276; 4, 10; Ovid. Art. 1, 695. Virg. Aen. 7, 805.), dann ein ähnlich gebildetes Geschirr zu Flüßigkeiten. Virgil. Georg. 3, 402, Calpurn. 2, 77; 9, 34. Columm. 7, 8, 3. Die Reichen im Orient ließen diese Fruchtkörbe aus edlem Metall verfertigen.

הקלתות פי' נרט': קופות קטנות. נזכ מניעת דף ט' ע"ב קלח מעתה היתה מהלכת נר"ה וזרק לה גט בתוך קַלַתָּה שלה ה"כ דלמ מגרסה? פי' רש' קלתה של שעל רחסה שנותנת בה כלי מלאכתה וטווי שלה. גיטין פ"ח מסכה מ' הזורק גט לאשתו בתוך חיקה או לתוך קלתה, פי' רש' קלתה של שהנשים נותנת לתוכה מחטין וצמריו. נדחסית כ"ד ו"ד הטי נמ כדך, ת"ק ארכין כעין קולתך. שם פסוק ט"ו וכדה על שכמה, ת"ק וקולתה על כתפה. ויקורים כ"ג מסכה מ' העשירים מביאין ביכוריהם בקלתות של כסף וזהב, פי' נרט': קלתות קופות מניפות בכסף וזהב. סוטה דף י"ד ע"ב אדם מניח מנחה מתוך ביתו בקלתות של כסף ושל זהב, פי' רש' קלתות כעין סלים. מר ז פי' נל"י ורומי מין של עשוי מגמח או מנצרים וגם אם הוא משל כסף ושל זהב.

קִמוֹלִיא

Cimolia.

scil. terra.

Die Kimolische Erde. Sie hat den Namen von der Insel Kimolis, wo man sie zuerst fand und war theils weiß, theils purpurfarbig; letztere wurde für die beste gehalten. Man brauchte sie zur Arznei und zum

כדה פרק ט' מסכה ה' דף פ"ח ע"ב שנשה סמנין מעבירין על הכתם רוק ותפל ומי גריסין ומי רגלים וכתר ובורית קמוניח *) (קמוליא) וחשלג, פי' רמ"ש קמוליא מלח חלק"לי. שנת פרק ט' מסכה ה' דף פ"ט ע"ב המוניח עניים וכו' קִמוֹלִיָא כדי לכתם זהן בגד קטן, פי' נרט': עשב

*) עיין סנהדרין דף מ"ט ע"ב ותמצא סגרסינן קמוליא,

und mit süßem Wasser gekocht hat, damit vorgenommen werden, und welche Dioscorides 5, 114. und Plinius l. c. beschreiben, schießt es in traubenähnlichen Krystallen an. Seine Farbe ist alsdann blaulicht, und fällt mit einem ungemeinen Glanz in die Augen, so daß man es vor Glas halten sollte, wie es auch die Neuern deswegen Vitriol genannt haben. S. Diosc. l. c. Es ward zur Tinte benutzt und die Bereitung der letztern aus Vitriolwasser und Galläpfeln lehrt Philo Mathematicorum vet. p. 102.

סוטה דף כ' ע"ח כשהיותי למד
תורה אצל ר"ע היתי מטיל
קנקנתום לתוך הדיו. תירוץ
דף ר"ג ע"ח היתי מטיל קנקנתום
לתוך הדיו, פי' רש' קנקנתום
קדרי"מנט. תוס' ל"ה קנקנתום
פי' נקונטרס קדרימנ"ט, ורשד"ם
פי' דקנקנתום היא קרקע
ירוקה שקורין קופה ווידרי"ל וכן
בערוך, ור"ת נמי כוסק כן בתיקון
ספר תורה דמוקר לתת קדרמ"נט
לתוך הדיו לס"ת לכולו עלמא דלאו
היינו קנקנתום, ס"ת דקנקנתום
הוא חרתא דקוסכפי, ס"ל משמע
שהוא שחור, וחלו ווידרי"ל ירוקה
היא ודומה לזכוכית ועל שם
זכוכית נקרא ווידרי"ל, ולפי'
הקונטרס ניחא, ור"י מפרש
דאחר שטוחנין קופה יפה לתת לתוך
הדיו אז היא מסחרת, עיין תוס'
ביטין י"ט ד"ה קנקנתום. ו"ל
של בעל מוסיף ערוך קלקנתום פי' בל"י ורומי מין דומס וך כמו זכוכית ויפה
פי' בעל ערוך (שכתב וויטרי"ולו) וקרוהו הרומיים בלשונם דיו הנצעים
כי בויונצעו עורות שחורים וזה מאחר רבה בר שמואל חרתא דקוסכפי ע"כ.

Calathus.

Ein Korb oder Körbchen von Ruthen oder Binsen geflochten, in Gestalt einer entfalteten Lilie für Blumen und Früchte (Virg. Ecl. 2, 4, Colum. 10, 294.) ꝛc., auch das Hand-, Arbeits- oder Spinn-

קַלַת

כלים פרק י"ו משנה ג'
והקלתות מסיחסום ויקנה, פי'
ברט': כשחדם עושה קופה או
סל וגומר את שפתו זו היא החסיחה
ויקנה לאחר שגומר כשפה ומתיירו
קסמין רקסי קרומיות בגולטן
כוסקן וקוטנן וו היא קניבה,
הקלתות | -Spinn-

die bekannte ägyptische Bohne, die auch im Talmud unter dem Namen פול המצרי bisweilen vorkömmt, ebenfalls in Kilikien.

מין אחד מהגרגרים שלו גדולים ומרובעים מיוחסין למקום ידוע. ובירו' פי' גריסין של פול הנקיים מן הקילקי שם מקום הם מרובעת כדתנן נגעים כגריס הקילקי המרובע. נגעים פ"ו משנה ח' גופה של בהרת כגריס הקיליקי מרובע. פי' בירו': קיליקי שם מקום ופולין שנה גדולים. כלים פי"ז משנה י"ג כגריס הקילקי. מר"ב קלקי פי' בל"י ורומי מין בגד ולבוש עשוי מעזר תיסים ועזים והיה נעשה במקום קיליקיא ועל שם שער זה נאמרו חכמים בעלי שער עד ומסודך קיליקי ויש חכמים בעלי שער עד ומסודך בלב שהוא החוה וזקן ובניית הספרים וחולי במקום קיליקיא *) היה גרים מיוחד הנאמר גרים הקלקי.

*) Kilikia war eine der ansehnlichsten Landschaften in Asien, welche gegen Morgen von Syrien und dem Gebirge Amaus begrenzt wurde.

Chalcanthum.

Kupfervitriolwasser. So nannten die Griechen dieses Mineral, welches die Lateiner vom Gebrauche der Schuster zum Schwärzen atramentum sutorium, d. i. Schusterschwärze, hießen. S. Plin. 34, 12, 42. Celsus, 5, 1. In Spanien, sagt Isidor (Orig. 16. 2.) entstehet es in den Gruben, und in den Teichen, welche diese Gattung von Wassern führen. Nach verschiedenen Vorrichtungen, die, nachdem man dasselbe geschöpft und

קלקנתום

מגילה דף י"ד פרק ג' משנה ח' היתה כתובה נסס ונסיקרא ונקומום ובקנקנתום. שם גמ' ריש דף י"ט ע"ח קנקתום? מרתא דחוסכפי, פי' רש': מרתא דחוסכפי שם שנותין בו מעלים שחורין. פרה פרק ט' משנה ח' וקנקנתום. ניטין דף י"ט ע"ח קנקנתום? אמר רבה בר בר חנה אמר שמואל מרתא דחוסכפי, פי' רש' מרתא דחוסכפי קדרמיו"ט. שבת פרק י"ב משנה ד' ובקנקנתום, פי' רמ"ם קנקנתום ממין הקומוס וכן נקרא בערבי ובלט' פי': קנקנתום (Vitriuolo, Vitriol) ויודריאל

סוטה

מלחמתך שהרגת בית חדוניך, ספרך כתן, ספר יוחסין שלך בידינו הוא, (ידעינו) שאתה עבד, לא רכה לא מלך ולא בן מלך, קלניא מתעניד נעשה בן חורין. תר"ג פי' שם כללי לערים נמוור וקנסי רומי ווסנדיק נקסנים כתוסני רומי ונקריים חמם.

קִלְקִי

כלים פכ"ט משנה ו' והקולקין פי' נרט': הקולקין קריג של נמר ויש לו נימין. שנת דף ס"ד ע"ח ת"ר שק חין לי קלח שק מניין לרבות את הקלקלי, פי' רש' קלקלי מסרך של סוס שקורין פויטר"א (Poitral = Poitrail, der Brustrieme am Sattel). שם גמ' הרי הוא אומר בשת וכל כלי עור וכל מעשה עיזים תתחטאו לרבות הקלקלי. ג"ז ע"ח ע"ח מיתבי חמור וכליו אני מוכר לך ה"ז מכר את החוכף ואת המרדע ואת הקילקי, פי' רש' קילקי ניגל"ש (Cingu-lus, ein Gurt לקשור החוכף בחניית החמור, ושבת דף ס"ד ע"ח פי' רש' ניגלא של סרגא וחוכף ועושין אותה מכונה של עזים צווי ומריג). מקוואות פרק ט' משנה ג' קלקי הלג, פי' נרט': קלקי הלג שער שבאוזה כנגד הלג שנשתנך ונעשה כשאין שרשרות. שם משנה ג' אלו שאין מוננין קלקי הרחם. מעשרות פרק ה' משנה ח' וגריסין הקילקין והעדשים המלרות פי' ר"ח וגריסין הם הפולין הטחוכים ומן הפולין מין

Cilicia.

Grobe Tücher von Ziegenhaaren zu Reisemänteln, Decken gegen Regen und Wind, zu Säcken u. s. w. S. Solin. c. 32. v. 3. Von ihren ersten Erfindern, den Kilikern, blieb ihnen der Name übrig. Varro R. R. 2. 11. Dieses Wort wird von den Talmudisten ferner gebraucht für stark verwachsenes, struppiges oder verwickeltes Haar an verschiedenen Theilen des Leibes, und ist wahrscheinlich hergenommen von den kilikischen Ziegen, welche die zottigsten waren, und jährlich geschoren wurden. Varro l. c. Plin. 8. s. 76. Endlich bezeichnet es in den letzten drei Stellen noch eine Art kilikischer Bohnengrütze (faba fresa v. fressa), oder richtiger nach Negraim c. 1. Bohnenwürfel. Dem Plinius 18. S. 30. zufolge, wächst die

וחיימ' ליה למסוירוס דתעניד טנריא *) קלניא. ד"נדף ד'ט"ח
מס זייכך עלך! ספרך כאן, לח רכח ולח נר רכח הורודוס (טנדח)
קלניא מתעניד c), פי' רמי': מי זייכך עלך מס כתנאית דכלי
מלחמתך

Gegend, und war vorzüglich, wegen der nahe gelegenen heißen Bäder von Ammaus berühmt. S. Josephi Ant. Jud. 18, 2, 3. ed. Oberthür. Solin. c. 33. V. 93. Bekanntlich war Tiberias auch der Sitz einer jüdischen hohen Schule.

c) Der Partheigeist suchte die Abkunft des Herodes von der einen Seite zu erhöhen, von der andern zu erniedrigen. Josephus, der denselben mit dem meisten Glimpf behandelt, versichert, Herodes sey aus einem vornehmen Geschlechte entsprossen. Herodes, genannt der Große, war der Sohn des Antipaters, eines schlauen Idumäers, der sich in die Gunst der jüdischen Königin Alexandra gesetzt hatte. Nach dem Ableben dieser Fürstin gelang es ihm, den angefachten, unseligen Bruderzwist zwischen ihren beiden hinterlassenen Söhnen Aristobul und Hyrkan, die sich um der Krone Besitz mit einander schlugen, zu unterhalten, wobei seine Macht und sein Ansehen überaus wuchs. Seine Söhne erhielten die ersten Stellen. Herodes ward Statthalter von Galiläa. Dieser wußte sich das Wohlwollen der Römer so hoch zu erwerben, daß Antonius und August ihn zum König von Judäa ernannten. Herodes zählte damals 25 Jahre. Er erhielt von den Römern verlornes Land zurück, und vereinigte neuerobertes Gebiet mit seinem Reiche. Glänzende Geistesgaben, besonders hohes Militärtalent, zeichneten ihn aus, allein ein treuloser, grausamer Charakter befleckte sein Verdienst. Mehr von diesem merkwürdigen Regenten sehe man in den Schriften des Josephus oder in der Geschichte der Juden von Basnage, Holberg, Peter Beer u. a.

*) עיי' נדרקסית רנה פרסה כ"ב דף כ"ו ע"ח קרתו בשוקס
עלי קדמות, טנריק, על שס טיניריקום, קלכסנדריכה
על שס קלכסנדרום, פי' בעל מקנות כהונה עלי קדמות עלי
העריס חסר המס בונים קורקיס שמוקס.

קָלָנְיָא

פוכה דף מ"ה ע"ב פרק ל'
מזכה ה' מקום היה למטה
מירושלים ונקרא מונח. שם גמ'
תנא מקום קָלָנְיָא הוה, ותנא
דידן מ"ט קרי ליה מונח? מירדי
דמיפק מכרגא דמלכא קרי ליה
מונא, פי' רשי' קלניא בן חורין
מן החם של מלך, דמיפק מכרגא
מונח מכלל החם של מלך והיינו
נמי קלניא דתוספתא. ע"ז דף
יוד ע"ח ס"ל תכטוניוס a) לרבי
צפירא דימלך מסוירום גרי תחותי
ותתעביד טבריא b) קלניא, פי'
רשי': בת ... חורין שלח תתן
מס לטולס חסום דקית בהון
רבנן *). שם גמ' שמע מינה ה"ק
ליה (רבי לחכטוניוס) חת בעי מכייהו דחסוירום גרי ימלוך תחותי
וקיימ'

Colonia.

1) Eine Pflanzstadt, ein neuangebauter oder neubevölkerter Ort. Die Römer pflegten in den eroberten Ländern neue Städte anzulegen, oder schon bestehende zu Colonien zu erheben, die sie zum Theil mit Römern bevölkerten. Mit den Vortheilen, die diese Colonien genossen, war bisweilen die theilweise oder gänzliche Befreiung von Abgaben verbunden. 2) Colonisten, Ansiedler.

(* כתב בעל תשבי בערך טבריא בעלי טבריא היו נחי הלשון חכל העבריים ומהם היו בעלי המסורת, וגם הר"ק במכלול כתב קריאת הר"ים הדגושה והרפויה לבני מערבה הוא טבריא, והגוים קורחים להם טיבֶּריוּם עכ"ל.

a) Der Römische Kaiser Antoninus mit dem Beinamen der Fromme, regierte vom Jahr 138 bis zum Jahr 161. Die Geschichte schildert ihn als einen weisen, musterhaften Regenten. Er nahm den Severus an Sohnes Stelle an, und bestimmte ihn nebst Mark Aurel zum Nachfolger in der Regierung.

b) Eine Stadt am See Genneseret, auf welchen der Stadtname überging. Sie wurde vom Herodes Antipas erbauet, und zu Ehren des Kaisers Tiberius, Tiberias genannt. Sie blieb einige Zeit die Hauptstadt des untern Galiläa, lag in einer sehr fruchtbaren Ge-

derbüchse. Die Griechen nannten das Tintenfaß, wie wohl nicht ganz richtig, Klemarion. S. Potters Archäologie. Th. 3. S. 318.

והקולמום לתת דיו והכלים הצריכים לסופר ועשוי גם כדי שיהיו נוחים לנטילה ולהכניסם בתוכו ונקראים גם קלמ"ר (Calamario) = Calamajo, das Tintenfaß, Schreibzeug). מקובלת פרק יו"ד משנה ח' בלועית שפיהו סוקע מינה עטורה עד שיקבנה מבחוץ, קַלַמְרִין הדיוטות מינה עטורה עד שיקבנה מבחוץ, וקלמרין של יוסף הכהן היתה נקובה בבלה, פי' גרט': קלמרין כלי שמניחין בו את הדיו וכן קורין לותו בלשון רומי קלמ"די ועושין מהן שפיהן סוקע לתוכן כדי שלא יספוך הדיו מפי' מס יהפוך על פיו. שנת דף פ' ע"ח שתי חותיות בקלמרים, פי' רשי' קלמרים קסת הסופר. שם, חות אחת בדיו חות אחת בקולמוס וחות אחת בקלמרים מהו? תיקו. ירושלמי ע"ז פרק ב' כל הצלמים הלכה ח' דף מ"ג ע"ב ובלבד דבר שהוא של כבוד, והסל והסילים דבר של בזיון הוא, הכייר והקולמוס דבר של כבוד הוא קלמרין גריבה. מר"ב פי' בל"י ורומי בית הקולמוסים וקני הכתיבה.

קַלֶנדא

Calendae

hieß bei den Römern der erste Tag eines jeden Monats. Man brachte denselben mit Opfern, Schmaus und Tanz und andern Lustbarkeiten zu.

ע"ז דף ח' ע"ח מסכת וחלו חידושין של עכ"ום קַלֶנדא ושטרותיהם שם בפ"ר חנן דר רבה קלנדא ח' ימים לאחר תקופה. מר"ב פי' בל"ר שם כללי לראש חודש ובפרט היו חושבים כן לראש שנתם לפי היו שולחים מנות איש לרעהו ורשות שנתם הוא כמו שבעת יום לאחר תקופת תשרי בזמן שהימים מתחילים להתארך וכן בהדיא בירושלמי *) כיון דשמש מיממ מרך לאחר קלנדס, קלון דיקום פי' קלון (kalon) בל"י טוב, פי' דיקום (dies) בל"ר יום טב"ל.

*) ירושלמי ע"ז פרק א' הלכה ג' דף ל"ט ע"ג

קלניא

num wirklich ein eisernes Schloß oder Riegel, ein vorgelegtes Querholz, ein Strick, oder sonst etwas, was diesen Dienst verrichtete, gewesen seyn. S. Ciano's römische Alterthümer. Th. 4. S. 956.

הדלת , כלים פי"ח משנה ל׳ קלוסטרא טומקה פי׳ ר"מ קלוסטרא כלי מקשיי על דמיון הרמון נצוכר מרוך וזה צורתו יורכב זה הקלה בשתי טבעות קיומין בשני הסערים , טבעת זה הסער החקד וטבעת זה הסער החקד ואל קנון שני הסערים יורכב הטבעות החקד על הטבעות השנית ויכנס זה הקלוסטרא בניהם ויעל הסער זה , ושם הי׳ הקלוסטרא מחקד מחלו המתכות הנה היה תקבל טומקה מכני שהיה יש לה שם בשני טומקה . ונרט׳ פי׳ קלוסטרא הנגר של הדלת והוא היתד שנועלין בו הדלת כדרכיון לעיל רגילים לעשות נרחשו כמין תפוח והוא נקרא גלוסטרא וטמה לפי שרמוי לדוך בו שומין במדוכה . ובעל מ"ט כתב פי׳ בל"י ורומי שם כללי למכעול ודבר הסובר כמו נגר ובפרט נקרא כן חלק נגר הזו ומתנועע בעת סגירה ופתיחה .

Kali (arabisch).

Der Arabische Name verschiedener scharfer und salziger Pflanzen, aus deren Asche ein Laugensalz gewonnen wird, das zur Verfertigung der Seife und des Glases dient. S. Prosper Alpinus historia naturalis Aegypti T. 2. p. 58. 59. Sonnini's Reisen in Ober- und Niederägypten. Th. 1. S. 82.

קַלְיָא

עירובין דף כ"ח ע"ב אחר רב תלקיה בר טובי מערבין בְּקַלְיָא, פי׳ רש׳ : קַלְיָא קלח של עשב וקשה כעץ . תר"י בערך נתר קַלְיִי בלעז ישחעתל מין עשב אשר מאפרו עושים זכוכית וגם מערבים אותו בשמן ועושים בורית לכבס הבגדים .

Calamarium.

(kalamarion griech.)

Ein Pennal oder eine Fe-

קַלַמַרִין

כלים פ"ב משנה ל׳ וְקַלַמָרִים המתחימות, פי׳ נרט׳ : כלי עשוי לתת

דנסתרופי׳ פי׳ רסי׳: קִירַא דנסתרופי סעוה הנפה ונוטפת מכוורת סנתמלחה ועודפת. סס דף קל״ג ע״ב וחדק קירא פי׳ רסי׳ קִירַא סעוה.

קַלָבוס קָולָבִין

סנת דף ק״כ ע״ח וחלו הן ר״ח כלים מקטורן וכו׳ קַלָבוֹס, פי׳ נרט׳: קלבוס נגד נר ונקר סקודין נלע״ז גוני״ח (Gonna, ein weiblicher Unterrock) ירושלמי סנת פרק סמי הלכה ד׳ המתלגות פירזוטמא, המעטפות קָולָבִין ומעפרן. תר״ג פי׳ נל״ר ורומי׳ כתונת נלתי נת זרופות.

Colobium.

Ein Unterkleid ohne Ermel, wovon die eigentliche Form nicht bestimmt bekannt ist. S. Scrosius, ad Virg. Aen. 9, 616. In spätern Zeiten ein dem Frauenzimmer, vornehmlich dem unverheiratheten, zugehöriges Kleidungsstück. Manche geben demselben Halbermel und lassen seine Länge bis zur Hälfte der Schinnbeine hinabreichen. S. *Salmas.* ad Tertull. de pall. 100. *Terrar.*, de re vestiar. 25.

קלוב

נרחסית רנה פרסה ל״ה דף ל״ט ע״ח ר״י נר סימון לחד סהי׳ נידו קלוב רותח נקש לתנון על נגו ונותנו על עגלו

Chalybs.

Ein stählernes Schwert, ein Mordstahl.

קלוסטרא

עירובין פרק יו״ד חסנה יו״ד נגר סים נרחסו גלוסטרא ר״ח חוסר. סנת קכ״ג ע״ב קנין ומקלות גלוסטרא ומדוכה, פי׳ רסי׳ גלוסטרא סרחסה עג ורחוי לדוך בו סוס ומועלין בו

Claustrum.

Mit diesem Ausdrucke umfaßten die Lateiner alles, womit man eine Thür verschließen, oder gegen den ungehinderten Eingang verwahren kann, es mochte nun

baum schnell zu einem ansehnlichen Baume auf. Sein Stamm oder Stengel, der sich oben in Aeste theilt, ist rundlich, hohl und grün. Die Blätter sind fast handförmig, und in Ostindien sollen sie anderthalb bis 3 Fuß im Durchmesser haben. S. Lipp. u. Funk a. a. O. Bd. 3. S. 1106. Der Name Kiki ist ägyptisch. Bei den Griechen hieß er Syllikûprion, auch Kroton und bei den Römern Ricinus. S. Herod. l. c. Diosc. 4, 164. Paul. Aegineta l. 7. Plin. 15, 7, 7. Von dem Nutzen des Kikiöls in verschiedenen Krankheiten handeln Dioscorides, Plinius, Galen u. A. ausführlich. Ob endlich קיקיון דיונה ein Kürbis oder unser Kiki gewesen sey, darüber ist in der gelehrten Welt viel gestritten worden, doch scheinen sich mehr Gründe für den letztern zu bestimmen, welcher Meinung auch Bohart (Hierozoicon Vol. 2, p. 293.), Celsius (Hierobotanicon II. p. 273 — 282.) Michaelis (Arabische Fragen S. 241 und Anmerk. zu Jonas 416.) und Andere beigetreten sind.

דמי, ומדפסקי רבי, ועל פום חנותק מדלן יתיה, ומפרנידוהי (פי' מגרעיניו) עבדי משחק, ובעפוהי ניחין כל בריתי דמערבק, כי' רשי': ומדפסקי רבי בבעני המים הוק גדל, ועל פום חנותק מדלן יתיה, על פום הקניות מדלין חותו לגל ולריך טוב, ניחין שוכבין, בריתי פי' רשי' חולין ובעל ערוך גורס כריתי ע"ש וגם בתורגמן ערך כרה חר"ב פי' קיק בלשון יוני מין עוף וחומרים שיושב בימים וגם קיק בלשון מין נטע קטר מגרעיניו עוגרים שמן לגרות ורפוקה.

קִיקַא קירות

Cera.

(Keros gr.)

Wachs.

יניחות דק ק"כ ט"ח מיתי קִיקַהו דנק בגליתק, כי' רשי': קירהו שעוה. שבת דף כ' ט"ב ולח בוסת ולח בשעוה, זפת וניפתק, שעוה קירותא. שם דף ק"י ט"ב קִיקַא

und dessen sich vorzüglich die Aegypter, in deren Land der Ricinus häufig wächst, zu bedienen pflegten. S. Plin. 15, 7, 7. Diosc. 4, 194. Strabo lib. 17. p. 824. Diodor. Siculus l. 1. c. 34. Allein dieses Kiki-Oel empfahl sich nicht sonderlich zur Beleuchtung, denn nach Herodot (2, 92.) gab es einen üblen Geruch und nach Plinius (23, 4, 41) seiner Fettigkeit wegen, einen trüben Schein. Rabbi's Erklärung ומדפשקי רבי stimmt mit Herodots Zeugniß überein, woraus wir erfahren, daß der Wunderbaum

גיותר וגם הר"ק נשרש קיק
כתב נסס ר' שמואל בן חפני
שהוא הנקרא נערבי ס"ל כרוע.
ונרט' פי' ויש מפרשים קיקיון
דיוכה והוא עשב שעלין גדולים
והשמן היוצא ממנו הוא טוב
גיותר. שנת דף כ"ח ע"ח
מאי שמן קיק? אמר שמואל
שחילקהו לכל נאותי ימא ואמרו
לי עוף אחד ים נכרכי הים
וקיק שמו (b כי' רש"י:
שמן של עוף, ר"י נרי' דר"י
אומר משקה דקאוז, פי' רש"י:
משקה דקאוז שמן שעושים
מנרעיני צמר גפן שקורין קו"טון
(Goton = Baumwolle c)
ר"ל אמר קיקיון דיוכה, אמר
רבה בר בר חנה לדידי חזי לי
קיקיון דיוכה, ולגלוידא *)
דמי,

b) Zu jener Zeit mochte das Wort Kiki, welches sich hauptsächlich auf Aegypten einschränkte, längst nicht mehr im Sprachgebrauch gewesen seyn. Kik heißt nach Aldrovande im Persischen der Pelikan oder die Kropfgans, im Arabischen die Krähe, und Kex oder Kekos ist im Griechischen der Name eines gewissen Meervogels.

c) Aus dem Saamen der Baumwollenpflanze läßt sich ein Oel pressen. S. Helmuths Naturgeschichte Bd. 8. S. 362. Derjenige, welcher כיקיון zuerst für die Baumwollenpflanze erklärte, mußte dies Wort vermuthlich mit Gossypion, der alten Benennung desselben Gewächses, für verwandt halten.

*) וכתב הר"ק נשרש קיק ומנחתי פי' גלוידא נתסונת הגמוניס
חילן סרק ים נמקומנו ועושה גרעינין וכיוצ"ז מהם שמן וכל
מי שים לו נגה הרבה שותה ממנו ושמו נלסון ערבי על כרו"ט.

כי *). מר"ז קיסר שם המושל הרחשון אשר נחוקה כחם הרומיים תחת ידו ומקריו נקראו כן על שמו מושלי הרומיים.

*) וכתב בעל נמח דוד על זה בז"הל ומכי חומר שהיתם קורחים בחקוח קי לטולם אם לח עם תוספת חותיות אחרות וחלו הן che c) ובלעדם לטולם צי אבל לפי שחין לנו חות מיוחדת לחתוך הצי שלהם על כן שמו בתמורתה הק"וף, ויותר נחה לנחים הנל"י בהיות ממוצע אחד עם C שלהם, ומכאן ז"ל לא הקפידו כ"כ בשמות נכריות.

c) Pomis hat den Elias mißverstanden. Was dieser von der Aussprache des Buchstaben c in lateinischen Wörtern im Allgemeinen bemerken will, beziehet jener auf den speciellen Fall, wenn es dem Vokal e voran stehet, und führt dabei ein Beispiel an, daß nur zunächst für den Italiener paßt, welcher ch wie ein k ausspricht. Beide hätten sich viele Worte ersparen können, wenn ihnen bekannt gewesen wäre, daß die Hebräer im Orient die lateinischen Worte im griechischen Dialect aussprachen, welcher das c der Lateiner in kappa oder k verwandelte. Es ist also ganz in der Ordnung, wenn der Talmud kaesar schreibt, und daher die Bemerkung, daß dessen Verfasser es mit der Aussprache fremder Namen nicht so genau nahmen, hier ganz am unrechten Orte.

קיק

סדת פרק ד' משנה ו' חין מדליקין לא בשמן קיק, פי' הרמ"נם: שמן קיק הם זרוע עשב שמניח ונקרחים בערבי כרוע (a והשמן הזה הוח עב ביותר

Cici.

Der Wunderbaum. (Ricinus communis). Ein Gewächs, aus dessen Saamen ein Oel zum Brennen in Lampen gepreßt ward, und

a) Keroa oder mit dem Artikel Elkeroa ist die arabische Benennung des Wunderbaums. S. Rauwolfs Reisebeschreibung Bd. 1. S. 52 und mehrere Zeugnisse bei Bauhin (Historia Plantarum univers. T. III. p. 643.)

Caesar.

Anfangs ein bloßer Zuname einer Familie aus dem Julischen Geschlechte, ward, nachdem Julius Cäsar sich zum Alleinherrscher Roms erhoben, ein gemeiner Name derer, die ihm in der Regierung nachfolgten. Daher kommt das deutsche Wort Kaiser. Witzköpfe haben verschiedene sinnreiche Etymologien dieses Namens erfunden, worunter vorzüglich die von Elias Levita angeführte gehört, welcher Plinius, 7, 9, 7. gedenkt. Davon hat auch jene künstliche Geburtsoperation den Namen Kaiserschnitt erhalten.

קיסר

ניטין דף כ"ו ע"ח סדר עלוייהו לגירון קיסר a) וכו' סדריה עלוייהו למספסיונוס b) קיסר.
סנהדרין דף נ"ח ע"ג ודוד עבדי כסיח להם לעולם כגון קיסר ופלגי קיסר, פי' רס': מלך ושני לו כן דוד החדש מלך כדכתיב ודוד מלכם חסר חקיים, ודוד המלך שני לו, כדכתיב כסיח להם ולח כתיב מלך. מ"ר חלי' התשבי בימים קדמוניים קרמו לכל מלך של רומי צֵיסַר, וזה לפי שהמלך הראשון שלהם היה בן פקועה, פי' שמתה אמו בלדתה אותו ונקעו את בריסה והוציאו הילד מי, ועל כן נקרא צֵיסַר, כי בלשון רומי ציסריו הוא לשון חתיכה ואנחנו אומרים קיסר, כי כן מה שקוראים הכ בגד"י קורקים אנחנו בק"ף, וזה בעבור אות הַצֵי שלהם שנירתו כגורת כ"ף הפוכה כוה C לפעמים הם קורקים אותו בקוס צֵי ולפעמים בקוס כי

a) Nero, römischer Kaiser, regierte von 54 — 68. Er war ein Auswurf der Menschheit und starb vom Thron entlaufen, eines schmählichen Todes im 32. Jahre seines Alters.

b) Vespasianus wurde im Jahr 69 zum Kaiser ausgerufen und stand der Regierung bis zum Jahr 79 vor, wo er das Zeitliche segnete. Neben mehreren guten Eigenschaften besaß er auch große Schwächen. Die merkwürdige Belagerung von Jerusalem ward von ihm begonnen.

דף ע"ח ע"ב כתב הפרי הזהב מקומר מעלים הרבה ומותם העלים יאכלו גם המה מטוגלים בחומץ ושמן לקינוח, חולם קיסם טובים בטעמם כמו הלב חו מחלט הפרי עצמו, מחליטותו מסר הוח מוכיח הפרי הוח רך מאד וטוב בטעמו.

Cissos.

Epheu. Ein bekanntes, baumartiges Staudengewächs, das Sommer und Winter über grün bleibt. Da, wo es die Lage und der Boden erlaubt, breitet der Epheu sich so vortrefflich aus, daß er alle Theile einer Wand oder eines Baumstammes mit seinen tiefgrünen Blättern dicht bedeckt. Er dient daher am vorzüglichsten zum Bekleiden von Gartenlauben, Hausgiebeln u. s. w. Vergl. den Artikel דפני. — Daß in der letzten Stelle nicht Epheu gemeint sey, unterliegt keinem Zweifel.

קִיסוֹס

סוכה פרק ק' משנה ד' דף י"ח ע"ח הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקִיסוֹס ומיכך על גבה פסולה, ובדף ט' ע"ב פי' רש' הדלה הרים ופשט עליה כיון דלית תקורין טרי"לא (treille, eine Weinlaube), קיסוס, עשב המתפשט מאד ושרשיו כחילן ועיקרו כחילן וקורין לו חיל"רא (Edera, Epheu) ומתפשט ועולה על הקומות, והרב בדט' פי' קיסוס חידר"ח בלע"ז והוא נדלה בגפן ודלעת. מהלות פרק ק' משנה ה' קלו מביחין את הטומאה וחוגגין וכו' החירום והקיסום וירקות חמור ודלעת יוני, פי' שאם התחילו על הטומאה וחדש וכלים, מביחין את הטומאה על החדש וכלים, ואע"פי שלא נגעו בטומאה, החירום והקִיסָוס ודלעת יוני וירקות חמוריס כל חילו מיני ירקות שעלים שלהן רחבים. כלאים פרק ה' משנה ה' החרום והקיסום ושושנת המלך וכל מיני זרעים הינן כלאים בכרם, פי' בדט': הקיסוס חדר"ח בלע"ז שמדלין אותה על החניות ועל החלונות. וכתב בעל ערוך הקיסוס מפרשין אותה בלע"ז חילר"ח (Ellera, Epheu) ובעל מ"ע כתב פי' בל"י ורומיי וערב מין נטע הנסדך בעצים ובכותל, ועלהו לח ירוק, וזה ענין הדלה את הקיסוס; אבל ענין החרוס והקיסוס לפי דעתי אחר הוא והוא כרם הנקרא בל"י ורומיי נרקיסוס ותרגום אבנלת נרקס.

קיסר

Cinara.

Die Artischocke. Dem Ansehen nach scheint dieses Gewächs zu den Disteln zu gehören. Sie ist aber keine Distel, und macht nebst noch 5 Gattungen ein besonderes Geschlecht aus. Der bauchige oder erweiterte Kelch besteht aus fleischichten ausgeschnittenen, in eine Spitze auslaufenden Schuppen, welche wie Dachziegel übereinander liegen. Der einzige eßbare Theil der Artischocke ist der dicke fleischigte Blumenboden. Um diesen zu benutzen, nimmt man den ganzen Blumenkopf ab, noch ehe die Blüthe sich entwickelt. Er wird auf mancherlei Weise für den Genuß zubereitet. Der Orient wird für das Vaterland dieses Gewächses gehalten. S. Beckmanns Beitr. z. Gesch. d. Erf. Bd. 2. S. 196. f. f. Lipp. u. Funk. a. a. O. Bd. 1. S. 123.

קינרס

כלאים פרק מסנה ח' והקינרס כלאים דכרס. עוקצים פ"ח מסנה ו"ו קונרס, פי' דרט': ירקות מרים וממתקין אותו ע"י המור דרוסחים. ניכה דף ל"ד ע"ח אבל מתקנין את הקונדס*) ואת העכבות, פי' רמי': קונדס ועכבות מיני ירקות הן שים טורח בתקונן. ב"ר פרשה כ' דף כ"ג ע"ב קון ודרדר תצמיח לך, קון זה קנרים, דרדר אלו עכבות, ויש מחליפין קון אלו עכבות, דרדר זה קינרס שהיא עשוי דרין דרין, פי' מ"כ דרין דרין כך עשוי הקינרס מדורין מדורין כמו המנוזים ועל שם כך נקרא דר דר לשון דירה י ועבל ערוך נדרך עכבות גורם נכילה קונדס נדלי"ת ולא נרי"ם וגם נב"ר פרשה כ' גורם קונדס נדלי"ת וכתב קונדס נלע"ז קרד"י (Cardo, die Cardone, eine bekannte Art Artischocken.) ונערך קנרס גורם נכלאים ונעוקצים קינרס נר"ים. ונעל מ"ע כתב קינרס נל"י ורומי דרדרים המורעים נגנות ורחסס עשוי דרים דרים והם למאכל. ונעל רחסית למודים נשער שניני

*) Künades soll nach Burtorf die griechische Mehrheit von Künara, Künaros seyn.

geführten Stellen aber eine Augensalbe an, in welcher Bedeutung man es auch in den Schriften der alten Griechen und Römer nicht selten antrifft. S. Horat. Sat. 1, 5, 30. Plin. 28, 11, 47. Cels. 7, 7 no 4. Damit man Mussaphias Erörterung recht verstehe, will ich noch anmerken, daß es von der samischen Erde — d. i. eine weiße Thonerde, welche auf der Insel Samos im jonischen Meere gefunden wurde — eine Sorte gab, welche Kollyrium genannt und unter andern den Augenmedizinen beigemischt wurde. S. Plin. 35, 16, 53. Nach Dioscorides 5, 176. war es ein Stein, den man in der spanischen Erde fand, welcher zur Heilung der Augenübel benutzt wurde.

העין לודי"ת בל"ג פי' רמנם
לשון חת הקילור סיעור סימס
בו הסס לעין הנקרק בערבי סיחוף
סבת ק"ח ע"ג סורה מדס קילורין
מע"ס ונותן על גבי עיניו בסבת
ומינו חושס, כי' רסי' קילורין
לוז"ית בלט"ו. נדה דף כ' ע"ח
וג"ח ע"ג בקילור, כי' רסי'
קילור מכפלסט"ר בלע"ז
(emplastre, Pflaster) ומדוס
בוח. וכתב בעל מ"ע כי' בל"ו
ורומי שם כללי לרפוחה מסר
צורתה מרוכה ועגולה, ובפרט מס
היח מתוקנת לחולי עיניים, מבל
קילורית בלשון יוכי מין מדמה
לבנה הנמה מחי סמיח ונקרחת
בלשון מזנה סכ ומתערבת בדפוחות
לעיניה, לכן תהיה הגירסח
קילורית מדמה.

Cellarium.

Eine Vorrathskammer, ein Speisenbehältniß.

קילרין

ג"ר פרסה י"ג פ"ח מ"ל וכי
ים קלרין של חלך חסר כלום.
ג'ר פרסה ל"ג דף כ"ח ע"ח
דבר אחר ויסע חסס אחרהס חכס לב יקח מנות, חכס לב זה אחרהס
יקח מנות לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העופרים וסגים ולח
חסר קילורין שלו כלום. וכתב בעל ערוך כי' חונר בלשון יון
קילרי ובלע"ז צַיְלַיְרִי"ן (cellario)

קינרס

קילא קילין

בתוספתא וי"ו י"ד קנים תעשה את התיבה, תיב"ע קֵילין תעניד לתיבותא. ג"ר פרשה ל"ח דף ל"ג קנים תעשה את התיבה קילין ומדורין, פי' מ"כ קילין קדרים. שם ר"י אומר ג' מאות וששים קילין היו בה ו"ד אמות על ו"ד אמות ושתי פלטיות של ל' אמות קילין מכאן וקילין מכאן. מר"ב פי' בל"ר שם כללו לאדר קטן ונפרט המיוחד לשמור דבר מאכל או משקה.

Cella.

Eine Zelle, Kammer, ein Gemach, Behältniß. Ihre besondere Bestimmung wird durch den Beisatz ausgedrückt. S. Vitruvius l. 3, Cap. 3. l. 6. c. 9. 10.

קילורין

ויקרא רבה פרשה כ' וכי קילורין של עמהן מסיבי? פי' בעל מ"כ קילורין עוגה, וכתב בעל הערוך קילור פי' שמצינו שיש מקום שקורין לעוגה קליר על כן נקרא ר' אליעזר הקליר שאכל עוגה שהי' כתב בה קמיעא ונתפקח. ובעל מ"ע כתב בל"י ורומי עוגה ומין כף.

Collyra.

Eine Art von Brot oder Kuchen von langer und runder Gestalt. Vergl. Plautus Pers 1, 2, 12:

קילורית

שנת ע"ה ע"ג פרק ח' משנה ג' מיכ כדי לשוף בהם את הקילור, פי' רשי': קילור שנותנין על העין

Collyrium.

Dieses Wort zeigt einen der Form nach länglich runden Körper, in den an-

קוטלאות ונזמים. וכתב בעל ערוך קטלא הוא תכשיט שמונקת ודומקת הנשר בצוארו של חשה כדי לרמות כנחלת נשר (Murena eine Art schlangenförmiger Halskette ול"ע מורי"ס וגעלן"ם כתב בל"ר שרשרות וכד. S. Isidor 19, 31)

קַטַפְרַקְטוֹס

Cataphractus.

Bepanzert.

סה"ם רבה פיסקא לסוסתי דרכבי פרשה וכו' ונא פרשה קטפרקטוס כגיכול הקד"ה כן שנאמר ה' כגבור ונא. מר"ב פי' בל"ר ורומי מצוין בלבוש ברזל.

קַטַרַקְטוֹן

Cataracta.

Eine Zug- oder Fallthür.

ג"ר פרשה ל"ח דף ל"ד תחתים שניים ושליטים תעשה, תחתים לזבלים, שניים לוולגיו ולטהורים ועליונים לטמאים, ויש מחליפים תחתים לטמאים, שניים לו ולגיו ולטהורים, והעליונים לזבלים, כיצד הי' עושה? כמין קטרקטין הי' לו פוסטן מן הצד, פי' מ"כ פוסטן במצחן ומחספין מן הצד. מר"ב פי' בל"י ורומי מסגר או דלת כתוחה מלמעלה למטה במקום מסוסק.

קִיבַּר

Cibarius.

Gering, schlecht, daher פת קיבר geringes, schlechtes Brot. Das Panis cibarius war eine Art Brot von schwarzem Mehl, worunter die Kleyen geblieben, und welches man insgemein nur den Knechten gab. Vgl. Cic. Tusc. 5, 34.

סוכה דף מ"ב ע"ח ושירונין סוף דף נ"ה ע"ד שלשה מרדין את הזבל, וכופפין את הקומה, וכוטלין חמת מה' מאות ממחור שיבו של חדם, וחלו הן, פת קיבר, ומכר חדם, וירק, פי' רשי': פת קיבר שנודר *) בלע"ז. כתובות ק"ב ע"ח ויורע יצחק בחרן ההיא וגום' תניא מר"י משה ניהודה

*) ובגיטין דף כ"ו ע"ח במעשה מרתא בת ניתום שאחרה לשלוח לו תורתה ליכא תייתי לי גוסקרא פי' רשי' גוסקרא פת קיבור (Kleyenbrot, von son, Kleyen) שמוכד"יור בלע"ז

leinene Schnur mit einander verbunden wurden, und wovon jedes Glied als etwas Ganzes für sich betrachtet werden konnte. Wie Rabbi Elieser versichert, pflegte man sogar dergleichen, einzelne Kettenringe am Halse zu tragen. Die zweite Art von Halsschmuck bildeten an einen Metalldrat gereihete Edelsteine, Perlen und Kristallen. Ob die erstere in Schnürkasten saßen, läßt sich nicht so leicht entscheiden, wie wohl es denkbar ist, da zumal Edelsteine in Gold zu fassen, zu jener Zeit längst bekannt war, indeß erzählen alte Autoren auch Beispiele, daß man Edelsteine zum Aufreihen durchlöcherte. S. Plin. l. 37. c. 5. s. 20.

(fette) ודרט' פי' **קטלא** תכשיט
סכתן נשוחר נדוחק והחזה חוכחת
עלמה נו, כדי שתרחה נעלת
נשר' ונערני מכנקיח. נרחשית
מ"ט כ"נ תי"נע הוו נכתהון
דשלטוניית מהלכן על. טוריח
ושריין לקמך שירין, **וקטלאין**
דהנח. כליס פי"ח מסנה מ'
כל תכשיטי נשים טמחים קטליות
כומים וטנעית וכו' **קטלא**
שחוליות שלה של מתכות נחוט
של כסתן או של נמר נפסק
החוט החוליות טמחות שכל אחת
ואחת כלי נכני עלמה חוט של
מתכות וחוליות של מדנים טובות
ומרגליות ושל זכוכית נשתנרו
החוליות והחוט נכני עלמן קיים
טמח. פי' ר"מ **קטלא** הן
חוטי זהב ישימו נשוחר והוח
הנקרח נלשון התורה רניד וכנר
יעשו חוליות של זהב נקובות
כדמיון גרעינים ויכנסו נחוטין
וישימו קושו על השוחר וזה יקרח
מחנק, וכנר יקרח גרעיני קודם
פטדה ודרקת. סוטה פ"ח
מסנה ו"ו דף ז' ע"נ הי' עליה כלי של זהב **וקטליאות**, פי'
רפי' **קטליאות** תכשיט כוח כמין חלי עיגול פתוח וסוגרת נו את
חלוקה ומקיף את גרונה מן הלדדין, ונרט' פי' **קטליות** ענקים
שמשימים סניד השוחר. מעילה פרק ה' מסנה ח' נתנה **קטלא**
נשוחרה טנעת נידה, כיר"י **קטלא** ענק של זהב נשוחר.
ורמ"נם פי' **קטלא** ענק והוח לולחות של זהב שנותנים אותם
נחוט ותולין אותו נשוחר. ונרט' פי' **קטלא** נשוחר רניד של
זהב. פ"ז פ"ח מסנה ח' דף ו"ט ע"נ אין עושין תכשיטין לע"ז
קוטלאות

der Pelikane. Diese zeichnen sich durch eine an dem Unterkiefer hängende, beutelförmige Haut, die ausgedehnt einen Kropf bildet, vornehmlich aus. Das Ausspeien der eingeschluckten Muscheln und anderer unverdaulichen Dinge hat der Pelikan mit andern Wasservögeln gemein.

רניו מסה דעסוים קוק הוא
כערבי הציף שהם קורין לו
(פעליקאן) ודרכו לבלוע
שלושים גדולים עם קטנים
ומתקמצים במיעיו והוא מקיא
חותם ואוכל את הטרף אשר
בתוכם וירחה שעל זה נקרא
קאת. עיי' ויקרא י"ח י"ח בגיאור
של ר' ה"ו

Catellae.

Eine gewisse Art von kleinen, aus goldenen Ringen zusammengefügten Ketten, mit welchen römische Frauen und Männer ihren Hals zierten. Man sehe hierüber Scheffer de antiquorum torquibus c. 10. Inzwischen mögen die alten Hebräer einen umfassenderen Begriff mit dieser Benennung verbunden haben. Die Beweisstelle enthält Celim. 11. 8. In derselben wird zweierlei Halsschmuck darunter aufgeführt und beide sind wesentlich von einander unterschieden. Der erste bestand aus einer Art von Kette, deren Glieder durch eine wollene oder lei-

קַטְלָא

נמדבר ל"ח כ', תי"נע
וקריבנא דורונא לשמא ה' קטליא
מן נוריהון. שבת פ"ו משנה
ח' דף כ"ג ע"ח ולא בקטלא,
סה גמ' כ"ט ע"ג מחי קטלא?
מנקטא פחרא, פי' רש"י מוסטניצ"ח
והוא נגד שים לו שניים כעין
מכנסים ומכנסת רחוצה רחבה
וקושרה סביב למעלה והנגד תלוי
על לבה והוא קשוד ומצויר
בזהב, וי"מ כמין חגי עגול
עשוי כמין כלנום כזה וחוקות
בו מפתחי חלוקה, והפגס נולט
לאחוריה והוא על זהב לו"ה.
הרמ"ב בפירושו למשניות כתב
קטלא הוא חוטין שעורכין
זה בזנבי זהב וקושרין אותה
על העורף בדוחק כאדם החונק
את עצמו, ולפיכך נקראת חונקת,
(wörtlich) ובלשון ערבי מכ"נקה
ein Würger, eine Kringelkette

וכותבת תשובה גדלה בארץ ישראל וסוריא . ובערך נקלעים כתב בעל מ"ע שהם מין תמרים תשובים ונקראו על שם מקום שהיה גדל בו כורודום שהו נקלעים מדמשק אשר הוא היה שולח מסוריא לרומי התמרים הקלו למנוסטום קיסר*).

1. 16. p. 763. Varro R. R. 2. 1. Plin. Epistol. 1, 7, 6. Man nannte sie auch Niklaße oder Niklasdatteln. Diese Benennung hatten sie, wie es beim Athenäus (Deipnos l. 14. c. 46. ed. Schweigh. T. 5. p. 371.) heißt, vom August erhalten, der sie so gerne aß, und welchem dergleichen Datteln von seinem Freunde Nicolaus aus Syrien allezeit nach Rom geschickt wurden.

*) בערך קיסר כתב בעל מ"ע טוגוסטום בן מלות היה מהומלל הרקסון אשר בחוקה כבש הרומיים תחת ידו, ומשל תחתיו אחר הריגתו ועל שמו נקראו המושלים אחריו, וזה ענין קיסר טוגוסטום.

קוריים

דרקסית רבה פרשה מ"ט סדר וירא דף כ"ד ע"ג מ"ש

Cerium.

Leder.

דר נחמון שמותן של רשעים דומים לכלי קוריים מה כלי קוריים כל מה שאתה מסתכל בהם עומדים הנאתם הם מתרפים.

קורת

כלים פרק י"ב משנה ג' קורת החנים טחבה, פי' ברט': חית דמפרשי חספה שהחנים מונחים בם, וחית דמפרשי המטרה לחן. תר"ג פי' בל"ר חספה שהחנים מונחים בה ויתדק הערך קרת.

Corytus.

Der Köcher.

קוק

חולין דף ס"ב ע"ח חמר רב יהודה קחת זו הקוק וכתב רבינו

Kuk (arabisch.)

Ein Schwimm- oder Wasservogel aus dem Geschlecht der

Kaufleute den letztern nicht selten zu verfälschen pflegen. S. Beckmanns Waarenk. Bd. 2. S. 281 flg. Funke u. Lipp. a. a. O. Bd. 3. S. 27 flg. Sonnini a. a. O. Th. 2. S. 164. Olivier's Reise durch das türk. Reich ꝛc. Th. 2. S. 283 u. 121. Wittmann's Reisen nach der Türkei, Klein-Asien, Syrien und Aegypten. Weim. 1805. S. 138.

Caryotae.

Eine sehr geschätzte Art großer, süßer und saftiger Datteln, die man von der vorzüglichsten Güte in Judäa, besonders in Jericho's fruchtbarer Umgegend, antraf. S. Plin. 13, 4, 9. Vergl. Justin. l. 36. c. 3. Josephi Ant. Jud. 13. 4. de bello Jud. 5, 4. Plinius vergleicht den Geschmack ihres Saftes einem mit süßem Honig gemischten Weine. Sie wurden weit ins Ausland versendet, und trugen dem Lande ansehnlichen Gewinn. S. Strabo l.

קוריטי

ע"ז פ"ק משכה ה' דף י"ג ע"ב
תלו דברים אסורים למכור לעכ"ום
אלטרובלין וכו' ר' מאיר אומר אף
דקל טב, וחגב, ונקלב*) אסור
למכור לעכום a), שם גמ' דף
י"ד ע"ב נקלם? כי קתני דד דימי
מ"ר חמא בר יוסף קוריטי,
מ"ל אבני לרד דימי תנן נקלם ולא
ידעינן מהו ואת אמר קוריטי
ולא ידעינן, מאי אהנית לן? מ"ל
אהנאי לכוי דכי אולת התם (לארץ
ישראל) אמרת להו נקלם ולא ידעי,
אמרת להן קוריטי וידעי
וקא מחוור לך, כי' רבי קוריטי
מין כירות. אר"ב בספרו מ"ע
קריוט בל"י ורומי מין תמרה
וכותבת

*) ורמב"ם בפירושו למשניות גורס נקלובס, ובמשניות גורסים ונקלידס, ותלמוד בבלי גורס נקלס, ותלמוד ירושלמי גורס בדרכות פרק כיצד מברכין דף יו"ד ע"ב מ"ר חנינא בר כוסיי הון אילין דכסיא מסלחין ליה נקלוסין והוה סנק לון בתר מזוניה ומברך עליהון תחילה וסוף.

a) Den Göttern wurden auch Datteln von ihren Verehrern geweihet. S. Plin. 13, 4, 9.

שיש עליה חותם להוליכה לַקוּפסַא, מי' רש' (לקופסא (écriuée = écrin, ein Schmuckkästchen) חיסקריי"ה נל"ע כדי להגויעה שם. מנחות דף מ"ח ע"ב כלי קופסא. שנת דף כ"ב ע"ב משל למלך ב"ד שחלק נגדי מלכות לעגדיו פקחין שנהם קיפלוס והניחום בקופסא. תר"ג נל' ורומי תרגו ותנה קטנה.

קורטמי

Kortom, Kartom oder Kartam (arabisch).

Saflor. Ein jähriges Sommergewächs, das dem äußern Ansehen nach viel Aehnliches mit den Disteln hat und dessen Stengel die Höhe von 2 bis 3 Fuß in gutem Boden erreicht. Er wird in Aegygten häufig angebaut, von woher die vorzüglichste Sorte im Handel bezogen wird. Aus den Saamenkörnern, die von den Aegyptern und Arabern Kortom genannt werden (denn die Pflanze heißt Asfur), wird ein Oel gezogen, das genießbar ist, jetzt aber nur zum Brennen gebraucht wird. Die Blüthen enthalten den bekannten Färbestoff. Ehedem bediente man sich des Saflors in Europa als Medizin, wie noch jetzt in Indien. In dem levantischen Handel nennt man ihn wilden Safran, womit auch betrügerische Kauf-

פסחים דף מ"ג ע"ב מחי זיתום המגרי? תני' ר"י תלתא קורטמי ותלתא מלקח פי' רש' קורטמי מוריקח קרוג *) תר"ג נערב ורומי **) מין נטע קשר כרכו כמו כרכוב ונקרח כרכום יערי וזרעו כמו שעורה ויש לו סגולות נרכוקה.

*) הרמב"ם בפירושו למשניות על משנה ז' בפסחים פרק ג' כתב קרטומי קורין אותו בערבי קרט"ס והוא זרע כרכום מדברי ובעוקלים פרק ג' משנה ה' מי' בר"ט: כרכום יערי קורין בערבי אל קרטו"ם.

*) Carthamus ist kein eigentliches, sondern ein neugemodeltes lateinisches Wort.

קונטס קונדים

Contus.

Eine Stange, ein Spieß.

עירונין פ"ג משנה ה' דף
ל"ד ע"ב כתבו נרקם הקנה או
נרקם **הקונדס** בזמן שהוא תלוש וכשון קפי' גבוה ק' אמה ה"נ
עירוב, כוכה דף ל' ע"ב ת"ר כשן מרדעה **קונדיסון** ומיכך על
גבן ר"י מכשיר וחכמים פוסלין. וכתב בעל ערוך פי' קורות
של עץ כגון עמודים הן ובל"ע **קונטו**. ובעל מ"ט כתב פי'
גלי' ורומי עץ ארוך ורקשו אר.

קונכי

Concha.

(konche gr.)

Jedes muschelförmige Gefäß, zuweilen von sehr kostbarer Beschaffenheit. S. Claudian Epigr. 5.

קונכי' ריא כרשה ס' דף
ס"ו ע"א ויונח היוצר כלי כסף
ר' הונא אמר **קונכי**. אר"ב
נמצרו מ"ע **קונכי** פי' גל"י
ורומיי שם כלי לגלי מקוער
וכפרט שם הוא ארוך וכר.

קוסטינר

Quaestionarius.

Ein Scharfrichter, ein Folterer.

מודים תהלים ד' דף ל' ע"ב
ויצרך משה מפני פרעה וכו'
מ"ר אחיתי ולא עוד אלא שנפלה
החרב על צואריו של **קוסטינר** והרגתו שנאמר ויצילני מחרב פרעה
לי הניל **ולקוסטינר** לא הניל. אר"ב פי' גל"ר דיין החוקר
ושוטר החוקר ניסורים את המחויבים.

קופסא

Capsa.

Ein Kasten, eine Lade, ein Schrank, ein Kästchen.

דברים ל"ח כ"ו ושמתם אותו
מנד ארונדרית ה', תי"נש ותשוון
ותיה **בקופסא** מן נטר יחיה
דארון קיימא דה'. כלים פי"ו
פי' נרט': **קופסא** כאין ארגז
משנה ז' כשור של **קופסא** טמא
קטן שהחזה נותנת בו תכשיטים.
עדת דף ס"ב ע"א אמר רבא פעמים שאדם נותן לחשתו טבעת
שיש

תולין מותו דרשני כוזעים שעושין אותו למלחמתן שקורין הילמ"ם (helmes, Helme) קטנות שדרשני התנוקות, לשון ולקמן דקאמרת על ריש' *) קר"ג פי' בל"י תלודי הכוזעים.

(* שמואל א' י"ד ס' וכוזע נחשת על ראשו תרגום ולקמן דנקט על ריש'.

קונדיטון

ילקוט פרשת וישמע יתרו דף ע"ח ע"ק ק"ר אמר דברי תורה נמשלו כקונדיטון מה קונדיטון הוה . יש בו יין, יש בו דבש, ויש בו פילפל, אף דברי תורה יש בו יין שנאמר כי טובים דודך מיין, יש בו דבש ומתוקים מדבש, יש בו פילפלן שנאמר אמרת ה' נרופה וכו' . ירושלמי פסחים פרק יו"ד ערבי פסחים דף ל"ו ע"ג מהו לנפוק בזיון של שביעית? תני ר' הושעיה ויונתן בזיון של שביעית, מהו לנפוק בקונדיטון? מן מה דתני בר קפרא קונדיטון כיין מדה אמרה ויונתן בְּקונדיטון. ירושלמי בילה פרק מ' הלכה ט' דף ס' ע"ב יצחק דיהבה שלו לר"י מהו לשתות קונדיטון ביומא טבא? מ"ל שרי, פי' יצחק דיהבה כך שמו, לשתות קונדיטון, הוא עירוב יין ודבש ופילפלין בי"ט. מר"ב פי' בלשון יון ורומי יין הרקח ומבושם.

Conditum.

scil. vinum.

Ein Gewürzwein. Weine, die mit Gewürzen oder Würzpflanzen versetzt wurden, pflegten die Alten mit dem allgemeinen Namen vina condita, d. i., Gewürz oder Würzweine zu bezeichnen. Plinius (l. 14. c. 16, s. 19 no 5.) sagt ausdrücklich, daß ein Wein mit Zuthat von Honig und Pfeffer von einem Theil Leute eben so genannt würde. Die Sitte den Wein zu würzen, reicht im Orient sehr hoch hinauf. Vergl. Psalm. 75, 9 mit Joel Löwens Anmerk., und die schöne Stelle 5, 22 beim Jesaia.

Compromissum.

Ein gegenseitiges Versprechen zweier Partheien, den Ausspruch des Schiedsrichters zu genehmigen. S. Cilano's röm. Alterth. Th. 1. S. 571.

קומפרומיסון

ירושלמי מ"ק פרק ג' הלכה ג' מתני' ואילו כותבין בזמן קידושי כסיס, גיטין, ושטרי בירורין, גמ' ושטרי בירורין? ר"י אומר קומפרומיסון זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. מר"נ כן נקראו בלשון רומי.

Cucuma v. Cuccuma.

Ein irden oder metallen Kochgeschirr, ein Kessel zu warmen Wasser. S. Burmann zum Petron c. 135 u. 136.

קומקום

שנת מ"ח פ"ח חפותח דקומקומא, פי' רש': קומקום מיתס. כלים פ"ג משנה ז' קומקום (צ"ל קוקומום) שניקב ועשאו נופת ר"י מטהר שאינו יכול לקבל את החמין כשהן, פי' גרט': קומקום יותר גדול ממיחס ובל"ט קורין לו קוקומו. מקוואות פ"ט משנה ג' לא יטבול את הקומקמות. פי' בעל ערוך לשון יון הוא ובל"ט קוקו"מא (Cucuma - Cocoma, ein irden oder metallen Gefäß, Wasser ꝛc. darin zu kochen.)

Conus.

Der Helmkegel (Virg. Aen 3, 468.) Das ist die auf dem Helme hervorragende, kegelförmige Spitze mit einer Röhre oder Höhlung, in welche der Helmbusch gesteckt wird. S. Lenz's erklärende Anmerk. zu Ovids Metamorphosen Abth. 1 S. 200. Brnschw. 1792.

קונאות

זבחים פ"ח ע"ב ת"ר מעיל כולו של תכלת היה של ויעש את מעיל האפוד כליל תכלת שוליו, כיצד? מביא תכלת וחרגמן ותולעת שני שזורין ועושה אותן כמין רימונים שלש פתחו פיהן, וכמין קונאות של קנסות שברחבי תנוקות. פי' רש': קונאות (bouton צוטו"כ ein knopfförmiger Zierrath) כמין תיק של נחושת, והתינוקות תולין

schriftlichen Aufsatz, Journal oder Tagebuch ꝛc. gebraucht wird. Desgleichen die schriftliche Erklärung über einen Schriftsteller.

פי' רש' קוֹמֶנטַרִיסִין ממונין ליהרג. קר"נ פי' גל"ר ספר המורה הדברים בקצור וגם נחמר בן מפרש הן הספר שמו הן בעל הספר, לכן רש' ט"ה עד היום קורא בין הנכרים קוֹמֶנטַרִים שהוא פירוש המקרא, וכיוצא בזאת מ' קורצים קונטרים וכו' (עיין מה שכתב בעל תשבי בערך קונטרים ותמצא טעם אחר למה נקרא פי' רש' פי' בקונטרים.)

Campus.

1) Eine ebene, freie, unangebaute Fläche in oder vor der Stadt, wo Schauspiele gegeben und Kriegs- und Leibesübungen, als Reiten, Ballschlagen u. dgl. vorgenommen wurden. 2) Ein Feld, ein Acker.

קוֹמפוֹן

כלים פרק כ"ב משנה ג' ר"י אומר קף טפיטין של סוס *) טמא מושב מפני שעומדין עליו בקומפין פי' נרט' בקומפין שדה שמוקקין שם המלכים ורגילין לשבת על הטפיטין של סוס לרחות נשחוק המלך הלכך הלכך טמא מו"ד, קומפון שדה בלע"ז קא"פו. כלים פ"כד משנה ו' שלשה תריסין הן, תריס הכפוף טמא מדרס ומשתקין בו בקומפון, פי' נרט': בקומפון נשדה של עמק המלך נחים שנים כל אחד תרגו בידו ותריס קטן עגול שחינו כפוף בידו השחלית ולמדין להגין כל אחד למגינו שלא יכהו חברו וקורין לו משגרימ"ר (escrimeur, ein Fechter) בלע"ז. ויקרא רבה פרשה וי"ו דף קע"ח ע"ג מה עשה הולית כרוז במדינה ואמר כל עמה לקומפון. ויקרא רבה פרשה ל"ו דף ר"ח ע"ג ודברים רבה פרשה ג' סדר ותתחנן אר"ש למה"ד לחלך שבור ואמר כל מי שילקט ויאכל מפירות ס' ועית מחזירין אותו בקומפין, פי' מ"כ קומפון שדה וכתב בעל ערוך שדה שמוקקין בו המלכים שמו בל"י קמפון וגם בלשון לט"ז קמפ"ו (campo). ובעל מ"ע אמר פי' בלשון רומי שדה מרווח הן לטייל הן לנחוק.

*) Sattel waren zu jener Zeit unbekannt, sondern man legte den Pferden Decken statt derselben über. S. Beckmanns Gesch. d. Erf. Bd. 3. S. 90. v. Spalart a. a. O. Abth. 1. Th. 2. S. 775.

ו"ז ע"ח פעם אחת גזרו המלכות שלא ישמרו השבת הלך ר' רחמן בן מיסטרובלח וסיפר קוֹמֵי והלך ויצד עשה, פי' רש"י: וסיפר קומי שגילת הסתר שעל מנחו והניח הסתר שלאחריו כעין בלוריית שהכותים עושין כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי קידושין דף ע"ו ע"ב ועוד אמר רב יהודה אמר רב' אחות ילדים היו לדוד וכולם בני יפת תוקר היו וכולם מסתפרים קוֹמֵי מ"ק דף כ"ב ע"ב על כל המתים כולם רגה מגדיל קָמֵי שפה שלו רגה וכו'. אינו מגדיל, על אביו ואמו מגדיל, ר"י אומר כל קריעה שאינו מגדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תפלו', ק"ר תנוה מ"ט ד"ר"י? שנאמר ויקרעם לשנים-קרעים (מלכים ג' ב') שיהא כרחים קרועים כשנים, וכתב עשה על מ"ע פי' בל"י ורומי נמה ותלתלי שער.

קָמִים

Comes.

שמות רגה כרשה ל"ז דף קכ"ג ע"ב משל לאוהבו של מלך קָמִים ורפוסח וכו' כך עשה הקב"ה למשה קָמִים לא כן עבדי משה, עשאו רפוסח שנאמר ויצב משה לספוט את העם וכו' פי' מ"כ קומים נגיד וסוכן נאמן על בית מלך אסתר רגה פסקא ותאמן המלכה ושתי דף קכ"ג ע"ב ואמרה לו דברים שהן נוגעין בלבו וכו' ואמרה לו קָמִים מיסטלאטי של בית אבא היית, פי' מ"כ קָמִים ממונה. ירושלמי ברכות פרק ט' דף י"ג ע"ב כיון שראה דוד כך שהוא חובב ממון, מה עשה? העמידו קָמִים על תיסנריות שלו הה"ד ושמואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות. מר"ב פי' בל"ר ויוני נגיד.

1) Ein hoher Staatsbeamter, ein Meiſter u. dgl. 2) Comes stabuli, ein Oberſtallmeiſter. 3) Comes thesaurorum, ein Schatzmeiſter.

קָמֵנטַרִיסִין

Commentarius.

ניטין כ"ח ע"ב שמע מד"ל של ישראל שהיו קומרים קים פלוני מת קים פלוני כהרג ישיחו מָקָמֵנטַרִיסִין, מת אחתו, של נכרים קים פלוני מת קים פלוני כהרג אל ישיחו מת אחתו פי'

Die Nachrichten, welche Jemand von ſich ſelbſt oder von vorgefallenen Dingen aufzeichnete, wurden Commentarii genannt, welche Benennung auch von jedem ſchrift-

2. S. 272. Erf. 1809. Das Gummi als Schreibestoff in den angeführten Stellen ist nicht roher Gummi, sondern Gummitinte, welche bei den Alten schon in Gebrauch war. Ruß mit Gummibrei versetzt, sagt Vitruv. 7, 10. dient zur Schreibedinte. Dioscorides 5, 183 und Plinius 35, 25. gedenken gleichfalls des Gummi's als Bestandtheils derselben. — Das Alexandrische Gummi ward von den alten Aerzten häufig in Krankheiten verordnet. Bei Scribonius Largius (Compos. medic. l. 1. c. 18. comp. 74.) kommt es, wie in Sabbath. 110, 1. in Begleitung des Safrans als Mischtheil eines Heilmittels vor. Es ist dasselbe, welches heut zu Tage unter dem Namen arabisches Gummi bekannt ist, und vom ägyptischen Schotendorn kommt. S. Plin. 13. s. 20.

מאי כוס טיקרין ? תר"י לויתי מתקל זוזא קומא אלכסנדריא, ומתקל זוזא נפיק גילף, ומתקל זוזא כורכמא ריסקא, ולישקינהו בהדי הדדי פי' רש' קומא אלכסנדריא, שרף חילנות של אלכסנדריא נפיק גילף אלוס (Alum = Alun, גלע"ז Alaun) כורכמא ריסקא כורכום של בן קרוב קוריינט"ל שבדל נפיק *). וכתב בעל ערוך הוא השרף כמו שאמרנו כל השרפים יפין לדיו ובלע"ז גו"מ (Gomma Gummi). ובעל מ"ע כתב אלכסנדרית מוציאין שכולם.

*) עי' ערך כרכום נספרנו.

קוֹמִי

ירושלמי ע"ז פרק ג' הלכה ג' ושנת פרק שני הלכה ח' שלשה דברים התירו לבית רבי, שיהו רוחין במרחה, ושיהו מספרין קוֹמִי, ושיהו מלמדין את בניהן יווניית, שהיו זקוקין למלכות. ג"ק דף פ"ג ע"ח ושוטה דף מ"ט ע"ג מספר קוֹמִי הרי זה מדרכי האמורי, אבטולוס בן רחובן התירו לספר קוֹמִי שהוא קרוב למלכות, פי' רש' מספר קומי שערו שלכניו ומניח בלוריות מחקוריו. משילה ר"ן

Coma.

(kome griech.)

1) Das Haupthaar, das Ganze der Kopfhaare. 2) In Moed katon 22, 2. die Zasern am Kleiderriß.

קולסי

עוקצין פרק ג' משנה ד' ורשי קולסי הכרוב. ערלה פרק ג' משנה ו' וקולסי כרוב, פי' נרט': קולסי קלקי כרוב שבארץ ישראל שהם טובים. חר"ג פי' בלשון יוני ורימי גזע ועמוד דירקות אשר ממנו העלים בפרדיס ומפני שים לכרוב גוע וקלח גדול נאמר קולסי כרוב.

Caulis.

Der Etrunk, der Stengel. Die Lateiner haben caulis auch vom Stengelkohl gebraucht und das deutsche Kohl ist daraus entstanden.

קוֹלַר

ירושלמי י"ט ט' ויתנהו בשוגרי, תרגום ויהנוהי בְּקוֹלַרִין. כלים פרק י"ג משנה ג' הַקּוֹלַר טמא פי' נרט': קולר שנותנין בצואר החסורים. טבול יום פ"ד משנה ה' בקולר בסלסלת המלך. שבת דף ל"ג ע"ח חש בראשו יכא' דומה בעיניו כמו שנתנוהו בקולר. במדבר כ"ח כ"ט נתן בניו פליטים, תיב"ע בניכון ככותן בְּקוֹלַרְיֵא. חר"ג פי' בל"ר שוגר הנתן בצואר החסרים והחיובים.

Collare.

Ein Halsband, ein Halseisen.

קוּמוּס קוּמא

מגילה דף י"ז ע"ח משנה היתה כתובה בסס ובסיקרא ובקומוס, שם גמ' י"ח ע"ב קומוס? קומא, פי' רשי': קומא שרף חילן. פרה פרק ט' משנה ח' וגיטין פ"ד משנה ג' ושבת פי"ב משנה ד' בקומוס פ"ח שרף חילן נומ"ח בלע"ז. גיטין דף י' ט ע"ח משנה בכל כותבים ובקומוס נסס בסיקרא ובקומוס וכו', גמ' שם קומוס? קומא שרף חילן. שבת דף ק"י ע"ח

Cummis v. Commis. (kommi griech.)

Gummi. So nannten die Alten fast ohne Unterschied alle aus den Gewächsen entweder freiwillig oder durch gemachte Oeffnungen fließende und ausgetrocknete Säfte, sie mochten übrigens schleimiger, oder harziger oder schleimharziger Natur seyn. S. Trommsdorfs Apothekerkunst Bd. 2.

כופיח כדאמר מירתח דכופיח, וי"ח
שרוח טוכי"ם. ובעל מ"ע כתב
בל"י מין דג קטן כחלח ונכבד
בציר.

kannt und angenehm sind. Auch Athenäus übergehet den Colias nicht, und läßt uns erfahren, daß von diesen Salzfischchen Spanien die zartesten und lieblichsten im Geschmacke liefere. S. *Athen.* l. 3. c. 92. ed. Schweigh. p. 467.

קולמוס

שופטים ה' י"ד נשבט סופר, תרגום בקולמוס דספר. שבת פרק ח' משנה ה' דף פ' ע"ג קנה כדי לעשות קולמוס. שבת דף י"ח פרק ח' משנה ג' לח יצח החיוט בחטו סמוך לחסירה, שמח יסכח ויצח, ולח הלבלר בקולמוס*), פי' נרט"ו: הלבלר הסופר בקולמסו התקוד לחרי חזכיו כדרך הסופרים. תהלים מ"ה ג' עט סופר מהיר, תרגום קולמוס ספרח רגיל. חיוב י"ט כ"ד נעט נרול, תרגום בקולמוס דפרזלח**). ירמיה ח' ח' עט שקר, קולמוס דשקר. חר"ג פי' בל"י ורומיי עט סופר וגם סס כללי הוח לכל קנה.

Calamus.

Eine Schreibfeder, nicht aber ein Gänsekiel, sondern wie es schon im Worte liegt, ein Rohr, das wie unsere Federn vorne zugespitzt und gespalten war, und dessen sich die Morgenländer noch immer zum Schreiben bedienen. S. Beckmann's Beitr. zur Gesch. der Erf. Bd. 3. S. 48. ff. Adam's röm. Alterth. u. eine Abbild. davon in Pitture Ercolan. T. II. p. 55.

*) Um dieses Verbot zu verstehen, muß man wissen, daß die Abschreiber im Morgenlande ihr Schreibgeräthe gewöhnlich am Gürtel hängen haben. S. Schultz Leitungen des Höchsten auf s. Reisen. Th. 5. S. 390. Olearius pers. Reisebeschreibung Buch 5. K. 24. Olivier a. a. O. Th. 3. S. 220. Vergl. Hesek. 9, 2, 3 und 11.

**) Hier ist das Wort uneigentlich genommen und bedeutet einen Schreibgriffel.

kannte die Art und Weise nicht, wie die Bücher geleimt würden. Dem Philattius, welcher, wie Olympodor beim Photius berichtet, dieses Kunststück erfand, und Andere darin unterrichtete, wurde deshalb zu Athen eine Ehrensäule errichtet. S. *Caryophili* Dissertat. miscellan. P. 1. p. 208.

ס"ג ומקו קרי ליה קולן סל סופרים ? דסופרין מדבקין בהו ניירותיהן. וכתב הערוך וקולן סל סופרים, פי' חיס וקמח מעורבין ומדבקין בו הסופרים ניירותיהן וכן שמה בלע"ז קוֹלְ אַ (Colla, der Leim). ובטל מוסיף ערוך כתב בל"י ורומי מין דבק יש כעשה מקמח ומים וים כעשה מצור בהמות ודגים.

Colias.

Ein gewisser in Spanien häufiger Fisch, der mit feinen kurzen Schuppen bedeckt ist. S. *Rondeletius* de piscibus marinis. l. 8. c. 8. Plinius 32, 11, 52 giebt denselben für die kleinste Art der Lacerten an, mit dem Zusatze, daß er auch Sexitanus von seiner Vaterstadt Sexi in Bätika — einer Hauptprovinz Spaniens — genannt würde. Aus dieser Stadt, berichtet Strabo im dritten Buche seiner Erdbeschreibung, werden viel gesalzene Fische verführt, die unter dem Namen derselben überall bekannt

קוֹלִים

שנת כל"ג חשנה ג' דף קמ"ה ע"ג חון מן המלים היתן וְקוֹלִים החיספנין, פי' נרט': וקולים החיספנין דג שקליפתו דקה והדקתו כחתן הוא גמר ניסולו. מכסירין כ"ו חשנה ג' וְקוֹלִים החיספנין, פי' רמ"נם: מין דג שעורו רך מאד וכודע מצלנו נמערב וקורין לו חל שנוטח והן חיין זמן מרובה אחר נידתן, ור"ש פי' קולים שמו של דג חיספנין על שם מקומו. ורשי' נשנת דף ל"ט ע"ח פי' על קוֹלְיִים החיספנין דג שקורין טוני"ת. ובטל ערוך ערך חספנן פי' קוליים החיספנין דג שנמקומות החספניח ושמו בלשון ערבי חל שנות ובלה"ק *) שיבוטח ובלשון רבנן כופיח

*) בלה"ק לח כחנח חלה זחת רק בלשון רבנן לקרח דג שיבוטח עיי' בשנת קי"ט ע"ח רבח חלח שיבוטח.

קולבון

סקליס פרק ח' משנה ו"ו וחלו סחיינין בקלבון לויס ויסרקליס וחס סקל על ידו ועל יד חברו חייב בקלבון אחד, ר"מ חומר ג' קלבונות פי' נרט': קלבון קל דון כלומר דבר קל ומועט סחוסיפין על מחנית הסקל להכריע ביניהם. סס משנה ז' וכמה הוא קלבון? מעה כסף דברי ר"מ וחכ"א חצי פי' נרט: מעה כסף אחד מעשרים ורבעה בסלע ומסחלה שסה עסר שעורות. בכורות דף כ' ע"א פומדין זה מה טיבו? קילבון לפרוטרוט, פי' נסי': קלבון לפרוטרוט הכרע הוא. חולין פרק ס' משנה ז' דף כ"ה ע"ב בכורות פרק ט' משנה ג' דף כ"ו ע"ב וסקליס פרק ס' משנה ו' האחים והשותפין סחיינין בקלבון פטורין ממעשר בהמה וכו' ופי' רסי' בגיטה דף ל"ט ע"ב אחים סהן שותפין בירושת אביהן, כסחיינין בקלבון וכו' כל ישראל הוזקקו לתת מחנית השקל לקרבנות צבור והטילו חכמים עליהן להוסיף מעה קטנה להיות קלבון לפרוטרוט מפני שהן חצאי שקלים חתיכות דקות וכוחין לאחד ופעמים שמקליפין חותן במעות ונותנין הקלבון בחילוף, וחף כשמלטפים שנים לתת שקל שלם הטילו עליהם שני קלבונים שלא לפחות מחברייהם ולמעט את ההקדם. מר"ג קלבון פי' בלו' ורומיו שכר הנתן לשולחני לפרוט או לנרוף או להחליף מעות.

Colla.

Leim. Die Kunst zu leimen war anfangs etwas Wunderbares, und man kann-

קולין

פסחים דף מ"ג ע"ח משנה ומלו עוברין בפסח כותח הבבלי וכו' וקולן של סופרים, שם גמ' ע"ב

Bedeutung sehe man *Rosenmüllieri* Scholia in vetus Testamentum. P. 1. p. 58. Lips. 1788. und Gesenius hebräisch-deutsches Handwörterbuch. Th. 1. S. 165. Lpz. 1810.

und Stärke erreicht. Das Holz ist von einem feinen Gewebe, und mit einem sehr wohlriechenden Harz durchdrungen, welches ihm eine solche Dauer verschaft, daß es weder fault, noch von den Würmern angegriffen wird. S. Hildt's Beschreib. in- und ausländ. Holzarten Th. 1. S. 98. Die Alten kannten diese Eigenschaft sehr wohl. Plin. l. 3. s. 11. schreibt dem Cedernholz ewige Dauer zu. (Vergl. Plin. 16, 40, 79.) Es wurde auch im frühern Alterthume von Syrern, Phöniciern ꝛc. zum Schiffbau benutzt. S. *Theophrast.* hist. plant. l. 5. c. 8. lib. 4. c. 6. Plin. l. 16. s. 76. ed. Franz. T. 5. p. 461. und besonders *Marc. Meibomius* de Fabrica Triremium. Thes. Ant. Rom. Graev. T. 12. p. 640 59. Jene gerühmte Eigenschaft des Cedernholzes, verbunden mit dem angeführten Umstande, mochte den Targumim bei der Verdolmetschung des Wortes גופר, wobei sie gleich den übrigen alten Uebersetzern von keiner Kenntniß eines Sprachgebrauchs auszugehen schienen b), zur leitenden Idee gedient haben.

קולבון

עץ שמן a), ונרוש, קִתְרוֹס? קמר רב קדרק*) דבי ר' שילא קמרי מגליגא, וקמרי לה גולמים **) פי"רשי קדרק כך שם המילן. קר"נ נטל מ"ע נל"י ורומי שם כולל לדבר העשוי מעץ גופר שהוא עץ טעים.

*) ביצה ט"ו ע"ב קדרק כשמיה דקיימא לדרי דרי

**) סנהדרין ק"ח ע"ב עשה לך תיבת עצי גופרי, מאי גופר? קמר רב קדרק, דבי ר' שילא קמרי ור מגליגא וקמרי לה ור גולמים, פי"רשי מגליגא עץ הוא.

a) Nach Sprengel (hist. rei herb. T. 1. p. 16.) ist dieser Baum die Weißtanne (Pinus Picea), welcher das unter dem Namen des gemeinen Terpentins bekannte flüssige Harz oder starke balsamische Oel enthält.

b) Von den verschiedenen abweichenden Uebersetzungen dieses Wortes und den streitigen Meinungen über dessen Be-

schiedenen andern warmen Ländern wild angetroffen wird. Vor der Blüthe hat es mit den jungen Yopflanzen die größte Aehnlichkeit. Dieses Gewächs verbindet mit einem in allen seinen Theilen gewürzhaften, durchdringenden Geruche, einen ähnlichen, nur etwas scharfen, pfefferartigen Geschmack. Vermöge der ihm eigenen flüchtigen, gewürzhaften Schärfe besitzt es stark reizende, verdünnende und auflösende Kräfte und gehört mit unter die balsamisch gewürzhaften, scharfen Arzneimittel. S. Gleditsch Botanica medica, durch Lüders Th. 2. S. 68 flg. Brl. 1789. Diese Pflanze wurde von den Alten mit unter die Gewürzkräuter gezählt. S. Plin. l. 19. c. 8. s. 50.

*) S. *Forscal* Flora Aegyptiaco-Arabica. p. XCII.

ם"ז דק כ"ט ע"ח מקי מסותק?
מיתי למוכח כרויק וניניק וקגרנק
וצתרי פי' רש' צתרי סדר"וקה.
סר"ג פי' גל"ר ויסמעאל (Scha-
מין עשב כמו (der arabisch *
מזוב והוא מתגלין של קדרה מכני
הדיח והטעם שהם טובים.

ק

Cedrus, Cedrinum.

(kedros, kedrinum griech.)

Cedernbaum, Cedernholz. In Asien, vornehmlich auf dem Berge Libanon und Taurus wächst dieser prachtvolle Baum, der seit den ältesten Zeiten berühmt ist, und eine beträchtliche Höhe und

קֶדְרוֹס קֶדְרִינָן

ג"ר פרסה ל"ח עשה לך תבת
עצי גופר וכו' ס"ר כתן תיבותיק
דמעין דְקֶדְרִינָן. ברמסיתו"יו
ו"ד תבת עצי גופר, ת"ח תיבותיק
דמעין דְקֶדְרוֹס, ויב"ע תירגם
תיבותיק דקיסין קדרונין.
ר"ה דק כ"ג ע"ח תמר יב יהודק
ד' מיני מרזיח הם, תרג. קְתְרוֹס,
עץ

לפרקליט, פי' רמי **פרקליט** מלין טוב. ג"ב דף יו"ד ע"ב נדקה וחסד סיערבל עושין בעה"ו סלוס גדול, **ופרקליטין** גדולים בין ישראל לחבירן שבשמים, פי' רמי **פרקליטין** מליצי יושר. שבת ל"ג ע"ב שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו **פרקליטין** גדולים ניצול, וחלו הן **פרקליטין** גדולים של אדם תשובה ומע"ט. מנות פ"ד משנה י"ב ר' אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו **פרקליט** אחד. שמות רבה פרשה י"ח בת פרעה נמלאת לה **פרקליט** טוב זה משה שנ' ותרא אותו כי טוב. תר"ג בל"י מלין חלמד זכות.

פַּשֶׁלִית

ע"ו דף ל"ח ע"ג תניא היא היטליא היא **פַּשֶׁלִית** וכו' ע"ש בגמרא. תר"ג בל"י ורומי מין קטניות ונוריתו כמו כוליא.

Faselus.

Türkische Bohnen, Schwertbohnen, Schminkbohnen. Sie wurden mit den Schotten gegessen. Plin. 18, 12, s. 33. Colum. 11. 2. Palladius in Sept. 12.

צ

צִפּוֹן

בבא קמא ג"ב ע"ח ושקני בבא הוקיל ויכול להעבירו ע"י **צַפָּן**. בי' רמי **צפון** סיו"ן (= Sevon) וכתב בעל ערוך בי' בלע"ז ספוני (Sapone, Seife) ובלשון ישמעאל **צבאון**. תמר ר"ג בלי' ורומי נורית.

Zabun (arab.)

(Sapon gr.)

Seife.

צַתְרֵי

שבת ק"כח ע"ח סיקה? מ"ר יהודה **צַתְרֵי** בי' רמי' **צתרי** סדרי"קה לו"יה (= Sadureja) (Polei) ל"ח כולי קול, (Satureia ע"ו

Satureia.

Satürei, ein in unsern Gärten gemeines und bekanntes Küchenkraut, das in Palästina und in verschie-

ter dem Namen der Aepfel mitbegriffen. S. Plin. 15, 11, 11. Isid. Orig. 17. 7. col. 415. Das Vaterland dieses Baumes ist ebenfalls Persien. Von dorther wurde er in andere Länder gebracht. S. Theophr. hist. plant. 3, 5. Bei den eigentlichen Pfirschen ist die Haut gemeiniglich weiß, und an der einen Seite mit einer angenehmen Röthe vermischt S. N. Schaupl. der Natur. Bd. 6. S. 477. In südlichen Ländern, wo die Pfirsichen weit üppiger gedeihen, erreichen sie eine auffallende Größe und sind viel gemeiner als bei uns. Bei Terni in Italien fand Labat Pfirsichen, wovon das Stück 40 Loth wog, und die Pavie de Pompone wird in Frankreich so groß, daß ihr Gewicht ein deutsches Pfund und ihr Umfang 14 Zoll beträgt. Diejenigen, welche der Orient liefert, sollen nach dem Zeugnisse der Reisenden noch die des südlichen Europa übertreffen. Bei Mosul fand Andersen Pfirsichen von der Größe einer geballten Faust. Sie sahen auf der einen Seite blutroth, auf der andern weiß aus, und schmeckten vortrefflich. S. Lippold und Funke's Neues Nat. und Kunstl. Bd. 2. S. 629.

מעשרות הלכה ג׳ הַפַּרְסְקִין מסיטילו גידים, ר׳ זעירא נסס סיסי מסיטילו גידים קדומים. כתונות דף קי״ג ע״ח ר׳ חלבו ור׳ עוירא ור״י בר מכימי סיקלפו להון מתרת סייתי קמייהו אַפַּרְסְקָא דהוה כחילפם כפר הימו, וחילפם כפר הימו כמה הוי? ה׳ סחין מכלו שלים, והפקידו שלים, ונתנו לפני דהחתן שלים. נדחסית רבה פרשה מ״ח דף מ״ו ע״ג עמק סוכות שהוא מסוכך בחילנות, מ״ר תנחומא נסן ותחנה ורמון קנה וסקד תמיד וְפַרְסֵק.

Paracletus.

Ein Beistand, ein Helfer, Tröster.

פַּרַקְלִיט

חיוב י״ו כ׳ מלינו רעי, תרגום פַּרַקְלִיטִי חברי. סס ל״ג כ״ח מלאך מלין לחד, תרגום מלאכא חדא פַּרַקְלִיטָא. זבחים דף נ׳ ע״ב חטאת למה נאי למיי שולה? לפרקליט.

italienisch ist. Der altfranzösische Hauptname dieser Frucht lautet persiques, welchen der Jarchi unfehlbar פרסקש geschrieben haben würde. Aus andern Umständen zu schließen, ist es sogar nicht unwahrscheinlich, daß demselben ein dunkler Begriff von der eben erläuterten Bedeutung dieses Wortes vorgeschwebt habe; denn in seinem Commentar zum ersten Buch Mos. 43. 11. äußert er, der Sinn von בטנים sey ihm unbekannt, doch habe er bei einem andern Ausleger Pistazien dafür gefunden, und sie (die בטנים) schienen ihm daher אפרסקין zu seyn. Es liegt uns nun zu untersuchen ob, was Raschi, um uns seiner Folgerung zu nähern, sich unter Pistazien dachte, ob Saft- oder Nußfrüchte? Eine Stelle seiner Erläuterung zu Gittin (s. unsern Artikel אפסטקין) giebt uns hierüber Aufschluß. Dort erklärt er Pistazien für Eicheln, die den Schweinen zum Futter dienen. Raschi konnte dieses Gewächs daher zu einer vorzüglichen Schenkgabe nicht geeignet finden; er sah sich nach einer andern, edlern Nußfrucht um, und es dünkte ihm am wahrscheinlichsten, daß der Erzvater Jacob diejenige dazu gewählt habe, welche nach der Mischna den Mandeln gleichet, und von den Altvordern zur Ausschmückung der festlichen Laubhütten werth geachtet wurde.

Persica. Persicum.

Pfirsich, Pfirsichbaum. In den drei ersten Stellen gilt es der Frucht, in der folgenden ist vom Baum allein die Rede. Wenn der Apfelbaum ihm zur Seite steht, so ist dies in der Ordnung, denn auch die Pfirsich ward vormals unter

פרסק

מעשרות פ"ק מ' משנה ג'
מחימתי הפירות חייבות במעשרות?
הארסקים משיטילו גידים,
פי' הרמ"ב שניהו כי האפרסקין
כשיתחילו להתגדל נמשכין דהן
כמו חוטין חו גידים תדומים וכן
תמר משיטילו גידים תדומים וכן
יחרע שם בתחילת הבישול
שיתחילו להתחדש קלת. ירושלמי
מעשרות

der Pfirsich ist das Aeußere zart und wohlschmeckend, von der Mandel holzig und ungenießbar. Von der Mandel ist der Kern das einzig Schmackhafte und Köstlichste, von der Pfirsich der Stein das einzig Ungenießbare und Geringschätzigste. Kurz, beide stehen im umgekehrten Verhältnisse mit einander. Stellen wir dagegen einen Vergleich zwischen der Mandel und Nuß an, so muß ein entsprechendes Resultat zum Vorschein kommen. Beide sind ölige Früchte, deren Substanz sehr fest und selbst noch im trocknen Zustande genießbar ist. Beide sind mit einer dünnen Haut dicht überzogen, und liegen in einem grünen, ungenießbaren Gehäuse verschlossen. Was bleibt also jener Meinung noch übrig, wenn wir die Analogie der Benennung hinwegrechnen? Allein auch diese kann nicht mehr zum Vortheil der einen als der andern Meinung entscheiden, da oftgedachter Name die Nuß eben sowohl als die Pfirsich bezeichnete, wie man bei Theophrast (hist. plant. lib. 3. c. 7.), Dioscorides l. 1. c. 178., *Plin.* l. 15. c. 23. s. 24. und in Pollux's Onamastikon ersehen kann. Maimonides fühlte den Uebelstand dieser Erklärung und sah sich genöthigt einen Ausweg zu suchen, der die Schwierigkeit, wenn auch nicht hob, sie doch wenigstens verminderte. Mussaphia theilte die nämliche Empfindung. Statt seiner Gewohnheit nach, bei Gegenständen der Natur etwas länger zu verweilen, schlüpft er hier flüchtig darüber hin. Raschi schrieb bloß dem Aruch nach. Dies leuchtet aus dem gleichlautenden פרסיקי deutlich hervor, welche Form ganz unfranzösisch, dahingegen ita-

---

Berl. 1810. Die Pflanzen wurden nicht nach dem Blüthenstande und den übrigen systematischen Kennzeichen, sondern größtentheils nach sehr unzuverläßigen Merkmalen von einander unterschieden, und wiederum verschiedene Gattungen nach gewissen Haupteigenschaften unter einen Begriff gefaßt.

eignen als weichschaliges Obst. Sie sind dauernder und unterliegen gewiß nicht so leicht dem Einfluße der Luft und der Witterung. Aus diesem Umstande bereits erwächst kein Grund, der jene Meinung günstigen könnte, welche die פרסקים für die hacklen zarten Pfirsichen gelten lassen will, von denen ein alter Naturkundiger behauptet, daß sie sich, vom Baume getrennt, kaum zwei Tage lang hielten. S. Plin. 15, 11, 11. Wenden wir unser Aug auf die angeführte Mischna von Clajim, so sehen wir ein noch helleres Licht über die wahre Beschaffenheit dieser Frucht aufgehn. In derselben wird bestimmt, was für Baumfrüchte gegen einander Clajim sind oder nicht, worunter nun Persiken und Mandeln, ungeachtet sie, wie die Mischna ausdrücklich sagt, einander gleich sehen, dafür erklärt werden. Es fragt sich nun, um den Charakter der erstern zu bestimmen, mit welcher Frucht die letztern mehr übereinkommen, ob mit den Pfirsichen oder mit den Nüßen? Das Verhältniß zwischen der Pfirsich mit der Mandel bildet ein so auffallendes Widerspiel b), daß es füglich zum Stoff eines artigen Räthsels benutzt werden könnte. Dort umkleidet die Frucht, hier wird sie umkleidet. Von der

---

b) Wer dem Verfasser etwa mit einem Einwande aus dem heutigen Systeme der Botanik entgegnen wollte, würde ein Bekenntniß seiner eigenen Ungeschicktheit in dergleichen Untersuchungen an Tag legen, und sich höchst unvertraut mit dem frühern Zustande dieser Wissenschaft zeigen. Bis auf Linne's Zeiten betrachtete man die Pfirsichbäume als ein eigenes Geschlecht. — Die Kräuterkunde der Alten stand erstaunlich tief unter der glänzenden Höhe, die dieselbe in unsern Tagen erreicht hat. „Man mag die Kenntnisse der Alten, sagt Willdenow, noch so sehr erheben, so waren sie doch in der Naturgeschichte am weitesten zurück. Ein Kräuterkenner in jener Zeit zu seyn, wollte nicht viel sagen.“ S. dessen Grundriß der Kräuterkunde. S. 520. Berl.

tet, die beste Sorte der Wallnüße und hatte jenen Namen erhalten, weil sie zuerst aus Persien in andere Erdtheile verpflanzt wurde. Die Wallnüße wachsen auch im übrigen Orient häufig. S. Jahns biblische Archäologie Th. 1. Bd. 1. S. 383. Wien 1796. Wenn wir hier von den andern Erklärern abwichen, so konnten uns nur wohlermeßne Gründe dazu bewegen, die wir gern der Prüfung des Kenners unterwerfen. Die פרסקין, wo wir sie in der Bedeutung von persischen Nüßen nehmen, stellen sich dem Blicke unter zwei verschiedenen Gesichtspunkten dar, einmal als Clajim, und außerdem wiederholend als Lauberhüttenzier. Hier erscheinen sie neben Nüßen a) und Mandeln, also Früchten mit holziger Schale, die, wie der festere Granatapfel, sich schicklicher zu Gehängen

ועיטרים בכרמים ונסדינין
המצויירין ותלה בה מגוזים
אפרסקין ושקדים ורמונים,
מי"ר שי בסנת מה אפרסקין
פירסי"קי בלע"ז *) כלאים פרק
ק' משנה ד' הַפַּרְסְקִין והשקדים
חע"פ סדומין זה לזה כלאים זה
בזה מי'רמב"ם הפרסקין כשהן
קטנים נתחלת נחתם דומין לשקדי'
ונרט' פי' אפרסקין בלע"ז
Pexegos, Pfir.) (פיקסח"נם**)
וכשהן קטנים דומין (schen
לשקדים. כתב בעל ערוך בלע"ז
(Persiche Pfirschen) פירסקי'
מר"ג שם פרי ומילן בלשון יוני
ורומי וערבי (Fersik arabisch).

*) Man sehe am Ende unserer Erklärung.

**) Die italienischen und sogenannten portugiesischen jüdischen Schriftsteller pflegen gewöhnlich ein ש an die Stelle des x zu setzen. So schreibt Kimchi (zu Hesek. 27, 6.) בושות statt buxus, *de Lara* לעשיקאן statt Lexicon u. m. dgl.

eignen

a) In der Urschrift stehet אגוים, worunter nicht eine einzelne Sorte, sondern allerlei Arten von Nußfrüchten wahrscheinlich zu verstehen sind. S. Mendelssohns Noten zu seiner Uebersetzung des Pentateuchs. 1. 43, 11.

פְּרִיבַטַא

נרחסית רבה פרסה מ' דף ד'
ע"ח חלך בסר ודס מתקלם נחריכה
ועדיין לח נכה לה דמוסיות ועדיין
לח נכה לה פְּרִיבַטַאוֹת פי' נעל
מ"כ דימוסיות פְּרִיבטאות
מיני מרחצאות ותעכוגות נכי קדם
ג"ר פרסה מ' דף: ע"ח מצל
לחלך סהי מטייל בפתח פלטין
שלו ורחה בלורין מ' מוסלכת,
אחר מה נעשה בה? מהן אומרים
דימוסיות, ומהן אומרים
פְּרִיבַטַאוֹת פי' מ"כ פְּרִיבטאות מוסבות נאות בחנר המלך קר"נ
כי' בל"ר בניניס עשויס לצורך החדס ובהס יכנס פעס בפעס חיס
אחד לבדו כמו בית הכסא *).

Privata, um.
(griech). pribaton.)
Ein Alleingemach, im Gegensatz von דמוסיו, d. i. das griechische Demosion, ein öffentliches, ein Gemeinbad, bezeichnet es ein Privatbad. S. *Du Fresne* Glossar. ad scriptor. mediae et infimae graecitatis. T. 1. p. 1226. Par. 1688.

*) Ein solcher Ort hieß ebenfalls privata.

פַּרְמָקוֹם

ג"ר פרסה ע"ז דף פ"ו ע"נ
העניר המלאך את בל תניכו ויעקב
כהרף עין והי' תניכו יעקב מעניר
וחוור ומסכת מעניר וחוור ומסכת
בל הגילה אמר לי' פַּרְמָקוֹם. פי' רסי' וערוך מכשף בל"י פרמ"קוס.

Pharmactus.
(griech). Pharmakos.)
Ein Zauberer, Hexenmeister.

פֶּרִסְכֶלָה

ירושלמי שבת פרק ו"ו דף
מ' ע"ח תניהה זו כרופסלה
(ג"ל פְּרוֹסְכֶלָה) סס והנעדות פרופסלה (ג"ל פרוסכלה).

Periscelis.
Ein Schenkelband.

פֶּרְסֵקֶן

דינה דף ל' ע"נ, סוכה דף
ו"ד ע"ח ושבת דף כ"נ ע"ח
ודף מ"ה ע"ח סיכה כהלכתה
ועיטרה

Persica, Persicon.
Die Persische oder Königsnuß war, wie Plinius lib. 15. c. 23. s. 24. berichtet,

סתיגרו ועסקו **פְּרוֹטֶקְטוֹר** שלח ימח ז מפלטין. קר"נ פי'
גל"ר מגן פטרין ומנוס גיוס נרה.

פְּרַיְפּוֹסִיטוּם

Praepositus.

Ein Vorgesetzter, ein Befehlshaber.

נמדנר רבה פרשה ס' דף ר"י ע"ח משל למלך שים לו לגיונות הרבה ואומר **לִפְרַיְפּוֹסִיטוּם** לך מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני. שם פרשה ו' דף ר"כג ע"ח מלך ג"ו ים לו **פְּרִיפּוֹסִיטוֹן**, אף החלקים ים לו **פריפוסיטון** שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל. וכתב בעל הערוך. לשון לע"ז מחס הוא לגדול קורין פרוכו"סיטו. קר"ב. בלשון רומי שרים וגבידים.

פְּרִיזְיוֹן פְּרִיזְיאוֹת

Praesidium.

Eine Besatzung von Truppen, eine Anzahl von Soldaten, die auf irgend einen Posten gestellt sind, um Wache zu halten, eine Straße, oder einen besondern Ort zu decken u. dgl.

סוף מועד קטן דף כ"ח ע"ב מאי דבר טוב? שביטל **פרסאות** (נ"ל **פרסראות**) שהוסיף ירבעם חביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל. ב"ב קכ"ח ע"ב עולא אמר יום שביטל בו הושע בן אלה **פרדסאות** (נ"ל פרסראות) שהוסיף ירבעם על הדרכים שלא יעלה ישראל לרגל, פי"רשי **פרדסיאות** שומרים כדתני' בסדר עולם כשרחם הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר **פרדסיאות** שהוסיף ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. גיטין פ"ח ע"ח חותן **פרדסיאות** שהוסיף ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל לרגל, בא הושע וביטלן, פי"רשי **פרדסיאות** שומרים. תענית כ"ח ע"ח פעם אחת גזרו החלכות גזירה על ישראל שלא יבואו עגים לחערכה והוסיפו **פְּרוֹזְדָאוֹח** על הדרכים כדרך שהוסיף ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל, פי"רשי: **פרוזדאות** שומרים. קהלת ג' י"ח תרגום דהוות בימי ירבעם בן נבט וכו' ומני **פְּרִזְיוֹן** של שבילא וכסקו עולי רגלחין. קר"ב בנוסחאות כתוב **פרוסדאות** פי' בל"ר מכסי המלחמה נכנים בעיר על הדרך לשמרו.

פְּרִיבָטָא

קיסרין דלי בְּפַסְקִיאַ, מגל לח נחגל. נמדבר כ"ה ח' תיב"ע דמפקן
ית טופסיה דפעור מתיתי פיסקיהון ילקוט תהלים קמי ק"ו
דף קכ"ב ע"ב סעיף תת"סה והוליכה דמות של פעור מתחת פַּסְקִיאַ
שלה מכחות כ"ט ע"ח חר"י בנדיקל תגור כמין פסיקיא והרקה לו
לחסה חר"ב פי' גל"ר מין בגד קרוך ונר, גו מעטפים הילדים וקושרים
נתי שוקים שלח ירדו, וכן נקרא מזור וקגורה רחנה.

Piscinae.

Teiche, Wasserbehältnisse, Viehschwemmen, Garten-, Bade-, Schwimm- und besonders Fischteiche. Im Morgenlande ist man allenthalben darauf bedacht, die Gärten an wasserreichen Oertern anzulegen und sie mit Teichen, Quellen, Wasserbehältnissen, Springbrunnen ꝛc. zu versehen. Hierdurch wird nicht nur für die Bewässerung des Bodens und der Gewächse gesorgt, sondern eine erquickende Abkühlung der Luft bewirkt, welches unter heißen Himmelstrichen ein dringendes Bedürfniß ist. S. v. Spalart's Versuch über das Kostum der vorzüglichsten Völker des Alterthums ꝛc. Abth. 1. Th. 2. S. 537. Wien 1797. Vergl. noch außer der im Texte angeführten Stelle 4. Mos. 24. 6. Jes. 58, 11. Jer. 21, 12.

פְּסַקִּינִים

קהלת רבה ג' ו"ו דף כ"ח
עשיתי לי ברכות מים, זו
פְּיסַקִּינוֹם, להשקות בהם יער
לומח עצים, זו חרן ישראל שנאחר
ויתנם המלך בדית יער הלבנון, פי'
מ"כ: פיסקינום מעיין הנובע
והוא לשון יון ממש. מ"ק דף ל'
ע"ח ת"ר הפסיקות (ג"ל
הפסקנות) והבריכות שנתמלאו
מים מע"י מסור להשקות מהן
בחולו של מועד, פי' רש"י:
פסיקות ובריכות חדש מילתא
היא. תר"ב פי' גל"ר ברכות
מים ובפרט לאם רגיל שם נשופע.

Protector.

Ein Beschützer.

פְּרוֹטֵיקְטָאר

שמות רבה כרשה ל"ז דף ק"נ
ע"ב תר"י משל למוהבו של מלך

feln damit. Im 17. Jahrhundert waren die Fasanen in Europa noch so selten, daß sie nur auf die königlichen Tafeln kamen. S. Bengt Bergius über die Leckereien. A. d. Schwedischen mit Anmerk. von Forster und Sprengel. Th. 2. S. 160. Halle 1792.

פלפלין מן נחמה, ופַּוּסִיאַנִין מן ניידן. וכתב בעל ערוך פי' נלע"ז פַּסַנוֹ (Fasano, ein Fasan). קר"ב פי' בל"י ורומי מין עוף טהור חכוד ועולה על שולחן מלכים.

Fascia.

Jeder länglich schmale Streif zum Binden oder Umwinden, eine Binde, ein Band, Gurt. Eine Binde, um einen Theil des Leibes damit zu umwickeln, z. B. den Oberleib, oder die Schenkel ꝛc. Cic. Attic. 2, 3. Justinus lib. 38. cap. 1., wo Ostertag es durch Beinkleider übersetzt.

פַּסְקִיאַ

(*) ישעי' ג' כ"ד ותחת חגורה נקפה, תרגום ותחר דהוחה מסרין פַּסְקִיאַ יחת דמחח. סנח קי"ג ע"ח כורך עליו כוכחח חו פַּסְקִיאַ, פי"רשי: פסקיא פיסו"נח נלע"ז. פסחים י"ח ע"ח ר"י חומר. כורך עליו כו' חו פסקיא, פיסל"ח נלע"ז סכורכים סניחוח סוקים. נדרים כ"ה ע"ח הנודר מן הכסות חסור נכוכחח ובפסקיא, פי"רשי: בפסקיא פיסול"ח**) סנח ק"יח ע"ג מסכה וחוטי של פַּסְקִיאַ, פי"רשי: פסקיא חזור רחב וחוטין תלוין נראשו לקשרו נהן וקורין פיכד"ורס (pendouer, ein Gehänge). פי' נעל ערוך נערך מסכה חוטי של פסקיא שהיח חוגרות סקוערת נמתניה וחוטין יונחין משני רחשיה סקוערת חותן. סס קי"ג ע"ח מסכה קושרין

---

*) עיין נגמ' סנח דף ס"ג ע"ב דקחמר תחת חגודה מקום שהי' חגורות נניללול, פי"רשי ניללול נכל"ל נקה (, bandel (Binde, Schärpe.

**) Fasciola, eine Binde und gleichbedeutend mit den verstümmelten פיישלא und פיישנא.

מין חד חום קמ"ל, פי"רמי: Pavoun,) טוום פו"קון נלט"ו pavon = Paon, Pfau.) פסיוני מין סליו סקורין פיר"ין (Perdis, perdix = perdrix, das Rebhuhn) *). זמדבר רגה פ"ו דף רכ"ג ט"ב ועתה נפסנו יגסה חין כל וכו', קרס"ני וכי נסר היו מנקסין? והלח כל מעדני עולם טועמין זמן, כל מי סהי' מתחוה נסר הי' טועמו וכו' וכל מי סהי' מתחוה דגה הי' טועמו, מי סהי' מתחוה תרנגול חו פַּסְיָון חו טוום כ"כ הי' טעמו, פי' מ"כ פסיון מין סליו. ירוסלמי כלחים פרק ח' הלכה ו"ו קר"י קויקיויה מן דדר דליה תרנגול עם הפסיוני. קהלת רגה ג' ח' דף פ"ח קרן קסר לח נמסכנות תחכל וכו' קויקי כלכלין

polb's Natur- und Kunstlexicon Bd. 1. S. 789. f. Von den Ufern des Phasis (Martial 3, 57. 16.) im heutigen Mingrelien verbreitete sich der nach diesem Flusse so benannte Fasan über einen großen Theil der alten Welt, und vermehrte sich stark im Orient. S. Büffons Naturgeschichte der Vögel, durch Martini Th. 5. S. 203. Brl. 1777. Das Fleisch dieses Geflügels wird unter allen für das leckerste gehalten. Schon die alten Römer schätzten es sehr hoch und besetzten die köstlichsten Tafeln

*) Wenn Raschi in dem einen Stücke irrt, daß er den Fasan für eine Art Rebhuhn hält; so hat er doch im andern vollkommen Recht. Tavza bezeichnet auch im Syrischen so wie Taos im Griechischen den Pfau. Sobald man ferner den Fasan für ein Rebhuhn ansieht, dann kann es leicht geschehen, daß man ihn wiederum mit der Wachtel, d. i. שליו verwechselt, da beide Vögel sich nicht nur in ihrem Aeußern sehr ähnlich sind, sondern was den Geschmack ihres Fleisches betrifft, noch mit einander übereinkommen. S. Büffon a. a. O. Th. 6. S. 81. und Bergius über die Leckereien Th. 2. S. 170. Selbst Theophrast, sonst ein großer Kenner der Naturgeschichte, ließ sich von der Aehnlichkeit unter beiden verleiten, den Wachteln die Benennung der Zwergrebhühner beizulegen.

פסטילוס (eine Paſtete), וחני חסנתי שהוא כמשמעו ג"ר רקיקים עשוים מעיסה שנילושה עמי פנים עו"כאר וקנה נושם נל' דוסקיליאס*).

*) Rosquillas. Eine Art von kleinen, vortrefflichen und ſchräubleinförmigen (en figura de roscas pequeñas) Süßbrötchen. S. Diccionario de la Lengua Castellana, compuesto per la Real Academia Español. T. 5. p. 644. Madr. 1737.

Phasianus.

Faſan. So wird ein ganzes Vogelgeſchlecht benannt, welches in der fünften Ordnung, alſo unter den hühnerartigen Vögeln, ſteht. Der Faſan gleicht dem Haushahn an Größe, trägt ſich aber faſt wie ein Pfau. Er iſt ein wilder, ſcheuer Vogel, der ſich immer fern von bewohnten Gegenden, am liebſten in niedrigen Gebüſchen mit vielem Strauchwerk, aufhält, zumal wenn ſie in der Nähe von Getreidefeldern liegen. S. Funke's und Lippold's

פַּסְיָנִי

פַּסְיוֹן פַּסְאָנִי

שמות ט"ז י"ב ותעל השלו, תיב"ת וסליקו פיסיונין. תהלים ק"ה מ' שחל ויבא שליו, תרגום שחילו נסרק ואיתי פסיונין. קדושין ל"ח ע"ח תנא מדימי נרי' דרך אנוהו יש מוכל לאדיו פַּסְיָנִי וטורדו מן העולם, פי' רש': פסיוני עוף חמוד ומצוי מין שליו שירד נמדבר. יומא ע"ה ע"ב קרנתה מיני שליו הן, ואלו הן שיכלי וקיבלי וּפַסְאָנִי ושליו. ב"ק כ"ה ע"א אמר ר"ל כחן שנה רבי תרנגול טיום וּפסיוני כלאים זה זכה, פשיטא? אמר ר"א מצוה דתימא מין

*) Die Vermiſchung des Faſans mit einer andern Gattung geſchieht nicht freiwillig, ſondern wird blos durch menſchliche Künſte zu Wege gebracht. Aus der Begattung des Faſans mit der gemeinen Henne iſt der Baſtartfaſan oder das Faſanhuhn entſtanden. S. Büffon a. a. O. Th. 5. S. 223 u. 239.

wildes Raubthier, das Afrika und die wärmern Theile von Asien bewohnt. Es hat eine bräunlich gelbe Farbe. Auf dem Rücken und an den Seiten ist es mit unregelmäßigen schwarzen Ringen gezeichnet, die theils rund, theils länglich sind, und öfters einen einzelnen schwarzen Fleck in der Mitte umschließen. Seine Länge ist 5 bis 6 Fuß. Die Alten haben dieses Thier sehr wohl gekannt. Es hat oft bei den Römern auf den Kampfplätzen seine Kräfte und Streitkunst sehen lassen. S. Schreber's Säugethiere Th. 2. S. 384. Erl. 1775. *Beckmann* de hist. nat. vett. p. 37. Vergl. den Art. ברדלס

וילקוט תהלים ע"ח דף קי"ד ע"ד
ישלח גם עדוב, רב חמיכא בר
כפא ורבי סימון תרוייהו אמרין
חין חיה היא ושמו פַּנְתֵּירין
והדיא הק"נה עליהון. חר"ג בל"י
ורומי חין חיה כמו ברדלים מכזר
מקל וים בעורו קנרנרות.

Pastillum.

Ein Plätzchen, ein Küchelchen. Ist theils eine Arzneiform, wie Pillen u. dergl. (S. *Celsus* de re medica. l. 5. c. 17.) und theils, wie es in unserm Texte der Fall zu seyn scheint — ein für Gaumen und Geruch liebliches Reizmittel gewesen, als Balsam- oder Myrtenplätzchen u. dgl. Vergl. *Lambin.* ad Horat. I. Serm. 2, 27.

פַּסְטִילוֹם
פיצטלון אפיסטלין

ילקוט שחוקל מ' קחפי' ה'
פעיק"נדף ט"ו ע"ח ר' יוחר
כהדין פַּסְטִילוֹם ושרשי תקנה
שהם רכים ונוקיעים בלור ובקנן.
שמות רבה פרשה מ"ח משל למלך
שהי' לו בן בח מבית הספר ונתן לו
מכה, ח"ל בנו מיכי מבקש מלח
מן הפיצטלין שבתוך כיך, נטל
ונתן לו. שיר השירים רבה פרשה
ושקני מנשיקות פיהו, ר"י חומר
משל למלך שהי' חוכל אפיסטלין
כיון שבח בנו נתן לו מיד. חר"ג
פי' בל"ר פצטלין מין פת קטן
ומין רקיק. ובעל כ"כ כתב י"מ חותו כמשמעו בל' פסטיל והם
רקיקים עשויים מבנק ותובכ מלח בשר דק מחר חרטוקריחם
Pastello,) ב"ר, בלשון חיטל פאסטילו, (eine Art Pastete
eine

מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנים *), פי' רש"י פמלניא סינו"פורני"נט חלנו תלויה למטה ברוחב, שנים משרל"טים כעין שלנו. ג"ר פרשה פ"ד דף ל"ד ע"ב ויפסיטו את יוסף את כתנתו, זה חלוק, כתונת פסים, זה הפרגוד, חסר עליו זו, פמלניא שלו, פי' מ"כ פמלניא מכנסיים. קר"ב נל"ר מכנסיים וכן תנדק הנירסק.

*) Die Morgenländer befestigen noch heut zu Tage ihre weiten Beinkleider über den Lenden mittelst eines Bandes, das in einem Zuge läuft. S. Olivier a. a. O. Th. 3. S. 219.

Fenus.

Zinsen, Interessen von einer Schuld.

פֵּנוּס

מדרש תהלים י"ט דף ט"ו ע"ח וכוטלין זה מזה בְּפֵינוּסין ופורעין בפינוסין וחין לחד טומט בניהן וחין מדתן כנגי חדם שפורעין חוב בעדים ובית דין. וכתב בעל מ"ע פי' נל"ר כשך וריבית.

Pantherinus.

Der Pantherstein, ein weißlich oder weißgelblicher Jaspis mit gelben und gelbbraunen Flecken. S. Brückmanns Abhandlung von Edelsteinen. S. 267. Da dieser Jaspis wie ein Panther gefleckt aussieht, so ist ihm der Name des Pantherstein beigelegt worden. Vergl. Plin. l. 37. c. 11. s. 73.

פַּנְטֵירִי

שמות כ"ת כ' והטור הרביעי תרשיש ושוהם ויספה, תרגום שונקלוס ומידרש רביעאה כרום ימק וגורלך וַפַּנְטֵירִי, ותיב"ע ושום סידרש רביעאה כרום ימק ורך וגילויות חלת ומרגניית פאנטורין. ויונקאל כ"ח י"ג שהם ויספה תרגום גורלך וּפַנְתֵּירִין. קר"ב פנטיר נל"י ורומי חנן טובה מלחה חנרנורות כעור נמר הנקרת פנטירא.

Panthera.

Der Panther. Ein wil-

פַּנְתֵּירִין

מדרש תהלים קלפי' ע"ח וולקוט

schlecht mit allen dazu gehörigen Verwandten. Tropisch, eine Genossenschaft, ein Verein unter sich verbundener, oder durch gemeinschaftliches und gleiches Wirken, als ein Ganzes oder unter gleichem Gesichtspunkt erscheinender Einzelwesen. Cic. Orat. 1, 10. Cic. Divin. 2, 1. Cic. Leg. 3, 18. In einigen Stellen ist dieses Wort auf übersinnliche Gegenstände übertragen, und soll z. B. in der ersten Verein der obern Wesen oder die Oberwelt andeuten.

של מעלה שנאמר נגורת עירין כתגמת ונמאמר קדישין שחילתא. סס ס"ו ע"ב שמכיזין פַּמְלִיאָא של מעלה. סס ל"ט ע"ב אמר רבי חלבפתר כל העוסק בתורה לשמה מגיס שלום בפַּמְלִיאָא של מעלה ובפמליא של מטה. דרשות רבה פרשה ל"ה דף ל"ט ע"ח אמר ר"י שבט דהודן וגד נגן פַּמְלִיאָא של יהושע ולויה אותן עד הירדן, וכיון שראו שנתמעטה פמליא שלו חזרו ולויו אותו עד גיתו. ילקוט לך לך פרשה י"ג דף י"ו ע"ג משל למלך שהיו עובר ממקום למקום ונפלה מרגליות מעל רחשו והעמיד המלך פַּמְלִיאָא שלו ועשה ניזורים והניח מכנדות וכנר את הרחשון ולא מצאה וכו'. ויקרא רבה פרשה ל"ח דף ר"ח ע"ג כיון שחרב בית המקדש מיעט הק"בה פמיליא שלו ואחר הק"בה אינו כדין שיהא קילוסי עולה כמו שהיה עולה. שה"ש פ' ט"ו הנך יפה רעיתי, תרגום משבח יתהון בפמליא דמלאכיא קדישיא. אמר רבי חלבו משכנזי בספרו מתורגמן ונתשבי בערך פמליא והוא לשון לט"ן קורין לבני בית פמילייא הפ"ח רפוייה והמ"ם בחירק עכ"ל ע"ש.

Feminalia.

Binden um die Oberschenkel, anstatt der Beinkleider. Sueton. Aug. 82. In spätern Zeiten eine Art leinener Halbhosen, die weit herauf giengen.

פֶּמִנַלִיאַ

כלים פכ"ז משנה ו"ו חלו ומדדין וכו' ופמוליניא (ג"ל ופמוליא) ומכנסים, פי' נרט': פמולנית כמין מכנסים גדולים מתנים עד ירכים ויש להם שנצי'. כדה י"ג ע"ב ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ההוא כדתניא מכנסי כהנים לחה הן דומין כמין פמלניא של פרסים לחטלה עד מתנים

פְּלִיטָה

ס"ז ל"ה ע"ב מחי דכתיב לריח שמיך טובים למה ת"ח דומה לצלוחית של פְּלִיטָה מגולה ריחה נודף וכו'. אבל ס"ג ע"ח כרך וי"ו משנה ולח בצלוחית של פְּלִיטָה, פי' רשי' פלייטון גלם"ח מסחק דקפרסמא, ורמנם פי' פלייטון המור הוא המוסק והדומה לו מחיני הנושם. שם גמ' ט"ב רחסית שמנים ימסקו (עמום וי"ו וי"ו) קמר ר"י קמר שמוכל זה פלייטון, פי' רשי' פלייטון מוכיר שבשמים. כלים פרק ל' משנה ד' צלוחית של פְּלִיטָה שניטל פיהם טהורה, פי' רמ"בם פלייטין מוס"קו הו שחר מיני נושם. סנהדרין דף ק"ח ע"ח למה"ד לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף, פי' רשי' פלייטין נושם שריחו נודף וחינו מפרסמון. שבת פ"ח משנה ג' כיור כדי לכרוך ע"פ צלוחית קטנה של פלייטון, פי' רמ"בם פלייטון הוא המור דרור והוא המוסק. ברחסית רבה פרשה ל"ד והנה עלה זית, לח פי' להביח דבר מסוכח הו קנמון חו פלייטון. קר"ב פי' בל"י ורומי מין שמן מרקחת מוורדים ונשמים.

Foliatum.

Blätterſalbe. *Juv.* 6. v. 465. p. 227. Ed. *Achaintre.* P. 1; *Mart.* 11, 27. 9. Eine Salbe oder Oel aus Nardenblät-tern, mit noch andern wohl-riechenden Spezereien ver-miſcht, als Balanöl, Om-phakinon, Koſtus, Amo-mum, Myrrhen-Balſam ꝛc. S. Dioscorides l. 1. c. 75. Plin. 13, 1, s. 2.

פְּלַמִּידִיס

ע"ז מ' ע"ח אמר אבידי כי תנח ההיח בחרץ' ופְּלַמִּידָא דדמו ריסיהו לטמחים. מר"ב בל"י ורומי מין דג חטונום בהיותו קטן קודם שבתו נקרח כן ובנוסחאות כתב בחרץ ובלמודח.

Pelamydis

nannte man den Thunfiſch, bevor er ein Jahr alt war. Plin. l. 9. c. 15. s. 18.

פַּמִלְיָא

סנהדרין ל"ח ע"ב אין הקב"ה עושה דבר אלא בעצה בפַּמִלְיָא של

Familia.

Familie. In weiterer Bedeutung, ein ganzes Ge-ſchlecht

zunehmen pflegten. Bei dieser Stelle, welche zu erkennen giebt, daß man sich des Palliums so wie des Hemdes mitunter statt Bettzeuges bediente, finde ich kein Bedenken, der Meinung Hôst's a. a. O. S. 115. beizutreten, welchem das Pallium der Alten und der Haik der heutigen Morgenländer einerlei zu seyn scheinen. Dieser Haik besteht in einem Stück weißen, wollenen Zeuges, das gemeiniglich 6 bis 7 Ellen lang und etwa 3 Ellen breit ist, worinnen sich die Morgenländer, vom Größten bis auf den Geringsten, einzuhüllen pflegen, und das bei Vielen noch des Nachts die Stelle des Bettes und der Bettdecke vertritt. S. Hôst a. a. O. S. 116. *Shaw*, Travels or obs. relating to several parts of Barbary and the Levant p. 224. Lond. 1757. Niebuhr Beschreib. von Arabien. S. 64. Wildens Reisebeschreibung S. 204. Vergl. 2. Mos. 22, 25, 26. 5 Mos. 24, 13. 17.

חלוקה מן החגור למטה טחקה מן החגור ולמעלה עהורה וכו' היתה פוסטתו ותכסה בו בלילה כל מקום שנתלך בו כתב טחקה תפני שהוא חוור ומן פליום פי' רמי' פליום מעפורת שמתכסה בו חירי"ל בלעז *) ורמבם בפירושו למשניות פי' מכפליון הוא החזור אשר יתגרו בו **) והרב ערוך פי': פליום מטפחתו שמתכסה בו. עיי' על זה בעל תו"ט שם. ובעל ערוך בערך פליום כתב מטפחת שמתכסה בו ובלעז בליו"ר מדגר (Velione, ein Tuch) רבה פרשה ל' דף רי"ט ע"ג ויבא שמואל להסך את רגליו עשה עצמו כסוכה עטיף פעליונים פי' מ"כ פעליונים ווילונות סדינים ובערך זה כתב בעל מ"ע בל"י ורומי כותב על רקם אך פליום רבה בלשון רומי מעיל ומעטה.

*) Eine Decke zum Einhüllen oder etwas ähnliches, vielleicht von arollar, einwickeln u. dgl.; Orillier = Oreiller, d. i. ein Kopfkissen, Kopfpfühl möchte wohl nicht gemeint seyn, da vom Zudecken die Rede ist.

**) So wie der Haik den Arabern zum Oberbette, dient der Gürtel ihnen zum Unterbett. S. Niebuhr a. a. O.

פַּלַטְיָה ופלטיה כ"ד מנוחות. וכתב בעל ערוך בלע"ז פלאי"ח (plazia = piazza, ein Platz, Markt ꝛc.) תר"נ בל"י ורומי רקוב.

פַּלַטִין

Palatium.

Das kaiserliche Schloß, Sueton Aug. 72., ein Pallast, ein vornehmes Wohngebäude.

ברחסית מ"ד י"ח פרסת וינס, תרגוס ירושלמי רמו יוסף למנסה בוכרי׳ ידפס בפסקניה ורעדת כל **פַּלַטִין** דיוסף. סיהדרין כ"ט ע"ד כחילו בנה **פלטרין**. ד"ד דף כ"ג ע"ד הדוכה **פלטרין** גדולים. ברחסית רבה פרשה מ"ג סדר לך לך דף מ"ז ע"ח חמר לו הק"בה חתה כתת לו עלה למול חייך שחינו נגלה עליו לא **בפַלַטִין** של טנר ולא **בפַלַטִין** של חסכול חלא **בפלטין** שלך הדא הוא דכתיב וירא חליו ה׳ בחלוני ממרא. קסתר ד׳ כ"א סומרי הסף, תרגוס מנטרי פלטרא. קסתר ג׳ בסער המלך בתרע **פלטרין**. דברים רבה פרשה ד׳ מסל למטרונא סילדה בן כל ימים שבנה קיים היתה נכנס **בפַלַטִין** וכו. וכתב בעל ערוך **פלטין** כלע"זה (Palazzo, Pallast)

פַּלַטִינִין פַּלַאטִינִי

Palatini.

Hofleute des Kaisers.

ריש מדרש רבה במדבר דף ר"י ע"ח חך חת מטה לוי לא תפקוד למה לא נמנו עם ישראל? חלא שבעו של לוי **פלטינין** הין׳ שם פרשה ה׳ דף רכ"א ע"א אע"פ שהיתה מזפקת קפת **פַּלַאטִיני** כיון שהיה בחין לטעון את החרון היו טוענין בו כעבדים. ויקרא רבה פרשה ג׳ דף קס"ו ע"ב לי אפרים ר׳ יהושע בן לוי אמר **פלאטיני**, כי׳ מ"כ בן **פלטין** כלומר שנתגדל בהיכל המלך ביקרות וכבוד חר"ב בל"ר **פלטין**, היכל וקרמון, ובני היכל מלך נקראו **פלטיני**.

פַּלְיוֹם

Pallium.

Ein Ueberhang, den die Alten über die Kleider um-

נדה דף כ"ז ע"ב פרק ר׳ מאנה מ׳ הרוקה כתם וכו׳ רחתה על חלוקה

ist die vortrefflichste in ihrer Art. Vergl. noch Aben Esra zu derselben Stelle, welcher ihrer Weiße gedenkt.

פילוסין סהוח חשוב ומעולה, ודין הערדים גבדים שלוגם להוכחת כף ומחתה, הכדוין שהיו מכסתן של חרן היכדוין והיח חרן כום כדמתרגם יג"ע (ירחי' י"ג) היהפך כוסי עורו היכדווקה. חר"ג חלנום הנעשה בעור פילוסין חסר היה במערים, וכן הכדוין חלנום עשוי בהכדים, וכל המכתבים הפליגו לשבח נון הגדל במחוזים חלו.

פלטיא פַלַטֵיָא פַלַטֵיוֹת

Platea.

Eine Straße, ein freier Platz.

דברים י"ג י"ז חל תוך רחובה, תי"בע במלע פרטיתא. תהלים קמ"ד י"ד ואין צווקה בריחובותינו, תרגום ולית צוחת בכיתך בפלטיתנא. חיוב ל"ז ו"ד ורוחב חיס, תרגום ופלטיות חיח. תהלים כ"ה ל' ולח ימים מרחובה, תרגום ולח פדי חן פרטיותה. שה"ש ג' ג' ואסובבה בעיר בשוקים, תרגום וחזרו בקרוין ובפלַטֵיָא. חיוב ל' י"ד כפרן רחב, תרגום כתקוף פַלַטֵיוֹת. שבת דף ו"ו ע"ח וחיזהו ר"ה ? סרטיח ופַלַטֵיָא גדולה, פי"רש": פרטיא רחבה של עיר שסס מתקבצין לשחורה. ירושלמי פרק כל שעה הלכה ג', לח ירחה לך, לך חין חתה רואה, חבל רואה חת בפַלַטֵיָא. מדרש חיכה פרשה ח' העיר רבתי עס, תני ר"ש כ"ד פַלַטֵיוֹת היו בירושלים, וכל פרטיה

---

manche von ihnen gestickt, und wegen der schönen Farben in den Blumen, womit andere geziert sind." S. dessen historische Untersuchungen über die Kenntniß der Alten von Indien. A. d. E. von Forster S. 291. Brl. 1792. In der Sacontala, einem Dichterwerke aus der grauen Vorzeit Hindustans, wird eines Unterkleides erwähnt, welches glänzend wie der Mond, also vielleicht geglättet oder gestickt war. S. Sacontala oder der entscheidende Ring, ein Indisches Schauspiel von Kalidas. A. den Ursprach. Sanskrit und Prafrit ins Engl. übers. m. Erl. von G. Forster. S. 115. Mez u. Lpz. 1791.

זכו' מר"ן נל"י ורומיו לחם נקפה שני פעמים, והוא ינק מוכן לנידת הדרך.

פֶּלָגוס

שמות ט"ו י' נלנ ים, תיב"ע נגו פֶּילַגָוס דיחם. תהלים מ"ו ג' נלנ ימים, תרגום בְּפֶילַגָוס דימח רנק. מר"ן מי' נל"י ורומיו לנ ימים.

Pelagus.

(griech. pelagos.)

Das hohe Meer, die Mitte des Meeres.

פְּלוּסִין

נרקסית י' י"ד וחת פתרסים תרגוס ירוסלמי ות פילוסאי נרקסית מ"ו י"ח נחרן רעמסס תי"נם נחרעח דפֶּילוּסִין וירוסלמי תרגוס ופילוסים שמות ל' י"ח חת פתם וחת רעמסס תרגוס ירוסלמי ית טניס וית פילותין וי"נע ית טחנים וית פלוסין. נמדנר ל"נ ג' ויסעו מרעמסס תרגוס ירוסלמי ונטלו טן פֶּילוּסִין ע"י דף ל"ט ע"ג חלח מפלוסא וחסמיח. יומח פרק שלישי מסנה נתרח, דף ל"ד ע"נ נסחר היה לונם פֶּלוּסִין של שנים עשר מנה נין הערנים הנדוין *) של שמנה מחות זו פי' רש' נסחר נגדים שלונם נטנילה, ו היה מפסחן של מדינת פילוסין

Pelusium.

Die östlichste Gränzstadt von Unterägypten. Sie lag an der Ostseite der östlichsten Nilmündung, mitten in Sümpfen, 20 Stadien vom Meere entfernt. Der Umfang dieser Stadt betrug eben so viel Stadien. S. Strabo durch Penzel. Buch 17. S. 2201. Daselbst wurde sehr feine, weiße Leinwand gewebt, woraus Aegypten beträchtlichen Gewinn zog. S. Plin. 18. s. 3. und die Erklärer zu Phaedrus 2, 5, 12. Die ägyptische Leinwand, sagt Abarbanel zu Mos. 2, 25, 4. ist

*) „Die indischen Baumwollenzeuge", sagt Robertson, „scheinen in alten Zeiten eben so sehr bewundert worden zu seyn, wie jetzt; nicht nur wegen ihres feinen Gewebes, sondern auch wegen der Zierlichkeit, womit manche

פִּיקוֹם

תורת כהנים י"ד ג' פרשת
זאת תהי', ומכי יכול פִּיקוֹם
תלמוד לומר תולעת, מי תולעת
יכול קחת מן הצבועים, ת"ל שני.
מר"ג מי' בל"י ורומי מין עשב
וכו צובעים הצמר בגוון קדום.

Phycos.

Ein Moos, das zur Färberei der Wolle diente. Die Farbe war frisch so vortrefflich violet, daß sie sogar der Purpur, der nicht, wie manche meinen, roth, sondern violet war, übertraf. S. Beckmann's Beitr. zur Gesch. d. Erf. Bd. 1. S. 336.

פִּירַטָון

שמות רבה פי"ו דף קל"ד ע"ג
למה היו הק"בה ויסראל דומין?
למלך שנכנס עם בניו בים, וספינות
של פִּירַטָון מקיפות אותו וכו'. ויקרא רבה פכ"ה מתיירא אני בדרך
מפני הליסטים ובים מפני אֲפִירטין. וכתב בעל מ"ע בל"י ורומי
שודדי חניות בים.

Piratae.

Seeräuber, Freibeuter zur See.

פִּישׂוֹנָה

ל' תחת מ'
ירושלמי כלאים פ"ח הלכה א'
פילה מישונה וכו' פסולתה. מר"ג
מי' בל"י ורומי מין קטניות, ובערך
פול כתב ר"ג פישון שם קטניות
בל"י ורומי עגול.

Pisum.

Die gemeine Schotenerbse, eine bekannte Hülsenfrucht. Theophr. 8, 3. Colum. 2, 10, 4. Plin. 18, 12, 31.

פַּכְסִימִין

מדבר רבה פרשה ו' דף רכ"ג
ע"ג וק"תא קמרו זה לזה יהיו
זכורין חותן הימים שהיינו נמצרים
בשעה שהיינו מבשלים קדירות
קדירות של בשר ויושבין ואוכלין
פַּכְסִמִין ופותין בתוך הזום של בשר לוקח אחד שם ונותן הוניתו ה'
וכו'

Paxemas.

Ist nach Suidas (Lexic. T. 3. p. 22. Cant. 1705. fol.) ein römisches Wort und bedeutet Zwieback.

Pileum.

(pilion, griech.)

Eine Kappe oder Mütze von Filz oder Wolle, gewöhnlich rund, helmförmig gewölbt, bisweilen auch spitzig, wie eine Piramide, nicht stets von gleicher Höhe. S. Adams römische Alterthümer. S. 768. Reiz's Vorlesungen über die römischen Alterthümer, nach Oberlins Tafeln. S. 212. Lpz. 1796. Später bekam diese Mütze auch einen steifstehenden Rand gegen die Sonnenstrahlen und wurde mit Bändern, wie unsre Damenhüte, unterm Kinn zusammengebunden. S. Böttigers griechisch. Vasengemälde. Bd. I. H. I. S. 119. Anm.

פִּילְיוֹן

כלים פרק כ"ט משנה ז' נומי הסדין והסודרין והטרטין והפִּילְיוֹן של רחם. שם חגיגות פי' ר"מ נומי יקרת החוט והקנון גימין, פלין של רחם המטפחת חסר יסימו הנסים על רקטן ונרט פי': פילין סדין שמתעטף בו כולו וכתב בעל תו"י ותמיהני על הרב נרט: דהח הפילון של רחם תנן? ובעל כ"כ כתב כונע של רחם בלשון רומי פיליאוס (Pileus = Pileum.) שנת דף ק"כ ע"ח ת"ר לובש מוניח ומוסט וחוזר ולובש ומוניח ופוסט וחכי' כל היום כולו דברי ר"מ, ר"י אומר י"ח כלים וחלו הם חקטורן, חונקלי ומונדח, קלנום של פסתן וחלוק, וְאַפִּילְיוֹת וכו' עיי' פי' של נרט, נמשנה ל' נפרק כל כתבי ועיי' בעל תי"ט על משנה ז' נפרק ז' דנדה וכתב בעל ערוך בערך חפליון פי' מסוה ובעל מ"ע כתב בל"י ורוחי כונע של רחם. עיי' בערך פליום.

Pannus.

(Penion.)

Tuch oder ein anderer Wollenzeug.

פִּינָן

כלאים פרק ט' משנה ז' ומטלות הפִּינָן לח ילבש בהן עד שיבדוק, פי' נרט': מטעל הפינון מטעול שעושין מפסולת הלמר, עד שיבדוק מפני שמא יש פסתן מעורב בהן. וכתב בעל ערוך מטלות הכינון עדולרין עשויין מן הפסולת ובלע"ז קל"ולי (die Socke, pedule, Fußsocke). קר"ב פי' בל"י מין בגד בגוה וכן פנון בלשון רומי.

פִּיֵּילִי דהנ. וכתב בעל הערוך בל"י כום פיילי ונלט"ו פטרה
(Patera, eine Schale.)

Philosophus.

Ein Vernunftforscher, ein Weisheitsfreund. Philosophen hießen, nach Hesychius, zuerst die Sänger, Dichter und Tonkünstler. So wie nach und nach der Begriff von Sophia sich erweiterte, und mehrere geistige Fähigkeiten in sich faßte, bedeutete Philosophos auch einen Liebhaber der Redekunst und so der übrigen Wissenschaften. Erst mit den eigentlichen philosophischen Schulen und Lehrern trat die Bedeutung von Philosophen ein, der die Natur der Dinge außer dem Menschen, und die des Menschen selbst untersucht und zu erforschen strebt. S. Meiners Geschichte der Wissenschaften in Griechenland und Rom. Bd. 1. S. 112. f. Lemgo 1781. Schneiders griech. Wörterb. s. v. Philosophos Bd. 2. S. 610. zweite Auflage.

פִּילָוסָפָא פִּילָוסָפִין

ע"ז כ"ד ע"ג ת"ר שהלו פילוסופין את הזקנים ברומי, פי' רש': פילוסופין חכמי החומות, שנת קי"ו ע"י ההוא פִּילָוסָפָא, שם תום' ד"ה פילוסופא: ורבינו שמע (מיהודי אחד שבא מארץ יון ופתר) דפלסון יון פִּלָוסָפוֹס הוא דוד החכמה. כתב בעל תשבי פי' בערוך פילוספה הוה כוכבים והיו הלך לשון יון ממש, והיא מלה מורכבת מן פִּילוֹס פי' אוהב, סוֹפִיָא פי' חכמה, דהיינו פילוספום אוהב חכמה עכ"ל. ק"ר בל"י ורומי קיים אוהב החכמה ומוקר סיגות הדברים.

Pilum.

Wurfspieß der römischen Kriegsleute zu Fuß.

פִּילִי

כתוב ג' ג' בתוך פלגות הרכב תרגום בתשעתא פִּילִי רתיכיהון זהירין קר"ב בעל מוסיף ערוך פירוש בלשון רומי מין רומח עשוי כמו קן.

ל׳ יוסי בר חנינא קמור
פֵּיטְרוֹסֵילִינוֹן . ירושלמי
כלאים פרק ח׳ הלכה ל׳ נקק מכהון
פֵּיטְרָהסֵילִינִין. וכתב נבל
מ״ט נל״י ורומי מין כרפס . ובערך
שוף כתב נבל מ״ט נל״י ורומי
מין כרפס הגדל בין הסלעים
וכעתק מסס ויוטע בגנות .

wächst nach Plinius (20, 12, 47.) und Palladius (April, 3, 2.) und wie schon ihr Name ergiebt, nur auf Felsen und an rauhen Oertern. Hieraus ergäbe sich zwar ein Widerspruch mit unserm Texte, wo Bacheppich *) Petroselinon genannt wird, allein nach den Wörterbüchern **) soll dieses Gewächs unsre Petersilie seyn, welche feuchten Boden liebt und in Sardinien an den Wasserquellen wächst. S. N. Schaupl. d. Natur. Bd. 6. S. 429.

*) Vergl. Virg. Georg. 4, 121. mit Vossens Anmerkung S. 769.

**) Man sehe die griechischen und lateinischen Wörterbücher unter Petroselinon und Petroselinum und vorzüglich Adelung unter Petersilie.

Phiala.

(Phiale [attisch phiele] gr.:) Ein Geschirr mit breitem Boden, eine Schale, ein Trinkgefäß. Martial 5, 41, 1. 8, 51, 1. Juvenal. Sat. 5, 39. Plin. 33, 12, 55.

פִּיֵּילִי

שמות ל״ו פסוק ט״ו ומת
קטרותיו, תי״ג ית פיילוותיה.
עמום ו׳׳ו הסותה במזרקי יין,
תרגום דסתיין בְּפִיֵּילִי תמר.
סוטה פ״ב משנה ג׳ הי׳
מניח פִּיֵּילִי של חרס מלאה, פי׳
נרט׳: פיילי כום בלשון יון.
נגעים פי״ד משנה ו׳ כיצד מטהרין את המצורע? הי׳ מניח פִּיֵּילִי
של חרס חדשה, פי׳ נרט׳: פיילי מזרק כדמתרגמינן בעמום ו׳׳ו.
במדבר ז׳ י״ג קערת כסף, תי״נ פיולי דכסף, ותרגום ירושלמי
פיילי דכסף. שופטים ה׳ בסכל חדורים, תרגום בפיילי גודריא.
וסעי כ״ח י״ז קונעת כום התרעלה, תרגום פיילי כסא דלוטא,
עיין בפי״רשי. נרחשית מ׳ י״ג תיב״ע היא פִּיֵּילָא דרוגזא דעתיד
פרעה שתי בעקבא. דנרי ימים ג׳ קלפי׳ ד׳ פסוק ח׳ מזרקי זהב, תרגום
פיילי

פֶּטרָא

Petra.

Fels, Stein.

ילקוט דלק כרמה כ"ג דף רמ"ג ע"ח חלק חסר במקום אחד, והי' מוציא למטה פֶּטרָא אחר כאן אני נוכה. שם ע"ב כיון שנפה הק"בה בתורתם שתיד לעמוד אמר הרי אתאתי פֶּטרָא לפנות עליה וליסד את העולם לכך קרא לאברהם צור שנאמר הביטו אל צור חוצבתם. תר"ג בל"י ורומי אבן אלמים.

פַּטרוֹן

Patronus.

(griech. Patron.)

Schutzherr, Annehmer, Vertheidiger. Solche Patronen erwählten sich zu Rom nicht nur einzelne Personen, sondern auch ganze Städte und Länder. Plin. Epist. 3, 4. Cic. Offic. 1, 11. Cic. Sull. 21.

שמות רבה פרשה י"ד אתך למה הדבר עליהן יתי' שמו של הק"בה שהיו לפניו משא פנים והוא חוקר לב ובוחן כליות לפי שהיו פוטרים ישראל שהיו להם פטרונין מן האגריפוס והי' להם שם עושר וכבוד ולא היו רוצים לנקות, כי' מ"כ: פטרונין שורות ושלטנות ברחשית רבה פרשה נ' סדר וירא דף נ"ז ע"ח קשר ר' לוי משל למדינה, שהי' לו שני פטרינין מ' טירוני ומ' מן המדינה. ויקרא רבה פרשה כ"ז סדר אמור דף קנ"ז ע"ג ס"ר לוי סף גוב ומגוב לעתיד לומר שוטים היו הרשעים שהיו מתעסקים בעלות של ישראל ולא היו יודעים שיש להם פַּטרָן בשמים, שכי מינו עושה כן אלא בתחילה שני מתדוג לפיטרון שלהם ומח"כ להם הה"ד וכו'. תר"ג בלשון רומי מגי, נעד חדש הן בדברי דין הן בעניין אחר, ובעל תשובי כתב ברחשית מ"ה מ' לאב לפרעה פי' רש' אחר ופטרון, פי' לאדון והוא לשון לע"ז ממש ונלקח מן פַּאטיר שהוא בלע"ז אב *).

*) Patronus ist vom pater abgeleitet, weil der Patron gleichsam Vaterstelle bei seinem Schützling vertrat.

פִּיטרָוסֵילִינוֹן

Petroselinon.

Stein- oder Felsenepppich. Diese Pflanze wächst

ירושלמי שביעית ויש פרק ט' הפיגם וכו' אמי כרכם שבהרות? ר'

פֻּוסַּא

Fossa.

Eine Grube.

ג"ר פרסה ל"ח דף לד' תחתיים שניים ושלישים תעשה, תחתיים לזבלים, שניים לו ולגניו ולטהורים, ועליונים לטמאים, ויש מחליפים תחתיים לטמאים, שניים לו ולגניו ולטהורים, והעליונים לזבליה, כינד הי' עושה? כמין קטרקטין הי' לו **וּפֻּוסַּא** מן הגד.

פֻּורְנִי

Furnus.

Ein Backofen.

פסחים דף ל"ח ע"ב פת **פֻּורְנִי**, פי' רש' פת **פורני** פת גדולה הפוויה בתנור גדול כתנורים שלנו, שהתנורים שלהם היו קטנים ומטלטלן, ופיהן למעלה ומדביקין הפת בדפנות שתין מופין בה חלח פתים קטנים. כלים פ"ח משנה ט' **פורנה** חס יש בה ליובן טמאה פי' ברט': **פורנה** תנור גדול של חרס ופתחו בגד, כעין שלנו. נידה ל"ד ע"א ומופין **בפורני**, פי' רש': פורני הן תנורים שלנו גדולים ופיהם בגדם. ע"ז ל"ה ע"ב פת **פורני**, פי' רש' **פורנה** הוא תנור שהוא גדול ופיו מן הגד, וכל תנור שמשנה קטן הוא ומקום שפיתת ג' קדרות ופיו למעלה. וכתב בעל ערוך תנור פי' לע"ז הוא **פורנו** (Forno, ein Ofen, Backofen). אמר ל"ג והוא לשון רומי.

פורפר פורפירא

Purpur.

(gr. porphyra.)

Ein Purpurkleid.

שמות רבה פרשה ל' סדר משפטים דף קמ"ז ע"א משל למלך שהדריונים שלו גינו אותו **בפורפרא** שהוא לבוש מ"ל המלך הנאתם הכל ועשקתם **בפורפירא** שאני לבוש חייכם שאני מחליפ' ונפרע מכם. שם פרשה ל"ט דף קל"ד ע"ג מה עשה המלך הלבישו **פורפירא** שלו. מר"ג פי' בל"י ורומי תכלת. במדבר רבה פי"ג למה הדבר דומה למלך שהי' לו מטרונח רוטונית ואחר לה המלך עשי לי **פורפירא**, כל ימיו שהיתה עסוקה בחותה **פורפירא** לא היתה מרונת, אחר ימים נמרה את **הפורפירא** ונתנה כו', פי' מ"כ: **פורפירא** לבוש מלכות.

פטרא

der Taschen, indem man das Schnupftuch, den Dolch, das Messer u. s. w. darin und daran zu tragen pflegt. S. Niebuhrs Beschreibung von Arabien S. 62 u. 64. Kop. 1772. Ebendesselben Reisebeschreib. nach Arabien. Band 1. S. 157. 167. Kop. 1774. Höst, Nachrichten von Marokos und Fes. S. 115. 118 flg. u. 147. Kop. 1781. Olivier's Reise durch das Türk. Reich, Aegypt. und Persien. Th. 3. S. 220 und 221. Weim. 1808. Brehme's Geschichte des Orients. Th. 3. S. 109. Gotha 1809. Vergl. damit: Andreas Lens's Kostum der meisten Völker des Alterthums. S. 207. 213. 214. 240 ꝛc. durch Martini. Dr. 1784. Warnekros's Entw. der hebr. Alterth. S. 414. flg. Hartmanns Hebräerin am Putztische und als Braut. Th. 2. S. 299 flg. Amst. 1809.

מן סהוניק רמיה מתוך אפונדתו (מתחת פונדתו). כסחים י"ח ע"ק ר"י אומר כורך עליו פֻּונדָא. כדריס כ"ה ע"ח הכודר מן הכסות אסור בפֻּונדָא. וכתב בעל ערוך כי׳ פונדא ממש בלע"ז והוא עניין כסקיק של עור שהוא תרגום יגורה. מר"ג בל"ר כיס ושק מוכן למעות עשוי כרשת.

Fonduq (arab.)
(griech. karya pontika.)

Die Haselnuß. Bei den Alten ward sie auch pontische Nuß genannt, nach der berühmten asiatischen Landschaft Pontus am schwarzen Meere, wo die Haselstaude häufig wuchs. Von dorther kam sie nach Griechenland und ins übrige Asien. Diosc. 1, 179. Plin. 15, 23, 24. Isidor. 17, 7 col. 416.

פֻּונדָק

ירושלמי נזיר פרק ק' הלכה ה' וח"ק רימונים וח"ק אגוזים וחק"כ פנדקרין וח"ק פלפלין וכו'. וכתב בעל ערוך פינדקין בלשון לע"ז נוק"ילי (Noccella) בלשון יסמעאל (eine Haselnuß) פֻּינדָק והוא סקורין בלו"ז. מר"ג בי׳ פונטיקון בל"י ירומי פרי לוז כי היה גדל טוב מאד בארץ פונטוס, וכן נקראו על שם מדינת פרס הפרסקין כי היו שם המובחרים וגם מפרס באו האגוזים החשובים הנחמדים קריק פרסיקא (karya, persica, die Wallnuß)

סלע שלו **פומבי** חלם מטרימין חותי וכו', פי' נעל סערוך שחוטחין בכרהסיה. תהלים ס"ח ו"ו תרגוס דחפוק בית ישראל דהוון חסירין במצריס על עובדיהון דחנהתהון כשרין **בפומבי**. חיוב ה' כ"ב תריים לוחי חנגח דחתיהינו **בפומבי** נקקלח. נמדבר רבה פרשה י"ג כ"כ עשה הקב"ה כשנח ליתן תורה לישראל עשה **פומבון** גדול, כמה שכתב וכל העס רואים חת הקולות, פי' מ"כ: **פומבון** פירסס גדול. ירושלמי יומח פ"ג הלכה ד' וסוכה פ"ד הלכה ו"ו סר' כדי לעשות **פָּומְבֵּי** לדבר. ירושלמי שקלים פ"ח הלכה ג' ולמה חמרו נג' פרקים כדי לעשות **פומבי** חינו חלח לשון לט"ז שקורין לשמחה גדולה ומפורסמות **פומבא**, וכבר הרחיתי לך בהקדמתי כי דברי ר"ז ל ותרגוס ירושלמי מסכימים עם לשון לט"ז ורומי בכמה מקומות. סר"ג בל"י תקון ועסק גדול בפני קהל.

Funda.

Ein Bauchgurt, eine Geldkatze, ein Hohlgürtel, Geld und andere Habseligkeiten und Bedürfnisse darin zu verwahren. S. Glossarium manuale T. 3. p. 699. — Wenn wir dieses Kleidungsstück im Talmud öfters aufgeführt finden, so darf dies uns nicht befremden, da der Gürtel einen wesentlichen Theil der Kleidung beiderlei Geschlechter im Orient ausmacht. Er dient ihnen nicht allein dazu, ihre langen und weiten Kleider aufzubinden und festzuhalten, sondern vertritt noch in einiger Hinsicht die Stelle der

פּוּנדָא

נדכות נ"ד ע"ח מסכה ולח יכנס להר הבית **ובפונדתו**, פי' רשי **פונדא** חגור חלול ומחנין בו מעות. סס נמ' ס"ג ע"ג **ובפונדתו** מוסבת לחמוריו. סנח דף נ"ג ע"ח מסכה המוכיח בין כוכתו לחלוקו. סס ע"ג המוכיח מעות **בפונדתו** וכיה לחטלה חיוב, כיה למסה ר"י מקיוב וחכמים פוטרין. סס קי"ג ע"ח ור"י חומר כורך עליו **פּוּנדָא** פיר"ש: חזור חלל סס ק"כ ע"ח **וּפוּנדָא**, פיר"ש: חזור חלל מעל למדיו. כלים פ"כט מסכה ק' **והפונדא**, פי' ברט': יש מפרשים חזור חלל ורחב, ויש מפרשים הבגד התחתון שנותנין על הנסר לשמור סער הבגדים מן הכיסה. כילדין פ"ב מסנה מ' מו

ע"ק מסכה ובעל פוליפוס גמ'
סס מחי בעל פוליפוס?
קר"י חמר סמוכל ריח הקוטס
דמתכי' תנק ריח הפה. וכתב
בעל נמת דוד ונחי לקשוב סקין
לפתור ריח קבל חולי הקוטס, וכן
נקרק מחכמי הרפואה נפק מה,
הנולד תוך הנחרים, ואו בקמת
יתנו ריח רע עכ"ל. וז"ל בל
מוסיף ערוך: פוליפוס פי'
בלטון יוני ורומי חולי הקוטס
ומין מורסק גדל בתוכו וריחו רע
ולפעמים כשה עד הגיעו מבפנים
אל החיך ולא יכול החולה לדבר
נמבטא, ומה נדקי דברי המתניתק
אמר אין כופין להוציא על בל
פוליפם כי אם על הפוסה עכ"ל.

vorkommt, ist der sogenante Fleischpolyp. Den Namen des bösartigen trägt die zweite Gattung, und die dritte macht aus der Schleimpolyp, welcher immer eine Menge Schleim absetzt und bei Witterungswechsel seine Größe verändert. Ein Fleischpolyp der Nase kann zwar an allen Stellen in der Nasenhöhle entstehen, jedoch findet man ihn am allerhäufigsten an den schwammichten Knochen der Nase. Bei zunehmendem Wachsthum steigt er herunter in den Schlund, dringt vor in die Nasenlöcher und erscheint zuletzt äußerlich. S. Bernsteins neues chirurgisches Lexikon. Th. 2. S. 252. ff.

פּוֹלְסִי

ג"מ כ"ה סוף ע"ג חתיוה
בחליהו מחיוה סיתין פולסי
דנורת, מי רש': פולסי חנטות מלקות. מר"ג בל"ר מכה נכח.

Pulsus.

Ein Schlag, Hieb.

פֻּמְבִּי פֻּמְפֵּי

ג"ג קמ"ה ע"ג ת"ר עשה
עמו בפומבי ובקש לעשות עמו
בגנבה, פיר"י: בפומבי
בגילוי ובשמחה מפורסמות. ט"ז
ל"ד ט"ג בפרק ל' ישמעאל אחר הקב"ה לא דיין לרשעים שעתין
סלע

Pompa.

Ein Aufzug, ein feyerlicher Aufzug; Schaugepränge, Feyerlichkeit, Pracht.

מוכל הוא את יועזר. סם גמ׳ יועזר? פָּוֹלִיטְרִיכָן, פי׳ פוליטריכון מין עשב. אר״ג הוא עשב ידוע בל״י ורומיי, וטעם המלה, שערות רכות. כי יש סגולה לו ליפות ולהגדיל שער קס ירקן בימיו.

tum Capill. vener.), ein perennirendes Farnkraut, welches im Orient wild wächst. Der griechische Name Polytrichon, d. i. Vielhaar, schreibt sich von der Eigenschaft her, welche die Alten diesem Gewächse beimaßen, daß es die Haare, wenn sie mit einem Absud davon gewaschen würden, dichter mache und das Ausgehen derselben verhindere. Die Alten schrieben ihm außerdem noch verschiedene Heilkräfte zu. Plin. 22, 21, 30. Diosc. 4, 136. Dieses Kraut hat einen süßlich zusammenziehenden, nicht unangenehmen Geschmack. Man bedient sich desselben gegenwärtig fast einzig, um aus dem mit kochendem Wasser bereiteten Aufgusse mit Zucker einen Sirup einzukochen, der unter dem Namen Sirop capillaire (Frauenhaarsyrup) äußerst bekannt ist. S. Hahnemanns Apotheker-Lexicon Th. 2. Abtheil. 2. S. 345.

Polypus.

פָּוֹלִיפּוֹס

מדרש תהלים קמפ׳, ג׳ לך ג׳ ע״ח רשע והוא מוטח דומה לחסה כעורה וחוטמה מעלה פָּוֹלִיפּוֹס. שנת ק״ט ע״ח יד מעלה פָּוֹלִיפּוֹס, פי׳ רפי׳: יד לפה הוא לחוטם מעלה פוליפוס ריח החוטם והפה. כתובות ע״ו ע״ח

Ein Fleischgewächs, welches am häufigsten in der Nase *) entsteht. Der Nasenpolyp ist von verschiedner, vorzüglich aber von dreifacher Art. Die erste minder üble, welche am meisten vor-

*) S. Celsus de re medica 6, 8, n. 2. l. 7, 10. Cato 157, 15. Veget. art. vet. 3, 38. Ed. Schneid. Plin. 27, 12, 190. Horat. Sat. 1, 3. v. 40. Horat. Epod. 12, 15.

ד"מ לדרוש ולתור לתור ולהוציא הדין פּוֹיטְנָא כד הוה עביד חלפניתין
זמנין חסל (חסל) לה וזמנין מחסר לה, קנל שלמה כד הוה עביד חלפניתין
הוה מותר לה ה' תתוקן הה"ד ויהי שירו חמשה וחלף ויהי שיורו של חסל
חמשה וחלף וכו'. פי' מ"כ פּוֹיטְנָא פיוטן שעושה חרוזות על דרך חלפ"ת
בית"ת. ובשה"ש פי' ח"כ הנקי לעשות חרוזות ופיוטים, ונעל
מוסיף ערוך חמר בלשון יון מסורר.

ב"ר פרשה פ"ה סדר ויצב דף ל"ה ע"ח רב הונא חמר שלח
ואמרו דברי פיוטין הן כדי שידעו הכל שאמר ברוח הקודש, פי'
מ"כ פיוטין כפייטין הזה שמחדר וכותב דברים מלבו ולא בר"ה.
וכתב נעל תשבי למסורר קורין פייטין, ומשיר או החרוז נקרא
פיוט, וכן קורין אנו לקרובות שמוסיפין בי"ט בתפלה פיוטים,
ואומר אני שהוא נלקח מלשון רומי שקורין למסורד ולנעל הלנה
פָּוֹאֵיט, ונראה לי שברשעוכה הוא נלקח מלשון יון. עכ"ל.

Pulla.

Ein junges Thier.

פּוּלַא

ירושלמי שבת פרק במה בהמה
יונאה הלכה מ' דף ז' ע"ח הין
פּוּלַא מינרויח כדון היטיב וכו'.

Politicum.

(gr. politicon.)

Das מאכל פוליטיקון bedeutet so viel als eine Speise für Städter, für Bürger, im Gegensatz von Bauern, Dienern und Sklaven.

פָּוֹלִיטִיקָן

תרומות פרק ג' משנה ה' מפני
שהוא מחכל פָּוֹלִיטִיקָן, פי'
בדט': מחכל פליטיקים
בנלים של בני מדינה הוא מחכל
לאנשים חשובים והם יפים יותר
מאותן של בני הכפרים,
פּוֹלִיטִיקוֹן בני פלטרין של
מלכים. קר"ג בל"י ורומיי שם
כללי לדבר של בני העיר, כלומר דבר שאין מהגים בני כפר לאכול
כי אם אנשים חשובים.

Polytrichon.

Gemeines Frauenhaar, Venusfrauenhaar (Adiantum

פָּוֹלִיטְרִיכוֹן

ירושלמי שבת פרק י"ד משנה
ג' אין אוכלין אוזד יון בשבת, אבל
אוכל

רגלים. ילקוט שמואל ד' כתיב קס"ח דף כ"ה ע"ג ישלח ממרום ויסיעני ר"י אמר כיון שעלה מחרון שניפרחל מן הים ירד מחרון של מצרים חל הים אמר ר"י מה היו עושין? התפוסין והפוּרגרין שהם קל"ה הוא נותן ידו ושולה חותן מן הים.

פָּוטִירָיוֹן

נרחבית רבה פרשה יו"ל דף י"ג ע"ג כשעלה לרומי נכנס למרחץ, כשיצא הניחו פיילי פָּוטִירוֹן של יין לפתותו, כי' מ"כ: פיילי פוטירון כוס של מסקין שפותין אחר המרחץ, ורשי' פי' כוס קיסר. ב"ר פרשה פ"ח רבנין אמרי שר המשקים זגוג למלך נתן פיילי פוטירין שלו. שם ויבוקש הדבר וימצא רבנן אמרי זגוג נתנו בתוך פיילי פוטירון שלו ומיד ויבוקש הדבר וכו'. ירושלמי פסחים פרק ערבי פסחים הלכה ט"ו דף ל"ו ע"ג ורוח זלפפות מת כוסס, מהו מת כוסס? ר' אבון אמר דופלי פָּוטִירוֹן כדופלי פוטירין אחר המרחץ שהשתיה נכנס בכל אבריו של אדם כן נכנס התרעלה. כתב בעל ערוך כוס גלגון רומי פוטירי. מר"ב פוטריון בל"י ורומי כוס וגניב מיוחד לשתות ופירוש פיילי גלגוס כוס וגלוחית וטעם הכפל כוס קטן גו שותים.

Poterium.

(gr. Potèrion.)

Ein Trinkgefäß, ein Becher. In Verbindung mit פיילי zeigt es eine Phiale zum Trinken an und umfaßt den Begriff von einer Trinkschale. Man wird sich die Verdoppelung nicht als überflüßig denken, wenn man weiß, daß Phiala ein Geschier von verschiedenem Gebrauche war, und daher nicht zur Aufnahme von Getränken allein diente. — Vergl. damit den Artikel פיילי, wo die Targumim Becken damit übersetzen.

פָּוּיֵט פיוטין

שה"ש רבה פרשה ז' דף ג' ע"ג וקהלת רבה דף כ"ו ע"ג כסקס ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה מהו ולתור בחכמה? תור לחכמה לעשות תוקר לחכמה וכו' ד"ח

Poeta.

Ein Dichter; davon abgeleitet ist פיוט, in der vielfachen Zahl פיושין oder פיוטים, welches Gedichte, Gesänge bedeutet.

Paedagogus.

Ein Kinderwärter, ein Führer, Erzieher und Lehrer junger Leute.

פֵּדַגָּוג פֵּדַגָּוגָא

נמדבר ר"ח ר"ג כתסר יצח
לחומן לת היוכח, תיב"ע היכמח
דטען פֵּדַגָּוגָא למיניקח, ונס
ירושלמי תרגום כן. נרחסיח ל"ה
מ' ותמת דנורה מינקת רנקה, תיב"ע ומיתת דנורה פֵּידַגָּוגָתָא
דרנקה. ג"ר פרסח מ' רני הוסעי' רנה פתח ומהי' מנלו חמון
ומהי' סטסועים יום יום וכו' חמון **פדגוג**, פי' מ"כ **פדגוג** חומן
המגדל תינוקת. מדנר רנה פרסה מ' ג' **פדגוגין** מסה מהרן ומריה.
סה"ם רנה פיסקח הניחני חל נית היין דף ט"ו ע"ח מסל לנן מלך
סעמד מחליו חמר לו **פדגוגו** ילך נגך למיסכולי פי' מ"כ **פדגוגי**
חומן המגדל נני מלך חר"ג פי' נלי' ורומי חומן המגדל התינוק.

Podagra.

Bedeutet eigentlich eine Fußschlinge, und der sinnreiche Grieche bezeichnete jene lähmende Fußqual damit, die dem Einen als Erbgut oder Erbübel zufällt, den Andern als Rächerin der beleidigten Natur heimsucht, und Vätern so mancherlei Art ihre Entstehung zuschreibt, deren Bekanntschaft man bei Hippokrates (Aphorismen VI. 29, 30, 55) und seinen Jüngern machen kann.

פּוֹדַגְרָו

סנהדרין דף מ"ח ע"ב וסוטה
דף יו"ד ע"ח חסח נרגליו דכתי'
רק לעת זקנתו חלה חת רגליו,
ותמר רב יהודה חמר רב שחזתו
פּוֹדַגְרָא, מ"ל חר זוטרח נרי'
ורב נחמן לרב נחמן היכי דמי
פּוֹדַגְרָא? מ"ל כגחט נבשר החי,
פי' רבי' נסנהדרין **פודגרא**
בן שם החולי תף נלשונא, ובסוטה
פי' רבי שם החולי הוח שזופז
נרגליס ותורח לו **פודגרא**.
וכתב נטל ערוך הוח לשון לטז ממש.

Podagrosus.

Mit dem Podagra behaftet.

פּוֹדַגְרִים

ויקרח רנה כרחבה ה' דף קע"ח
ע"ח מ"ר ליי טלובה הוח חדיכתח
דמסיח **פּוֹדַגְרִים**, פי' מ"כ:
דמסיח **פודגרים** שרופח שלה חולי **בפודגרא** והוח חולי בנידי
רגליס

Pegmae.

Gewisse hölzerne Schaugerüste zum Vergnügen des Volkes, die, indem sie vermittelst verborgener Springfedern sehr hoch aufgerichtet wurden, sich von selbst zu erheben schienen, und die man nach Gefallen erhöhen und niederlassen, kleiner und größer machen konnte. Mart. Spect. 2, 16; 8, 33. Senec. Epist. 88. Der römische Kaiser Caligula ließ ein Pegma im Circus aufführen, an welchem 124000 Pfund Silber angebracht waren. Plin. 33, 3, 16.

פגום

עירובין כ"ד ע"ב משנה פגום ככום פגום יותר, פי' רש"י שהיתה העיר מוקפת חומה ויש מגדלין עגולין בולטין בחומה, כעין שבולטין ככים וכעין שבולטין בקון. תר"ץ בל"י ורומי מין בנין עשוי להרחות על העם דבר גדול ואין כאן מקום להאריך בפירושו.

Pugio.

Eine Art kurzer Degen, ein Dolch).

פגיון

בבא מציעא דף פ"ד ע"ח הסייף והסכין והפגיון והרומח מחיתני מקבלין טומאה, פי' רש"י פיגיון מסכי' (aspée = epée, Degen) כלים פי"ג משנה מ' הסייף והסכין והפיגיון הרי אלו טמאין, פי' ברט': פגיון סכי' שיש לו שתי פיות קדוש פגיון. בכורות דף ל"ה ע"ח פ"ה משנה ב' נטל פגיון ונרס בקנו, פי' רש"י פיגום רומח, ובכלים פי' ר"מ פגיון סכין מעוות דומה למגל קטן יעשמשו בו התגרים והסופרים. וכתב בטל ערוך פגיון סכין שיש לו ג' פיות. תר"ץ בל"ר מין חרב קטן.

Pagani.

Bauern, Landleute.

פגן פגנים

שמות רבה פרשה ט"ו דף קל"ח ע"ח משל לעץ נאה שהי' נתון בבית המרחץ ככום פרוסדיטום לרחון הוח וכל עבדיו וכל הפגאנים וכן כל א' ואחד מהן מתאווים לפסוע עליו וכו' פי' מ"כ פגאנין הדיוטות וכן הוא בלשון יון. ילקוט סדר ותקחן פר' ב' ד' רס"ב ע"ח והיה מהלך פיגון. ב"ר פרשה כ' עד שלח הגיע לבית קוריין שלו הי' מהלך כפגן כיון שהגיע לבית קוריין שלו היה מהלך כקקלמין. תר"ץ בל"ר כרוז וקיס כפר.

gen Stacheln, welche in der Fetthaut des Thieres, wie die Haare, eingewurzelt, und weiß, braun und schwärzlich gesprengt sind. Diese Stacheln dienen ihm zum Vertheidigungsmittel. Sobald er Gefahr vermuthet, rollt er sich in eine Kugel zusammen, so daß die Stacheln des Hintertheils dicht an denen vor der Stirn anschließen. Auf diese Art ist der ganze Unterleib nebst der Schnauze und den Beinen gedeckt, und kein Feind kann ihm etwas zu Leide thun. S. Lippold u. Funke a. a. O. Bd. 1. S. 1180 ff.

פסיט הי כחוטרת. ילקוט תורה דף ק"ח ט"ח מולין לגבי חדריכום וחסכת עכינא כרוכת על גוחריהון. חר"נ פי' בלשון יוני נחש וחפעה, חך לי נרחה שפירושו כחן בל"י ורומי מין חיה חסר שמה קפוד ולפעמים מסבבת עצמה ככדור ויורה קוצה לחוץ כמו חנים.

פ

פַּאפִּילִיון

Papilionus v. Papilio.

Ein Zelt, so genannt wegen der Aehnlichkeit der ausgespannten Flügel mit einem Schmetterling (papilio).

מדבר רבה פרשה י"ג אמר המלך אין זו כבודה של בתי שאתה מדבר עמה בפרהסיא אלא עשו לה **פַּאפִּלְיוֹן** שכשאני מבקש לדבר עמה אהי' מדבר עמה מן **הַפַּאפִּלְיוֹן** ולפנים כך הקב"ה אמר אין שכחן של בני שאהי' מדבר עמהם בפרהסיא אלא עשו לי משכן וכשאני צריך לדבר עמהם, אדבר עמהם מן המשכן הה"ד ונפגש משה אל אוהל מועד לדבר אתו וכו' ור"א תשבי בספרו מתורגמן כתב שיר השירים ד' י"ג: גן ביטול תרגום ופתולתיך טמירן וגניזן בחכפילין*). פי' באוהליס ובדר"ג **פפיליון** וכן בלע"ז **פאביליון** ס"ם ערך אנפל. ס"רנ בעל מ"ע **פפיליון** בלשון רומי אוהל.

פגום

*) עיי' בערוך דף ט"ז ע"ב פי' רשי' חכפילון בית קטן שלבני טרקלין ס"ם הנוכר יבאר:

ע

1. Echidna.

Eine Schlange. *Aelian.* de nat. animal. 10, 9. Vermöge ihres langen, äußerst biegsamen und geschmeidigen Körpers können die Schlangen sich auf mehrerlei Art in sich selbst und um andere Körper schlingen, wodurch ohne Zweifel ihr deutscher Name veranlaßt worden ist.

2. Echinus.

Der Igel. Ein bekanntes Landthier, das durch seine Hautbedeckung sich besonders auszeichnet. Sie besteht auf dem ganzen Oberleibe von der Stirn an bis zum Schwanze, aus harten, hornartigen, spitzigen

עכנא

כלים פ"ה משנה יו"ד והו תנורו של עכנאי, פי' נרט שהקיפוהו הלכות כעכנא, עכנא נקט דרכו לעשות כעגולה להכלים וגבו לתוך פיו. נדח קמח קי"ו ריש ע"ג עכנא, פי' רשי' עכנא נקט גדול עשה עצמו כגלגל. נדח מציעא דף כ"ט והו תנור של עכנאי, מקי עכנאי? קר"י חמר סמוכל שהקיפו דגריס כעכנא, פי' רשי' עכנאי נקט דרכו לעשות כעגולה ולהכנים גבו מגל פיו. סס דף פ"ד ע"ג קמרו לה עכנא, פי' רשי' נקט. שמות כ"ו כ"ח והבריח התיכון בתוך הקרשים וכו' תרגום י"ע וכריסן מתעבדן בי' דכד הוו מוקמין ית משכנא הוה מתגלגלאי כעכנא חור חור מלגיו, וכד הוה מתפרק הוה כסיט.

---

testen Kenner der morgenländischen Sprachen und Literatur, gegeben. Er sagt (s. *Chardin*, Voyages en Perse par *Langlès*. T. 5. p. 397. note. Par. 1811.), derselbe sey hergenommen von scharagyn, der Mehrheit von schargy, welches anzeigt einen Morgenbürtigen (oriental natif), d. h. einen, der im Morgen geboren ist, als Gegensatz von maghrebyn, der Mehrzahl von maghreb, einem Abendbürtigen, oder aus Maghreb, welchen Namen die asiatischen Araber den Küsten der Barbarei beilegen.

שים עד היום בחזום מדינה
מאקראות סרק. וכתב בעל שלטי
גבורים בהקדמה שלו דף י"ג ע"ג
סאראצני יש מי שחשר שכנו
להם שם זה לכבוד ולזכרון טוב
בגלקת שרה קמנו שהיה בגרור
בחיים וקני החמרתי עם שטיחתנו
קוסמוגרפיו שנקראו כן על שם
המקום המכונה (סאראקא)
שהוא חלק מחרן הערב שהוא מחרי
שכונת הגוים ההם הנקראים
נמנחטין *).

Mannerts Geographie der Griechen und Römer. Th. 6. Heft 1. S. 197. Nürnb. 1799. Nach Ammians Schilderung gingen sie halb nackend, bis zur Schaam mit der farbigten Decke bekleidet. Das Haar trugen sie unter dem Turban versteckt. Am Munde blieb der Schnurbart stehen, das Kinn aber ward beschoren. S. Ammianus Marcellinus rerum gestarum l. 14. c. 4.

y

---

dentes da grande Sara mulher de Abrahaõ). Man sehe *Bluteau* Vocabularo Portuguez. p. 503. Lisb. 1720. fol. und Supplem. P. 2. p. 198. Lisb. 1728. fol. Scaliger (de Emendat. tempor. 2.) hat das Grundlose dieser Etymologie zur Genüge dargethan, allein Menage (Dictionn. étymolog. Vol. 2. p. 455.) beweiset aus arabischen Schriftstellern, daß es den Ismaeliten niemals in Sinn gekommen sey, sich ihrer Stammmutter Hagar zu schämen, wie viel weniger sie zu verleugnen.

*) Diese Herleitung ist längst mit Recht verworfen worden. „Man stützt sich dabey, bemerkt Mannert a. a. O., auf das Saraka des Stephanus Byzantinus, dessen Einwohner Sarakeni heißen. Allein Saraka ist bei Stephanus eine Landschaft, nicht eine Stadt, hinter den Nabatäi, also die Landschaft Sarakene des Ptolemäus, welche aber vom Volke den Namen hat, und nicht umgekehrt, diesem denselben gegeben hat.“ — Die beste Aufklärung über den Ursprung dieses in der Geschichte so merkwürdigen Namens hat uns wohl Langle's, einer der gelehr-

testen

בצריף. דניאל נ' כ"ק וכ"ו סַרַבַּלִיהוֹן, פי' חגן ויקויק סרבליהון
הם מלבושים אשר יכסו כל הגוף בצאת האיש מביתו ללכת בשוקים
ורחובות ובלע"ז מאנטילו (Mantello, Mantel) ודומה לו. וגם
אב"ע פי' סרבל - שמלה עליונה. מכאות מ"ק ע"ח וסרבלא,
פי' רשי': סרבלא כגון חותן שלמו שהן עגולין ואין לה שלח שני
כנפים למטה דפטורה מציצית מל"ט בלע"ז (mantel = manteau)
שבת ק"ח ע"ב אמר שמואל ואפי' קשרו בשוט הסרבל,
פי' רשי': בשוט הסרבל שקושרין בו את בית הצואר שקורין
מונטי"ל. קר"ב היוונים קוראו שסרבל הי' מין לבוש פרסי.

סַרַקִּין

ערוכות ל"ו כ"ה קורקת
ישמעאלים תרגום ירושלמי סיעת
דסַרַקִּין ערוכות רבה פ' מ"ח
דף כ"ג ע"ח ויסח עיניו וירא
והנה ג' אנשים נצבים עליו ק"ר
לוי ק' כדמה לו בדמות סרקי וק'
בדמה לו בדמות כוותי וק' בדמות
ערבי קר"ב פי' בלי' ורומיי אים
ישמעאל וטעם המלה אמרו
הכותבים שקומרים בני ישמעאל
הנקראים הגרים כי הם בני
הגבירה שרה ועל שמה קראו
לעצמם סרקין *) ומחרים כתבו

Saraceni.

Ein aus Arabien stammendes Volk, welches Muhameds Lehren zuerst annahm und ihn auf seinen Kriegszügen begleitete. Anfangs legte man den Namen nur einzelnen arabischen Völkern bei, welche die Karavanen plünderten; nach und nach wurde er jedem plündernden Haufen ertheilt und dadurch auf alle nomadischen Araber ausgedehnt. S.

Man- | ט"ס

*) Nicht mit so kaltem Blute als unser Muffaphia und Abrah. Mutinenchis verweilen die spanischen und portugiesischen Schriftsteller der vorigen Jahrhunderte bei dieser Etymologie. Sie bezeigen sich höchst ungehalten darüber, daß die Mauren von einer so ehrenwerthen Abkunft (honrada descendencia) wollen entsprungen seyn und sich unwürdiglich des Namens Sarazenen anmaßen, gleichwie Abkömmlinge der großen Sara, Frau des Abraham (que indignamente usurpáraõ os Mouros o nome de Sarracenos, como descen-

ward ihr Gemahl; daher beide oft zusammen abgebildet wurden a). Als allernährende Mutter wurde die Isis von den alten Bildnern mit Brüsten über den ganzen Leib vorgestellt. Macrob. Saturnal 1, 20. Der Säugling, dessen der Talmud gedenkt, ist der kleine Horus, der Isis Sohn, den man auf vielen Abbildungen aus der Vorzeit, auf dem Schooße oder im Arme der Isis, bisweilen an der Mutterbrust liegend, erblickt b), und das Getreidemaß oder der Scheffel, davon der Talmud ferner Rede nimmt, war das auszeichnende Attribut des Serapis. Macrob. l. c. c)

*) S. *Montfaucon* Antiquité expliquée T. 2. P. 2. pl. 122. fig. 3. 4. 5. 8. *Zoega* Numi Aegyptii. R. 1787. tab. 14. fig. 9. t. 16. f. 18.

b) S. *Montf.* l. c. pl. 105. fig. 3. und Supplem. T. 2. p. 144. pl. 38. fig. 2. *Zoega* l. c. XIII. 2., 9. XIII. 10. *Caylus* recueil d' Antiquités. V. 1. pl. IV. 1. pl. V. 1. Par. 1752.

c) Man sehe bei Montfaucon, Zoega l. c. und andern.

רשב"ם מר"נ נעל מ"ע מחרו הכותבים כי המלריים לחקד מחלכיהם מסר שמו סראפים יעשו לחליל ומכחנו רוחים עד היום נורת מניקה הנכנדת מפנה נכה מסר מסנוהו לחלוה.

סַרַבַּל Saraballa.

ניטין י"ל ע"ח רב ססת הוי ליה מסרתח דסַרַבַּלי דמחוק פי' רשי': סרבלי קו"ט נלע"ז (cotte = Kutte). סנת כ"ח ע"ח רבנן דני ריש גלותח לח ליפקו בסרבלי מתימי, פי' רשי': הו' עושין חותמות לטליתות שלהן כעין עגדים להרחות שהן כפופין לריש גלותח. סנהדרין מ"ד ע"ח חדרת שנער שחוחל חמר סרבלי דצריפח, פיר"י שלנוע

Ein weites Oberkleid (Isid. l. c. 19. 23. col. 473.), das in Persien seine Benennung erhielt. Auch wurden noch andere Kleidungsstücke so genannt als weite lange Beinkleider (Pollux 7, 59; 10, 169. Saadia zu Dan.) und ein Kopftuch. S. Isid. l. c.

משיחסוס וינקד ויעשה את ניצתה ר"י תומר משיעשה את טבעותי' פי' נרט: סקורטיא עור שלובשין העבדים בשעת מלחמתן, ניצתה פי' כעין ניצית של טלית, כך עושין לה פתילים על כנפיה לקושרן בהן, ורמ"ב פי' עור שחוכלין עליו וניצתה הוא חתיכת העור שנותנים בו טס של חתכות לנוי לשון לין הזהב שהוא טס של והב, כדריס כ"ה ע"ג הנודר מן הכסות מותר בשק ובסקורטיא, מהו אסקורטיא? תמר רבה בר חנה ביתוכ דגלח, פי' רשי ביתוכ דגלח מלבוש של עור. תר"ג סקורטיא גל"ר לבוש הוא כשות הוא דבר תחר העשוי מעור עב וחוק.

סַקוּרְיָא

דדריס י"ט ה' וכדקה ידו בגרזל לכרות העץ, תיב"ע ותדקף חידיה בְּסִיקוּרְיָא למקטע קיסם, ותרגום ירושלמי ויתקוף בה בְּסִיקוּרְיָא למקטע קיסין. תר"ג בלשון רומי גרזן.

Securis.

Axt, Beil.

סַרַאפִים

ע"ז דף מ"ג ע"ח ר' יהודח מוסיף קף דמות תניקה וסַרַאפִים תניקה על שם חוה שהניקה כל העולם כולו, וסראפים על שם יוסף שסר ומפים את כל העולם כולו, והוא דנקט גריוה (מין מדה) *) וקא כייל **), והיא דנקטת בן וקא מניקה פי' רשי' סראפים תניקה, ס', סראפים סטר ונעשה סר, והפים את כל העולם כולו בשני רעבון כמו והפים דעתו. עיי' שם תו' ותמלא דגרי רשב"ם

Sarapis v. Serapis.

Eine besonders in spätern Zeiten sehr berühmte Gottheit der Aegypter, deren Verehrung sich von Alexandrien aus durch ganz Asien, Griechenland, Italien u. s. w. verbreitete. Als Hieroglyphe der Fruchtbarkeit des Nils stand Serapis in Verbindung mit der Isis, dem Symbol der allgemeinen Fruchtbarkeit der Natur, u. ward

*) עיי' בנדה דתרח דף ע"ג ע"ח

**) משלי כ' ו' תיפה תרגום בַּיְלָא עיין במתורגמן לר"ח תשבי בערך בַּל

קדם שנתחייבו מיתה למלכות ק' הרגו מלך ומ' הרגו **אספקליטור**
פי' רש' **אספקליטור** שר הטבחים בלשון יוני. תרגום שני על אסתר
ה' ג' והוה כד חזא מלכתא ית אסתר מלכתא קיימת בדרתא ואיתנחילת חינא
ואסדא קדמוי, ואמו **אספקלטורא** דמלכא למיתי למקטול ית אסתר,
ואוסיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא. קר"ב בלשון רומיי
ממונה להרוג מחוייבי מיתה למלכות. ובטל כ"כ כתב ממונה מן
המלכות לעשות דין במחוייבי מיתה מן המלכות רמה בליסי"ק
מקרטיני*) והמלה יונית, גם ירמוז שלים בית דין התופס את
הגנבים וכיוצא.

*) Matthiae Martinii Lexicon philologicum. T. 2. p. 674. Trajecti Batav. 1711. fol. De Lara hatte die Ausgabe von 1655. vor ſich.

ספֵּיקְרִיא

ירושלמי ברכות פרק ט' הרואה
דף ט"ו ע"ח הי' יושב בבית
הכסא או בבית **ספיקריא** חס
יכול לנחת ולדרך בתוך כדי דיבור
ינח, וחס לאו לא ינח. קר"ב
בל"ר מערה.

Specus.

In Verbindung mit בית ſcheint dieſes Wort eine Grotte oder ein unterirdiſches Gewölbe zu bezeichnen. Die Flexion ſehe ich für eine willkührliche an, und nicht wie de Lara (p. 62. עיר דוד) für den römiſchen Genitiv, d. i. specoris. Da müßte specus ja auch in der dritten Declination, ſo wie in der zweiten vorkommen; allein davon iſt kein nahmhaftes Beiſpiel bekannt.

סְקוֹרְטֵיאַ

מהלות פ"ח חסנה מ' חלו
מניחין הטומאה ומוגנים, העידה
ורישה **וסקורטיא**. כלים
פ"כו חסנה ה' חלו עורות טמחין
מדרס עור **סְקוֹרְטֵיאַ**, פי'
ברט': **סקורטיא** עור שלובשין הטבחים בשעת מלאכתן. כלים
פט"ז חסנה ל כלי עור מחיתי מקבלין טומאה? **סקורטיא**
מסיחסוס

Scortea.

Sachen aus Fell oder Leder, ſowohl zum Bekleiden (Mart. 14, 128.) als zu anderm Behuf.

einer Art von kleinen Broten, oder weichen und durchstochenen Kuchen *) in Aegypten; so erzählt Bruce in seiner Reise durch Habessinien (Th. 5. S. 84. u. f.), daß das feinste Brot der Habessinier in runden Kuchen bestehe, die von löcheriger und weicher Beschaffenheit sind. Doch es mag an diesen Beispielen genügen.

*) Kuchenwerk wird im Morgenlande nur durch die Zuthaten oder durch das Sieden in einer beliebten Flüßigkeit vom Brote unterschieden.

Speculatores

hießen gewisse Bediente im Gefolge der römischen Kaiser (Tacit. hist. 1, 31. 2, 11. Suet. Cal. 44. Claud. 35.) die zum Auskundschaften, zu Sendungen und zu Vollziehung kaiserlicher Befehle, worunter auch bisweilen Enthauptungen gehörten (Seneca de ira l. 1. c. 16. Sen. Benfic. 3, 25.), bestimmt waren. -- Unter (speculatoria) רב ספוקלטוריא verstehet der Targumist den Obern des Speculatoramtes, oder den Befehlshaber dieser Officianten.

ספוקלטור ספוקלטוריא

דרחמית ל"ז פסוק ל"ו שר הטבחים, ת"י רב קטולין, ותיב"ע וירושלמי תרגמו רב ספוקלטוריא, ור"ס דומה בדיקורו לחומש רמ"ד חמר רב ספוקלטוריא הוא בלשון רומי המונה על הריגת בני אדם. ויקרא רבה פרשה כ"ו תניא רשב"י הניח פרן גדרו של עולם תחילה, לפיכך נעשה ספקלטור לכל פורען גדרות. במדבר רבה פרשה כ' ובס בילקוט סדר בלק פרשה כ"ג דף רמ"ג ע"ג מלך ג"ו משלח ספקלטור להרוג את האדם רודף אחריו ימים רבים, וזה שנתמיד מיתה אוכל ושותה, והספקלטור מהלך אחריו ממקום למקום, ולפני הק"בה אינו בן, הספקלטור במקומו, ומי שנתמיד מיתה בת מלו נרגנו בך כדי שלא יהא מלאך מצטער לילך אחר בלעם, שלח קדמו לדוך שכן כתב ויעמוד מלאך ה' בדרך לשטן. בילקוט שמות פ"ג דף כ"ג ע"ג ר"ע אומר ספקלטורין של פרעה מתקנין את ישראל והק"בה שומע בקולם. שבת ק"י ע"ו בשם הדבר דומה לשני בני אדם

ודנם מו מנסלה נמיס. סנת ע"ח
ע"נ רנד כדי לסוך תחת אספוגין
קטנה וכמה סיעורה? כסלע פי'
רפי' אספגין רקיק שמתני'
נתנור וטיקין תחתיו חליה. מר"נ
כן נקרי נל"י ורומי ויסמעאל
והוא גדל על פני הים מקלף הנקבה
רך ומלא נקבים ושוקד כל דבר לח
וקרקו חו"ל כן לכל דבר שהוא שוקד
דבר קטר, וכשתקה מלה זו לכל
דבר קל מלא חוריס כמו רקיקים,
תרגום ורקיק קחד וקיספוג.
ובערך אספוגית כתב נעל
מ"ש כל דבר קל מלא חוריס ונקמט
קס ידקק ניד נחמר אספוג
על שם האספוג הגדל נים
מהקלף הנקבה וכן שמו נלעזון
ישמעאל ואספונג נל"י ורומי.

gen andern angeführten Orten kommt z. B. eine gewisse Art Brot unter dieser Benennung vor *). Eben so heißen im Arabischen isfongh, sfangh, sfongh etc. gewisse kugelrunde Brötchen, die an Gestalt, Lockerheit und Porosität dem Schwamme sehr ähnlich sind. Es wird das feinste Mehl dazu genommen, und nachdem der Teig mit Wasser angemacht und diesen Backschwämmen die runde Form gegeben worden, pflegt man sie in Oel zu sieden. S. *Golii* Lexic. arab. col. 102 et 1123. Auch gedenkt Plinius (l. 18. s. 27.) solcher Brote, deren Bereitung die Römer den Parthern ablernten. Der Teig, heißt es bei ihm, wird mit Wasser sehr verdünnt, und ist so leicht und porös wie ein Schwamm. Aehnliche Arten von Brot haben Reisende noch in verschiedenen Gegenden des Orients angetroffen, wo die Lebensweise den Wandel- Launen eigensinniger Mode nicht unterworfen, sich Jahrhunderte hindurch gleich bleibt und Brauch und Sitte der Väter auf die spätesten Nachkommen, ohne Zusatz, ohne Abänderung forterbt. So lobt Sonnini (Reisen in Ober- und Niederägypten. Th. 2. S. 19. f. 1800.) den Geschmack einer

*) Auf gleiche Weise nennen wir umgekehrt eine Gattung des Schwammes Brotschwamm, weil sie dem lockern, frischgebackenen Brote sehr ähnlich sieht. S. Lipp. u. Funke a. a. O. Bd. 1. S. 415.

und Funke's Nat. und Kunstl. Bd. 1. S. 109. Bd. 3. S. 75. Er wächst im Meere, und setzt sich in verschiedenen Tiefen an Felsen*) und einzelnen oder abgesonderten Steinen an. Vornehmlich findet man ihn an den Ufern des mittelländischen Meeres, gleichfalls häufig im rothen Meere. S. Beckmann's Vorbereitung zur Waarenkunde. Bd. 2. S. 23. In der Mundart des Talmuds ward das griechische spogos, spoggia nicht nach der römischen und unserer Aussprache spongos, spongia, sondern spognos od. sfognos betonet, und davon die letzte Silbe, wie bei mehreren Worten, entweder verschluckt, oder in י' und ין verwandelt. Dieses Wort ward auch auf andre Gegenstände übertragen, die entweder das lockere, zelligte Wesen oder die einsaugenden Eigenschaften mit dem Schwamm gemein hatten. In חלה und an einigen

---

*) Vergl. Plin. lib. 9. Sect. 69.

ren erwählt wurden. S. *Festus* de verborum significatione. lib. 17. p. 469. edit. Dac. Amst. 1700. 4.

ק' דף ק"טו ע"ח נפק לגביה לגיס סנטרוי, מאי סנטרוי? מאכין דלא בויטן, וכתב בעל מתנות כהונה יגעתי ומצאתי בירושלמי דגרס מאכן דלא חפיתין *). תר"ג סנטר בלשון רומי בעל העצה שר ומכהיג ונקראו סַנַטוֹרִיא לגוים המיוחדים להם, וזה ענין מאמר ירושלמי מאכין דלא חפיתין פרקא בתרא דמועד קטן.

*) ונ"ל שלירושלמי רב מיבעי בר פפא שלא גבי ר' תנחום בר חייה ככא לגביה, לגיס סנטיריה, מהו סַנַטִירִיהּ? מאכי, דלא חפיתין פי' בעל ק"ע דלא חפיתין שאין בהן תפירה כלומר שלא היה קרועין, חפיתין מלשון חפת חלוקה וכב"ר גרסי' מאכין דלא בויטין ע"ש ב"מק פ"ג הלכה ז'

Spongia.

Badeschwamm. Dieser allbekannte Schwamm ist eine Gattung des Meer- und Saugschwammes. Man darf ihn nicht mit den Schwämmen des Pflanzenreichs verwechseln; denn er gehört, nach der Meinung einiger Naturforscher, zum Thierreiche, und zwar zu den sogenannten Pflanzenthieren, die so zu sagen, den Uebergang von dem Thierreiche zu dem Pflanzenreiche machen. Es herrschen jedoch in der Naturgeschichte dieser merkwürdigen Körper noch manche Dunkelheiten. S. Lippold und

ספוג סופגנין

משנה פרק ה' משנה ט"ו אחדש מדות בזוסני לפני חכמים ספוג ומספך משמרת וכפה, ספוג שהוא סופג את הכל פי' גדל: ספוג הוא סופג את המים בין עכורים ובין צלולים. שנת פרק כ"ח משנה ג' ספוג אם יש לו עור בית קיבול מקבלין בו, ואם לאו אין מקבלין בו, פי' גדל: אין מקבלין בו, כשקופצו נסחט בין מלכלוכיו והוי פסיק ריש' ולא ימית וכו'. ט"ו י"ח ט"ח ושנת קכ"ט ע"ב ספוגים של צמר, פי' רש' צמר מנופץ. כלים פ"ט משנ' ד' ספוג שנלש משקין טמאין, פי' גדל': ספוג עשוי להכניס ולהוציא. מקוואות פרק ו"י משנה ד' הספוג והדלי שהיו בהן ג' לוגין מים, פי' גדל': שהיו

Senator. Senatoria.

Eine hohe obrigkeitliche Würde in Rom. Den Senatoren lag ob die Sorge für das Gemeinwohl, die Rechtspflege u. s. w. Eine besondere Tracht, deren sich andere Personen nicht bedienen durften, kündigte ihren Rang schon von außen her an. Ihre Unterkleider waren mit einer breiten Purpurkante besetzt oder aufgeschlagen, welche vom Halse bis zu den Beinen gerade herunter lief u. ss. w. S. Cilano's ausführliche Abhandlung der römischen Alterthümer. Th. 1. S. 63. Ritsch a. a. O. Th. 1. S. 303. In den spätern Zeiten nahmen auch die Magistratspersonen der Provinzial- und kleinern Städte des römischen Reiches den Namen Senatoren an. S. Zedlers Universal-Lexicon B. 36. S. 1816. Halle 1743. — Das Wort selbst ist von senex, senectus (alt, Alter) entstanden, weil anfänglich blos die ältesten und erfahrensten Männer zu Senato-

ren

סֶנַטָר סנטורי

ירושלמי נזיר מניעת פ"ק
השוקל את הפרה דף י"ח ע"ג
הלכה ג' שאלה מן הסנטר או
מן החיקונים ואתה כמי שהגעלי'
עמו. מדרש קהלת סוף פיסקא
ים אחד ואין שני דף ל"ה ע"ג
ר"ל נשם ריש לקיש אמר יום אחת
בניסן בן תרשין גולד בלשאטנר
סנטרא דנפל, פי' מ"כ:
סנטרא שוטר ומושל. מדרש
חיכה פתיחתה ואחרין להון חייתו
לן נטורי קרתא והוון חייתי
להון ריש מטרתא וסנטרא
והוין אחרין להון אילין נטורי
קרתא? אחרני קרתא! ניטין דף
פ' ט"ג אחד אחרים אומרים אפי'
לא כתב אלא שם סנטר שנעיר
ה"ו מגורשת, פי"רשי: סנטר
זקן המחוכה להיות נקי נאחלת גדול
שהה כל ימים ואחים. ב"ב ס"ק ט"ח
אחזה המוכר את העיר אכר את
הסנטר, שם גמרא אחי סנטר?
הכא תרגמו דר אחוניתא, פי' רשי':
דר אחוניתא עבד המחוכה להניד
ולאחויי תחומי השדות של מי זה
ושל מי זה, והוא עבד לשר העיר,
ואי אפשר להעיר שלא אותו, ור"א
פי', סנטר הוא שומר העיר לשון
נוטרה את הכרמים (שיר
השירים ח') ב"ר פרשה י"ז גרמו
חובין דההיא קיתתא ואזלת ואכסנת
לסנטרין דקרתא. ב"ר פרשה

z. B. von Pindar (Pythia 1, 3.). Man sehe Heyne's Anmerkung dazu. Vol. 1. p. 184. g. 1798.

סנדל

דרחמית י"ד כ"ג ועד שרוך נעל תרגום ירושלמי ויג"ט ועד רצועה **דסנדלא** · שמות ג' ה' שלוף נעלך, ת"י שלוף **סנדלך**. דברים כ"ה יו"ד חלוץ הנעל, תי"נע וירושלמי שלוף **סנדלא**. תהלים ק"ח יו"ד משליך נעלי, תרגום מטלוק **סנדלי**. ישעי' י"ח ט"ו והדריך בנעלים, תרגום ויהדון ביה **בסנדלין** שה"ש ז' ב' בנעלים, תרגום **בסנדלין**. כלים פי"ד משנה ה' **סנדלי** בהמה של מתכת טמחין של שעם טהורין, פי"רשי בשבת דף כ"ט ע"ח **סנדל** של בהמה *) שלח ליזוק בכרסותיה בחנניס. פרה פ"ג משנה ג' עשה לה **סנדל** בשביל שלח תחליק. וכתב ר' חלי' התשבי בלשון רומי קורין לנעלים **סַנדַליאַ**, וכן נקרא ר' יוחנן **הסנדלר**, פי' עושה נעלים, ולא מצאתי שם תואר כמותו בתרגום בתוספת ר"י בסוף, אך בלשון חשכ"ז ובלע"ז נמצא זה לרוב ודוק ע"כל. ח"ר **סנדל** בל"ר ורומי מין מנעול והחומן העושה מנעלים קלו נקרא **סנדלר**.

*) Hufeisen waren zu jener Zeit noch nicht üblich, sondern es wurden Pferden, Maulthieren, Ochsen, Kühen u. s. w. eiserne Schuhe angezogen, welche an den Fuß anpassend gemacht wurden, so daß sie nach Gelegenheit an- und ausgezogen werden konnten. Catull. 18, 26. Colum. 6, 12. Suet. Ner. 30. Vesp. 23.

Sandalium.

(griech). sandalon.)

Schnürsohle. Sie bedeckte blos die Sohle des Fußes, und wurde mit ledernen Riemen an demselben (Vergl. den Art. סוליים) befestigt; daher der Ausdruck: שרוך נעל. In der zweiten Stelle gebrauchte der Targumist die hebräische Flexion, indem es סנדלך bei ihm heißt.

סנדלר

קנות פ"ד משנה י"ח ר' יוחנן **הסנדלר**.

Sandalarius.

Ein Sandalenverfertiger.

Grunde liegt. Neuere Naturforscher, worunter vorzüglichst Maupertuis, die viele Versuche mit dieser Eidechse anstellten, haben sich überzeugt, daß sie vermöge der ätzenden, milchartigen Feuchtigkeit, welche sie aus ihren Warzen und Luftlöchern hervorspritzet, eine kurze Zeitlang in einem mäßigen Kohlenfeuer unbeschadet zubringen könne, indem sie die um sie herliegenden Kohlen damit dämpft*). Eine längere Zeitdauer würde jedoch nichts als die Asche derselben zum Erfolg lassen. S. Funke u. Lippold a. a. O. S. 732. N. Schaupl. der Natur. Bd. 7. S. 436. Diese Umstände sind es also, welche die Meinung von der Unverbrennlichkeit des Salamanders begründeten, und sie viele Menschenalter hindurch begünstigend erhielten.

*) Im Journal de Savans vom 26. April 1667. wird ein Beispiel von einem indianischen Salamander erzählt, der sich auf diese Weise innerhalb zwei Stunden, während welcher Zeit er zu verschiedenen Malen ins Feuer geworfen wurde, nicht nur lebendig erhielt, sondern nachher noch neun Monate gelebt haben soll.

Syndicus.

(gr. Syndikos.)

Wir können dieses Wort hier als Hauptwort, und eben so gut als Adverbium betrachten. Im erstern Falle würde es Beistand, im zweiten behülflich ausdrücken. Als Beiwort wird es auch von griechischen Dichtern gebraucht, z. B.

סִנדִיקוֹס

ילקוט תהלים ל"ה מזמור לדוד
ריבה ה' דק. ק"נ ע"נ דרכי נהן
קני עושה **סנדיקוס** לילדים
נשעת מילה ופריעה, לכך נאמר
כל עצמותי תאמרנה ה'. ור' חלבו
התגדי כתב מוהגים לקרא למי
שמחזיק בן חבירו למולו **סנדיק**.
ולא מצאתי הלשון הזה בשום מקום,
גם בעל הערוך לא הביאו ע"כ.
ובעל מ"ע כתב **סנדק** בל"ו
ורומי פטרין ופרקליט *).

*) Syndikos hieß bei den Griechen vornemlich ein Anwald, ein Rechtsbeistand, kurzum ein Mann, der die Gerechtsame Anderer vor Gericht vertheidigte.

מתוכו, לחנם נרגות הגחלים
והקדורה עד כי ימעט המין ההוא
לכנותם לא יעמוד מחומו כי אם
ישרף לאפר כשאר נעל חי, ומקדם
היו חכמי טבע מחזיקים כי לא יוכל
להגיע לו שום נזק מאש כלל, עולם
הנסיון הכויב כדרכם עכ"ל.

ovip. f. 79.) oder seinen Aufenthalt darin nehmen, mit dem Zusatze, daß er weder einen Schmerz empfinde, noch weniger von dem Feuer verletzt werde. S. *Isidorii* Originum. lib. 12. c. 4. p. 294. Die Magier behaupteten sogar, gewisse Theile desselben ließen sich anwenden als Mittel wider Feuersbrünste. *Plinius* 29. s. 23. Untersucht man nun den Grund dieser sonderbaren Vorstellungen, so findet man ihn theils in der Liebe des Menschen zum Wunderbaren und Ungewöhnlichen, theils in einigen andern Umständen, die ich noch kürzlich berühren will. Nächst der Unverbrennlichkeit maß man dem Salamander eine andere schreckliche Eigenschaft bei, nämlich die, alles durch die unvermerkteste Berührung vergiften zu können. S. Diosc. l. 2, 56. l. 6, 4. Isidor l. c. Paul. Aegin. l. 5. 33. Plinius sagt (l. 29. f. 23.), er könne ganze Völker vertilgen, wenn sie nicht auf ihrer Huth seyen. Ist es daher ein Wunder, daß Niemand es wagte, dieses Geschöpf aufzusuchen, um sich von der Aechtheit der ihm angedichteten Eigenschaften zu überzeugen? Auch konnte die Neigung desselben, sich an verborgenen schattigen Oertern aufzuhalten, und nur selten aus seinem Loche hervorzukommen *), keineswegs zur Berichtigung der verbreiteten Meinung beitragen, indem sie die Gelegenheit, es zu beobachten, höchst erschwerte, und auf diese Weise dem Irrthum längere Zeit Nahrung gab. Endlich ergiebt sich auch hier, daß so wie der Granit allen Hochgebirgen, einige Wahrheit jeder alten Sage zum Grunde

*) S. *La Cepede* histoire naturelle des quadrupedes et de serpens. T. 1. p. 458. Par. 1788. 4.

zen besetzten Rumpf und einen kurzen abgestumpften Schwanz. Die Haut ist kohlschwarz und hie und da mit hochfeuergelben Flecken gezeichnet. Sie kann zwar eine Zeitlang im Wasser leben, doch geht sie bald wieder aufs Trockene, welches ihr gewöhnlicher Aufenthalt ist. S. Lippold und Funke a. a. O. Th. 1. S. 731. Ueber das Wesen und die feuerwiderstehende Kraft des Salamanders herrschten in der Vorzeit gar seltsame Meinungen. Aristoteles (Hist. animal. l. 5. c. 19.) sagt: Es giebt einige thierische Körper, die das Feuer nicht verzehrt, wovon der Salamander einen deutlichen Beweis giebt, der, wenn er hindurch geht, nicht nur unversehrt bleibt, sondern dasselbe noch auslöscht. Nach Plinius (10, 67. s. 86.) ist der Salamander so kalt, daß er Feuer durch bloße Berührung erstickt. Andere gingen noch weiter und ließen ihn in den Flammen entstehen (S. *Conr. Gessner* de Quadrupedis ovip.

דמקום אחד ז' שנים תמיד נלי
הפסק. תוס' ל"ה סלמנדרא
החלד והתנכר, תירגם יונתן
כרכושתא וסלמנדרא (ומכי לח
מצאתי תרגום זה). חולין דף קכ"ז
ע"ח ת"ר הניד למיכהו להניח
העוד וסלמנדרא, פי' רש':
וסלמנדרא שרץ הנולד מן
החור מענני הדם ע"י כשפיס
וכסך מדמו חין החור שולט בו
וקיים ליה לר"ע דמינח דנד הוח.
סנהדרין ס"ג ע"ב והספרים
שורפים את ניהם בחם, וחף
חזקי' מלך יהודח ניקס חניו לעשות
לו כן חלח שסכתו אחו סלמנדרא
פי' רש': סלמנדרא חיה
קטנה שיולחה מתנור שהחם בועדה
בו שנעה שנים וכסך מדמה חין
החור שולט בו. שמות רבה פרשה
ט"ו דף קל"ג ע"ג ועוד את החם
והרחה הסלמנדרא. מ"ר
סלמנדר בלשון יון ורומי חין
שרץ ותנשמת, הקדמונים אמרו
מה שאמרו כך החמת מפני לקותו
וקרירתו חינה נכוה בחם כי אם
אחר זמן רב. וכתב בעל רקסית
לחודים בשער שני דף כ"ח ע"ח
סעיף ט' סאלמנדרי הוא חין
עקרב נפלא, אמרו כרדיט אמה
ועוביו כאצבע ולו שתי שורות
אצבעות על גבו אשר מתוכו
יזרוק חיוה חין ובו יכבה האש
לגלגי ישרוף כאשר ישליכוהו
לתוך האורה וינצל מפניו ויברח
מתוכו

mit wohlriechenden Sachen eingemacht, vertritt alsdann die Stelle eines Gemüses und erregt Eßlust und Reiz zu jeder Speise. Früher spricht Plinius von einem Salze, das durch Kochen von Salzfischlaake (muria) geschieden wird, und bemerkt, daß die Laacke, worin Laxierfische *) eingemacht waren, gewöhnlich das lieblichste Salz gebe. Dieser Umstand könnte vielleicht zur Erläuterung desjenigen dienen, was der Talmud von unreinen Fischen hierbei anmerkt.

דף ל"ט ע"ב ת"ר מלח סלקונדרית (צ"ל סלקונדית) שמורה מסורה לבנה מותרת דברי ר"מ ר"י אומר לבנה מסורה שמורה מותרת ר"י בן גמליאל אומר אי אין מסורה אינו רצה בר נרש נה אר"י לדברי האומר לבנה מסורה קירבי דגים לבנים טמאים מעורבין זה, לדברי האומר שמורה מסורה קירבי דגים שחורים טמאים מעורבין זה, לדברי האומר אי אין מסורה זה אין מעורבין זה. פי' רמבם על משנה זו מלח סלקונדית מלח מקום ידוע היו מעלין אותו גדולי העל"ום על סלונס והיו מוסחין אותו בחלבי החזיר ושומן הדגים וכיולא בהן ממה שמתיק אותו ויחבדיהו ולפיכך הוא מסור. אר"נ בעל מ"ע פי' בלשון רומי מין מלח מעורב במיני בשמים ליתן טעם במאכל או מתוקן להפוכה. ועי' מ"ש בעל שלטי גבורים פרק ע"ו דף ע"ו ע"ג

*) Dieser Fisch ist jedoch mit Flossen versehen und die Kiemendeckel und der Rumpf sind mit dünnen, weichen Schuppen bedeckt. S. Blochs Naturgeschichte der ausländischen Fische. Th. 5. S. 82. Berl. 1791.

Salamandra.

Feuersalamander, Erdmolch. Eine Eidechse aus der fünften Familie, die etwa 5 bis 6 Zoll lang wird. Sie hat einen platten, stumpfen Kopf, einen dicken, mit vielen löcherichen Warzen

סַלַמַנדרַא

ויקרא י"ח ל' והתנשמת תי"ד ע"ש **וסלמנדרא**. סוף קנינה דף ל"ו ע"ח ק"ו **מסלמנדרא** ומה **סלמנדרא** שתולדו חם היא, הסך מדמה חין חור טולט מ **סלמנדרא** היא רש': הנזרקת מן התור כשנוטרין אם במקום

סירקון ייפס עשס העורך
בסירקון והוא שסר כדכתב
בירמי' כ"ג חקוקים בשסר והר"ס
פי' חרוזות של נעלי נתים חין
להם צורת כלי חלק ת"כ נתנן
וקשטן וייפן ומשחן בשסר
קו בכרכמון ומן יקי' בה צורת כלי
והרב נרט': פי' סרקן ייפן
בסריקין והוא שסר נלשון מקרח
Saglifor,) ובערבי וגפי"ר
ובלט"ו מיניו (Mennig
שס פ' כ"ג (Minio, Mennig)
מסכה ט' כופה שסירקו וכתב נראל
ערוך סירקו נלשון ישמעאל זרקון
ובלט"ו מיניקו קר"ב וכן שמו
נלשון יוני והוא נתע קדום עשוי
מעוכרת סרוף *).

Plin. l. 33. c. 7. s. 40. Diese Farbe war ein künstliches Erzeugniß aus Sinopis — einer feinen Röthelerde — und Sandix, einer Zusammensetzung von gebranntem Bleiweiß und Bergroth. Plin. l. 35. c. 6. s. 24 et 23. — Auch wurde noch ein anderer Färbestoff, der dunkelbraune Ocher, welcher von Syros, einer der cykladischen Inseln, kam, von Einigen Syrikum genannt. Plin. 33, 12, 56.

*) Mussaphia und die ältern Erklärer hielten das Syrikum für Mennig, welcher ein rothgebrannter Bleikalk, aber nicht so hochroth ist, wie Zinnober, sondern etwas ins Gelbe fällt, und von Malern, Tünchern, in der Offizin und zu feinen Glasuren gebraucht wird. S. Buse's Ganze der Handlung. Th. 1. Bd. 5. S. 514. Erf. 1801.

סלון

ויקרא רנה פרסה כ"ה סדר
קדושים דף קל"ד ע"ח חלה תיתנו'
סילון דדהנח ויתיב ליה. תר"ג
נלשון רומי סילן מין כסא.

Sella.

Ein Sessel oder eine Art von Sofa.

סַלְקוֹנְדִית

ע"ז דף ל"ה ע"ב מסכה וחלה
סלקונדית הרי חלו קסורין
וחין קיסורן קיסור הנקה שם גמ'
דף

Sal conditum.

Salz eingemachtes. Das Salz, sagt Plinius (l. 31. c. 7. s. 41.) wird auch mit-

שהי' לו בן גידם אנדעים מה פשה הוליכו אנל סֵרַקאִרִים ללמדו
קומנות התחיל מסתכל באנדעותיו אמר כל עצמה של קומנת חיכה
נקנית אלא באנדעים היאך זה שילמד ? פי' ל' בנימין בספרו מוסיף
ערוך סרקאריס קורג בגדי משי.

Sericum.

Es läßt sich schwer bestimmen, ob das seidene Gewand von Gold, wie der Talmud sich ausdrückt, mit Gold durchwürkt oder gestickt war, da die Alterthumsforscher über diesen Gegenstand, so wie über viele andere, die in die Technologie einschlagen, nicht gehörig ins Reine sind. S. Beckmann's Beiträge zur Gesch. d. Erfind. Bd. 3. S. 65. Doch muß ich bekennen, daß die figürliche Bezeichnung des Talmuds, dem für Stickerei bestimmtere Ausdrücke zu Gebote standen, mich geneigt macht, dieses Kleid mit Mussaphia für golddurchwürkt anzunehmen.

וסִירִיקוֹן

קדושין דף ל"ז ע"ח כי קתח
רב דימי קמר פעם מקת הי' לבוש
סירקון של זהב וקי' יושב בין
גדולי רומי פי' רש"י: סירקון
לבוש מקורין ניכד"יר (zindarum)
= Cendalum = cendal war
ein halb- oder ein ganz seidener Zeug im Mittelalter, wovon die deutsche Benennung Sendel, Zendel oder Zindeltaffet her- (kommt.
של זהב מרוקם מוטי
זהב. שבת דף כ' ע"ב מיתני
הסירקים והכלך והסיריקון
מיוחים בניתית, פי' רש"י:
סיריקון עשוי מן המשי הרך
המתפתל ומצוי במשי וקורין לו
בלעז (serico, Seiden) סירקו
מקומנו יל"ם, פי' בעל ערוך
ר"ג פי' בל"ו רומי משי, וברמה
לי שסריקון של זהב הוא בגד משי
עם זהב, וסרקאריס בערך
שלפנינו הוא תורג בגדי משי.

סִירִיקוֹן

כלים פרק ט"ו משנה ב' קרומות
של נחתומי טמאות ושל ב"ד טהורות
סרקן מן כרכמן טמאות כפי' הר"ם
בשם

Syricum.

Ein rothes Farbenpigment, mit dem der Mennig oft verfälscht wurde. Plin.

Zucker, nicht unser, sondern der aus den Gelenken des jungen Bambusrohres (Bambusa arundinacea L.) ausschwitzende Saft, welcher sehr süß ist und an der Sonne leicht verhärtet. Dieser Bambuszucker ist unter dem Namen Tabaschir bekannt, welches Wort in der persischen Sprache eine versteinerte Milch bedeutet. Auch nennen die Malaven einen aus dem frischen Saft der fächertragenden Weinpalme gekochten Zucker, den Lontarzucker, Dschiagena *). woraus Sakchar geworden seyn soll. S. Schneiders kritisches griechisch-deutsches Wörterbuch. Bd. 2. S. 382. Jena u. Leipz. 1806. *Beckmann* de hist. sacchari in den Commentat. phys. societ. Gotting. Vol. 5. p. 58. seq. G. 1783.

*) S. *Othm. Frank* de Persidis lingua et genio. p. 128. Norimb. 1809.

**) Diese Benennung, welche bei vielen alten hebräischen Schriftstellern vorkommt, ist von Römern und mittlern Griechen entlehnt, welche den Zucker ebenfalls Rohrhonig (mel cannarum, mel arundinaeum v. arundinaceum etc. nannten. S. *Salmasii* Exercitationes de homonymis. p. 109. Traj. ad Rhen. 1689. fol. und Penzel zu seiner Uebersetzung des Strabo, Bd. 4. S. 2025. Lemgo 1777.

ט' ר' זיירה סאל לקלה דרומה
עבדיה ד"ר יוחן כסיח סקק הוח
מרק קונדיטון ניומח טבח ? ח"ל
חין וכל מיני סִיכַּרִיקוֹן פי' נפל
קרבן עדה לקלה דרומח קדם שמו
קלה שהי' מחרן דרוס והי' עבדו
של ר' יוחן הכסיח חס סקק לר"י
הכסיח מרק של קונדיטון בי"ט
סיקריקון פי' מיני עיקרין
ותבלין שנוכעים המחכל. יכתב
נעל מוסיף ערוך סיקרקון
פי' בלי' ורוחיי מיני מתוקים
ודבריס מתובלים עס דבש של
קנה**) הנקרח סוקר.

סִירִיקַארִיס

Sericarius.

Ein Seidenweber.

שיר הסיריס רבה פיסקח כרס
הי' לשלמה כו' אמר ל' יוחן לאחד

סיסין עשב הנקרא פוליגיום ע"ז (Puleggio, Polei) ע"ש דק כ"ט פ"ח ו"ו דגרים מרפאין מת התולה וכו' ומי סיסין, פי' רמי': ומי סיסין פולי"ול יפה שורה דמים ושותה. גיטין ס"ט ע"ג סיסין, פי' רמי': פולי"ול וכתב בעל מוסיף ערוך סיסין פי' בלשון יון ורומי מין עשב, ולו זרע שחור וחריף כמו זרע כרפס והוא גדל בסוריא והורע קס בסוף חעלה שליש, ומועיל לטחול חטוס, ולחניעת ההשתנה ולקדושה ומת הנשים.

Sicarii.

Banditen, Meuchelmörder.

סִיקָרִין סיקריקון

בכורים פרק' מ' משנה ג' ופ"ג משנה ג' והסיקריקון, פי' ברט': הורג נפשות. גיטין דף מ"ד ע"ח ת"ר גנחו בחובו חו שלקחו סיקריקון לא יצא לחרות, פי' רמי': סיקריקון נשנה שהישראל מופקרין להריגה וחמר לכרי שח קרקע זו חו עבד זה והניחני. מכשירין פ"ח משנה ו"ו הטומן פירותיו בחים מכני הנכנים חינן בכי יותן, מעשה בחכמי ירושלמי שטמנו דגילתן בחים מפני הסיקרין וטיהרו להן חכמים, פי' ברט': הסריקין ויתלקטו חל יפתח חכמים ריקם (שופטים י"ח) מתרגמינן גוזרין סריקין לשון חילן סרק שחינו עושה פירות, פ"ח סריקין נכנים שכן בלשון ישמעאל קורין לגנבי סראקין (Saric heißt im Arabischen ein Räuber, von saraca, rauben) ויש נוסרין סיקרין לשון לא פי' סקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה דכפרק הנזקין פי' גולנין וחנסין. גיטין כ"ה ע"ב משנה לא פי' סקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה, פי"רשי': סיקריקון כותי רוצח שנותן לו ישראל קרקע בפליון נפשו ואומר לו שח קרקע זו וחל תמיתני, חר"ב בלשון רומי רצחן.

Saccharum.

(gr. sakchar, sakcharon.) Zu-

סיקריקון

ירושלמי גיטין דף כ' ע"ג הלכה ט'

במקום הפה הוא עגול, וקרוב, והוא, וחלול מתוכו עד המקום שהוא ככוס בגוד והוצה לו הוא סתום וסלם חך על המקום הפה יש סדוקה ההולכת לרוחב קנה החליל ומסס ומקנה אחר נגדל מקנה החליל שהוא קרוב לו יכנס בנפיחה הרוח בגוד, ומלמטה מהגוד הזה הוא יוצא שתרית החליל שהוא הולך ומתרחב מעט מעט בהדרגה עד סופו, ועליו בחורך יש נקבים שוים זה אחר זה בשורה שוה כמו שהם בשאר חלילים, ומנד האחד שבנגדם יש בקנה החליל הזה התחתון נקב אחד בלבד וכשאחזין על הנקבים העליונים סותמים הנקב האמור שהוא בצד האחד מהחליל. והתוקע הוא מכיס בפה בקנה הגבדל כאמור שהוא בצד העליון עד שיתחלק כל הגוד מרוח הנפיחה שיוצא כל הרוח שאחרי כן בהדרגה מהחלק האחד מהחליל שיש בו הנקבים שאחזתיו. וחולי הכלי הזה נקרא בלשון רבותינו חמת חלילין בשבת כלים *) ובלשון לאטינו מוטריקולאריס עיניה עכ"ל (utricularis, tibia, eine Sackpfeife)

Sison.

Ein Gewächs in Syrien, deſſen Samen als Gewürz und Arznei diente. Letzterer iſt nach Dioſcorides (l. 3. c. 64.), ſchwarz, länglichrund, dem Eppichſamen ähnlich und von brennendem Geſchmacke. Plinius (l. 27. s. 109.) ſagt, er ſchmecke bald wie Pfeffer, ſey

סיסין

ערכות מ"ד ע"ג שסה דפרים מרפאין את הקולה מחליו, ורפואתן רפויה, וחלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין וכו', פי' רש"י ומי סיסין (Poulior,) תבשיל של פולי"ול Polei, Poleimünze, diente ſeit undenklichen Zeiten als (Arznei שם דף כ ו ע"ג וסיסין פי' רש"י: מי סיסין בישול פולי"ול. ובטל למ' דוד כתב סיסין

בית שמפונות ועיי' פי' רש"י ופי' רמבם למשניות ותמצא דוגמתו לכלי הכ"ל

*) כלים פרק כ' משנה ג' חמת חלילין טהורה מן החדרם פי' ר"ש חמת חלילין חמת חלק רוח ומשימים החלילים תוך החמת והרוח יוצא דרך הנקבים ומוציאים החלילין קול כשנופח בפיו. ורמ בס פי' חמת חלילין הוא גוד המזמרים. ופי' בטל תו"ט למשניות של זה, בקרן רוסיא המה שכימי הרבה וחקוויף בלט"ן עכ"ל

(Semita, Gäßchen, Seitenweg u. dergl.) ונעל מוסיף ערוך כתב בלשון רומי סניל כר מקד. ודי לקרק כתב סניל ודרך כר בלשון רומי והוא סימטא וה"ק נופפת, והמפרש בקפילה מגורת סומק הוא סומק שלק רקה קור מימיו ובקפילות הלך.

סִימִיסְרִיקוֹן

Semisericum.

מדרש קהלת פסיקתא כל הנקלים הולכים חל היס וכו' וקוהניו כלקת השהם בגנורתו, כשם שהוא מקדש פניהם כך הוא מקדש לבושיהן, יומר דין סימיסריקון מקר אליסריקון, פי' מתנות כהונה: סימיסריקון חני מסי.

Halbseiden. (Man sehe den Artikel: אולוסריקון).

סִימְפוֹנִיָה

Symphonia.

כלים פי"ק מסכה וי"ו וסִימְפוֹנְיָה וחליל של מתכת טמחין, פי' ערט: מין כלי זמר הוא כדכתיב בדניאל ג' פסנתרין וסימפוניא. כלים פ"ו מסכה ק' ותיק סימפנייהו. וכתב בעל שלטי גבורים סמפונייא הוא כלי דומה לחליל הנחלק לשני חלקים שבין חלק וחלק הנפרד זה מזה יש כמו נוד כדורי של עור המחסף ג' חלקים שבו עד שיהיה קנתו של חליל למעלה וקנתו למטה. ובנפיחה בפה בחלק החליל שהוא למעלה יתחלח הנוד כדורי החמור כלו רוח מפני שהוא סתום בכל גדדיו חוץ מהמקום שיכנסו בו השני חלקי החליל הנזכרי' נקרא סמפונייא דומק דבית הסמפונות *). והחליל הזה מלמעלה במקום

Ein Musikinstrument, das nach Rabbi Saadia (zu Dan. 3. 10.) mit den Sackpfeifen Aehnlichkeit hat, und nach Isidor (Originum l. 3. p. 76. Bas. 1577.) eindringende angenehme Klänge verbreitet. Eine umständlichere Beschreibung hat Abraham Leonis Mutinensis (שלטי הגבורי' פ' ה' דקוי"ע"ק) davon gegeben, die wir, da dessen Werk in Deutschland nur in wenigen Händen sich befindet, hier mitzutheilen für gut befanden.

*) עיין פרק ג' מכולין משנה מ' דף מ"ג ע"ק ודף מ"ה ע"ב ותחלת בית

סִיטָון

ז"נ דף פ"ק ע"ח מסכה הסיטון מקנה מידותיו לחד לשלושים יום פי' רשי': הסיטון הוא חנוני גדול שקונה הרבה יחד ומוכר לחנונים הקטנים, סיטון (יוון סיטין נלטון יון *) משום שקונה הרבה סיטין ביחד קורין לו סיטון. דמאי פ"ג מסכה ד' קלו הן המספיקין בחדה בסה כנון הסיטונית ומוכרי תבואה, פי' נרט': סטונית הם הסוחרים בדולים הקונים תבואה מבעלי תבואה ומוכרים אותו לחנוני בחדה בסה. שם פ"ה מסכה ו"ו הלוקח מן הסיטון, פי' נרט': סיטון סוחר הלוקח תבואה מבעלי בתים הרבה ביחד ומוכר לאחרים. שבת מציעא דף מ"ח ע"ח נתנה לסיטון מעל, פי' רשי': סיטון חנוני גדול ומוכר פירות הרבה לחנוני עניים ונותנין לו החנות על יד על יד כשהם חוכרים. כלים פי"ב מסכה ח' שלשלת של סיטונות, פי' נרט': סיטונות סוחרים גדולים שמוכרים בחדה בסה.

Sitonae waren Personen im Alterthume, denen der Staat das Amt gegeben hatte, das zum Gebrauch einer Stadt, eines Heeres ꝛc. nöthige Getreide aufzukaufen. Hiervon mochte wahrscheinlich die Benennung auf Getreide-Großhändler, deren die Mischna unter diesem Namen verschiedentlich gedenkt, übergegangen seyn.

*) Sitos heißt der Weizen im Griechischen.

סִימְטָא

פסחים דף כ' ע"ב ת"ר תגרי סימטא חיו רוחה סימן גרכה. כתובות דף פ"ד ע"ב רב ושמואל דאמרי תרוויהו הוא שגיונרין ומוכחין בר"ה אגל בסימטא לח, פי' רשי': בסימטא קרן זוויות הסמוכה לר"ה ובני אדם העומדים שמורה זה עם זה בשוק ורוצים לדבר דבריהם בנחת וישוב הדעת מתלקטין לשם. ירושלמי ברכות פרק מי שהיו מתני' נשים ועבדים וכו' ר"י בר חלפתא הוי אתי באיסמטא בלילה וכו'. ב"ב דף פ"ו ע"ב עד שיחשכנה מר"ה לסימטא, וכתב בעל ערוך והוא לשון לע"ז ממש סִימְטָא (Se-

Semita.

Ein Seitenweg, Nebengäßchen, ein Seitengang u. dgl.

der Unterschied zwischen ihnen aufgehoben war (Horat. Sat. 2, 7; Athen. 14; Sen. Epod. 47; Mart. 14, 79.) der ausgelassensten Freude, und Freunde schickten einander Geschenke (Suet. Aug. c. 75; Mart. 4, 19; 7, 5, 2.). Anfangs begann dasselbe den 19. Dezember und dauerte nur einen Tag (Liv. 2. 21; 12. 1.)), später den 17. Dezember und nahm immer mehr Tage zu (Dio Cass. 59. 6. Macrob. 1. 10; Suet. Calig. 17.), bis diese Feyer, die Sigillaria mitgerechnet, endlich eine ganze Woche einnahm.

תקופה. גמרת שם סטרנליא וקרטסים לפניו לסור ולקריו מותר. חר"ג פי' בלשון רומי יום חדש נסוף השנה הי' עושים חג לחליל שנתקי *) ומז היו טולמים מנות חיש לרעהו.

*) סַאטֶורן שי' רחטית למודים שער רחטון ד' ע"ג

Signum.

1) Zeichen, Kennzeichen, Werkmal.

2) Feldzeichen, Kriegsfahne. S. Caes. B. G. 2, 20; Liv. 12, 45.

סיגנון

סנהדרין סוף פרק וחלו הן הנתקין דף פ"ט ע"ח סיגנון חחד עולה לכמה נדיקים, ומין שני נדיקים מתנתקים בסיגנון חחד, פי' רשי': סיגנון דבר חלינות של רוח הקודש, עולה לכמה נדיקים ככתם בלע' לזה בלשון זה ולזה בלשון זה ובכל חחד, ומין שני נדיקים מתנתקים בסיגנון חחד בלשון חחד. ג"ר פרשה ו"ו דחמר ר' שמעון בן יוחאי משנה תורה הי' סיגנון ליהושע כו'. שמות רבה פרשה מ"ה חשל למלך שהי' לו לניון חחד ומרד עליו מה עשה שר לנף שלו? נטל סיגנום של מלך ונרח. כך חשה רחה שכפרו ישרחל ועשו העגל נטל חהלו ונרח וכו' פי' מתנות כהונה: סיגנום לפי כעניו דגל המלך. ילקיט שמואל ד' קלפי' כ"ג דף כ"ה ע"ח ויהמס המם ערנדס נטל סיגניות שלהס ולח היו יודעים מה היו עושים. ירושלמי סוטה פרק ח' הלכה ג' דף כ"ח ע"ח ויהמס המם ועירנדס והפיל סיגנון שלהס. חר"ג סיגנון פי' בלשון רומי כיסן רוסס וקופן, וגס פירושו נס ודגל.

סימון

בסטכת) ומנקיטון. מר"ג גל"י ורומי נרי הנוטף מעני המור היונק מן המכגם. ונטל סלטי גבורים פרק פ"ג דף פ"ז ע"ג כתב הסטקטי הזה הוא טוב נעד תמרוקי הנשים ומגלי ערוך שמן מחר הוא מעדן הבשר ומסיר הקמטים וריח הרע היונק מויעת הבשר הסרוחה, והסקקטי הזה מפיק ממנו ריח טוב ונוסף מגלי נורך קש ע"ש.

סטרוַמַטין

מדרש קהלת דף ל"ק ע"ח פסקא מה יתרון העושה וכו' משל להד"ד למלך שעשה סעודה וזמן חבלו קורקוס וגזר מלכא ומחר כל קיבס וקיבס ייתי לי מה דידע, קיבל דקייתי טפיטין, וקיבל דקייתי פסתיין, וקיבל דקייתי סטרוַמַטין, וקיבל דקייתי פורכוון, וקיבל דקייתי קנכין, קדיק מלכא ומחר כל קיבס וקיבס ידע על מה דקייתי, קומן סיוסנין על קנכין מתרעמים וכו', פי' מ"כ: טפיטין, פסתיין, סטרומטין, כולם מיני מצעות נחות.

Stromata.

Bunte Teppiche, worauf man bei Tische lag. Die Teppiche oder Fußdecken sind im Orient ein Hauptgegenstand des Luxus, weil in den Häusern der Reichen und Vornehmen die Fußböden nicht weniger als die Betten und Sitze von jeher doppelt und dreifach damit belegt wurden. S. Heerens Ideen Th. 2. S. 812. Gött. 1809.

סַטֻרנַלִיַא

ירושלמי ע"ז פ"ק מסנה ג' דף ג"ט ע"ח חלו הן מידיהן של עכ"ום קלנדס וסַטֻרנַלִייַא. בבלי ע"ז דף ח' ע"ח מסנה וחלו מידיהן של עכ"ום קלנדס וסטרנוראמפורס בגמרא וסטרנורא ח' ימים לפני תקופה.

Saturnalia.

Das berühmteste Fest bei den Römern im ganzen Jahre. Es wurde dem Saturn zu Ehren gefeiert. Alle Stände überließen sich während dieses Festes, wo jeder

---

סכתב בעל כ"כ בערך טכסת. וגם בעל מ"ט כתב טכסת הוא טעות מו הוחלפו האותיות.

סטַטִיוֹנַר

ג"ר פרסה כ"ו דף כ"ט ע"ח והח כתיב כגון לסחול סתו מות ירעס וירדו גס יסרים, לפי שגעולס הזה פרעה נסגת? סיסרה נסגתן סנסריב נסגתן, אבל לעת ד לגוי הק"ב עושה מלאך המות סטַטִיוֹנַר שלהס הה"ד וכו'. וכתב בעל מתנות כהונה נסגתן ולא כולס יחד, רש"י גורס סטַטְיוֹנַרי"ן ופי' שליט ומנהיג ודרס חות ירעס, מלאך המות יהי' רועה ומנהיג שלהס ע"ל וכתב בעל ערוך סטיונר שליט הוא לפי ענייגו. ובעל מוסיף ערוך קמר בלשון רומי נופה עומד על מנפה.

Stationarii hießen theils Soldaten, die der Sicherheit wegen auf Posten ausgestellt wurden, um flüchtig gewordene Sklaven anzuhalten u. s. w., theils andere an verschiedene Orte hingesetzte Aufseher, welche auf gewisse Vergehungen ihr Aug richten und sie anzeigen mußten.

סטַכְת

פסקיס מ"ג ע"ח מאי שמן המור? ר"ה בר ירמיה אמר סטכת, פיר"י: סטכת לא איתפרש. שנת דף פ' ע"ג ומועד קטן דף ט' ע"ב, ומגילה ר"ג ע"ח שסה קדשים בשמן המור, מאי שמן המור? רב הונא בר חיא אמר סטכת. מכות פ"ו ע"ח מאי שמן המור? אמור רב הונא סטכת, פי' רש"י: סטכת balsamo,) שקורין בלסמ"ח (Balsam ויקרא רבה פרשה ה' ורקאית שהגיס ימשחו (תהום וי"ו וי"ו) רב יהודה ב"ר אמר זה שמן אסטקטון. אסתר ב' י"ג שסה קדשים בשמן המור, תרגוס סיתח וגחין בטכסת *) (נ"ל בסטכת)

Stacte.

Myrrhenöl, Myrrhensalbe. Der Myrrhenbaum, heißt es beim Plinius (12. 15. s. 35.) schwitzt auch ohne künstliche Einwirkung von selbst eine Flüßigkeit aus, welche Stacte heißt, und unter allen Myrrhenarten die schönste ist. Im dreizehnten Buche, wo Plinius von Bereitung der Salben Rede nimmt, sagt er: Die Myrrhe giebt ohne Oel für sich schon eine Salbe, aber nur das sogenannte Stacte (c. 1. s. 2.)

*) עיין בתורגמן ערך טכס ותמצא שפירושו נדפק, ועיין מה

und obern Theile des Fußes frei ließen. Alle jene Beschuhungen, die den Fuß auch oben deckten, hießen calcei, die blos geschnürten hießen soleae. S. dessen Sabina. p. 372. Lpz. 1803.

צן לוי נקק בסולייא גלילי
לוחץ רגה, וחרינן כמי דמדרס
רגה ז"ס עסקה עכוה עקב
לסולייתא עכ"ל ע"ס. מר"ג
סולי גלסון רומי חין מנעל
מחין לו עקב וחין לו מכנסת כי
חס גילדת ולמעלה נקסר בשרוך
ורצועה.

Sophista.

In der ältesten Bedeutung ein Weiser. Späterhin ein Lehrer der Beredsamkeit und Philosophie. Endlich verfiel ihrer Ausartung halber der Name Sophist in Verachtung. S. Tennemanns Geschichte der Philosophie. Bd. 1. S. 354. ff. Lpz. 1798.

סָפִיסְטָא

ירושלמי סנהדרין פרק ט' הלכה
ג' דיקליטיאנוס *) קטוק (מיגר
דמסים ותרגומיה) לגבי פניית,
חמרון ליה מתן חולין (כלומר שילכו
לגור בחדינה חקרת) חמרו ליה
סָפִיסְטָא לך חולין. ספיסטא
פי' יועציו ושריו ור"ג חמר פי'
גלסון יון ורומי קיים חכם ומלין
טוב.

*) Diocletianus war ein altrömischer Kaiser, von dem Heere dazu ernannt (Eutrop. l. 9. c. 13.) den 17. September 284. Um das ausgedehnte Reich gegen die Einfälle der Barbaren zu sichern, erhob er den Maximian zum Mitkaiser (Eutrop. 9. 14.) und beide wählten noch zwei Gehülfen, so daß die Oberherrschaft in vier Theile zerfiel. Diocletian behielt für sich die Regierung über Thrazien, Aegypten und die reichen Länder Asiens. Durch seine Grausamkeit gegen die Antiochier hatte er sich den Haß in ganz Syrien zugezogen. Im Jahr 305 legte er die Kaiserwürde nieder, und zog sich in den Privatstand zurück. S. *Gibbon* History of the decline and fall of the roman Empire. Vol. I. p. 423 — 70. Lond. 1782. und Gertners Biographien der römischen Könige und Kaiser. Bd. 2. S. 66. W. 1804.

על נוקרו זה מוסך חלנו וזה מוסך חלנו וכו' משנה מ' כימי הסדין והסודרין. שנת מ"מ ע"ח חוייה דפרס דסתודר אפומי דכוסיה, פי' רשי': דסתודר סודר של רחס. שנת ע"ז ע"ב סודרה, פי' רשי' דרך תלמידי חכמים לעטוף סודר. קידושין כ"ט ע"ב מסתנח לי' ר"ח לר"ה דדרב המנוכח דקדש גדול הוא, ק"ל כסיפא לדך הניקוחו לידי, כי קתני חוייה דלא פריש סודר, ק"ל מ"ט לא פריש סודרא? ק"ל דלא כסיפא, כי"רשי חוייה ר"ה לרב המנוכח דלא פריש סודר כדרך הנשואין שהיו רגילין לכסות ראשן. שנת ק"מז ע"ח והרטני יולחין בסודרין שעל כתיפן, מעשה דהורקנוס בנו של ר"ח בן הורקנוס שיצא בסודר שעל כתיפו. סוכה כ"ח ע"ב וחזן הכנסת עומד על הגיזמה והסודרין בידו, וכיון שהגיע לעמוד חתן הלה מניף בסודר וכל העם עונים אחריו. חות פרשה ג' פסוק ט"ו הבי המטפחת אשר עליך, תרגום הבי סודרך די עליך. שמות ל"ד ל"ג מסוה, תיב"ט וירושלמי סודרא. אר"ג סודר בלשון רומיי מטפחת מיוקדת להעביר הזיעה גם למיין מסוה ונעיף אומרים כן.

סוליים

ידמות ק"ג ע"ב וקדושין י"ד סוף ע"ח ת"ל נעלו נעל פרט למסולים שאין לו עקב, פי' רשי': מסולייא נפקת כדמסיים ואזיל שאין לו עקב אוג"ח בלע"ז (sola Schuhsohle) כלים פ"כו מצנף ד' סוליים שנפסק מכל מקום טהור, פי' נדט': סוליים עור שתחת פרסות הרגל בלבד, שאין לו עקב ובלע"ז סול"א (Sola, Schuhsohle) ובידמות דף ק"ג ע"ב כתב תוס' בד"ה המסוליים, שם סכדל מ' כן כדאמר בירושלמי *) ר' יהושע בן

Soleae.

Sohlen, Schnürsohlen. Man muß durchaus, sagt Böttiger, in den Beschuhungen der Alten den eigentlichen Schuh, der den ganzen Fuß, oft auch noch die Knöchel bis an die Wade bedeckte, von den Sandalen oder Bänderschuhen unterscheiden, die nur die Fußsohlen deckend, übrigens mit Riemen und Bändern oberhalb geschnürt wurden, und die Fußzehen und

*) יומת פרק ח' דף מ"ד ע"ב הלכה ח'

Sebaceis.

Talgkerzen. S. *Apulejus* Metamorph. lib. 4. p. 151. Ed. Elm.

סַבָּקִין

שמות רנה סוף פרשה ל"ו מה כת"ג כי נר מצוה מה הנר הזה כשהוא דולק תפי' חלף חלפים קרוינן **וסַבָּקִין** מדליקין הימנו אורו במקומו, כך כל מי שיתן למצוה וכו', פי' מ"כ: קרוינן וסבקין מיני כרות הן. מר"ב פי' בלשון רומי מנוקה עשויה מקלב,

Sagus.

(griech. sagos.)

Ein dichtes Gewand aus grobem Haarzeug oder aus Wolle, welches vorzüglich auf Reisen und zum Schutz gegen üble Witterung umgenommen wurde.

סַגוּם

נדרים דף כ"ג ע"ב יוצאין **בסַגוּם** עבה מפני הגשמים פי' רש' מין שק הוא ועבה טפי מיריעה נגעים פרק י"ח משנה י"ח **סגום** שרימה דו נגעי' פי' ערט': **סגום** בגד עב מאד והוא כמדרת שער. כלים פכ"ט משנה ח' נימי **סגום** פי' ערט': **סגום** בגד של נאר albornos, ein) עב וכולו ניציות וקורים לו בערבי מלבורנ"וס Regenmantel mit einer Kappe von grobem, zottichten Tuch) מהלות פי"ח משנה ג' **סגום** עבה, פי' ערט': בגד צמר עב מאד. מקוואות פרק ז' משנה וי"ו הטבילו את **הסגום**, פי' ערט': בגד צמר עב וקורין לו בערבי מלבורנ"ה וכולא מיס הרבה. מר"ב פי' בלשון יון ורומי מדרת שער.

Sudarium.

Schweißtuch (von sudo, schwitzen), Schnupftuch; wurde auch um den Hals (Suet. Ner. 51. Petron. 67.) und als Kopftuch getragen, und war von Leinwand. S. *Ferrarii* Analecta de re vestiaria. p. 91. Pat. 1670.

סוּדָר

סנת פ"כ משנה ג' דף קל"ט ע"ב ומסנין את היין **בסוּדָרין**. סנת דף ל"ח ע"ב משנה ולח יפקיעכה נילה בסודרין, פי' רש' לא יסדרכה הנילה על **סודר** שהוקם בחמה כדי שתלה מתומו של **סודר**. סנהדרין ל"ג ע"ב משנה מנות הנחנקין יכו' ונותן **סודר** קשה לתוך הרכה וכורך

ס

Sabanum.

Ein sehr feines Tuch von Baumwolle u. dergl., dessen Gebrauch verschieden war. Auch hat es höchst wahrscheinlich Sabanen von gröbern Stoffen gegeben, da sie zum Säubern, Abtrocknen (Veget. art. vet. 3, 47. Ed. M. Gessner p. 228. m. 1781.) und in den Bädern zu gleichem Zwecke dienten. Man sehe die gesammelten Stellen im Glossario man. T. 6. p. 2.

סַבָּנִי

סדין דק קמ"ז ע"ב סבניתא
נריך לקסר ג' רחציה למטה ק"ר
קיים למטה מכתפיים פי' רש'
סבניתא סודר גדול שתלוי לו
דין כתיפיו ורחצו עטוף בו, ונריך
לקסר שני רחציה זה בזה שלח
תפול מרחצו ותו' פי' סבניתא
הוא נגד דק מ"ה נריך לקסר
שני רחציה למטה שלח יפריחנו
מעליו הרוח, או לפי שהוא דק
מקדוקינו כרוכה מלבוש קמ"כ כרוכה
קשור עכ"ל ופי' נעל ערוך סכדני
sindone, ein Tuch) גלט"ו (von feiner Leinwand דברים
ל"דוי"ו ותיב"ע וסובנין דקרגון.
גיטין כ"ט ע"ח כי קתח רב דימי קר"י סיגר לו בוניים בן בוניים
לרבי סַיבַּנִי וחומם סלסלה ומלמלך סי"רשי מרבעה מינים של בגדי
פשתן דק וטוב. שם גמרא סיבני וחומם בחמגוזא ופלניא
דחמגוזא*), פי' רש'. טלית גדולה למידתו וכשהוא מקפלה לח
היתה יותר מחגורו וקצי. וכתב נעל ערוך סובני בגד דק מאוד
שמקפלין אותו ומכניסין אותו בקליפות אגוז. ירושלמי שבת פרק
שני המטפחת זו סַבַּנִין רברבן, ורבינו חננאל פי' סובני הוא
לשון יון כגון סבניתא שמתעטף בה כשיוצא מהמרחץ כל אדם
לפי כבודו. קר"ג פי' בל"י ורומיי מין בגד.

סבקין

*) Die Feinweberei hatte im Alterthum einen hohen Grad von Vollkommenheit erreicht. Das Schleiertuch von Ceos (einer griechischen Insel, gegenwärtig Zea) verglichen römische Dichter mit gewebtem Winde, und Plinius äußert sehr witzig darüber, es sey die Kunst ihm eigen, die Damen bekleidend zu entblößen. Plin. 12, 24 s. 26.

והנכון והנפוס, וכתב נעל תו"יט, נפ"ק דכלאים משנה ג' וה' נרסין והנפוץ, ומין תימה דס"מך ונד"י מחוסה ס' זסדרן סכ"ל. ונעל מ"ע קמר נפס פי' נלטון רומי מין לפת ודומה לו נפרס וזרע וקיבו כלאים נלפת ודומה לנכון נעלים וסורס והוא כלאים עם הנכון, כי נכלאים הולכים אחר הזרע.

zel und den Blättern den Rettichen gleiche. S. Dietrichs Lex. d. Gärtn. Bd. 2. S. 280. Zinkens ökon. Lex. Th. 2. S. 2477 u. 2544.

נַרְדִּינוֹן

שיר השירים רנה דף כ"ח ע"ב פיסקא נרד וכרכם נרד נַרְדִּינוֹן כרכם זה קנה וכו'. מר"ד נעל מוסיף ערוך נלטן יוני ורומי שמן משחה עשוי מורד ונשמים.

Nardinum.

(nardinon.)

Nardenſalbe. Dieſelbe war in jeder Hinſicht koſtbar. Nächſt der indiſchen hatte die ſyriſche Narde in Rom vor allen andern den Vorzug. Plin. 12, 26.

נרקס

נרכות מ"ג ע"ב הני נַרְקוֹס דגנונית מדרכין עלויה נורק עני נשמים, דדרק נורק עשני נשמים, פי' רש"י: נַרְקוֹס חצנלת השרון פה"נ, דגנונית הגדל בגינה. שה"ש ג' ח' חני חצנלת השרון, תרגום חנח מתילח לנרקוס רטיב מגינתא דעדן. מר"ד פי' נל"י ודומיי מין פרח לבן, ויש נמינו קשר הוא ירוק ולו ריח טוב *).

Narcissus.

(gr. narkissos, perſ. nerges.)

Entweder die morgenländiſche oder die glockenförmige, oder die Jonquillen-Narciſſe. Der Orient iſt ihre Heimath, und ſie wachſen häufig in Paläſtina. Die Farbe der erſten iſt weiß, die der andern gelb. Dieſe Blumen vereinigen Schönheit mit Wohlgeruch. S. *Sprengel* Hist. rei herbariae. Tom. I. p. 11. Amst. 1807. Dietrichs Lexik. der Gärtn. u. Bot. Bd. 6. S. 319. ff. Berl. 1806.

*) Die Jonquillen-Narciſſe oder die Tazelle.

weiße. Ihr Geruch soll nach Elmore (S. dessen vermischte Nachrichten. A. d. Engl. S. 87. Weim. 1804.) unausstehlich seyn. Seit unserer Abreise von Mossul, erzählt ein anderer Reisender durch die Gegenden des alten Babylons, hatten wir keine andere Beleuchtung als mit Bergöl (Naphtha) gehabt. Zu diesem Endzwecke machte man diese Baumwolldochte, die man mit diesem flüßigen Erdharze in ein irdenes Gefäß thut, das einen Schnabel hat. Der Geruch, den diese Leuchte in einem Zimmer verbreitet, würde unerträglich seyn, wenn man nicht die Vorsicht gebraucht hätte, an der Mauer eine Art von Kamin zum Ausfluß desselben anzubringen. Aus Kuhmist und gehacktem Stroh macht man Kuchen, die in dieses Erdharz getaucht, alsdann zur Erleuchtung der Höfe und zum Kochen der Speisen auf dem Heerde dienen. S. *Olivier* Voyage dans l'empire Othoman etc. T. 4. Par. 1804.

Napus.

Stech- oder Steckrübe*). Sie gehört zum Kohlgeschlecht und ist eine Abart von der weißen Feldrübe. Ihres würzhaften Geschmackes wegen wird sie gern gegessen. Mussaphia zeigt sich auch bei dieser Gelegenheit als Pflanzenkenner. Sehr richtig bemerkt er, daß sie mit dem Kraut und dem Samen der Rübe, und mit der Wurzel

נפוץ נפוס

ירושלמי כלאים פ"ח מסכה ג' הלפת והנפוס. כלאים פרק ח' מסכה ג' הלפת והנפוץ הינו כלאים זה זוה, פי' ערט': נפוץ הוא מין צנון ועליו דומין לעלי הלפת, עיין תוס' י"ט של נפוץ. שם מסכה ה' הנטן והנפוץ חעפ"י שדומין זה לזה כלאים זה זוה, פי' ערט': חעפ"י שהפרי והעלין דומין זה לזה הן כלאים זה זוה לפי שאין טעם הפרי דומה שהלכו זה אחר טעם הפרי. עוקצין פ"ח מסכה ג' והנטן

---

*) S. *Theophrast.* 7, 4; *Harduin ad Plin.* 18, 35. und Schneider zum Columella p. 96.

ste sich von der Flamme eines Lichtes in der Entfernung von mehr als einer Spanne entzünden. Wo die Naphtha häufig zu haben ist, brennt man sie in Lampen, und braucht sie in der Feuerwerkerei u. s. w. Man findet sie in gebirgigten Gegenden, wo sie aus den Felsenritzen hervorquillt. Die kostbarste quillt in Persien aus Thonerde und sammelt sich auf dem Wasser. S. Buse, das Ganze der Handlung. Th. 1. Bd. 5. S. 470 f. Erf. 1801. Allgemeine Naturgeschichte. Th. 6. S. 174. St. 1806. Die Alten erhielten die weiße Naphtha zum Theil aus Babylon, wo sie, nach Plinius, ebenfalls dem Erdboden entquillt. S. Plin. l. 35. c. 15. s. 51; l. 2. c. 105, s. 109. Curt. l. 5. c. 1. Diosc. l. 1. c. 102. Eine geringere Sorte von Naphtha die am häufigsten zum Brennen gebraucht wird (Vergl. Strabo 16, 115.), ist von schwarzer Farbe; sie entzündet sich aber nicht so leicht und geschwind, als die weiße.

ומנלי נַפְטָא קעבר מטוס גל
תשחית, כי' רשי' נפט כשמנין
קותו הקור הולך ונמשך חליו
ומצטיר. סנת"ך כ"ו ע"ח קין
מדליקין בנכט לבן בבול וקין ל"ל
בשבת נפט לבן מפני שהוא עף כי'
רשי' שהוא עף וכדבק בכותלי הבית
ומדליק את הבית. ירושלמי שבת
ריש פרק ג' הלכה ו' דף ל' ע"ג
מית תני' תנו מדליקין בנפט מית
תנו מין מדליקין בנפט אמר ר"ח
מקן דמר מדליקין בה הן מיכומא,
ומקן דמר מין מדליקין בה הן
מיורח דהוא סכנה. שמות י"ד
כ"ד ויהי באשמורת הבוקר, תיב"ע
ורמח עליהון נפטא ושתיך
ומצרי צרדין. ילקוט שמואל ג'
קלפי' כ"ג דף כ"ה ע"ח אם כנגד
נפט שלהן. ירושלמי סוטה פ"ח
הלכה ג' דף כ"ה ע"ח אם כנגד
נפט שלהן. תרגום שני על מגלות
אסתר מתיבה מלכת שבא ואמרה
לשלמה מרי מלכי מהו טפר מן
האדמה ילפ, ומחללו טפר מן האדן,
כשפך כמים וחציט לבית? מתיב
ואמר לה נַפְטָא, כי' מחללו
טפר שילפ מחפירת הקרקע, וכשפך
כמים שהוא כמין מסקה הנשפך
ככסף חי, ומציט לבית כדאיתא
בגמ' פרק בתה מדליקין נפט
מכני שהוא עף. וכתב בעל ערוך
נפט בלע"ז פיטרוליקו (Petrolio)
(Steinöl, Bergöl) ובמ"ע אמר
נפט שין הנוטף מבין הסלעים
וין שמו בלשון יוכי ורומי.

manns Apothekerlexikon. Th. 1. S. 87. Lpz. 1793. Nach Plinius (l. 20. s. 53.) erregt die Münze Eßlust, weshalb sie auch von den Alten gemeiniglich unter die Tunken genommen ward. Durch den Talmud שבת, worin אמינתא durch גיניה erklärt wird, und Forskal (a. a. O. p. 213.), welcher naenàa als die arabische Benennung der M. gentilis angiebt, wird meine oben geäußerte Vermuthung beinahe zur Gewißheit.

Nanus, nana.

(gr. nanos.

Zwerg, Zwergin. Dieser Ausdruck ward auch auf Thiere und leblose Gegenstände angewendet, um ihre Kleinheit oder Niedere zu bezeichnen.

נַנָּס

כרכות כ"ח ע"ב רחה את הכושי ואת הגיחור ואת הלוקן ואת הקפח ואת הַנַּנָּס. תומר' דרוך מסכה כדריות. נכורות מ"ה ע"ב מסכה הכושי **והננס**. מדות פ"ג מסכה ה' ועליו' עמודים **ננסין**, פי' נרט': **ננסים** נמוכין. פרה פ"ג מסכה ג' **והננסת** כשרה, פי' נרט': **ננסת** קטנה ביותר. יומח י"ו ע"ב **ננסין**, פי' רש' עמודים נמוכין התקועין בקרקע. ויקרא כ"ח כ' מו דק, תרגום ירושלמי מו **זְנַנִּים**. ונעל מ"ע כתב פי' בלשון יוני ורומי קים קצר קומה ודברים קצרים.

Naphtha.

Ein noch unter diesem Namen bekanntes, weißes oder gelbliches, sehr flüßiges Bergöl, welches an Feinheit alles andere übertrifft, vollkommen durchsichtig und so leicht ist, daß es selbst auf Weingeist schwimmt. Frisch ist sie so feuerfangend, daß ihre Dünste

נפט נַפְטָא

יומח ל"ח ע"ב משל לקדם שהי' מוכר **נפט** ומפרסמון, פי' רש' נפט ריחו רע. שבת כ"ד ע"ב מסכה וחכמים מתירין בכל השמני' ובנפט, פי' רש': **נפט** מין שמן שריחו רע כדאמרינן בפ"ד דיומח דף ל"ט ב"ח למדוד **נפט** קומרים לו מדוד למנוך שיון אדם רוצה לסייעו. **דנפטא** שבת מ"ו. ע"ב שרגא נמי שרי לטלטל. שבת פ"ו ע"ב הני מתן דמיכסי שרגא דמשקי,

Nitrum.

(gr. nitron.)

Ein mineralisches Laugensalz S. נתר

ניטרון

ירושלמי שבת פרק קמר ל׳ פקידת נתר ניטרון. ירמיה ג׳ כ ג תכבסי בנתר, תרגום דמנקין בניתרא. חגי כ״ה כ׳ נתר תרגום ניתרא חר״ג ניטרון סס מין מלח בל״י ורמוי.

Nympha.

(gr. Nymphe.)

Braut, junge unverheirathete Ehefrau.

נינפי נימפה

ר״ה כ״ו ע״ח חר״ס נן לקיש כשהלכתי לתחום קן כשריץ היו קורין לכלה נינפי, מאי קרא? יפה נוף משוש כל הארץ. שמות רבה פרשה ל״ו הה״ד יפה נוף משוש כל הארץ, מהו יפה נוף? לשון יוני קורין לכלה נימפי. ב״ר פרשה ע״ח חר״י נינפה הי לי לעשות לבני אחותי וכו׳. שיר השירים ל׳ י״ג גן נעול אחותי כלה, תרגום ונעיך דמיתנסבן לגוברין כניתן כנינפה כניעת. שם ו׳ אתי מלבנון כלה אתי מלבנון, תרגום עמי יתבי כניסתא דישראל דדמיא לנינפי. שם ט׳ לבבתני אחותי כלה, תרגום קביע על לבי לבי רחמתיך אחותי כניסתא דישראל דמתילא לנינפי. חר״ג בל״י ורומיי כלה וקרוסף.

Naenäa (arabisch.)

Balsammünze, Gartenbalsam (Mentha gentilis). Dieses Kraut, welches einen zwischen Zitronen und Majoran innestehenden lieblichen Münzgeruch, nebst einem würzhaften erwärmenden, zitronschalähnlichen Geschmacke besitzt, dient als wirksames Mittel in der Medizin. S. Hahnemanns

נֶינַא

ע״זדף כ״ט ע״ח אתי אסותא? אייתי כמונא כרוי׳ ונֶינַא פי׳ רשי׳ ונינא מיכ״טא (menta) (Münze שנת קכ״ו ע״ח אתי אסותא) נינייה פי׳ רשי׳ נֶינַיה מיכטא. שם קי״ח ע״ח אתי אסותא? נינייא אחר אגיי ס״ם אתי נינייא אעלית לתחלי פי׳ רשי׳ אעלית לתחלי לערב שם שחליים וכתב בעל ערוך בלטון יסחטאל כעכם ובל״ר ויוכי מיכטא עיין בתקומו.

Notarius.

Notarii nannte man bei den Römern gewisse Sklaven oder Freigelassene, welche mittels abkürzender Schriftzeichen so geschwind schreiben konnten, als Jemand sprach. S. Senec. Epod. 90.; Mart. 14, 208; Manil. Astronomic. 4, 160. Einen solchen Schnellschreiber hatte z. B. Plinius, der keinen Augenblick seines Lebens dem Studium gern entzog, auf Reisen immer mit Buch und Schreibtafel zur Seite. S. Plin. Epist. lib. 3. ep. 5. Es gab auch in den Gerichten Notarii, welche mit dergleichen Abkürzungen die Reden und Verhandlungen niederschrieben. S. Ritsch Zustand der Römer. Th. 2. S. 365. Erf. 1796. Das Wort נוטריקון (notaricon, notaricum) ist in der Talmudsprache von notarius gebildet worden, und enthält den Begriff einer abgekürzten Schreibart auf Weise dieser flinken Schreiber.

נָוטַרִין נָוטַרִיקוֹן

סוטה דף ל"ט ע"ב אמר לו ר"ש לדדיך החיך למדו אומות של אותו הזמן תורה? אמר לו דינה יתירה נתן דהס הקב"ה ושיגרו נָוטַרִין שלהן וקילפו את סיד וכתבוה, פי' רשי' נוטרין שלהן סופרים שלהן והם קורין אותן נָוטַרִין והסיקוה והעתיקו' כלומר נטלוה ממס ע"י ההעתקה. פי' דעל הערוך בל"י ולע"ז קורין לסופרין נוטרין. שבת דף ק"ה ע"ח מניי' ללשון נוטריקון מן התורה? שנאמר כי אד המון גוים כתיב ע"ש. ו"ר אלי' דאור נספרו תשבי כתב בערך נוטריקון וחכי קבלתי מפי הקרדינאל שהוא לשון יון וגם בלשון רומי קורין לסופרים נוטאַר, וכן בדברי חז"ל קראו להן נוטרין ומזה נוטריקון, פי' ענין ספרות בלשון מסכת"ז קחנגליי"ם כי כן דרך להסופרים לקצר כותבין ג' או ג' אותיות, וכל אחת עולה לתיבה אחת וכן פי' רשי' כפתלי נוטריקון"תקבלה פ"ה ת"פלתי ל' פני ה' עכ"ל. ובעל מ"ע אמר סופרי ד"ר מדינה בהיותם נחפזים היו כותבים רמזי דברים וכתיבה זו נקרית בלשון רומי נוטריקון.

ניטרון

n) S. Hogers kurze Einleitung in die Göttergeschichte der alten Griechen und Römer. S. 116. Lpz. 1762.

o) עיין ט"ז דף כ' ע"ח.חלו הן חכמי בית קולים מ' מכין ונ' מכתן וכו' אחר רבן כי תני' היתה בעיקר מרקולים ט"ם

p) Man sehe die hebräische Vorrede dieses Werks und de Karas eigene, dort angeführte Worte.

q) S. Potters griechische Archäologie. Th. 1. S. 186. H. 1775.

r) S. *Eusthath.* ad Homer. Il. 2, 603; *Steph. Byzanthinus* in kyllene.

נַוּוטַיָא

Navita v. Nauta.

(gr. nautes.)

Schiffer, Schiffmann, d. i. wer die Fahrt eines Wasserfahrzeuges von der einen oder andern Bauart leitet; ingleichen Matrose, Ruderknecht u. s. w.

נוטרין

kannter Planet in unserm Sonnensystem, dessen von der Erdbahn eingeschlossene Bahn die Sonne am nächsten umkreiset.

c) Daß Merkur dem flüchtigen Halbmetall, welches wir, seiner vornehmsten Benutzung nach, Queckſilber nennen, seinen Namen lieh, weiß wohl Jedermann. Nur kommt es hier nicht zur Sache.

d) Omega ist der letzte Buchstab im griechischen Alphabet, und wird unter die Vokalen als O und zwar lang wie oh oder oo ausgesprochen.

e) Colias, ein Beiname der Venus, welche auf dem Vorgebirge Colia in Attica verehret wurde. S. Ritſch a. a. O. Sp. 528. Dort hatte man ihr einen Tempel erbauet (S. Strabo 9, 21.) und ihre Bildsäule aufgestellt. S. Pausanias I., 1.

f) S. Creuzers Symbolik und Mythologie der alten Völker. Bd. 1. S. 295. Lpz. u. Drmst. 1810.

g) So erzählt z. B. Pausanias (l. 7. c. 22.) von den Pharäern, daß sie, wenn sie den auf ihrem Markte aufgestellten Merkur um Rath fragten, vorher einen Chalkos (eine Kupfermünze) auf seinen Altar niederlegten.

h) S. den Anfang von Theokrits fünf und zwanzigster Idylle. V. 3 — 6.

i) S. *Guasco*, de l'usage des Statues chez les Anciens. p. 168. Br. 1768.

k) S. *Nicand.* Theriaca, 50. *Phurnut.* de natura Deorum. c. 16. *Hesychii* Lexicon T. 1. col. 1437. Ed. *Alberti* und *Seldenus*, de Diis Syris p. 274. seq. et *Beyer* ad Selden. p. 343; Amst. 1680, wie auch *E. Otto*, de tutela viarum publicarum. p. 170. Traj. ad Rhen. 1731., wo die hierher gehörigen Stellen fleißig gesammelt sind.

l) עבודה זרה דף כ' ע"ב

m) Abbildungen davon findet man in Kirchers Oedipus Aegyptiacus. T. I. p. 392. R. 1652, Fol. und in Montfaucons Antiquité expliquée T. 1. Par. 1719. auf der Kupfertafel zu Seite 133.

n)

überging, wo dergleichen gehalten wurden q). Heidnische Tempel führten aber nie denselben. In diesem Falle würden die alten Christen, welche eifrige Heidenverfolger waren, sich sicherlich gehütet haben, ihren Kirchen diese Benennung zu geben. De Lara zieht dann Kolias (man sehe meine Anmerkung darüber) in den Kreis seiner Vermuthungen. Allein wurde denn Venus häufig unter diesem Namen verehrt? Wurden ihr etwa dergleichen Bauwerke, von zwei senkrechten Steinen, worauf ein dritter waagerecht ruht, auf den Landstraßen errichtet? Oder sollte wohl gar das Steinbild oder der Tempel der Kolias ein solches Bauwerk gewesen seyn? — Was sich selbst widerspricht, macht jede Widerlegung überflußig! Will man sich jedoch auf Vermuthungen hierüber einlassen, so thut's ja nicht Noth, sich so weit vom Ziele zu entfernen. Es giebt nähere Umstände, die fruchtbarer benutzt werden können. Nur einiges zum Beispiel: Auf griechisch heißt acolos ohne Glieder. Daraus möchte vielleicht קולים mit Weglassung des *a* entstanden seyn und den armlosen Merkursbildern (Hermen) gelten. Ferner war Kyllenios oder Kyllios ein sehr bekannter Beiname des Merkurs r). Hiernach wäre es nicht unwahrscheinlich, daß בית קולים den Merkur unter dem Beinamen Kyllius in sich begriffe.

---

a) Es ist mehr als wahrscheinlich, daß dem Merkur eine vergötterte Person zum Grunde liegt. Nur verräth es großen Mangel an Geschichtskenntniß, wenn man ihren Ursprung in Rom aufsucht. Nach Asien muß sich des Forschers Blick wenden. Man sehe hierüber Böttigers sinnreiche Deutung (Griechische Vasengemälde. Bd. 1. S. 97 f. Weim. 1797) und Nitsch mythologisches Wörterbuch. Sp. 1355 f. Leipz. 1793.

b) Erst wurden die Menschen vergöttert, dann zu Sternen erhoben. S. Plin. 2, 6. Merkur ist ein bekannter

liest, dem kann es nicht entgehen, daß unter den beiden Benennungen nur ein und derselbe Gegenstand gemeint sey o). Nimmt man noch hiezu die häufige Gewohnheit der Talmudisten, fremde Worte zu umstalten und abzukürzen, so bleibt kein Zweifel mehr deshalb übrig p). De Lara hat jedoch einen Anstoß daran gefunden; allein der Reiz, etwas Originelles hervorzubringen, führte ihn auf Abwege. Er verwandelt קולים in קליסיא; nun hat clesia im Griechischen zwar die Bedeutung von einer kleinen Wohnung, einem Hüttchen, und könnte daher auch zur Bezeichnung kleiner Kapellchen, Nischen (sacella, aediculae) gedient haben, inzwischen findet sich davon nirgendwo ein Beispiel, und in welcher Verbindung stünde dann auch בית da? De Lara fühlte selbst das Mangelhafte dieser Erklärung. Deshalb nahm er seine Zuflucht zu ecclesia, jedoch mit noch geringerem Erfolg. Ecclesia heißt buchstäblich: Aufruf, Zusammenberuf, und so wurden die Volksversammlungen in den griechischen Republiken genannt, wovon der Name auf diejenigen Orte über-

בית קולים כגר נתחנטו נפי' החלה הזקת גדולים מקרי לה, בעלי התוספת אמרו שמרקולים מרבו שם ע"ז רק מר הוא חילוף למו שהגיחו רחיף לדריהם ופוקרים אותו חילוף קילום לשון שגם וחכמים התליפו לגנאי לשון לטנוקלם; והגחון פי' כי מרקולים שם ע"ז, ומה יעשה אם כניס דגריו נפי' קולים נחסרון אר, לכן אמרתי שקולים הוא בית תפילתם של עובדי ע"ז נימים ההם שהיו צוכין אותו אחן אחת מכאן ואחן אחת מכאן וא' על גדיהן וכעבר הי', והוא קליסיא שיצא ניאורו נמקומו אֶיקלֵיסִיאַ נלשון רומי (Ecclesia) ונל' מיגליסיא (Iglesia, die Kirche) פי' אחר כוגה *) נלשון יון קולים שמה באָוֹמיגא d) ונקראת כן ע"ש המקום שהם עובדים אותה), וכבר אמרתי לך כי נאצורי מצודת ציון תמצא חדשות לא שמעתן אזן מעולם תדרשנו ויטב לבבך עכ"ל.

*) עי' דרכבית למודים לר' ברוך ליכרך שער ח' דף ל' ותמצא שהוא לענוס.

an einem solchen Bilde vorüber kam, einen Stein dahin warf, so daß sich mit der Zeit ansehnliche Hügel von Steinen um diese Statüen häuften k). Zum bessern Verständniß der Gemara l), die großer und kleiner מרקוליס gedenkt, wird es nicht überflüßig seyn, noch zu bemerken, daß es in der Darstellung des Merkurs als Wegbild zwei verschiedene Weisen gab. Die erste, wovon bereits Rede gewesen, gab nur das Haupt, oder den obern, armlosen Theil des Körpers, dem Steine von mannigfaltiger Form zum Grundgestell dienten m). Die andere Weise ließ ihn in ganzer Gestalt erscheinen, mit ausgestrecktem Arm und erhabenem, Weg = zeigenden Finger n). — Nun noch ein Wort über den Begriff von בית קולים. Raschi und Mussaphia haben es von מרקולים nicht unterschieden, und dies mit Recht. Wer des Talmuds Verhandlungen darüber nur mit einiger Aufmerksamkeit durch=

מרקולים קטן נגד מרקולים גדול. סס דף כ"ח ע"ב משנה ג' מצח דרחסו מעות כסות או כלים הרי אלו מותרין פי' רש"י מצח דרחסו של מרקולים מעות מותרין שהיו כדמפ' בגמ'. סס דף כ"ח ע"ח מניין לשומט בהמה למרקולים שהוא חייב. וא"ח תשני כתב הזורק אבן למרקולים סס ע"ז שכך היתה עבודתה, ויש אומרים שהוא סס אחד שעבדו לו בדומי הנקרא מרקוריא a) ושלחתי עליו ואומרין שלא כך היתה עבודתה, ונקרא מרקוריא על סס כוכב b) שהיו עובדין לו בחלישותו וגם על סס אותו כוכב נקרא הכסף מי מרקורא c), ואומרין שיש לו משלה עליו עכ"ל. ועל מצח דוד אחר מרקולים קלינ הנקרא מרקוריא (mercurio והוא סס כוכב משבעה (ital. כוכבי לכת אשר בהשפעתו היו עובדים מן קליל. ועל מוסיף ערוך אחר פי' בלשון רומי מרקורים סס קליל ממונה על עוברי דרכים והיו מקימים בסל זה בפרסת דרכים עשוי מאבן, ובידו נטויה פי' מורה הדרך אשר ילכו בה, ונס היו מקימים אבן אחת על שתי פחרות בפרקי הדרך והאורחים בעברם לכבוד הקליל משליכים סס אבן. וכתב על כתר כהונה בערך אבן, אבני בית

Griechen. Diese und noch andere Völker des Morgen- und Abendlandes verehrten ihn göttlich und errichteten ihm Tempel, Altäre und Säulen. Vielerlei Opferspenden, darunter die Jungen der Thiere, und auch Geldstücke g), legte der Glaube nieder auf seinen Altar. Als Schützer der Wege und Wanderer wurden ihm die Steine geweihet, die man früher auf entlegene Straßen h) zur Belehrung unkundiger Reisenden gesetzt hatte i). Geziert mit Merkurs Haupt und mit zurechtweisender Inschrift versehen, mehrten diese Wegsteine sich ungemein uud erhielten als göttliche Schutzbilder endlich tiefe Verehrung. Eine besondere Huldigung, die ihnen dargebracht wurde, bestand darin, daß Jeglicher, der an

כ"ה ט"ד חצי מטות מפוזרות קולים
הרי חלו סלו, כחצני בית קולים
מיוד להכריז, וחלו הן חצני בית
קולים אחת מכאן ואחת מכאן
ומ' על נדיהן, פי' רש': כחצני
בית קולים מרקולים והוא
סם ע"ו. ותוס' בד"ה כחצני בית
קולים פי' מכאן אחר ר"ת דאין
סם ע"ח מרקולים אלא קולים
כדאמרינן התם והא דקרי ליה
בעלאח מרקולים היינו חילוף
קילוס דהם קורין קילוס לשון
שבח, וחכמים החליפו לגבאי לשון
לטג וקלס (תהלים ע"ט) ומר הוא
חילוף *) כמו מר דשחוטה דפרק
גיד הנשה (דף נ"ד ע"ח) ומר
דפרזילא דהגוזל בתרא (דף קי"ג
ע"ג) **) עיין תוס' סנהדרין
דף ס"ד ושו"ו דף כ' ע"ח ד"ה
אבני. זכורות דף ל"ט ח"ד"ה תרנח
ע"ו דף מ"ט ע"ג פרק ד' מסכה
מ' רבי וחמתחל אומר שלש אבנים
זו בצד זו בצד מרקולים חמורות,
כי' רש': בצד מרקולים
מרקולים גדול שבכר עבדוהו
וזרקו עליו אבנים הרבה, שם דף
נ' ע"ח רבי ישמעאל סבר עושין
מרקולים

*) עיין שפת אמת שור מיר בביאורו שעיף ל' הערה שלו, ובשורש מרר ביאורו שעיף ק'

**) וגם בזכורות דף ל' ריש ע"ח מבינו מר דכתיב כך הוא גירסות רש' ור"ת; ובעל הערוך גורס מרכתיב אבל גירסות רש' ור"ת יותר נכונה עיי' בחולין דף מ"ח ע"ב שמבינו הדורק דכתיב.

מסנה ה' כתותם **המרצופין** *). פי' ה"ר **מרצופין** הם כמו כולים מעור יסיחו בו הולכי תורת בגדיהם וכליהם ויכתבו תותם ויקתמו תותם בחותם מטיט. כלים פרק כ' מסנה ו' **והמרצופין**, פי' ערט': כמין שקין של עור גדולים שנותנין בהם סחורות שמוליכין בספינה. תר"ג בל"י ורומיי ממתחתותים.

*) Diese Mischna sowohl, als die erste Stelle unsers Artikels, hätte von Beckmann und Busch in dem bei Gelegenheit der Siegellack-Erfindung über die Siegelerde der Alten Beigebrachten, benutzt werden können.

Meraca, us, um.

Rein, unvermischt. Dieses Wort wird in den Schriften der Alten *) am meisten von Getränken und vorzüglich vom Weine gebraucht; allein die Erklärer der römischen Schriftsteller sind eben so wenig als die Erklärer des Talmuds insgesammt darüber einig; ob Meracum einen ganz reinen oder mit einem Theil Wasser vermischten Wein bedeute. S. *Hard.* ad *Plin.* 23, 1. s. 23.

מְרַקָא

ניטין ריש פרק ז' דף ס"ו ע"ג מאי מסותיה? ניתרת סומקת מנומרי ומחרת **מְרַקָא** פי' רש' **מרקא** מזוג במים הרבה. יבמות דף פ' ע"ח ושתיה סיכרת **מרקא**, פי' רש': סיכרת **מְרַקָא** סכר מזוג ומיכח דמחרי חזק. תר"ג פי' בלשון רומי' מי נלתי מזוג.

*) Man sehe zum Beispiel *Celsus* p. 21. 24. 85. 152. 184. Ed. Bianconi. Lugd. Bat. 1785.

Mercurius.

Merkur. Ein höherer Geist in der Fabelwelt heidnischer Vorzeit. Die Aegypter nannten ihn Thoth auch Hermes, f) wie die Grie-

מרקולים

סנהדרין דף ס' ע"ב פ"ו משנה ו"ו הזורק מבן **למרקולים** ו היה עבודתה, פי' רש': מבדדין ג' מבנים וקורין חותה **מרקולים** ועובדין חותה לזריקת מבנים. ב"מ

שיש לבן. סוכה כ"ח ע"ב בחנני שיש ומרמרא, פי' רש"י: שיש שיש נקוט לח לבן ולח שחור חלח כעין ירוק בלע"ז גי"ס *) ומרמרא שיש לבן. מסתר מ' וי"ו ועמודי שם, תרגום עמודי מרמרין.

schreibung davon hier zu geben. Raschi erklärt מרמרא für weißen Marmor, vermuthlich, weil er von jeher der geschätzteste und kostbarste war. Daß aber שש weißer Marmor sey. erhellet aus שיר השירים 5. 15. Joseph. Ant. Jud. VIII. 3 und 5. und einigen alten Uebersetzern.

*) Der gute Jarchi, der im Hebräischen kein technisches Wort für grau, bekanntlich einer Mischung von weiß und schwarz, vorfand, mußte sich mit einer umschreibenden Andeutung behelfen. Es scheint klar, daß er einen ins grünliche spielenden Bischio-Marmor verstand.

מרצופין

שנת פרק מ' משנה ה' קדמה כחותם **המרצופין**, פי' נרט': **מרצופין** שקין גדולות שנושאין בהן פרקמטיא בספינות וחותמין חותם כדרך שחותמין החבירות, ורש' פי' דף פ' ע"ג **מרצופין** שקין העשויין מקליפה עץ גדול שנושאים בה פרקמטיא בספינות, וה"ר נפי' משניות תמר **מרצופין** שקין שמשימין בהם הסוחרים תמונס. ב"ב ע"ג ע"ח פרק ה' משנה ח' המוכר את הספינ' ולא את **המרצופין** פי' ר"ת **מרצופין** חמתחות יש מהן עושין חסתר או חטורות ומגעורת של פשתן או מעזן. תהלות פרק י"ז משנה

Marsupium.

(griech. marsipion.)

Sack, Beutel, auch Behältniß. Letztern Sinn drückt das Wort in der angezogenen Stelle von ב"ב aus. Die Mischna versteht jedoch nur, für sich frei bestehende Waaren-Behältnisse darunter, die von des Schiffes Wesenheit unabhängig, nicht als zu demselben gehörige Theile betrachtet werden können.

tes, theils im Körper selbst, theils auf der innern Oberfläche gebildet, wovon das erstere am gewöhnlichsten geschieht. Gewöhnlich erklärt man die Perle für einen krankhaften Auswuchs im Körper des Thieres und in der Schale desselben, wenn sie beschädigt, von Würmern durchbohrt ist. Das in dieser Schale lebende Thier hat das Vermögen, solche Oeffnungen mit der kalkigten Materie, die es absetzt, auszufüllen, da denn die letztere die Gestalt der Oeffnung annimmt, wobei der thierische Antheil den Glanz ausmacht. S. Bohns Waarenl. Bd. 2. S. 284 ff.

Margaritae.

מרגניתא mit Verwechselung der נ und ר (Vergl. Tychsens Zusatz in Beckmanns Waarenk. Bd. 2. S. 311.) sind Perlen.

מרגניתא

כתובות דף פ"ה ע"ג הוה
גברא דאפקיד ליה מרגניתא
דציירי בשדינהו בי רבי מיאסי,
פי' רש' : שם מרגניתא
דציירי בשדינהו, שבה מרגליות
צרורות בשדין אחד הפקיד ביד
רבי מיאסי. ירושלמי מעשרות סוף פרק ה' דף כ"ב ע"ג מן
דגליות לך מספק מסכת מרגניתא.

Marmor.

(griech. marmoron.)

Marmoros hieß bei den Griechen überhaupt Stein und was von Stein ist; bei den Spätern aber eine vorzüglich harte Steinart, Marmor, die zu hinlänglich bekannt ist, als daß es nöthig wäre, eine nähere Beschrei-

מַרמַרא מַרמַרִין

דגרים ט' ט' לקמן לוקח
המגיס, תיב"ע למיסב לוקי
מרמירא. ג"ב דף ל' בחי
גניה? אמר רבה בחגבי שיש
ומרמרא, פי' רש': שיש
שיש ירוק שקורין בי ים
(bigio, eine in verschiedner-lei andere Farben spielende grauеMarmorart*) ומרמרא
שיש

*) Es giebt mehrerlei Sorten derselben. S. Stieglitz Encyklop. der bürgerlichen Baukunst. Th. 3. S. 609. Leipz. 1796.

דמוכחת מן מרגלין. שם כ"ת
ר"ט פטרת כוס, תרגוס מרגלא
ירקח דחצי מן כוס תרגוס ירושלמי
על יספה מרגריתא. מר"ז
פי' מרגריתא נלסון יוני ורומי
כל מין מגן יקרה ונפרט הנולדת
נמעי הרמז *) נלג יס.

den haben; sie legten, wie wir sehen, verschiedenen diesen Namen bei, und der Uebersetzer des Hiob will mit מ׳גלא ירקא den Smaragd oder einen andern grünen Juwel bezeichnen. Daß das Wort margarita weder dem Stamme griechischer noch römischer Sprache entsprossen sey, sondern bei fremden Völkern (apud barbaros) seinen Ursprung genommen habe, erhellt aus Plinius 9. 56. Ohne Zweifel ging es aus Hindostan oder Persien zuerst hervor. Die Perlen haben übrigens seit den ältesten Zeiten zum Schmuck gedient. S. Beckmanns Beitr. zur Gesch. d. Erf. Bd. 2. S. 312. Unter des Orients vorzüglichste Kostbarkeiten ward von jeher dieses liebliche Kleinod gerechnet. In Asien stieg der Geschmack daran schon über die Zeiten der Persischen Herrschaft hinauf. Es ist bekannt, daß sie gegenwärtig vorzüglich im Persischen Meerbusen, und an den Küsten der diesseitigen Indischen Halbinsel aufgefischt werden; und eben dieses war auch schon ihr altes Vaterland. S. Heerens Ideen über die Politik, den Verkehr und den Handel der vornehmsten Völker der alten Welt. Th. 2. S. 72 u. 73. Gött. 1796. Die Perlen, vormals zu den Edelsteinen gezählt sind endlich kugelförmige, kalkartige Auswüchse, die man sowohl im Körper als in der Schale verschiedener Conchylien findet. Am häufigsten und schönsten trifft man sie indeß nur in zwei Arten von Muscheln an, in der Perlenmutter-, Auster- und der Klaffmuschel, Wahrscheinlich wird die Perle durch Ergießung eines klebrichten Saf-

teß,

*) עיין במקסף תקמ"ח חודש ניסן, חו ברקסית למודים לר'
ברוך לינדק סער ססי דף ס"ה ע"ב

תיב"ע דמקה מרגליין*). שמות כ"ה ט' שני מיני שוהם, תרגום תרתין מרגליין דכולק. ישעיה כ"ד י"ג ושמתי כדכד תרגום ומסוי במרגלין. מיוד כ"מ י"ח ומשך מכמה מפניהם, תרגום וניגדת דמוכמתק

dere ähnliche Benennungen galten bei Griechen und Römern sämmtlich für die Perle. Die Targumisten mögen aber einen umfassendern Begriff damit verbunden

---

*) Jonathan hält demnach קשיטה für Perlen, Juwelen u. dgl. Dieses Wort, welches Michaelis, Mendelsohn u. a. neuere Uebersetzer nicht zu verdeutschen wagten, kommt außerdem in der heil. Schrift noch zweimal vor, in Jos. 24, 32. als Wiederholung des Inhalts der obigen Stelle, und in Hiob 42, 11., wo es den von Jonathan aufgefaßten Sinn zu rechtfertigen scheint. Die andern Uebersetzer haben es durch Lamm gegeben. Beim Chaldäer heißt es חורפא, bei den LXX. agmon. Bochart (Hierozoicon I. 4. 43.) hat diese Meinung ausführlich widerlegt. Allein noch unstatthafter ist es, קשיטה für eine geprägte Münze anzusehen, wie z. B. Burtorf und Hottinger (in Dissert. de nummis orient. p. 110.), die, um beide Meinungen mit einander zu versöhnen, eine Münze mit dem Conterfei eines Lammes daraus gemacht haben, da in jenen Zeiten unzweifelbar noch kein geprägtes Geld umlief. Man sehe Tychsens gelehrte Abhandl. über die Unächtheit der jüdischen Münzen mit hebräischen und samaritanischen Buchstaben S. 10. Faber, welcher es mit mehreren Belegen recht scharfsinnig zu erweisen sucht, daß verarbeitetes Silber und Gold, als Gefäße, Schmuck u. dgl. damals statt des Geldes im Gange war, nimmt קשיטה (dessen Verwandtschaft mit dem arabischen kist, einem ähnlichen syrischen Worte und den chaldäischen Wörtern קסיוטא, קיסטא, קסטא, d. i. Schale oder Krug, er darthut), für ein Gefäß, welches nicht nur im Haushalte, sondern auch als Maaß und Geld gebraucht wurde. S. dessen Beobachtungen über den Orient. Th. 2, S. 15 — 19. Hmb. 1775.

וטוחן ודחין לטייל דהס ומדקד ליקח לו קפן קורח לו מדכנים והי׳ לוקח ממנה ביום הרחטון וביום ג׳ ו׳ב קומרת לו הכנס לפניס ודרוך את לעליך וכו׳. מנחות דף כ״ט ע״ב שסוקלין בשרו במקולין, פי׳ רש׳: מקוס הקנניס. חולין נ״ה ע״ח אמר רבי בשביל שיטה זה שעשה שלח כהוגן אמו נחסר כל המקולין? פי׳ רש׳: מקולין מייסל״ת (maisel, maiseliere, Fleischbank) אני נחסר בתמי׳ מלוקח בשר היום מהעכ״ום במקולין. ירושלמי שקליס פרק שביעי הלכה ג׳ תשע חניות מוכרין בשר שחוטה ות׳ בשר שחוטה ות׳ בשר נבלה וכו׳ אמר ר״י והן שרחו חותו יונק ממקולין של ישראל. בראשית רבה פרשה פ״ו דף נ״ו ע״ג משל לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נחשבת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו בעל כרחה, פי׳ מ״כ: מקולין בית מטבחים. ופתב הערוך פי׳ בלשון רומי קורין מקולין לבית המטבחים ובלע״ז מַקֶלוֹן (macello, Fleischbänke).

S. 1067. Macellum hieß auch insbesondere der Fleischmarkt, die Fleischbänke. S. Glossarium manuale T. 4. p. 469. H. 1776.

Marra.

Eine große Hacke, Karst, Schaufel, oder etwas dergleichen.

מַרַא

עירובין ע״ז ע״ב לח בריכח דביני מרא וחניכח, פי׳ רש׳: מרא פוסיי״ר (kommt wahrscheinlich her von dem alten puchier, pouger, d. i. auflesen, einsammeln u. dgl. *) ג״ם פ״ב ע״ב (und bedeutet einen Werkzeug zu diesem Behuf וקף חנח שחול לח חמר חלח במרא ופסל וקרדום, פי׳ רש׳: מרא פום״ייר. חר״ב פי׳ בלשון רומי כלי כעין קרדום.

*) S. *Roquefort* Glossaire de la langue romaine. T. 2. p. 403. P. 1808.

Margarita.

(gr. margelis, margellion.)

Diese und noch einige andere

מרגלא מרגלין מרגליז מרגליתא

ברחסית ל״ב ו״ט במה קדישה, תיב״ע

מסטיכי גלסון יון ורומי ושמעתל מין סרף הנוטף ממין עץ ויש לו תועלת ברפואה, ויש נוסחאות כתב נהן מצטיכא.

welches aus dem Mastix-baume rinnt, und in durchsichtigen Körnern zu uns gebracht wird. Wir brauchen ihn vorzüglich zum Räuchern und als Arzneimittel bei innern Geschwüren, Diarrhöee u. dergl. Den meisten Mastix liefert die Insel Scio oder Chios. Die Alten, welche zwar den Mastix gut kannten (Vid. Bauhini hist. plant. l., p. 283 — 290.) belegten auch andere Harze mit diesem Namen. S. Plin. 12, 36.

מַקְדוֹנִיָא

יומק דק יו״ד ע״ח נכי יפת גומר ומגוג ומדי וכו׳ גומר זה גרמניח, מנוג זה קנדיק, מדי זו מַקְדוֹנִיָא, ג׳ר פרסה ל״ח יון מקדוניא. ובעל מוסיף ערוך כתב שם מדינה גל״י ורומי קסר זה מלך חלכסנדרום ומכה יונ וכבש הפרסים.

Makedonia.

Dieses in der alten Geschichte unter den Königen Philipp und Alexander so merkwürdige Reich liegt in der Europäischen Türkei, über Griechenland hinauf, wird von den Türken Makedonia und Filiba Vilajeti genannt, und macht jetzt einen Theil der Statthalterschaft Romanien oder Rum-Ili aus.

מקולין

ילקוט תהלים קמפי׳ ק״ו דף קכ״ג ע״ד סעיף תת״סה כתיב וישב ישראל בשטים במקום הטוב בתוה הטעם עמדו עמונים ומואבים ובנו להם מקוליא מבית הישימות עד הר סלג והושיבו שם נסים מוקפות ומהן כל מיני בשמים ומשכיו ישראל תוכלין ושותן

Macellum

hieß der Inbegriff von verschiedenerlei Marktplätzen in Rom, die längs der Tiber an einander stießen, und worauf Lebensmittel von jeder Art verkauft wurden. S. Adams Handb. der röm. Alterthümer. Bd. 2. S.

sterien der alten Völker. S. Meiners vermischte philos. Schriften Th. 3. und Sainte-Croix Versuch üb. die alt. Mysterien übersetzt von Lenz. Gotha 1790.

דיינין היו נפרדים קן שקר ורב שקר ורב מסטורין. כתב נעל מ"ע רב מסטורין פי' נל"י חוקר (Eingeweihter). ג"ר פרשה ע"ח רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה נעלי מסטירין בניתן יודע בחכירתו של יוסף וחיכו חביד וכו'. ג"ר פרשה נ"ח סדר ויחי דף ק"ט אשר יקרא אתכם בחקריות הימים משל לחוקנו של מלך שהי' נפנה מן העולם והיו בניו סובבים את מטתו אמר להם בואו ואגלה לכם מִיסטֵרִין של מלך. וכתב נעל מ"ע מסטורין בל"י ורומיי סוד וספר.

Mappa.

Ein Tischtuch, desgleichen auch eine Serviette zum Gebrauch bei der Mahlzeit. Mart. 12. 29. Der römische Kaiser Heliogabal ließ die Tische mit schönen bordirten Tafeltüchern belegen, worin die Speisen mit eingenäheten Farben vorgestellt waren. Lamprid. in Heliog. 27.

מַפָּה

תרכות ל"ח ע"ב משנה ג"ם מומרים מקנח ידיו במַפָּה. פסחים דף ק' ע"ח פורס מפה ומקדש, פי' רש' פורס מַפָּה על השולחן ומקדש היום. ירושלמי ע"ז פרק ג' הלכה ד' מלך שעשה סעודה ונר כל מיני סעודה במַפָּה וכתוב בעל פרוך פי' בלשון לע"ז הוא מפה מחט. חר"ג פי' בלשון רומיי המטפחת שפורסין על השולחן וגם המטפחת חסר בו מקנחים הידים וכתב בעל נמח דוד בדבר חז"ל מקנח ידו במפה וכן נקרא בלחטין מַפָּה וכן מנחמו קורין למעטפות שגוללין בהם ס"ת מפות.

Mastiche.

Mastix ist ein hartes, sprödes, blaßgelbes Harz, vom balsamischen Geschmacke und angenehmen Geruche, wel-

מַצטִיכִי

תרחמית רגה פרשה נ"ח סדר מקן ר"י ג"ר אמר דגם דריס כאגן, וכיחות שעוה, ולוט מוצטכא. ונעל מ"ע אחר מסטיכי

sie beide für die gemeine oder zahme Gurke halten; denn Facus und Chiar d) sind nichts anderes, als die arabischen Benennungen derselben. (S. *Forscal* Flora Aegyptiaco-Arabica p. LXXVI. et 169. Havn. 1775. 4.)

מִמִּיקנא

תהליס מ׳ ודיומד לליס תרגום ודסימת **ממיקנא**. משלי מ׳ ולליס לצון חמדו להם, תרגום **וממיקני ממיקנותא** רגיזו. משלי ט׳ יסר לץ, תרגום דרדי **ממיקנא**. מר״כ דערך **ממק** בל״י ורומי לץ.

Mimicus.

Hier sind Leute verstanden, die sich in der Art der Mimem betragen, d. i. unanständig, unzüchtig. Vrgl. Schneiders kr. griech. deutsch. Handwörterbuch.

מָנָפֻּל

דמקי פ״ה מסנה ד׳ מודה ר״י בלוקח מן **המָנָפֻּל** סהוא מעשר מכל יחד ויחד, פי׳ דרט׳: **מנפול** קונה מן פלטרין הרבה ומוכר לחברים. וכתב בעל ערוך בלשון יון קורין לו **מנפולים** מר״נ **מנפול** בלשון יוני הקונה סחורה מסוחרים רבים למכרה הוא לבדו.

Monopola.

(griech. monopoles.)

Einer, der das Vorrecht des Alleinverkaufs, Alleinhandels von einer oder mehrern Sachen hat. Ein Alleinhändler.

מִסְטִירִין

ברחסית כ״ף י״ג ויחלוס והנה סולס כו׳ תיב״ע דבלירין **מִסְטִירִין**. ב״ר פרשה נ׳ סדר וירק חמשה רחסי דיוכין

Mysterium.

(griech. mysterion.)

Geheimniß, Heimlichkeit, Geheimlehre. Ueb. die Mysterien

Mehreres hierüber s. in Voßens Anmerkungen zu seiner Uebersetzung der ländlichen Gedichte von Virgil. Bd. 4. S. 769 — 770. Alt. 1800.

d) Beim Maimonides steht einmal verdruckt פיאר statt כיאר, woraus Bartinora gar פייאר gemacht hat.

קריס b) ולכן אמרו שהקישות והמלפפון הינם כלאים כי זרע של שניהם דומה ודוק שבמשנה שמקומות אחרים נזכרו ג' מיניס לבדם ולא נזכר המלפפון בתוכם כי כללוהו תחת קשאים, ואחמר הירושלמי לא יכולתי להולמו בדברי ר"י כי מצה של מצטיין לא מצטיינים עם מצה של תפוח, ותחת הוא שבלשון יוני קורחים לאינים אלו כפון כלומר פרי מגושל ואלא מין רחוי לאכל אבל אלון לא נקרא התפוח לבדו כי אם כל הפירות אשר קליפתם רכה ודקה והם רכים ובתוכם פטמת למעט שקדים לוזים ערמונים וולתם הנקראים בשם סוגיי.

oder den gleichfalls mit Knoten und Erhöhungen versehenen Melonenkürbis (C. melopepo) verstehe, wage ich nicht zu entscheiden. Uebrigens ist es sehr richtig, daß der Name Melopepon von der Gestalt eines Apfels (melon), und von dem Umstande, daß sie nur reif (pepon) gegessen wird, herrührt. Das Letztere ward um so bemerkenswerther gefunden, weil diese Frucht sich dadurch von den andern ihres Geschlechts, als den Gurken auszeichnet, welche bekanntlich nur unreif dem Menschen zur Speise dienen. Eben so gegründet ist es, daß Melon im Griechischen den Begriff von Aepfelfrucht nicht ausschließlich, sondern den weiten Begriff von Kernobst umfaßt. Maimonides und R. Obadia Bartinora, der dem Ersteren in seinen Erklärungen fremder Wörter größtentheils gefolgt ist, haben die Behauptung der Mischna (תרומות פרק ב' משנה ו'), daß קישות und מלפפון einerlei Art wären c), so streng genommen, daß sie

b) Die vier großen kalten Saamen (Semita quatuor frigida majora) der alten Aerzte waren die Citrullen- (Wassermelonen-, Kürbis-) Kerne, die Gurken-, Kürbis- und Melonenkerne.

c) Ueberhaupt wurden die Melonen von den Alten mit unter die Gurken gezählt; demungeachtet sind dieselben beim Plinius (lib. 19. c. 5. s. 23.) u. a. Autoren etwas ganz anders als die weiße oder grüne Gurke. Ein Meh-

getroffen. Münchhausen (S. Hausvater Th. 3. S. 751 u. f.) versichert, innerhalb 30 bis 40 Jahren über 100 Sorten von Melonen, und Helmuth a. a. O. Th. 7. S. 178 in einem Jahre an 100 Stück von verschiedener Sorte von amerikanischen Kernen gebaut zu haben. Aus diesen Gründen ist leicht zu erachten, wie schwierig es sey, die Art der in der Mischna gedachten Melopepon genauer anzugeben, da zumal keine auszeichnenden Merkmale zur Erklärung beigefügt sind. — Mussaphia zeigt sich in seinen Berichtigungen und Bemerkungen über diesen Gegenstand wie jederzeit als kritischer Philolog und unterrichteter Sachkenner. Ob er jedoch unter der andern mit hervorragenden Warzen (דדים בוטים) besetzten, den Gurken ähnlichen Art, welche die Griechen ebenfalls Melopepon genannt haben sollten, eine Spielart von der Kantalupenmelone, oder

קישות קשוחין שקורין צערדי
כוקום ובלע"ז קוקומדרי
(Cocombros = Gohombros
ומלפפין. צערדי (Gurken
נקרוים כי"ת (ג"ל כיתר)
ובלע"ז ציטרולי Citruli)
מעשרות פרק ו' משנה (Gurken
ד' ובירק הקישואים והדלועים
והאבטיחים והמלפפונות, פי'
ברט': הכי קאמר ד' מינים הללו
בירק שהן הקישואין והדלועים
מאבטיחים ומלפפונות. ירושלמי
כלאים פרק ו' הלכה ג' תר"י בר
מנשה חדם מטל מטה אחת
מפיטמה של אבטיח וכוטבה והיא
בעזית מלפפון ר"י אומר עיקרו
כלאים קדם נוטל מטה ו' מפיטמה
של אבטיח ומטה ו" מפיטמה של
תפוח ונותנן בתוך גומא אחת והן
נתאחין ונעשין כלאים לפוס זן
לוחין ליה בלישנא יווני מולפפון.
תר"ג היוכיס קרקו מלופפון
למין פרי המדמה ערך למאכל
ומלא חין מתיק והוא הנקרא
בל"ה בן אבטיח ותרגום יב"ע ויית
מלפפוניא ולפיזים היוכיס
קרקו כן למין אחר שהוא ג"כ
כמכל והוא מלא דדים גולטים
ונפרט בקטניתו והוא כמו מין
קשאים, ונראה כי כן שמו
מלופפון בלשון משנה כי
הרופאים יזכרו תרגמה אלו וקרקו
לזרעים שבאותם תרגמה זרעיים
קריס | oder

Pflanze zu dem Geschlechte der Gurken gehöre, zeigt ihre ganze Bildung. Ihre Blüthen haben die nämlichen Merkmale, und Ordnung und Classe der Melonen sind dieselben, worin die Gurke steht. Die Früchte haben durch die Kultur nach und nach eine sehr verschiedene Form, Größe u. Farbe erhalten, und sind auch sonst noch im Geschmacke und in der übrigen Beschaffenheit des Fleisches sehr verschieden (Lipp. u. Funke's n. Nat. u. Kunstl. Bd. II. S. 316.) Man hat eine unendliche Menge Arten von dieser Frucht; es ist aber schwer zu bestimmen, welche darunter beständige oder nur Spielarten sind. (S. Zinkens allg. ökon. Lex. Th. II. S. 1963. Lpz. 1780.) Gmelin (S. dessen Reisen durch Rußland. Th. 3. S. 288) hat 15 sehr verschiedene Sorten in den nördlichen Provinzen Persiens an-

תרגום ירושלמי ויג"ע ויח
מלפפוניא, וגס תרגום
משכנוי תרגם מטלקנט. תרומות
פרק ג' משנה ו' ו' והקישות
והמלפפין מין אחד. פי' ר"מ
קישות ומלפפון נקראין בערבי
der Plural von) כיקרוקת,
Chiar, d. i. der gemeinen
(Gurke), ובדט' פי' הקישות
Facus, die) בערבי פקוס
והמלפפין (gemeine Gurke
בערבי כיק"ר. תרומות פרק
ג' משנה ו' ו' נקודי תקנים
ועגבים וקישואין והדלועין
והחצטיחים והמלפפונית
פפי' הם ככר כל מים נו ליקה
מסור, פי' ר"מ מלפפונו חל"כיקר
ובדט' פי' נקודי שנראה גם כיקור
מסור שמח נקור גה נקם והטיל
גה מרס, פפי' הן ככר כלומר שהן
גדולים הרבה לא יאמר הוא חכל
מנד אחר כל מים גה ליקה החרס
מתערב עם הליקה ומתחלחל
בכולה. כלקים פרק ג' משנה ג'
הקשות והמלפפון חינם כלקים
זה בזה, פי' ר"מ הקשות הם
הקשואין הירוקין ונקראין חל
בקון, והמלפפון הם קשואין
לבנים a) ונקראים בלשון ערב
פי"אר (ג"ל כי"אר) ובדט' פי'
קישות

a) Von der gemeinen Gurke (C. sativus) unterscheidet man zwei Sorten, als die gelben und weißen Gurken. S. N. Schaupl. d. Natur. Bd. 3. S. 574. Pallas Bemerk. auf einer Reise. Bd. II. S. 349. Lpz. 1803.

seyn. Der Wohlgeruch dieser Pflanze ist bekannt; von ihren medizinischen Kräften s. Plin. 20. s. 53. u. Murrays Vorrath von Heilmitteln. Th. II. S. 229—238. Br. 1782.

רש' ניניה **מינטא** סם דף
ק"מ ע"ח סחלייס סשקון מע"ס
למחר נותן לתוכן סמן וחומץ
ומחסיך לתוכן **אמיתא** פי'
רש' **אמיתא מינ"טא** נלט"ו
נערך **אמיתא** כתב נטל ערוך
ס"ח מינתא פי' נלט"ז מינטא
כמשמעו, ונערך **מנתא** כתב
נלט"ז **מינתא** חסם וגס נטל מ"ע כתב וכן נקרא נלי' ורומי.

Malagma.

Eine breiartige Masse, die aus vegetabilischen Stoffen bereitet, zur Erweichung und zum Lindern zu Umschlägen gebraucht wird. S. *Galen.* de compos. medic. sec. genera, lib. 7. p. 409. 412; lib. 8. p. 289. — *Celsus* de re medica, lib. 5. c. 17. s. 2.

מַלַגְמָא

סדיעית פרק ח' משנה ו' כלל
גדול אמרו בסדיעית, כל המיוחד
למאכל אדם אין עושין ממנו
מלוגמא לאדם, פי' נרט':
מלוגמא תחבושת ורטיי' ור"ח פי'
מלוגמא היח מלה מורכבת מלוא
לוגמא ולוגמא שם נר ק'משני
נדרי הפה מדפני' ר"ל לעיסת מאכל
שאיפשר שילעוס מן האטה או
התאנים לעיסה אחת לשום על פי
מכה או שחין. סוכה דף ח' ע"ח
לאכלה ולא למלוגמא, פי' רשי' למלוגמא לרפואה. כלים פרק כ"ח
משנה ג' העושה מיספלנית בין בגבד בין בעור טהור, **מלוגמא**
בגבד טהורה ובעור טמאה, פי' נרט': **מלוגמא** תחבושת עשויה
מקמח ותאנים וכיוצא בהן שאדם לועס ונותן על גבי מכה. ג"ק ק"ב
ע"ח ומוציא מכי את **המלוגמא** שאינו סוה בכל אדם פי' רשי'
למלוגמא אלכפסט"ר (ג"ל אמפלסט"ר emplastre = emplâtre
(*Pflaster) אינו סוה בכל אדם אינה נריכה אלא למולים. קר"ב
פי' בל"י ורומי רעיה ומזור.

*) Vergl. Raschi zu Nidda. fol. 20.

Melopepon.

Melone. Daß diese Pflanze

מֶלָפֶפוֹן

נמדבר י"ח ה' ואת הקדטיחים,
תרגום

unbeschadet, wahrscheinlicher milesische, oder nach Art derselben veredelte Wolle gemeint sey, da der Gebrauch Kleider aus diesem Stoffe zu tragen, höher hinaufreicht, und derselben auch viel früher in den Schriften der Alten Erwähnung geschieht. Ob übrigens die איצטלי דמלתא der Stadt Milet oder der Insel Melite ihren Ursprung zu danken gehabt habe, dies zu entscheiden überlassen wir fähigeren Einsichten.

Mintha v. Mentha.

Münze. Das Pflanzengeschlecht dieses Namens gehört in die erste Ordnung der vierzehnten Klasse. Ehedem, sagt Plinius (lib. 19. s. 47.), hieß sie bei den Griechen Mintha, woraus unsere Alten den Namen Mentha gemacht haben, und wenn sie einmal gepflanzt ist, dauert sie sehr lange fort. Damit scheint besonders die von unsern Botanikern benannte Mentha gentilis gemeint zu seyn.

מִינתָא

טוקנין פרק ח' משנה ג' ורשי המִינתָא והפיגם, כי' נרט': והמינתא כך שמה, נלט"ו מונט"א וה"ר כתב המינתא מין ירק ונשנת קפ"ח מחרין מקי אמינתא? מחריק וכי' נערוך מינ"טא (mentha) נלט"ו והוא עשב המוכיח ריח ומדיקין אותה עם הנמי נדית הכוסת לריח טוב וקית דגרסי' אמיתא טכ"ל ר"ם ור"מ כי' מינתא ממין הנקרא נערד נענח שנת דף קכ"ח ע"ח וכן באמיתא וכן בפיגם וכן נשאר מיני תבלין, מקי אמיתא? ניויה *) כי' רמי'

Eine Art derselben soll nach Brydone (A tour through Sicily and Maltha Vol. 1. Lond. 1773.) das Paar zu zehn Zecchinen verkauft worden seyn. Die auf der kleinen zu Malta gehörigen Insel Gozzo, nach Art der türkischen fabrizirten Baumwoll- und Bettdecken werden in ganz Europa hochgehalten und wohl verkauft. Man s. Bernoulli's Zusätze zu Volkmanns Nachrichten von Italien. Bd. 3. S. 485. Lpz. 1782.

*) S. dieses Wort an seinem Orte.

die Trefflichkeit seiner Purpurteppiche zu zeigen, läßt sie durch Milesier rühmen:

Auf meerpurpurnem Glanze der Teppiche: sanfter wie Schlummer
Rühmt sie die famische Stadt und wer Miletos bewohnt.

Bindemann hat diese zwei Verse in seiner Uebersetzung des Theokrits (Berl. 1793. S. 170.) mit der Anmerkung begleitet: Ein Kaufmann aus Milet ꝛc., der mit solchen Teppichen handelte, würde sie weicher als Schlummer nennen.

2. Die Melitensischen Gewänder von Baumwollenzeug standen ihrer vorzüglichen Leichtigkeit und Feinheit (Diodor. lib. 5, c. 12; Silius 14, 251. Ed. Rup. Vol. II. p. 357.) wegen, mehrere Zeitalter hindurch in besonderm Ruf. S. Cluveri Sicilia antiqua lib. II. c. 16. p. 437. G. 1617. Sie galten hohen Preis, und da sie dem üppigen Luxus zum Bedürfniß dienten (Vergl. Cic. Verr. II. 72 et 74. Verr. IV. 46.), so konnten die alten Bewohner Melite's von ihren Webereien, wie Quintinus c) und Abela d) sich ausdrücken, leicht großen Vortheil und nicht wenigen Gewinn (molto beneficio é non poco guadagno) ziehen.

Ohne dem Urtheil unserer Leser vorgreifen zu wollen, glauben wir bemerken zu können, daß da, wo von Wolle allein die Rede ist, dem Ruhme der Maltheser Baumwolle e) un-

---

c) Descr. Melitae insulae.

d) Descrittione di Malta. p. 126. m. 1647. fol.

e) Die Baumwolle von Malta wird wegen ihrer Weiße und Feinheit gerühmt. S. Beckmanns Vorbereitung zur Waarenkunde. Th. 1. S. 27. Gött. 1794. Die daraus gefertigten Strümpfe sind den seidenen wo nicht vorzuziehen, wenigstens gleich zu achten. S. Nidersted, Malta vetus et nova. p. 20. H. 1650. fol.

Eine

כנוכות? שחכנין אותו למילת, מי' הסי' קוסרין בגד סניזו ניום שנולד שנמרו נקי ומחמר נמרו שלא יטנף, למילת לעשות מנמרו כלי מילת. יקוקאל כ"ז ו"ח ונמר נקר, תרגום ועמר מילת כנוכא, עיין שם פיר"ש ור"ג נמ"ע אמר מילת שם אי בלשון יון ורומיי ויש נה אמר שמוד מאוד לכן על שם המי נקרא כן נמר נקר ונקי ודק עיין נערך כנן.

Jonien, sagt Voß a. a. O. Bd. 4. S. 598. gaben schon als Lämmer, in Felle geschnallt nebst den attischen ꝛc., die gelobteste Wolle. — Nicht minder geltender Werth ward den milesischen Decken und Gewändern (Horat. I. 17. 30.) zuerkannt. Eustachius (in Dionysium Periegeten) nennt sie die gepriesensten. Milesische Decken und Gewande, bemerkt Voß l. c. wurden zum Sprichwort, und Theokrit XV. 125, die

---

thelemy läßt den Anacharsis (S. Voyage du jeune Anacharsis en Grece T. 5. p. 9. Par. 1790. erzählen, daß er in Attika Schaafe angetroffen habe, die eine Bedeckung von Fell trugen. Diese den Megarern nachgeahmte Sitte (Diog. Laert. lib. 6. §. 41.) scheint die Wolle vor Schmutz und verletzendes Dorngesträuch zu sichern. Nach Columella VII. 4. wurden die Schaafe, welche man in Rom der edleren Wolle wegen hielt, in Felle geschnallt. — Noch heut zu Tage näht man die Schaafe in Podolien, der Ukraine, Krimm ꝛc., sobald sie zur Welt gekommen sind, in grobe Leinwand fest ein, und befeuchtet sie täglich mit laulichem Wasser, wodurch die Güte der Wolle befördert wird. S. Bohn's Waarenlager. Neu ausgearb. von Norrmann. Bd. 2. S. 1175. Hmb. 1806. und von Campenhausens Bemerkung. üb. Rußl. S. 92. Lpz. 1807. Um die kostbaren geblümten Felle zu erhalten, werden auch viele kirgisische Lämmer unmittelbar nach der Geburt mit Filz umnähet ꝛc. S. Georgi geogr. phys. und naturh. Beschreib. des Russischen Reichs. Th. 3. Bd. 6. S. 1626. Kön. 1800.

gehabt haben; früher wurden sie, wie Varro (de re rustica lib. I. 59.) erzählt, Mostäpfel genannt. Auch muß diese Sorte von Aepfeln sehr zart und mürbe gewesen seyn, da sie sich nach Plinius (15, 14.) nicht lange hielten.

תפוחין גדולים חיוורין, תפוחין מילימולה דין גדולים ודין קטנים חיוורין. מר"ב בלשון יוני מין תפוחים מתוקים מאד.

מִילֵתִין מִילֵת

1.

Milesia, scil. lana.

2.

Melitensia; melitensis, scil. vestis.

1) Die milesische Wolle war wegen ihrer Weiße und Zartheit nicht nur innerhalb, sondern auch außerhalb Griechenlands sehr berühmt. So stand sie bei den Römern in hohem Werthe und wurde von ihnen unter die vorzüglichsten Sorten von Wolle gezählt. S. Virg. Georg. III. 306. IV. 334. Colum. VII. 2; Cic. Vers I. 34; Plin. 8. 573. Die Schaafe von Miletus, einer berühmten Stadt in Jonien,

מילתא סנת דף יו"ד ע"ח מלנסייהו יקריה, פי' רש' מילתא מעיל דמיו יקרים. מיכה רנה פרשה ח' דף כ"ח ע"ג בזמן שעושה רצונו של הקב"ה הי' מלבושו נגדי מֵילְתִין. סנהדרין מ"ד ע"ח חדרת שנשרד אחר מילטלי' דמילתא, פי' רש' טלית של צמר נקי. פירוש בטל מ"ע שם אי נקרא מילת בל"י ורומי והיא קרובה למקום אִיטַלִיאַ a) והי' שם צמר דק ונקי מאוד וממנו עושים בגדים אשר יצא שמותם בכל הארץ. שבועות דף ו"ו ע"ב מהי צמר לבן? אמר ר' ביבי אמר ר' אסי צמר נקי בן יומו שמכבסין בו למֵילֵת, פי' רש' והרוצה להלבישו צמר למילת עושה לכבש מעטה עור ומכבסו עליו שלש יתפרד ונמצא הצמר מכוסה כל הימים b). סנת ג"ד ע"ח מאי

a) Die Insel Melite, jetzt Malta genannt, liegt im mittelländischen Meere, 15 Meilen südlich von Sicilien.

b) Vom Bekleiden der Schaafe zur Veredlung der Wolle liefern Vor- und Mitwelt manches Beispiel. Barthelemy

nach Romé de l'Isle. S. 81. f. Brschw. 1792. Bei den Römern bestand es jedoch als Gefäß (Cato R. R. 100; Mart. 5, 16, 7. Colum. 12, 51.) und Maaß zugleich, wie bei uns z. B. die Tonne u. dergl.

גו להפוך של ימין לשמאל ושל שמאל לימין. ע"ז דף יו"ד ע"ב הוה שדר ליה דהנח פריכח במטראתא וחיטי קפומיהו, מטראתא דיחסקו' פי' רש': של עור כמין שקים גדולים, וחיטי קפומיהו שאם יפתחו השקים דוחים החיטים ולא יניחו. פי' בעל מ"ע בלשון יוני ורומי מדה מחזקת שני נתים ועשרה נתים הס כור.

Metator.

Abtheiler und Festsetzer der Gränzen.

מֵיטַטָור.

נראשית רבה פרשה ה' דף ז' נעשה קולו של הק"ב מֵיטַטָרון על המים הה"ד קול ה' על המים, נעשה קולו של הק"ב מיטטרון למשה בשעה שאמר לו עלה אל ה' העזרים. ור' חלי' משכנו בספרו התשבי כתב מַטַטרון שר הכנים אומרים שהוא המלאך הרוחה תמיד פני המלך יתעלה ועליו נאמר כי שמי בקרבו שמעו כשם רבו מטטרון בגמטריקה שדי ושמעתי מהקרדונאל תלמידי כי מְטַטִיר בלשון יון שליח *) וחולי כן הוא עכ"ל ובעל מ"ע כתב מטטור בלשון רומי ממונה הולך לפני העדה לתור למקומי המלחמה מנוחה ודית מלון **).

*) Unrichtig! Metator ist kein griechisches Wort, sondern ein römisches, stammend von metor, ari, d. i. ausmessen und tropisch abstechen.

**) Metatoren hießen insbesondere die Aussucher und Abstecher der Lagerplätze bei den römischen Heeren, die den letzteren vorausgeschickt wurden. S. Adams Handbuch der römischen Alterthümer. B. 2. S. 669. Erl. 1796.

Melimela.

Dem Wortverstande nach Honigäpfel. Sie müssen also einen sehr süßen Geschmack ge-

מֶילִימוֹלָה

ירושלמי מעשרות פרק ה' הלכה ה' נהורקי דר שונית קחר מסום ר"ש תפוחין קטנים פטורין, תפוחין

בעל נמח דוד **מטרונית** נ"ר נכסה מקומות והוא לשון רומי כן קורין לאסה גדולה ותכונה **מַטרוֹנָה**.

מֶטרוֹפּוֹלין

מניל- וי"ו ע"מ מר"י לסס יו
פמיים עקרון תעתר זו קיסרי נת
חדוס סהיח **מֶטרוֹפּוֹלין** של
מלכיס, פיר"ש **מטרופולין**,
לשון יון חיח' של מלכות **מטרא**
פּוֹלין סס (meter, Mutter)
לשון סרה (polis, Stadt)
כדאמר מר עד שנאו דיופלי
מהעיר שני שריס (עיין תענית דף י"ט). ובעל הערוך כתב
סס נלע"ז **מֶטרוֹ פּוֹלין** בלשון יון עיר. ובעל מ"ט כתב
מטרופולין בלשון יון ארתי בחדינות ובעל נמח דוד אמר סס של
עיירות.

Metropolis.

Mutterstadt, in Rücksicht auf ihre Kolonien als Tochter. Späterhin bedeutete es auch die Hauptstadt, oder war blos ein Titel der großen Städte, vorzüglich in Asien.

מטרין

דרחסית רבה פרסה מ"ז ווילקוט
פרסה כ"ה סדר תולדות יצחק,
ובדרכתי חותה כי עקרה היא עיקר
מטרין לא היו לה וגלף לה הקב"ה עיקר **מטרין**. ובעל הערוך
כתב פי' בלשון יוני רקס **מֵי"טרַא**.

Matrix.

(griech. metra.)
Gebärmutter.

מֶטרֶתָא

כתובות ק"י ע"ח חיתמר סניס
סהוליתו סטר חוב זה על זה רב
נחמן אמר זה גובה וזה גובה, רב
ששת אמר הפוכי **מטרתא** למה לי
קלח זה עומד בפלו וזה עומד בפלו
פי' רש' הפוכי **מטרתא**
למה לי הנופח סני מרגופין
על עור ומסיק סוף מה יתרון
לו

Metreta.

Faß, Tonne, Waarenfaß, Dieses Wort (griech. metretes) bedeutet eigentlich ein Maaß und war das größte Cubikmaaß, dessen sich die Griechen zu flüßigen Sachen bedienten. S. Grose Metrologische Tafeln nach

מן נחנה ומוסיחין מן נוידין, ומטקסא מן גוס חלני, פי' מחנות כהונה, מטקסא מין מסי מוזכר. ירושלמי כלאים פרק ט' הלכה ג'. דף ל"ג ע"ח הסיריין זו מטבסא, וכתב נעל ערוך מטבסא פי' מסי מוזכר ונל"י מיטבס.

מִטַלוֹן

Metallum.
(griech. metallon.)

Erzgrube, Bergwerk, worein diejenigen, die etwas Großes verbrochen, und doch nicht gerade das Leben verwirkt hatten, verurtheilt wurden, und daselbst, mit schweren Ketten beladen, graben und hacken mußten. Vid. C. Nep. Themist. c. 2. Tac. Agric. c. 31.

זמדבר רבה פ' ז' דף רכ"ג מלך
ב"ו ים לו מִטַלוֹן של טרודין קף
החלקים ים לו מטלון שכאחר
וישלחו מן המחנה כל נרוע וכו'.
כתב נעל מוסיף ערוך פי' בלשון
יוני ורומי מקום מחנך המתכת
מסר לשם הי' גולים החנשים
הכושעים ועושים אותם למסר
ולחפוש המטמונים וכו' עכ"ל.

מַטרוֹנָה

Matrona

hieß bei den Römern jede Frau, welche mit einem römischen Bürger in einer rechtmäßigen Ehe lebte. Besonders wurde dieser Name den vornehmern Frauen gegeben, und mit demselben waren verschiedene Vorrechte verknüpft, als eine Stola zu tragen, obrigkeitlichen Personen nicht auszuweichen u. s. w.

ויקרא רבה פרשה כ"ו סדר
אמור דף קכ"ז ע"ח ס"ר לוי
משל למַטרוֹנָה שיתח עליה שם
רע עם אחד מגדולי מלכות ובדק
המלך כדבריהם ולח אמרו וכו'. שם
ע"ב משל למלך שהכנס למדינה
וגזר ואמר כל אכסנין שים כאן
לא יראו פני עד שיראו פני
המטרונה תחלה וכו'. דברים
רבה פרשה ג' סדר ואתחנן דף
רפ"ח ע"ב משל למטרונה
שילדה בן כל ימים שנה קיים
היתה נכנסת בפלטין בזרוע וכו'.
אסתר ג' י"ד שומר הפילגשים תרגום נטיר מטרוניתא. ב"מ פ"ד
ע"ח הניח מטרוניתא פי' רש' מטרונא שרית נכרית. וכתב
בעל

היתי מכו לך ואומר לך אל תהי קורח לעני מורה ואתה קורח לעני מורה וכו׳.

מוריים

כלים פרק יו״ד משנה ה׳ וכן קנותים של מוריים, פי׳ נרט׳: קנותים קנקנים של חרס שמניחין בהם מוריים נקראים קנותים. ותמן פ״ח משנה ג׳ ואתה מסקין שחין רחוץ לשתיה ואתה ניר תו מוריים פטור. כדרים דק כ״ח פ״ו משנה ד׳ ומותר בניר ובמוריים, פי׳ נרט׳: ניר חיס היוצחין חן הדגים המלוחים, ומוריים שומן היוצא מדגים המלוחים. ורומה פי׳ מורים שם הוא הנקרא בלשון ערבי חלטמקר״י ופעמים נעשה חן הדגים. תולין דף ו״ו ע״ח הלוקח יין לתת לתוך המוריים. ע״ז כ״ט ע״ב פ״ב משנה ל׳ המוריים, פי׳ רש״י המוריים שמן של דגים. שם ל״ד ע״ב ת״ר מוריים שומן מותר. פי׳ רש״י של זכרי חומן מותר דמוריים לא נעדי מדגים טמאים ומשום חמרא קחפריכן לי׳ ואותן לא רמי ני׳ חמרא חיידי דכיתי שומניה מקלקל לחמרא. וכתב בעל הערוך בערך חמן פי׳ מוריים שמן שיוצא חן הדגים ומוכרין אותו ללפת בו את הפת. אר״ב פי׳ בלשון רומי חלא ניתך בחים לכבוס בגדי מקכל ובפרט נקרא כן חין ניר עשוי מדג כנוס בנקרא קטוכס.

Salzlacke. Fischlacke. Ein Gericht von eingemachtem Thun oder andern Fischen, welche mit der Brühe genossen wurden.

Muries. Muria.

מושקין

דיבע מושק

מְטַכְסָא

אפתר מ׳ אחוז בחבלי גוך, תרגום אחידן בחבלי מְטַכְסִין בגדיהן בארגוונא. שבת דף כ׳ ע״א רבין ואביי הוו יתבי קמי׳ דרבנא כאחי׳ אחוה דרים גלותא חזייה דהוה לבים מְטַכְסָא, פי׳ רש״י: מטכסא לבוש העשוי מאותו כלך. בסוף גמ׳ דבא קאמ קי״ל ע״ב הלוא דאחוי מטכסא דר׳ אבא, פי׳ רש״י מטכסא תכשיט מסי. קהלת רבה ג׳ ת׳ אמרן אסר לא בסכנות וכו׳ אויתי כלפלין מן

Metaxa.

Seide, rohe Seide.

darin enthaltene Feuchtigkeit trocken werden. Alsdann ist sie zerreiblich, von Farbe schmutzig, schwarzbräunlich und dem geronnenen Geblüte ähnlich. Der Bisam macht einen beträchtlichen Handelsartikel aus. S. Lippold's u. Funke's n. Nat. u. Kunstl. Bd. I. S. 295. Blumenbachs Handb. ꝛc. S. 120. 5. Aufl.

ס"ח (Moscado, Bisam) מושך ובלשון ישמעאל קלמסך. קרוי בי' בלשון יוכי ורומיי וישמעאל מין נוסס הבא מארץ מורח וכתבו שהנוסס זה עשוי מחיה קטנה מוכה בשנט עד רסוק קיבריה ומותה או מדמה או ממורסה הגדל בה, וחבל מלבעבר הוא מין (der graue Ambra) חמר וכפר הגדל בים ובגלע מהתניניס הגדולים לכן כמעט בשטם והוא המוצחר והיקר שבשמים *)

*) Ambra oder grauer Amber heißt eine sehr wohlriechende, weißlichgraue, fette Substanz, die zum Räucherwerk und zur Arznei als nervenstärkendes, dem Bisam ähnliches Mittel vorzüglich gebraucht wird. Der Ambra schwimmt gewöhnlich auf dem Wasser, doch liegt er auch zum Theil auf dem Grunde. Auch wird er zuweilen in den Därmen des Caschelotts oder Pottfisches (Blumenbachs Handbuch S. 130.) gefunden. Nicht nur des angenehmen Geruches, sondern auch der Seltenheit wegen ist der Ambra sehr theuer. Sonst galt 1 Unze 30 bis 40 Gulden. Ob man ihn gleich schon vor langer Zeit kannte und schätzte, so war man doch immer über seinen Ursprung ungewiß geblieben. Neuere Naturforscher halten ihn für ein thierisches Erzeugniß. Univ. Lex. von M. Israel etc. Th. I. S. 274—75.

Morus.

Dumm, albern, närrisch, abgeschmackt.

מורוס

ילקוט ירמיה קכ"ג ד' דף ס' ע"ג משה לא מצא בו טול וקשם מצאתם בו טול למה הי' משה דומה? למלך שמסר בנו לפדגוג, חמר לו אל תהי קורא לבני מורה, מהו הדין ליסנא מורה? אמר ר' ראובן כהדין ליסנא דיונים נוקיס לסטיא מורה, פעם אחת הקניטו וקרא לו מורה אמר לו המלך היותי

שקדש **מוניטין** שלו בתוך מהלו של מלך אחר הילך נוזר אני שיתפחמו פניו ויפסל מטבעו, פי' מתנות כהונה **מוניטין** מטבע. שמות רבה כרשב ה' משל למלך שהביאו לו **מוניטא** אחת ורחם אותה מנפנים של חרס ומצחון של זהב לימים הביאו לו **מוניטא** שכולה זהב. קר"ג פי' בלשון רומי מטבע.

מֻוסכִין מֻושָׁק

Muscus.

(griech. moschos.)

ירושלמי ברכות פרק כיצד מברכין, אמר ר' חסדא על כולן הוה אומר אפר נתן ריח טוב בזצי **מֻוסכִין** בשמים גר מן אהן **מֻוסכִין** דיימר אפר נתן ריח טוב בזציי בשמים. ברכות מ"ג ע"ב אמר רב חסדא אחר ועירי כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ **ממושק** שמן היה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים, פי' רשי' חוץ **ממושק** מושג"ח שהוא (musc, Bisam) בלע"ז מן היה, מן הרעי של היה. וכתב בעל הערוך פי' ר"ת רעי של היה וכן בלעזר (Ambra.) שהוא מן הדגה (s. weiter unten) כיוצא **במושק** בורא מיני בשמים, **מושק מֻושק"טו** בלע"ז (Mos-

Moschus oder Bisam. Diese starkriechende Substanz, welche zu Arzneien und Wohlgerüchen vornehmlich dient, befindet sich in einem Säckchen von der Größe eines Hühnereies, welches am Nabel des männlichen Bisamthieres *) sitzt. Zur Zeit der Begattung sammelt sie sich vornehmlich als eine schmierige Feuchtigkeit in dem Säckchen an. Den erlegten Thieren schneidet man den Bisambeutel ab, nähet ihn darauf wieder zusammen, und läßt die darin

*) Das Bisamthier kommt der äußern Gestalt nach am meisten mit dem Rehbocke überein. Die Länge eines ausgewachsenen Männchens ist ungefähr 3 Fuß, an Gewicht hat es 30 bis 35 Pfund. Das Weibchen ist ein wenig kleiner. Sein Aufenthalt ist: Tibet, einige Provinzen von China und Tunquin, die ganze Mungalei, Daurien, an der Lehna bis Jakutz ꝛc.

מוּלָאוּת

שנת כ"ג ע"ג כי תתן רב דימי אמר ר' קניגן מוּלָאוּת של בית רבי יונקות דאפסריהן נשנת, פי' רש': מוּלָאוּת פרדות. וכתב בעל הערוך פי' כודקתא והן יתיבי והן בלע"ז כחמתן, ובעל מוסיף פרוך כתב פי' בלשון רומי פרד ובפירוש מיתמר בירושלמי דדרכות פ' חלו דברים *) אין בעיתון מיזגן מוּלִין, תהין זנין מילין דמודיעון דקיקין שחמו סום וחגיו חמור.

*) דף י"ב ע"ג וגם עיין בירושלמי כלאים פרק ח' הלכה ג' דף ל"ג ע"ג ותמצא שם.

Mulus, mula.

Maulesel, Maulthier. Ersterer ist ein Bastard von dem Esel und der Pferdestutte. Das Maulthier aber wird gezeugt, wenn sich der Pferdehengst und die Eselin mit einander begatten.

מוּלִיאַר

שנת מ"ח ע"ח פ"ג משנה ד' מוּלִיאַר הגרוף שותין הימנו בשנת, שם גמרא היכי דמי מוליאר הגרוף, תנא מים מצפרים וגחלים מבחוץ, פי' רש' במשנה מוליאר כלי שיש בו בית קיבול קטן אצל בופני מבחוץ מחובר לו ונותן שם גחלים והמים בקיבולו הגדול. פסחים מ"ב ע"ב ולא ניחא הגרופין מן המולייר, פי' רש' הגרופין מן המולייר, דוד גדול של נחושת ותלוי על האור כל שעה ונחושתו עבה וחפי' כשקין שם חורי, מים שבתוליו חמין חו פושרין. קר"ב פי' בלשון יוני ורומי דוד נחושת נבוה וגר מוכן לחמם בו מים בימי חורף.

Miliarium.

(griech. miliarion.)

Ein kupfernes Gefäß, warmes Wasser darin zu bereiten, hoch und oben spitzig.

מָוּנִיטַא

ג"ר פרסה ל"ט חרצבה הם שיצא להם מָוּנִיטִין בעולם מהרהם ומעשך לגוי גדול יצא לו מוניטון ומהו מוניטין שלו? זקן וקנה *) מיכן בחור ובתולה מיכן ג"ר פרסה ל"ו מ"ר לוי לאחר שקבע

*) עיי' בבבא קמא דף ל"ו ע"ב חיזהו מטבע של אברהם אבינו? זקן וקנה מצד מ' ובחור ובתולה מצד אחר ע"ש פי' רש' ותו' ד"ה מטבע.

Moneta.

Münze, nämlich Geld.

Gestell zum fortbewegen der darauf ruhenden Körper darunter zu verstehen.

חדור לה וחינה כמדת עמה. פי' ר"מ מוכני חופן חסר יהי' בו לפי שרוב מה שיעשה זה בתבות הגדולים כדי שיהי' מהלכים, מהם מחה שיצאו ויובדלו מהתבות ומהם מה שלא יובדלו מהן אבל יצאו לעת ידוע. ור"ש פי' מוכני מלשון וחת כמו והוא חופן כעין חופני עגלות שלנו שחדם יכול לדלקן מן העגלה. עיין תוספת י"ט ד"ה מוכני מה שכתב נשם הרא"ד. שבת מ"ד ע"ב מוכני שלה בזמן שהיא נראית' פי' רש' מוכני שלה גבי שידה תנן במסכת כלים והיא עגלה של עץ מוקפת מחילות למרכב אנשים ונשים, מוכני חופן, וכתב תו' ד"ה מוכני שלה פי' בקונטרס שידה והיא עשויה למרכב אנשים ונשים ואין כרחב לי חלק היא עשויה לכלים *) אהלות פ"ד משנה ג' היתה מוכני שלו משוכה לאחוריו, פי' נרט' מוכני גלגל העשוי למגדל להוליכו ממקום למקום. יומא ל"ז ע"ב פ"ג משנה ד' וחף הוא עשה מוכני לכיור שלא יהי' מימיו נכפלין בלילה, פי' רש' מוכני מפרש בגמרא גלגל לשקעו בו בבור שיהיו מימיו מחודרות למימי הכיור וחי לא, הוו מיפסלי בלינה וכו' עיין תו"ט ד"ה מוכני ותמצא כל הדיעות מה הוא מוכני. שם סוף ע"ב גמי מאי מוכני? אמר אביי בילגלא דהוי משקעא לי' תמיד פרק מ' משנה ד' מוכני לכיור פי' נרט': גלגל הסובב שעל ידו משקעים הכיור בבור. ורמ"ב שם פומר שהמוכני הוא כלי שניד לכיור ע"ש ובת"ויט ד"ה מוכני. חולין ט"ו סוף ע"ב השותה במוכני שיטתו כשירה, והא תני' שיטתו פסולה? ל"ק הא בנרטא דפקרא הא בנרטא דמיא, כי' רש' מוכני גלגל שקורין ט"ור (tour Rolle, Walze) והשניד בו הסכין קודו למטלה וגילגל ושחט, הא בנרטא דפקרא פי' רש' גלגל כל יומרים של קרס ויש להם מוכני שמגלגלין בו כשחוקקין את הכלי, הא"ה נרטא דפקרא שיטתו כשרה שאדם מגלגלו, נרטא דמיא שיטתו פסולה שהיו מגלגלין אותו ואין שיטה זו מכת אדם. תרגום שני של מגילות אסתר בפסוק בימים ההם כשבת, כורסיה במוכני חזי. אר"ב בלי' ורומי מעשה ערמנות עזר לעשות דבר מה בקלות ובפרט להניע כובד גדול.

*) עיי' תו' מנחות דף ל"ח ע"ח ד"ה שידה.

מַגִּים

יומא פרק שני משנה ו״ו
נתן במַגִּים, פי׳ רש׳ ונרט׳
מגים קטרה. כלים ט״ו
משנה ח׳ כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ מעולין הכפול וכו׳
ל״ו קומר חף המגים, פי׳ נרט׳ תרגום קטרה מגיסת.
שמות כ״ה כ״ט ועשית קערותיו, ת״ח ותעבד מגיסוהי. במדבר
ז׳ י״ג קערת כסף, ת״ח מגיסתא דכסף. מר״ג וכן פי׳ מלה
זו בל״י ורומי קטרה.

Magis.

Schüssel, Eßgeschirr, Backtrog.

מַגִּיסטֵר

שמות רבה פרשה ל׳ ריש
וחלה המשפטים קרב קיסים
למַגִיסטֵר. ויקרא רבה
פרשה כ״ח דף קל״ח ע״ג
מַגְסְטֵאר פלטין, פי׳ רקח
היכל של מלך. אסתר א׳ ט׳
החשדרפנים והפחות, תרגום
מגוסטרניא ורברבים. מר״ג פי׳ בל״ר פקיד שר ורקח.

Magister.

So heißt eigentlich einer, von magis (mehr), der mehr vermag, oder mehr Gewalt in etwas hat, als andere. Daher der Vorsteher, das Oberhaupt.

מָדִיוֹת

זמדבר רבה פרשה ל׳ אחל
זה כמה כורים יש בו כמה סקים
כמה מָדִיאות כך המלך זה וכו׳
פי׳ מתנות כהונה מודיאות
מדות. וכתב ר׳ דוד די
פמים בספרו נמי דוד מודיות הוא מדות למדוד דברים יבשים
כמו חטה ושעורה.

Modius.

Ein römisches Getraide-Maaß das 20 Pf. wog und 1 Metze 2 Mäßchen Dresdner Maaß enthielt.

מַוכְנִי

כלים פי״ח משנה ח׳ הסידה
ג״ש חומרים נמדדת מבמנים ג״ה
חומרים נמדדת מבמון וכו׳ מַוכְנִי
שלה בזמן שהיא נמשכת חיכה
חנור

Machina.
(mechane griech.)

Maschine. Jedes Instrument, Hülfsmittel ꝛc. Es ist hier größtentheils ein Ge-

Zusammenhang, noch viel weniger dramatische Einheit sondern waren eine Reihe von allerlei Nachahmungen und possenhaften Grimassen. Die scherzhaften Mimen beleidigten Sitte und Anstand und waren mit Zoten angefüllt *). Diese Mimi kamen barfuß mit geschornen Köpfen, die Gesichter mit Ruß beschmiert, ohne Larve, und mit Thierfellen statt der Kleider behangen, aufs Theater, alles in der Absicht um Gelächter zu erwecken. S. Flögels Geschichte der kom. Litteratur Bd. 4. S. 99—102. Liegn. und Lpz. 1787. Ziegler de Mimi Romanorum. Gött. 1788. Vossius, de inst. poet. lib 2. Cap. 30 p. 150. Amst. 1647.

*) Diomedes III. p. 488 edit Putsch. ovid Trist. L. II. v. 497.

ורומי לן עושה עצמו כקחר ולכעמים נותן פרנוף עמוי על פניו.

מַגוּש

Magus.

Zauberer, Schwarzkünstler.

שמות מ' ט"ו הנה יונק המימה, תי"נע הם נכיק למנטור קוסמין עלמי מיק מי כאמגושא. מועד קטן י"ק ע"מ משמי' דרב פפא פרשה שהו' בימי מסה אמגושי הי' שנקמר הנה יונק המימה. ב"ב כ"ק ע"ח הנוק אמגושא דהוה קטיט שכני, פי' רשי' אמגושא מכשף, קטיט שכני חופר המתים להפציט בגדיהם. שבת ע"ה ע"ח הלומד דבר אחד מן המגוש חייב מיתה, מגושתא רב ושמואל קר אמר מרשי (פי' מכשף) ואד אמר גידופי. סוטה כ"ב ע"ח הרי זה מַגוּש, פי' רשי' מגוש מכשף החוזר את השינים וגונב את הלבבות. שם גמ' רשין מגושא פי' רשי', מגוש לוחש מכשף. יומח ל"ה ע"ב מאי פרוה? אמר ר"י פרוה אמגושא פי' רשי' מכשף ח' בנאה ושמו פרוה ובחולין ס"ג ע"ב פי' רשי' שם המכשף והוא עשה לשפת בית הפרוה וכתוב בעל ערוך בלע"ז קורין למכשף מחגו, קר"ג פי' בלשון יוני ורומי מכשף.

מגיס

berühmte unnachahmliche Farbe zu geben, welche unter dem Namen türkisches Roth bekannt ist. (S. Poppe's Geschichte der Technologie Bd. 3. S. 421. Gött. 1811.). Eben so dient es zur Erzeugung des Berliner Blau's. (S. die wichtigsten Kunstprodukte von Möller. S. 409. Hamb. 1804.)

לנטית

ויש אלונטיות

לַפְסָן

כלאים פרק ח' משנה ה' הכרדל והלפְסָן חע"פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה. פי' ר"ת לפסן הוא שטעמו כטעם הלפת ירוס על פני הארץ כשעור חמש והרופאים קורין קוסו לפסין ונפל מ"ע כתב לפסן בלשון יוני ורומי מין ברוב מדברי קשר עליהו כמו עלה של צנום ונקל מבושל.

Lapsana.

Eine Art wilden Kohls, vielleicht der sogenannte Ackerkohl (Lapsana communis Lin.)

מ

מִאְמוּס

נרקס מגילת סיכה ומכניסין את המְאוּמְס לתיאטרון שלהן ורקדו מבולה. נרקסית רבה פרצת וישלח פרשה פ' דף פ"ט ע"ב אמר לו רבי נריכין קמו להחזיק טובה לח"ח, שהן מכניסין מומסין לבתי טרטיקות ולבתי קרקסאות שלהם ומשחקין בהן כדי שלח יהי' מסיקין חלו עם חלו וידוחו לידי קטטה בטלה. אר"ת מִיאְמוּס פי' בל"י ורומי לן אסר עושה עצמו כאחר ללעוג עליו, ובערך ממס כתב בל"י ורומי

Mimus.

Die Mimi waren eine Art Schauspieler, deren Kunst in der Fertigkeit bestand, die Reden und Gebehrden eines Jeden aufs genaueste nachzuahmen. Sie gaben nicht nur eigene Vorstellungen auf dem römischen Theater, sondern dienten noch bei Privatfeierlichkeiten, vorzüglich bei Gastmahlen zur Belustigung der Eingeladenen. Ihre Spiele hatten weder Zu-

השגלול הוא סרץ מי בתוך קליפה כדורית ויש לו קרניס מרקהו כמרק דוק הלחות וכשהוא נסרח על העפר מניח ריר מקריו ולכן ידמה כקלו הי' נמם בהליכתו עכ"ל ודבריו מכוניס למדרש רבה הנ"ל

לַכָּא

מולין דף כ"ח ע"ח ת"ש הסומט ונריך לדס וכו' מאי לאו בעוף ? לא בחיה דקא בעי לי' לדמיה *) **לכא** פי' רש' **לכא** בעט עור חדוס סקורין פרק"ק (der Perge,) Pargia, eine Art rothen Lesor כספים פרק ג' משנה (ג' דף מ"ב ע"ח ווימן של בעטים כי' נרט': מיס שמותיס זרן סודן ומסתפיס בהס הלובעיס למלאכתן. שס נמ' ע"ב ע"ב ווומן של בעטים ? הכא תרגימו מיא דחיורי דלבעי בהו לבא (בירסת נכוכה **לבא**) עיי' בתו"יט בחשניות דכתב ב"ו ווומן של בעטים פי' הרמ"ב שבעטי **הלכא** ע"ל וכתב הערוך בערך יניבא ודס הויה עושיס קותו לבעט **לכא** שס שמו **לַכָּא** ודס מחיה מחוק קותו הגון ול"ב **לכא**

Lacca.

Gummilack, ein animalisch-vegetabilisches Färbeprodukt aus Ostindien zum Rothfärben, Malen, Lackiren ꝛc.; wird ferner zur Bereitung des Siegellacks und in den Apotheken gebraucht. S. Schreyers tab. Uebersicht der rohen u. künstlich zubereiteten Farben und Farbenmaterialien. S. 156. Nrb. 1805. Bohns Waarenlager Band I. S. 749—752. Hmb. 1805. — Vielleicht soll לכא nur die rothe Farbe bezeichnen und ist aus dem Arabischen entlehnt, in welcher Sprache lac roth heißt.

דלסון ישמעאל ורומי מין בעט חדוס הגדל כמין שרף דבק בתקלות המובח מחרן מזרח ובשרף הוא קותמים הכתבים.

*) Denjenigen Leser, welchem es nicht bekannt ist, daß auch Blut mitunter zum Färben genommen wird, dürfte das Obengesagte vielleicht befremden; wir wollen deshalb nur anführen, daß das Rindsblut nicht nur zum Anstreichen der Zäune, Gitterwerke u. dgl., sondern auch zum Zeugfärben gebraucht wird. (S. Krünitz a. a. O. Th. 6. S. 1. Zw. Aufl. Berl. 1784.) Auch dient es den Türken dazu, der Baumwolle die

טוד טל"נ. טיין תרגום ודיקור של רמ"ד על לוט נרחטית ל"נ ל"ה וחמץ ד"נטע טלבעל מ"ע סוף מעלי לאטום נלטונו טטיין-קלטע.

nach der Kastanie ähnlich, ein genießbares und wohlschmeckendes Mark enthält.

לטרים

נמסקק וזאת הנרכה מהו וירנז המלך, אמר ר"י רמז לַטִּירים ונקרו אותו. תר"ג פי' נלטון רומיי עבדי המלך המלוים אותו נגזיתו ונבוזו חלוים.

Laterensis.

Trabant, einer von der Garde.

לימצא

נ"ר פרשה כ"ח וה' המטיר על סדום וכו' כתיב כמו שנלול תמם יהלך וכו' כהדין כילוי סילוי לימצא כשלטול הזה שהוא נמחה נצוחה, פי' מתנות כהונה כילוי סילוי לימצא שלפתן מיני שרנים הם, ופי' רשי' נחומם החומט לימצא כשלטול הזח שרן קטן שיולחין ממנו רירין ונוחה עד שהוא נמחה ונמס ומת, ורשי' פי' נפרק קמח דמ"ק כי כן מנהב החומט כשהיא יולחה חון שנלול מנרתיקה, ומ"כ הוא ג"כ מין דהיינו חומט ע"כל מתנות כהונה. על פסוק כמו שנלול נתהלים כ"ח ט', פי' רשי' שנלול (לימצא (lymaçon=limacon, Schnecke) נלע"ז וגס על והחומט נויקרא י"ח ל' פי' רשי' חומט לימצא וגס נסנת דף ע"ו ע"נ פי' רשי' על שנלול לימצא. ול"י נרי"ל נניחורו על תהלים כ"ח ט' כתב השנלול

Limax.

Erdschnecke ohne Haus. Feldschnecke, dieselbe richtet Schaden auf den Saatfeldern an. Diese Schnecken bewegen sich langsam und wellenförmig fort, wozu ihnen die starke, schwammichte Haut am Unterleibe behülflich ist, die man den Fuß oder die Sohle nennt. Sie ist, wie der Körper überhaupt, mit einem Schleime überzogen, welcher der Schnecke das Fortkommen erleichtert. Siehe Lippold u. Funke's Natur- u. Kunstlex. Bd. I. S. 734.

לנופו ג׳ מחות לולניחות של נרזל ועשחוהו לגופו כנדרה, פי׳ רש׳
לולניחות חניתות. סנהדרין י״ד ע״ח לח זזו משם עד שנעלו לגופו
ג׳ מחות לונניחות של נרזל, פי׳ רש׳ לונניחות חניתות. נעל
הערוך גורס נתרווייהו לַונְבִיוֹת וחמר לשון לעז לנ״ה
רומח. וכן חיתח נשל״ה דף רנ״ז ע״ח ו״ל ועל ענין זה כתבו
המקובלים הרבה רמזים נפרשה זו תל ויתבללו נהפך ללונביות והש
ג׳ מחות לונביות שנעשו בר״י בן נבח. ולפי זה הגירסח בגמרח
לוכיות בכ״ף ולח לונביות בב״ית טכ״ל. ניטין דף ט׳ ע״ח אחר
שמוחל הרי מתן דמיהו ליה בְּאַלוֹנְבִי דפרשתי מיהיות לח חית פי׳
רש׳ בְּאַלוֹנְבִי פרשתי בְּנוֹכְלִיוֹת שלפרסיים שמצרפין חותן נמי
סס המות. נמדנר רנה פרשה ט׳ סדר נשח דף רל״ג ויבח מנשלוש
חל פילגשי חניו לפיכך ניתנו נו עשר לונניותות שנאמר ויסנו ג׳
כתרים. ילקוט שמוחל ג׳ קהלת י״ח דף כ״נ ע״ח לוֹנְבִיוֹת.
מר״ב נוספחות שלנו כתוב לוֹלְנִיאוֹת והוח טעות ופירוש לונבי
נל״י רומח.

לָטוֹם

שניעית כ״ז מסכה ו״ו הורד
והכפר והקטף וְהַלְטוֹם, יש
להם שניעית פי׳ נרט׳: לְטוֹם
תרנום וְלוּט וְלַטוֹם ור״ס פי׳
לְטוֹם הוח קשטניחם. נרחשית
מ״ב י״ח מעט דנש וכחית ולוט,
ת״ח ויב״ע ותעיר דנש שרף
וְלַטוֹם. חר״ב נעל מ״ע
נלשון יוני ירומיי מין טן נדוה
ופריו כמו פול טוב למחכל ולחזק
הנטן וקיבו גדל נכל המרנות, ויש
נטע נקרח נשם זה ונגנטוליו שלשה
טלין זה כנגד זה ונרחק הגנטולים
פורחים נגנים קטנים ודקים חו
לנגים חו ירוקים וריקם ערב,
ונרחה לי שהחשכה מדנרת על נטע
זה נתוך הנטעים חסר ריקם
טוב

Lotus.

Eine unbestimmte Benennung von mehr als einem Gewächse (Vid. Plinii N. H. lib. 13. §. 32.). Der afrikanische Lotusbaum trägt Früchte von überaus süßem Geschmack. — Auch Mungo Park (s. dessen Reise im Innern von Afrika S. 85. Brl. 1799.) fand diese Frucht sehr köstlich-schmeckend. — Plinius a. a. O. gedenkt noch eines Lotusstrauches, dessen Körner statt des Brotes dienen (Vergl. damit Park a. a. O.) und dessen Wurzel, dem Aeußern nach

לַגִּינַך. סס פחוק ט"ו וכדה של שכמה, תיב"ע **ולגינתא** על כתפתאי. חיוב ל"ג י"ט כחודות מדמים יבקע, תרגום **לגנין** מדתין יתבזע. מיכה ד' ג' נחשבו לנבלי מרס ומתחשבו **ללגינין** דחסף. מהלות פ"ה משנה ד' **לגין** שהוא מלא משקין. טבול יום פ"ד משנה ד' **לגין** שהוא טבול יום, מי' נרט': **לגין** כעין כד של עץ. תרומות פ"ט משנה ה' מזה **לַגִּינָה** של תרומה (ופירושי על **לגינה** במשנה זו מכוון לתוספתא דתני ק' לוג) * שנת פרק כ' משנה ג' ר"י אומר בשנת שכום, בי"ט **בלגין**. ומועד קטן פי' רש' ונרט': **בלגין** גדול מכוס וקטן מחניות. כלים פרק ל' משנה ד' **לגינין** גדולים, פי' נרט': כמו כדין גדולים. עירובין ל"ח ע"ב יערבו **בלגין**. ע"ז פרק ה' משנה ח' דף ס"ב מע"כ שהיה נכרי **לַגִּינו** עליה שם גמ' דף ס"ה ע"ת אמר אביי נהי **דלגין** דינם הוא. ב"מ דף ע"ט ע"ב **לגנותו**.

*) עיין פי' של ר"ש בתרומות.

Ladanum.

Ein Gummi, welches die Laban oder Kreterziste, ein auf Candien, Cypern ꝛc. wildwachsender Strauch von 4 Fuß Höhe ausschwitzt. Die Alten gebrauchten es häufig in der Medicin; jetzt wird es bloß unter Räucherpulver, selten zu Pflastern genommen.

לַוְדַנָא

כתובות ט"ז ע"ב ומאי תסותיה? אמר אביי כילא **ולַוְדַנָא**, פי' רש' **ולודנא** קלויסיר"ח בלע"ז (alouchi, das wohlriechende Gummi von dem weißen Zimmtbaum*) וכתב בעל מוסיף ערוך **לודנא** בל"י ורומיי הוא כמו שאמר בעל הערוך, והוא מין נקפת הנוטף מנטע הנקרא קסטוס והוא חם במדרגה שני' מרכך המורסות קשות ומחזיק הנשר.

*) Kann auch das Adjectiv oléagineux, welches öhlig, harzig bedeutet, gemeint seyn.

Lancea.

(lonche, griechisch.)
Lanze, Spieß, Picke.

לֻונְכִי

פ"ו דף ח' ע"ב ר"י בן בבא הלך ויצא בין שני הריס גדולים וכו' אמרו לו זו מסס עד שנטלו

כמו שכתב בילקוט) לגיון בחיים ושיגר זה מעל זה וכו', פי' רש"י: מגטין כתבים שלא ליטול אחד בחלק חבירו כמו שעשה אברהם לישמעאל שלא ליטול דמה שנתן ליצחק כלום עם לוה על זה כלום. ילקוט חיי שרה פרשה כ"ה דף ל"ח ע"ב ולבני הפלגשים וכו' נתן אברהם מתנות, אך שכתב לִיגַטון לגיון בחיים ושיגר זה מעל זה, עם לזה על על זה כלום. בעל הערוך הביא זאת בערך גט וכתב לגטון פי' שטר צווחה. ור"ב אמר בל"ר מתנות שכיב מרע. ובעל כ"כ כתב חגטין (בסנהדרין ל"ח) ליתב הגירסא קומר אני שהפילו הלמ"ד ומצאתי לו חבר והוא בורכי שתשלומו לבורכי כאשר הוכחתי, גם זה משפטו לגיטון ויותר נכון לומר שטעות סופר הוא, ועל פי שניס פליס יקום דבר והם הילקוט שהביא אך שכתב ליגטון.

Legio.

Legion hieß bei den alten Römern eine Anzahl Fußvolkes, wovon jede wieder Unterabtheilungen unter sich habend, ein Ganzes für sich ausmachte — wie bei uns gegenwärtig die Divisionen — von 3000 Mann nebst 300 Reitern, welche nach und nach bis über 6000 Mann stieg.

לְגִיון

במדבר כ"ד פסוק כ"ד וציס מיר כתיס, תיב"ע וילטרפון בלגיונין דיקון מן קונסטנטיני וכו'. יחזקאל ל"ט י"ו ילקו מלקיס מלפני בציס תרגום יקון אָזגַדין מִן קָדָמַי בְּגִיוָנִין עיין רש' ורד"ק שם. מהלות פי"ח משנה יו"ד עשרה מקומות אין בהם משוס מדור גויס, מקום הלגיונות, פי' נרט': שמונים וו תיילות של מלך. כלים פכ"ט משנה ו"ו יד המעגל של לגיונות, פי' נרט': כלי מכלי הרולקיס ורחסו עגול ונושקים קותו לכשי חיל במלחמה. חולין קכ"ג ע"ח ת"ר לְגִיוָן העובר ממקום למקום וכו' פי' רש' לגיון גדוד העוברים להלחם על בית מלחמתם. ברכות ל"ג ע"ב ועל כל לגיון. תר"ב פי' בל"י ורומיי נצח של רומיים בספר חכמי מלחמה ידוע חנלס.

Lagena.

Ein Gefäß mit Halse und Henkeln.

לַגִּין לַגִּינָה

ברחבית כ"ד פסוק י"ד היטי כד כדך, תיב"ע מרכיכי כדון לגינך.

Bayerische Staatsbibliothek München

לִבוּרנַיא

דברים כ"ח ס"ח והשיבך ה' מצרים בניות תרגום ירושלמי ויחזור יתכון מימרא ד"ה למצרים **בלִבְרנַייא**. ג"מ דף כ' ע"ב כור לספינה ושלשת כורים לבורני גדולה, פי' רשי': בת תלתין כורין נריכה שתהא גדולה, ותהא נכך הולכת על פני המים. ירושלמי שקלים פרק ו"ו הלכה ג' דף כ' ע"ח מיכן וחילך ויחד חלף נחל אסר לא תוכל לעבור חפי' **לִיבוּרנִין** גדולה חיכה יכולה לעבור בו, מ"ט? ובי חדיר לח יעברנו. יומא ט"ז ע"ב יכול יעברנו **בבורניא** קטנה ת"ל בל תלך בו אבי שיט, יכול **יעברנו בבורניא** גדולה ת"ל ובי חדיר לא **יעברנו**, מקי חסמע כדמתרגם ר' יוסף לא תוכל בו' בספינות ניודין **ובורניא** הדתי לא תגודניה. ישעיה ל"ג כ"ח ובי חדיר לא **יעברנו**, תרגום **ובורניא** רבתי לא תגוזניה. במדבר כ"ד כ"ד ת' ירושלמי ויפקון קוכלוסין סגין **בליברניא** מן מדינתא רבתא. רקם הסנס כ"ג ע"ח ובי חדיר לא **יעברנו**, אמר רב זו **בורניא** גדולה, פי' רשי': **בורני** גדולה ספינה שקורין דרומונט (dromont) (* חר"ג בל"י ורומיי ספינה קלה נמויה לשדד יורדי הים. ובערך **בורנו** כתב ר"ג דל"י ספינה. וכתב בעל כ"כ וככון בעיני שקראו המלה ומשפטה **לבורני**, וכן הוא בירושלמי דשקלים **ליבורנין** גדולה וכן שמה בל"י ורומיי ומצאתי לו אבר בגיטין.

Liburna.

Eine Art leichter Kriegsschiffe der alten Römer, zweiruderigt in jüngern Zeiten Dromonen genannt. Sie hatten ihren Namen von Liburnia, einem Theile Illyriens, wo sie zuerst gebraucht wurden.

*) Dromonen hießen zur Zeit Kaisers Leo VI. eine gewisse Art großer Kriegsschiffe mit drei Reihen von Ruderbänken. S. Kaisers Leo des Philosophen Strategie und Tactick Th. 5 S. 128. Wien 1781.

לְגַטוֹן

סנהדרין כ"ח ע"ח שכ' ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים כתן אברהם מתנות אך שנתן אגטין (כ"ל **לגטין**

Legatum.

Vermächtniß. Ein durch ein Testament bestimmtes, vermachtes Geschenk.

ל

לְבֶלַר

Libelarius.

Schreiber, Notar.

מסתר ג' י"ב ויקראו סופרי המלך, תרגום ויתקריאו לְבֶלַרִין דמלכא. סנהדרין י"ז ע"ב ולבלר, פי' רשי' לבלר לכתוב ספרים. שבת פרק מ' משנה ג' לא יצא הלבלר בקולמוסו פי' גרט' הלבלר הסופר בקולמוסו התחוב מאחרי אזניו כדרך הסופרים. כלה פרק ג' משנה ויו' נקוס הַלְבְלָר פי' גרט': הַלְבְלָר הסופר.

לֶבֶס לָפַס

Lebes.

Ein metallenes Wasser-Geschirr, Kessel, Handbecken, u. dgl. Inzwischen kann unter לפס auch das griechische lopas, d. h. so viel als Pfanne, Casserole, Koch und Speisen-Schüssel etc. verstanden seyn.

כלה פרק מ' משנה ד' סכן דרך נעל הבית להיות מונח מלפסו פי' גרט': מלפסו הקדרה (* או הפרור שמבשל בה כלים פרק ג' משנה ה' בסוי הַלָּפַס, פי גרט': הלפס כמו אילפס מחבת גדולה שמבשלים בה בשר וירק ועושים לה כסיו של קרס. כלים פ' יו"ד משנה ח' לפסין, פי' גרט': כמו אַלְפְסִין מחבות גדולות של ברזל שמבשלים בהן. כלים פי"ד משנה ו' הַלֶּבֶס כדי לקבל קיתולות, פי' גרט': הלבס חית דגרסי הלפס והוא כלי נחושת גדול שמרתיחים בתוכו מים ונותנים בו קיתונות קטנים כדי להדיחן בתוכן. חולין דף פ"ד ע"ח מי שים לו מכה יקח ללפסו ליטר ירק פי רשי' ללפסו לקדירתו לשון חילפס. בערך לבס כתב ר"ב בלי' ורומי יורה גדולה. ובערך לפס כתב ר"ב בלשון יווני סיד וקדרה ומחבת.

(* עיין מה שכתב בעל תוי"ט על זה בפרק יוד משנה ח'.

לבורניא

virte Safran, auch, weil er im Herbste blüht, Herbstsafran genannt, ist es einzig und allein, von dem man den künstlichen Safran erhält. (S. Remnichs Polyglottenlexikon der Naturgeschichte Th. 1. unter Crocus.)

ליותי מתקל זוז קומח מלכסנדריח
ומתקל זוז בדיח בילח ומתקל
זוז כורכמח ריסקח, פי׳ רש׳:
כורכמא ריסקח כרכם
(*) של גן קריב קוריוט״ל
הגדל (crocus orientalis)
בגניס. ב״מ ק״ו ע״ב לח תולל
דמסחתח דכל כורתח ופורתח חזי
לכרכומא ריסקח, פי׳ רש׳:
כרכמא ריסקח כרכום של
גן שקורין קרוג (**) חודם״ יכלט (Crocus autumnalis, Herbstsafran)
והוח מסוגח בזכורכמין. סה״ם ל׳ י״ל כרד וכרכום.

*) Crocus orientalis, morgenländischer Safran, in Europa ehedem so genannt, weil man, ehe der Anbau desselben von den Europäern betrieben wurde, ihn aus dem Oriente zog; deswegen sagt Beckmann (s. dessen Beiträge zur Geschichte der Erfindungen Th. 2. S. 80. Anm. Lpz. 1788.) heißt es noch oft auf den Recepten: Rccipe croci orientalis.

**) ומי שרוצה לידע טבע ומרקח של המינים חרכום עיי׳ בספר
שלטי גבורים מר׳ קנרהס הוכח פרק כ״ד דף פ״ט ע״ח.

Cistus.

Cistenröslein. Ein strauchartiges Gewächs ohne Blattansätze mit rosenfarbener Blüthe.

כִּשְׁתָּ

שמות ל׳ י״ד קח לך סמים נטף
וסחלת, תי״בט סַד לך בוסמי
קטף וכשת.

Coetus.

Versammlung, Zusammenkunft, auch zuweilen Vereinigung.

כתי כָּתוֹת

חיוב מ׳ ו״ויבוחו בני החלהים,
תרגום ויתו כָּתֵי מלאכיא סם ל״ח
י׳ ויריעו כל בני החלהים, תרגום
ויבבין כל כתי מלאכיא: מר״ב
בלשון רומי ועד שו חברת אנשים.

ברט׳ בפרק ו״ח משנה ח׳ כפיסה של גדול שנושאים בו הזתים לכמרן. גיטין ס״ג ע״ח חבל עושין עיסת חולין בטהרה ונוטל הימנו כדי חלה ומנוחה בכפיסה זו בחנחות׳, פי״ רשי׳ בכפיסה כלים של בלחי חמתות וחין רגילים ליתן בהם עיסה, ותוס׳ פי׳ כפיסה וחנחות׳ הן פשוטי כלי עץ. חולין ק״ו ע״ח חמת וכפיסה שתקנו נוטלין מהם לידים, פיר״שי חמת וכפיסה מיני נודות של עור הן. ונעל מ״ע חמר כפיסה פי׳ בלשון יוני ורומי כלי עשוי לקבל בתוכו כלי חקריס כמו תיבה של ותיק.

בַּרְטָס

ירושלמי כתובות פרק הכותב לחשתו הלכה ו״ד חגד בַּרְטִיסִין עגד חורין, חמר ר״נחל״י ורומי קברת ושטר.

Charta.

Papier, und was darauf geschrieben wird. Brief, Schrift.

בַּרְכֶּדוֹנִיא

שמות כ״ח י״ח תרגום ירושלמי על נופך בַּרְכֶּדִינָא. שמות ל״ט י״ח קיד״ט על ויהלום ברכודין. חר״נ פי׳ בלשון רומי מין חבן טובה.

Carchedonii.

Eine Art Carfunkelsteine, denen diese Benennung beigelegt wurde, weil man sie häufig um Chartago fand. Nach Brückmann (a. a. O. S.89 u. 131.) mochten es Rubine oder schwarzrother dunkler Granat gewesen seyn.

כַּרְכֹּם

כלים פרק ט״ו משנה ג׳ חרובות של ג״ג טהורות סרקן חו כרכמן טמחות, פי׳ גרט׳: כרכמן בבבל בכרכום. כלה י״ט ע״ח משנה, ה׳ דמים טמחים בחסה, המדוה והשחור וכקרן כַּרְכֹּם, פי׳ רש׳ וכקרן כרכום כוויות בן סכרכם גדל בו. שבת ק״י ע״ח חר״י לויתי

Crocum.

Die Safranpflanze, wegen ihres Nutzens in der Färberei, Medizin und Küche allgemein bekannt. Es sind bloß ihre Narben oder Fäden, welche zu dem obenangeführten Gebrauche benutzt werden. Der kultivirte

כַּבָּלָא

ילמדנו בראשית כ"ה כ"ג שני גוים בלע תקרי שני גוים בלעי גחים זה מתגאה וזה מתגאה עזו מלונם כַּבָּלָא ויעקב מלונם ניצית. תר"ג פי' בלשון יוני תכלת ובקודות סחרות פירושו מין מלבוש עבול ופיו כלמים בל"י ורומיי מלבוש מיוחד לפרשים ערוכים למלחמה.

Cucullus.

Kappe, Kapuße.

כַּלָּבוֹם

סוטה י"ט ע"ב והתניא ר"י אומר כַּלָּבוֹם של בראל מטילין לתוך פיה שהם נאחזה בגילה וסחרה היכי שותה מטרטרין אותה ומשקין אותה בע"כ, פי' רשי' כלבום שני סיכים יש לו ונותן לתוך פיה זקוף. שבת דף ס' ע"ב בעא מיניי' ר' חנא בר זבדא עשאו כמין כלבוס מהו? אמר לי' מותר, פיר"י עשאו למסמר כמין כלבוס בלע"ז טיכפיילון. שני ראשין יהין וכפופין ונותן שני ראשים בתן כדאמרינן בסוטה י"ט כלבוס של בראל מטילין לה לתוך פיה מותר, הואיל וכשתנה משהר מסמרים, וכתב בעל מ"ע פירוש בלשון רומיי מסמר.

Clavus.

Nagel.

כַּלִּידָא

בראשית מ"ד ואת הגביע, ת"ק ויש כַּלִּידָא

Calix.

Becher.

כַּלָּמוֹס

ילמדנו בראשית כ"ה כ"ג עזו מלונם כַּלָּמוֹס ויעקב מלונם טלית. וכתב בעל מ"ע בלשון יוני ורומיי מלבוש מיוחד לפרשים ערוכים למלחמה.

Chlamys.

Ein griechisches Oberkleid, Kriegsrock, Jagdkleid.

כַּפִּישָׁה

קהלות פרק ה' משנה ז' כיצד כפישה שהיא נתונה על הירכות כלים שבכפישה טהורים, עיין בתו"ט ותמצא גורס כפישה, פי' גרט':

Capsa.

Kiste, Behältniß.

כֻּוליֵיא

ויקרא כ"ח כ' מן מרוח מסך, תרגוס ירושלמי מן דמסר כֻּוליֵיאַ

Coleus.

Hode.

כֻּורבְלִין

ג"ר פרשה כ"ג הוא היה מנגן כל תופים כנור ועוגב מרדיכולין וכֻּורבְלִין. ג"ר פרשה ל' ויהי כמנחק בעיני מתניו, אמרו לו מרדיכולין וכֻּרבְלִין במדינה ומדינה ההפכת. מר"ב בערך הרדולום כרגלום בלשון יוני עוגב ידוע ותופשי כלים קלו נקראין כרבלין.

Choraules.

Chorflötenbläſer, d. i. der mit der Flöte des Chors Geſang begleitet.

כִּילָה כִּילָון

נכורות מ"ב ע"ח מסנה מומין אלו הן קנופין והן עודרין פוסלין בקדש, ויתר עליהן הכִּילָון והפתס והמקנן וכו' מפרש בגמ' מס ע"ב כילון? דדמי ריסח לקלף פי' רשי' לקלף לכיסו של מניות שתד מלמעלה ורחב מלמטה, ומניחו בסנהדרין דף כ"ח כי מכלף לדף. עירובין ק"ב ע"ח כילת מתנים מותר לפורקה ולנטותה בשבת, פי' רשי' כילת מתנים לאו קוהל הוא מפני שהין לו גב רוחב טפח מפני שהיא כתוכה בסיפוע והיא ירועה שפורסין סביב למטה ליתן. וז"ל של מוסיף ערוך כילון בלשון רומיי קיס קשר לו רקס קרוך ונר מסתי נידיו עד שמלאו בולט לחוץ, ובעל הערוך גורס בילון. ולי נראה גרסת כילון יותר נכונה עכ"ל עיי' בערך כירן ובערך בלן. ובעל כ"כ כתב בערך בילון בכורות דף מ"ב בלשון יון מחט מי שראשו מסופע וחד למעלה כמחט, והקרוב יותר שהוא בב"ף ויבא שם וכן בורדלין תחת כורדלין וולתם וכן כתוב בספרים עכ"ל.

Cilo.

Spitzkopf. — Kyllos (griech. kyllos) heißt im Griechiſchen unter andern krumm gebogen. Einige verſtehen es vorzüglich von der einwärts gehenden Krümmung wie Galen bemerkt.

יקנטין

Hyacinthus.

(griech. hyakynthos.)

Ein Edelstein. Es ist ungewiß, ob der Hyazinth der Alten derselbe Edelstein war, den wir dafür erkennen.

דרקסית רבה סוף פרשה ע"ט
בשלה קסיטה אמר ר' סימון קו"ף
קמילה, סמ"ך סלעים, טי"ת
טריון, יו"ד ה"א מאי עבדית
הכא? אמר ר"י בשם ר' לוי חלו
חליות ודיהקינתא סדרכן להכתן
בגומיס, פי' מ"כ: דיהקינתא
מלאתי פירושו אבנים טובות וכן פי' רשי'. כתב בעל כתר כהונה
הד' מינו מן העיקר ויקינטא כמשמעו בל"י ורומי יְקִינְטוֹם
והוא אבן טובה. ובעל מ"ע כתב בלשון יוני ורומי מין אבן טובה
ירוקה ונתוכה לפעמים כמו עפרות זהב. ועוד בשם זה נקרא פרח
אשר לו גוון של תכלת וזה פי' חור כרפס ותכלת בחסתר רבתי תרגום
עקילס מיריון קרפסינון ויקינטינין כי זו היא גירסא נכונה. ועד
היום מעתיקי יוניס ורומיים העתיקו כן. ובב"ר בסוף פרשה ע"ט
גרסינן חלו חליות ויהקינתא כי זו היא גירסא נכונה לפי זה
מסיב יפה על השאלה י"ה מאי עבדית הכא? פל"ל, עיין דברי
מדרש בראשית רבה ותבין דברי בעל מ"ע. ובעל נמוק דוד כתב אבן
טובה כעין רוביני ויש לדעת שהאבן הלז החמתי לא כאבן אלא
בממשר מעט ומצטר והוא יקר מאד למי שיודע כחו ופעלתו, ועמי
הארץ וגם רבים מחומני וסוחרי אבנים טובות קוראים
דְיַאצִינְטוֹ אבן א' זהבי בצבעו ואין ממינו בשום אופן; והחמתי הוא
כעין רוביני וכאפר וימצא בארץ כוש ובהנדיא בחיטיאופיאה ע"ש
כי אינו לא אחריך בספור אבן זה עיין בשלטי גבורים פרק מ"ט
ד"ף מ"ט ע"ב.

כ

כּוּבָּא

Cupa.

Faß, Tonne, Kufe.

שבת מ"ח ע"ח הדר חזיו' דפרס
דסתודר אפומי דכובתא, כי' רשי':
כובא קנקן.

כולייא

כתב טשטקי חסרה ? כלומר והלח ים לך קדירות הרבה ויורות הרבה שיכולין להניח מים עכשיו בלילה ולחמם לך המים *). טשטקי כי' בעל מ"ע בל"ר שם כללי לכלי חרס. וגם בעל כ"כ כתב קדירות וכל כלי חרס נקרא כן בל"ר.

*) עיי' בנתח קחת דף פ"ב ע"ח בתו' ד"ה ושתהא קשה קופפת וכו'

ל

יַסְמִין

Jasminum.

שנת דף נ' ע"ב חר"י כוספא
דיַסְמִין שרי, פי' רשי' כוספא
דיסמין פסולת סומסמין, הערוך
פי' פסולת סומסמין שכובשין אותן
בורד של יסמין ומייבשין אותו
ושוקין אותן ורוקחין בהן ידים
מזוהמות. בלשון יוני ורומיי
ויסמעאל מין פרח לבן ולו ריחו
ערב וטוב, כך כתב בעל מוסיף ערוך. ורשי' פי' בברכות מ"ג ע"ב יסמין קורין לו בלשון יסמעאל, וקוף מין עשב הוא שם בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ושלשה עלין לכל שורה. ובעל כתר כהונה כתב יסמין כך שמו בל"י ובכל הלשונות.

Der Jasmin ist ein strauchartiger Baum, aus dessen Blumen in Italien ein wohlriechendes Oel bereitet wird. Dieselben wurden auch ehedem in den Apotheken gebraucht.

יְרִינוֹן

Irinum.

ירושלמי דמאי פ"ק הלכה ג' תני חמר ר"י לא פטרו בית הלל אלא שמן של פליטון בלבד, אחרים אומרים בשם ר' נתן מחיצין היו ב"ה בשמן וורד ויְרִינוֹן. ובעל מ"ע כתב בלשון יוני שמן ערב עשוי מעורב הנטע אשר פרחו כעין קשת הנרקה בצבע ונקרא אירום ומרקחו ידוע אצל הרופאים, ובעל כתר כהונה כתב שמן ירינון שמן של מין פרח שעינו כעין התכלת אשר הוא כמראה הקשת אשר יהי' בצבע בגוף הנשמה, בל"י.

So nennt Plinius (l. 21. 19.) das Oel aus der Iris, einer Art von Schwertlilie.

בלוסטרות שלהן, גחלי אש כנגד טרמנטה שלהן. פי' בעל מוסיף ערוך בלשון רומי כלי מלחמה לירות חצים וכו'. וגם רל"ב רי לאחר כתב טרמנטן כחשמעו בל"ר כלי מלחמה לירות בחצים וכפוני ברזל בלי' בומבארדא תרטיליריא (bombarda, Geſchütz, artillerie) ובעל יפה מרחה פי' חצני סוללות הנורקות ע"י אש וקרונים דבריו לדברי עכ"ל בעל כ"ך.

טַרַפְּסִיטָיִם טַרַפֵּיזִין

1) Trapezita, ae
(griech. trapesites)
2) Trapeza.
(trapesa griech.)

רבה במדבר פרשה ד' ויאמר ה' אל משה פקוד כל זכור וכו' אחרו רבותינו למה הדבר דומה לטַרַפְּכִיטָיִם של מדינה, שנמנין אחריו דבר של ויאמר וכו' פי' מ"כ, טרפסטים שולחני. ברקמית רבה פ' ס"ד בימי ר' יהושע בן חניא גורה מלכות הרשעה שיבנה ב"ה, הושיבו פפוס ולוליאנוס (* טַרַפֵּיזִין מעבר עד אנטוכיא והיו מספיקין לטולי גולה כסף וזהב וכל צרכם וכתב בעל כ"ך הוא שולחני ומקליף המעות בלי'.

1) Geld-Wechsler, die ſowohl Geld umſetzen und für Andere übermachten als auch auf Zinſen wegliehen.
2) Wechslertiſch. Oeffentliches Wechſelkomptoir.

*) עיי' בגמ' תענית י"ח ע"ב ותמנא פפוס ולוליאנוס מחיס היו בלודקיא וקיסר טוריינוס בקש להרגם ורבי' שם וב"ב דף י' ע"ב ופסחים דף כ' ע"ח כתב טעם למה נהרגים ובירושלמי סנהדרין כ"ח ע"ח תמנא טעם אחר.

טֶשְׁטַקִי

Testacëus.

Soll hier ſo viel bedeuten, als testa, ae, d. h. irdenes Geſchirr.

נרה"ח ע"ח מהי קחמרה לי'? אמר דודי חסרת טֶשְׁטַקִי חסרת? פי' רשי': דודי קדרות להחם בהם חמין, טשטקי פי' רשי' בלועזטו"ל (Faudesteuil = Fauteuil, Lehnſeſſel) ליזד עליהן. ורבינו שעריה פי' טֶשְׁטַקִי מסרקות *). ובעל ערוך כתב

*) עיין כאן דף ס"ו ע"ב תו' ד"ה אם תמוך.

שמי **בטרקלונא**. ויקרי רנה פ' ח' דף קס"ו ע"ח משל למלך שהי' הוא והבנו **בטרקלין** ובניהם וילון, כשהי' מדבר עם בנו מקבל את וילון עד שרואהו פניו אל פניו ומדבר עמו. במדבר ל"ח נו"ן תיב"ע והוין עיילין **לטרקליניהון**. וה"נ במ"ע פירוש בלשון יוני ורומי חדר גדול ונפרע המוכן למסבה.

טְרִית

מגילה די"ו ע"ח תני' ר"י שפוני זה חלזון טמוני זו **טרית**, פי' רשי' **טרית** דג שקורין טוניק (thoninne Thunfisch) נדרים כ"ח ע"ב פ' וי"ו משנה ז' ומזתר **בטרית** טרופה, פי' **טרית** ומוכרין קותו בחנויות.

Triton.

Ein großer, nach Plinius, zum Geschlecht der Thunfische gehöriger Seefisch.

רשי' **טרית** טריפה דג שמנו נרכות מ"ל ע"ח ספלי **טרית**, פי' רשי' ספלים מלאים חתיכות דג חתוך שקורין טוניק"ח. ע"ז ל"ה ע"ב כ"ג משנה וי"ו אלו דברים של נכרים אסורים **וטרית** טרופה, פי' רמ"ם **טרית** מין ממיני הדגה והוא דג טהור שכותבין קותו עד שהוא בן שנה כמו טיסה וכשהוא נדוק ונכתש אסרנוהו אפי' עמו דג טמא ואין שם צורה עליו, ורשי' פי' **טרית** מין דגים קטנים מלוחים. בעל מ"ע כתב בל"ר מין דג גדול ממיני קטנים ובעל ל"כ כתב בז"ל הגאון (ערוך) פי' שהוא דג הנקרא בלע"ז תונין וכן דעת רשי' והוא טועם ומוסר לפי שהוא כמשמעו בלשון רומי **טריתון** מין דג גדול כליני ס' ל"ג ס"ת.

טַרְמֶנְטִן

ירושלמי סוטה פ' משוח מלחמה הלכה ג' דף כ"ג ע"ח וגילי כנגד **טַרְמֶנְטִן** שלהם, פי' כלי מלחמה לירות חצים חניים וחם, פי' אחר **טרמנטן** כלים שמפילים בו החומה. ולקוט כרשת בשלח פרשה י"ד דף ס"ח ע"ח התילנו ורבו אמרו לו מיתתי? אמר להם למחר וכו' נתפלל משה בעתה שעה והרפה להם המקום טורמיות של מלחמי הברת פוחדים לפניהם וכו' נרד כנגד מנני ללימטרקות

Tormentum.

Generelle Beziehung solcher Maschinen womit man Geschoß abschleudert; grobes Geschütz der Alten, als Ballista, Onager etc.

Livius und an andern Orten.

עשה חותו טְרִיבּוּנוּם וחי"כ
היו מת רחסו. פי' ר"ג
בח"ע בלשון רומיי סר חלף ובטל
ל"כ כתב טְרִיבּוּנוּם כמשמעו בלשון רומי.

Tremishis.

Eine geringe Münze = $\frac{1}{24}$ Unze oder $\frac{1}{288}$ As.

טְרֵימִיסַא

מדרש רבה חיכה כסוק רבתי
בגויס דף ס"ח ע"ח ההוח בגדרי
דנפקי' לטיילח בשוקח חפסיק
חד סנדליה חמר לי' לחומכח סב לך טְרֵימִיסַא הדין ועבדי הדין
סנדליה עבדית לי'. ור' בניחין מוספיח בספרו מוסיף ערוך כתב
חין מטבע רומיי שוה שלשה חלקים של חיסר. וגם בעל ל"כ כתב
טרימיסים חין מטבע קטן והוח מ' משלשה בחיסר בלשון רומי.

Treshis.

Eine Münze, 3 Asses betragend

טְרֵיסִית

שבועת דף ל"ח ע"ב משנה
חין לך בידי חלח דינר כסף
וטריסית ופונדיות ופרוטה
חייב שהכל חין מטבע אחת. שבועת מ' ע"ח חין לך בידי אלא דינר
כסף וטְרֵיסִית פי' רשי' טריסית מטבע קטנה. ילקוט פ' כי תבא
דף ס' דינר וטריסית. ב"מ מ"ו ע"ח יפה דינר וטריסין חר"ב
טריסית מטבע רומי ושויו שלשה חיסרין ור"ת דילחרת כתב
מטבע קטן בלשון רומי נקרא טריסית.

Triclinium.

(Triklinon griech.)
Tafelzimmer Speisesaal.

טריקלין

ב"ב פ"ו"ו משנה ד' דף
ל"ח ע"ב טרקלין ו" על ו"
פי' רשי' טרקלין למוסך טריס
עשוי ולח לתשמיש הלכך מרובע בעיבן, שם גמ' מחי טרקלין?
קונחי בי וורדי פי' רשי' קונחא שעשוי קלונות כעין קובה, בי
וורדי נותנין שם וורדין לנוי להסתכל בהן. מדות פ"ח משנה ו'
בקיטונות פתוחות לטרקלין. שבועות פ"ד משנה ט"ז כדי שתכנס
לטרקלין. עירובין פ"ו משנה ו"ו חמש חבורות ששנתו בטרקלין
אחד, פי' ברט': בטרקלין בית גדול ורחב מושב מלכים. אסתר
ז' הגס לכבוש חת המלכה עמי בבית, בתרגום שני למכתב בית מלכותא
עמי

עיוה דקרקסה דדיסין דיסחי, פי' רשי' עיוה דקרקסה כחין עז של
עץ ויש בו יתדות חדים וגם עשוי חריצים חריצים קרוי"ש בלע"ז
(Charrue Pflug) ומוליכה ומניחה על הקסים של דיסה לחקר
שנידם ומתקתכין וכעפין תבן (ג"ח תרין) סס גמ' אמר רי' מאי
קרקה? (פי' רשי' מאי קרקה דמוריגיס לעורך דיסה הוא?) דכתיב
(ישעי' מ"ח) הנה שמתיך למורג חרון חדש בעל פיפיות תדוש הריס
פי' רשי' דכתיב מורג וכתיב תדוש ע"כ. עי' בזיקור של ר" דוד
קטטענזקסטר בישעי' כ"ח כ"ז ותמצא דברינו מכון לפרושנו. ע"ז
כ"ד ע"ב פי' רשי' טרבל עיוה דקרקסה דק בדול ועד מאד
ורחב וטרוף בפנימות הרבה לרוחבו עמוקות תכופות זו אצל זו ודשין
בו תבואה שמעברין עליו הבהמות והפנימות נכנסו בדוים והתבואה
נחבט. ועיין שמואל ב' ככפי' כ"ד פסוק כ"ב שפירש רשי' על
מוריגיס שהוא כלי עץ מלא חריצים וכבד הוא ומעבירין אותו על
הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות. ור"ק בספר שרשים
ור"ש ן" חלק פי' שהוא לוח עץ ומצנים דקות תחובות תחתיו לתוך
התבן ולהוניח התבואה מקליפתה. ס"ה טריבל בלו' ורומיי
כמין עגלה עשויה לדוש את התבואה. ובעל כ"ך כתב נסר גדול מלא
יתדות וכותבין עליו עז של ברזל להכבידו שנותנין אותו על התבואה
וקוסרין בו שוורים ומושכין אותו ונדשת התבואה טרבל בלו'
טריבולון ובלשון רומי טְרִיבֻלָא טְרִיבֻלוֹם ובל ע"ז, טְרִיקְיוֹ
טכ"ל.

das Stroh fast zu Hechsel geworden ist, worauf das Ganze durchgesiebt wird. S. Neueste Länder- und Völkerkunde. Erster Band. S. 272. Townsend's Journey through Spain in the y. 1786 and 1787 etc. Lond. 1791. 3. Vols. et. v. a. s.

Tribunus.

Eigentlich ein Vorgesetzter, bei den Römern 1) Volksrepräsentant, 2) Militärbefehlshaber. Dessen übrige und besondre Bedeutungen findet der Leser beim Li-

טְרִיבֻונוס

מדרש מגילת אסתר דף
ק"כה ע"ג פסוק אחר הדברים
הלה גדל המלך אחשורוש את
המן, משל לגולייר שקלל לבני
של מלך, אמר המלך אם אני
הורגו הכל אומרים גלייר הרג
עשה

ת"ה שומרי פירות לוקחין מהם כסהן יוסנים ומוכרין והסלין לפניהם **וטורטני** לפניהם, פי' רש' **והטורטני** מקוכים גדולים ומוכרין פירות במשקל כדרך התגרים. סוטה ל"ד ע"ס מה תלמוד לומר בסנים? בסני מוטות, מ"ר **טורטני וטורטני דטורטני**, פי' ר"ח בד"ה **טורטני** בלשון יון קנה של מחוזים ע"ס. כלה י"ד ע"ב הס **דמטרטין**, פי' רש' **מטרטין** לשון מחוזים כמו במכוות פ"ו ע"ס וכי **טורטני** יכנים ע"ס. ו"ל של בעל מוסיף ערוך בערך **טרטין**, פי' בלשון יוני ורומיי פלה, וידוע כי בהתרחק המשקל מן המוט יכריע כמה פעמים כמות משקלו ויש מעשה ערמנות לסבול ולהניע קדם לקד משך מכסים רבים בדרך פלס וזה קמרס **טורטני וטורטני דטורטני** להורות כובד המשכול ט"ל. עיין גמ' סוטה ל"ד ע"ס ויבין דברי ר' בנימין מוספיק. ובעל כ"כ כתב והפעל מטרטן (כלה י"ד) מרוכב כדרך הזכר ירך מכלן וירך מכלן ככתוב המחזיס במשך וכובד טוה, והכנ שהינו **מטרטן** כדרך שאמה רוכבת שני שוקיו לגד מ' ט"ל עיין גמ' דכלה י"ד ויבין דברי בעל כ"כ.

טְרִיבוּלַ

פרה פ"יב משנה ט' ומתה של **טְרִבָּלַ**, פי' רמ"נס מטה של טרבל כלי מעץ דומה לעץ שדשים בה התבואה והוא כלי בעל חליות יתרכב קצת מלקיה בקצת. מכחות כ"ג ל"ח ובדפים ק"יו ע"ג מהי מוריגים? אמר עולא מיטה של **טְרִבָּלַ**, מהי מיטה של **טרבל**? אמר מניו

Tribula v. Tribulum.

Eine Art Dreschmaschine der Alten, welche aus einem unten mit Stein oder Eisen geschärften Brett oder Balken bestund, mit einem großen Gewicht beschwert und von Ochsen gezogen wurde *).

*) Ein ähnliches Verfahren, das Getreide auszudreschen, findet in den südlichen Provinzen Spaniens wohl heut zu Tage statt. Das Getreide wird in einem Kreise umhergelegt, ein starkes Brett Trillo genannt, etwa von der Größe unsrer Eggen, das unten mit mehreren Reihen von scharfen Flintensteinen besetzt ist, wird von etlichen Ochsen oder Maulthieren darüber hingezogen, bis

das

als Hausgeräthe, wie auch andere Gegenstände zu bekleiden.

פי' ורט': תוכף שעל הסוס בלשון משנה טפיטין שמו. ז"ר פרשה ל"ג דף ל"ה ע"ג רי"ל סליק לרומי, ומחן תחן עמודים מכוסים בטפיטין נגנה שלח יקרשו ונשרד שלח יתנקשו. ובעל מוביף ערוך כתב פי' בלשון יוני ורומי מכסה מרוקם ויש לו גוונים פוניס עשוי לכסות הכתלים או למכסה סוסים עכ"ל.

טְרוּטוֹת

Tortus.

Krümmung. Ringel.

נכורות מ"ד ט"ס עיניו תרוטות עגולות. שנת ל"ח ע"ח מכני מה עיניהן של תרמודין תרוטות? פי' רשי' תרוטות רכות, ובמקום קמר מכרס תרוטות לשון עגולות בית מושב שלהן, וקף כאן אכי קומר כן. עכ"ל רשי'. נדרים ס"ו ע"ב שמא עיניה נאות? תרוטות הן, פי' ר"ג תרוטות עגולות, וגם הר"חם פי' תרוטות עגולות וחו' אמר ג"כ תרוטות פירושו עגולות. מדות פ"ג משנה ה' וט"ו מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל שעליהן הלוים קומרים בשיר לא היו תרוטות אלא מוקפות כאכי גורן עגולה. פי' בעל מוסיף ערוך תרוטות בלשון רומי עגולים וכפרט אם נוטים קצת לאורך.

Teretis.

Länglich rund, fleischig.

ודי לאחר בספרו כתר כהונה אמר ולדעתי תרוטות כמשמעו בלשון רומי טורטום, ופי' שני והוא יותר נודק ואמתי שתרוטות מהמלה רומי טֵירִים teres שנקרא עגול ואורך ויתזיק פי' זה מה שאמרו שם בחדות לא היו תרוטות אלא מוקפות כאכי גורן עגולה.

טְרוּטָנִי

Trutina.

Die Waage.

ז"נ דף פ"ט ע"ח ושל טורטני תלוי באויר ג' אצבעות פי' רשי' טורטני מאזנים של כסף וזהב וקטנות הן. שנת פ"ק ע"ח שעורו בכחה? אמרו לו בוית וכדינה, מ"ל וכי טורטני יכנים פי' רשי' טורטני מאזניו יכנים לשם. כ"ק קי"ש ע"ח ת"ר

טַנְבוּרָא

סוטה מ"ט ע"ב רפח בר ר"ה עבד לי' נגיניה **טַנְבוּרָא**, פי' רש': כך קורין חותו בלשון לע"ז **טנבור** (tambour, Trommel), והוא עשוי דפנותיו עגולות כעין נפה וקושרין בדפנותיו חוטין של גרזל ושוטחין על פיו עור כשהוא לח ומותח והוא מתייבש שם מקליו, וכשחכין עליו במקל דק הוא מוציא קול גלול ויש חומרין שיודעין להכות עליו מכה אחר מכה כסדר עד שנשמע כמין שיר. וכתב בעל כ"כ **טנבורא** כמשמעו בלע' **טמבור** ובלשון נרפת **טמבואר** ובלשון איטלק **טמבורו**.

Tamburo (ital.)
Trommel.

טֶנְדָה

ויקרא כ"ה ל"ח ובתי הקלרים אשר אין להם חומה סביב על שדה הארץ יחשב, תי"ת ובתי כופרניא דלית להון שור מקף מזור מזור, הי **כְּטֶינְדִיסִין** דפריסן על חקל מרעא יתחשבון. בברייתא דרבי אליעזר פרק מ"ח משה היו רגליו עומדות בהר וכולו בשמים **כְּטֶנְדָס** שהיה פרוסה ובני אדם עומדין בתוכה ורגליהן עומדין בחוץ. פי' **טנדס** חוהל ובל"ע **טֶינְדָא** ע"כ על הערוך.

Tenda (ital.)
Zelt.

טַסְקָא

מגילה ו' ע"ב מלא **טַסְקָא** דקשתא פי' רש' טסקא דקשתא סך מלא תמרים *). ניטין ע"ח ע"א לתוך כל דבר שהוא כקליה ה"ז מגורשת, כל דבר שהוא כקלתא לחתוי מחי? לחתוי **טסקא** דחכלה דה מרי, פי' רש': **טסקא** טושק"פ בלע"ז ע"כ. כתב בעל כ"כ **טֶסקא** בלשון איטל' כים ושק.

*) תו' בע"ז דף י"ד ע"ב ד"ה חנך קשתא פי' **טסקא** דקשתא הוא סל שמשימין בו תמרים ע"ש

Tasca (ital.)
Tasche, Beutel.

טַפִּיטָא טפיטין

כלים פ"כג משנה ג' חלו טחוין חסום מרכב **וְטַפִּיטִין** של סוס, פי'

Tapete, is.
Tapetum.
Teppich; sowohl Wände als

Tyrannis.
(griech. Tyrannia.)
Tyrannus.

Tyrann, Tyranney hießen ursprünglich nichts weiter, als unumschränkter Herrscher, unumschränkte Herrschaft; allein da die Tyrannen anfingen, mit Grausamkeit und ungescheuter Willkühr zu regieren, so verband sich allmählig der Begriff eines Wütherichs, Zwangsherrschers u. dgl. damit. In welchem Sinne also die in den nebenstehenden Stellen vorkommenden Ausdrücke: Tyrann und Tyrannei jedesmal zu nehmen sind, wird man bei einiger Aufmerksamkeit durch den Zusammenhang leicht finden.

טִירַנא

ירמיה קחפי' כ"ח וחת כל סגניה
תרגוס ויח כל טורכהח . תרגוס
על סרי פלסתים טִירַנא
פלסתאי . כדרים כ' ע"ב ומן
מסתיו של טורנוס רופוס, פי'
רשי' חדון מ' שמיו רופוס ירושלמי
שיורדין פרק ה' הלכה מ' דף כ"ב
ע"ב והלח חלי' טורונין לגביחים
הי' ? ע"ו ג' ע"ב שחין הקב"ה
דח בְּטִירַוניא עם נריותיו וכו',
פי' רשי' בטירוניא נעלילה.
נרחסית רנה . פרשה ע"ו סדר
ויחלח דף כ"ד ע"ב זו מלכות
הרשעה שהיח מכתנת טירוניא
מכל חומות העולם.

ו"ר נכימין מוספיח נספרו
מוסיף ערוך ערך טרן כתב פי'
טִירַנִין נלשון יוני ורומי שרים
ומושלים, פי' טִירַנִיא ממשלה,
ומחר מחר נעול ועושק היו מולכים
המלכים קרחו למחשלת המעשקת
חת מכשיה טִירַנִיא עכ"ל.
וכתב נעל כ"כ טירונא
התוקר הוה חצל הרחסונים היה לכנוד ולתפחרת ונהפך הוח היום לי
נחמר על החנסים הטרילים; והסם טרוניא פי' עוז ותעצומות
כח וחוזק וקשר הוח לגנחי טרוניא ערילות כמשחטו נל"י ורומי וסחר
לשונות.

Talaria.

Talaris heißt etwas, was sich auf die Knöchel bezieht, daher talaria, die Knöchelschuhe.

טַלַריתא

מלכיס ק' קחפ' ד' ונכעלו חשר
נרגליו, תרגוס ודס בְּטַלַריתא
די נרגלוהי חר"כ פי' נלשון רומיי
מין מנעל

טנבורא

טִיסַנִי

מ"קי"ג ט"ג חמר חניי חילקח חדח לתרתי טִיסַנִי חדח לחרנעה. מכסירין פ"ו חסנה ג' והטיסני, פי' רמ"ג סס חילקה טרגים וטִיסַנִי זה המין ג"כ כגרים הנטחן קחר השריה במים ועושין ממנו הריפות וכיוצא בהן ממעשה קדירה. כדרים כ"ה ע"ג הנודר מהדגן חסור קף בפול המלרי ומותר בחורז בחילקח ובטיסני פי' רש' טיסני לחרנעה ולהכי שרי שכשר נשתנה החיטה. בילה י"ד ט"ח ת"ר חין עושין טיסני, פי' רש' חין עושין טיסני בי"ט שטורח גדול הוח שכותש החיטין עד שיחלקו ח' לחרנעה כדחמרינן בח"ק דף י"ג.

קר"ג פְּטִסַנִי בלשון יוני ורומיי דגן ונפרט שעורה קשר הוסרה קליפתה קחר שעורין חופה במים ור"ל די לחרח כתב בל"כ בל"י ורומיי פטיסנא טִיסַנא בל"י שעוריס או חטים קלופים וכתוזים והוח עשן בלת"ל ויפה לחולה מחוד עיין בקולומילח (Columella) פליניום ספר י"ח פרק ז' וספר כ"ג פרק כ"ה.

Tisana oder Ptisana.

Ein Decoct von geschälter Gerste mit Wasser abgekocht. Gerstentrank.

טִירָן

שמות רבה פרשה מ"ה סדר כי תשח דף קכ"ט ע"ג חר"י בר נחמי' טִירָן הי' מסה לנבוחה, חמר הקב"ה חס נגלה חני עליו בקול גבוה חני מבעיתו, וחס בקול כמוך נוסר הוח על הנבוחה, מה עשה הק"בה נגלה עליו בקולו של חביו. שמות רבה פרשה ג' חר"י הכהן בר נחמי' בשעה שנגלה הק"בה על מסה טירון הי' מסה לנבוחה עיי' פי' חתנות כהונה מה שכתב שם בשם הרב ס"ט. ובעל מוסיף ערוך בערך זו כתב פי' בלשון רומיי שם כללי לחנשים חשר לח נסו במלחמת מה, וגם בעל כתר כהונה חמר לשון רומי הוח, לח לומד לח נסה ללכת בנבוחה.

Tiro, ronis.

Junger Anfänger in einer Sache, Lehrling, Novize. — Tirones hießen diejenigen jungen Römer, die, weil sie ihr 17tes Jahr erreicht hatten, mit vor Gericht gehen, und advociren durften, ferner diejenigen Jünglinge, welche in ihrem 17ten Jahre das erstemal mit in den Krieg zogen.

טירונא

Theatrum:

Oeffentlicher Schauplatz, Schaubühne, Schaugerüst. Es gab mehrere dergleichen Schauspielhäuser zu Rom.

טֵיאַטְרָאוֹת

כתובות דף ה' ע"ח הולכין לטרטיקות ולקרקיקות לפקח על עסקי רבים בשבת, פי' רש"י: טרטיקות פלטי מלכים ושלטונים. מגילה ו"ו ע"ח אלו תרחטריותין נ"ל **תאַטְרִית** וקרקסיות שבחדוש עיי' שם תו' ד"ה טרחטריות, מדרש מגילת אסתר פ' דף קי"ז ע"ח כגון בי **טֵיאַטְרָאוֹת** ובי קרקסאות. ע"ז י"ח ע"ב ת"ר אין הולכין **לטרטיאות**, פי' רש"י **טרטיאות** פלטין וכל דבריהן כשהן נאספין לשחוק ולצון. שבת ק"ל ע"ח **טרטיאות**, פי' רש"י מיני פלטין הן שסס נאספו לבית הוועד. וכתב בעל הערוך בלשון **גַרְמַטְקָא** קורין **תיאטרון** למקום שיושבין שם בגודה ורואין השחוק שעושין למטה בין בפני עצמם בין בחיות רעות ועד המוט קורין קוליסי"ו *) תיאטרו כי בתוכן המעלות היו יושבין שם בתי חדש זה על גב זה ולא היו מונעין הרואי' אחד מחברו והיו רואין השחוק שעושין למטה ובעל מ"ע כתב בל"י ורומי בנין מיוחד לראות בתוך הבתים וכן קרקוס **) בנין עגול וגם הוא מיוחד למיני בתוך ובזמן קדמון היו בעיר רומי ג' בנינים מפוארים אשר נקראו כן ***). וכתב בעל כ"כ המלה מיתיטרון בתרגום יקוקאל כ"ז ו"ו הוא **תיאטרון** בג' נוספת בראש והוא מקום ומעמד שיושבים בו בתי חדש לראות השחוק והוא עשוי מעלות מעלות זו למעלה מזו והיושבים מיכן מונעים הראיה מיש מחברו עכ"ל עיין שם בר"ק שכתב ולא הבינתי מלת מיתיטרון.

*) Coliséo, wovon noch Ueberreste in Rom vorhanden sind, war das größte Amphitheater, welches Kaiser Vespasian zu bauen anfing und sein Sohn Titus vollendete. Es hatte eine eyrunde Gestalt und soll 87000 Zuschauer gefaßt haben.

**) Circus war ein besonderes, mehr langes als breites hufeisenförmiges Gebäude, worin allerhand Schauspiele angestellt wurden.

***) Dem Kenner des römischen Alterthums dürfte es nicht entgehen, daß in dem oben Vorgebrachten das Theater vom Amphitheater, dem Circus ꝛc. nicht gehörig unterschieden wird.

טופס

Typus.

Vorbild, Musterbild, Form.

זבחים דף ג' ע"ח הכותב **טופסי** גיטין, פי' רש"י: סיהרי מצוחצין לו טופס לשון **טיפוס** מו"ל בלע"ז (Modell). נדה מניחת דף ז' ע"ג אחד מדוק **בטופס** ואי מדוק בשורף, פי' רש"י: **טופס** שאר כל לשון הסתר. גיטין כ"ו ע"ח משנה הכותב **טופסי** גיטין צריך שיכיר מקום הפיס כו', פי' רש"י שהסופר רואה שיהיו מזומנין לו. ג"ג מ"ד ע"ג ודלא **כטופסא** דסטרות, פי' רש"י **טופסי** דסטרי הוא שטר העשוי להעתיק ממנו שטרות ולא ככתב לגנות וחין בו ממש. שמות ל"ג ל' ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל, תי"ט ונריתיה בשושיפא ורמה יתיה בטופרא (ט"ס הוא וצ"ל **בטופסא**) ועבדיה עיגל, ציין פי' רשב"ם ותרגום משכנזי של זה. כלים פ"טז משנה ז' **וטפוס** של תפלה, פי' ברש': דהוס של תפילין. אמר ר' בלשון יוני ורומי ספר או נורה אשר אתם מעתיקים אחריו או דמות ותמונת דבר, ובעל כ"כ כתב כל דבר אשר יעשו כמוהו ובדמותו נקרא **טפוס** ולכן ת"י בחרט שמות ל"ג ל' **בטופסא** והוא **דפוס** שפי' במקומו ובס' כתב טופרא בטעות כלי שיש בו נורה וציור בולט או שוקע ונותן בו החומן הזהב והכסף וכיוצא הניתך ויוצק הכלי הנרלה ממנו בדמותו בצלמו וזה פי' **טפוס** שבתפילה **פורמא** מָוֶדילא טל"ל.

טורמיות

Turma.

Schwadron Reiter der Römer, die aus 30 Mann bestand.

ירושלמי סוטה פרק משוח מלחמה הלכה ג' דף כ"ג ע"ח עברו כנגד **טורמיות** שלהם, פי' כת של פרשים. ילקוט שמואל ב' קסב' כ"ג דף כ"ה ע"ח בשעה שאמר משה ליהושע התיצב ורתו את יהושע ה' וכו' בותו שעה הרתה להם הקב"ה **טורמיות** של מלאכי שרת עומדים לפניהם וכה"ח מכנה נגדו עניו עברו כנגד **טורמיות** שלהן. ילקוט פרשת בשלח פרשה י"ד דף ט"ז ע"ג והנה מנריס נוסע אחריהם נוסעים היו אומר אלא נוסע אחריהם מלאך שעשו כולן **טורמיות טורמיות** כאיש אחד, מכאן למדה מלכות להיות מתנהגות **טורמיות**. אר"ג בלשון רומי כת של פרשים. וכך כתב בעל כ"ל חבורה וקבוצת של פרשים בלשון רומי.

טִגְרִים זכי עילמי, שם יער, כיר"שי: לח קיימים לן היכח מיירי' בי' חר"ב פי' בל"י ורומיי מין חיה רעה חכזריות וקלה לרוץ כמו חץ ובלשון חכי קורחים לחץ **טיגרים** וכן נקרח בלשון יוני נהר חדקל **טיגרים** חשר מימיו חדים וקלים.

Asien, ist überaus regelmäßig gestreift und grimmig und blutdürstig.

טֹומוס

Tomus.

Theil von einem Ganzen und Theilganzes für sich, wie es z. B. bei Büchern, welche unter dieser Benennung mitbegriffen, statt zu finden pflegt.

סדת קט"ו ט"ב והלך ר"י לבודקו כשהי' עולה לסולם הרגיש בו מהל **טֹומוס** של נרכות ושקען בספל של מים, פי' רשי': **טומוס** קטנות קונטריסים כיו כתובין תורה נביחים וכתובים. נרחשית רבה פרשה כ"ה דף כ"ח ע"ח ויתהלך חנוך ק"ר חמח בר הושעיה היו נכתב בתוך טימוסין של נדיקים קלח בתוך טימוסין של רשעים. ור"ב קמר בלשון יוני ורומי ספר כולו חו קלתו.

טוֹנוס

Thunnus.

Der Thunfisch, ein Seefisch aus der ersten Familie der Makrelen, findet sich in der Nordsee, dem mittelländischen Meere ꝛc. Wird über mannslang und dann wohl gegen 5 Centn. schwer. Sein Fleisch ist sehr wohlschmeckend.

טולין כ"ה ע"ח וחלוהן גלמי כלי עץ כל שעתיד לבוח לשכן להטיח **בטוֹנוס**, פי' רשי': **טונס** דג הוח כמו שמיכן בחלו טרפות, שפין בעורו כלי עץ להחליק וכדחמר בסנהדרין דף כ' מסיפסף בעור הדג. וכלים פ"ט' משנה ח' טולין ס"ו ע"ח יש לו עכשיו ועתיד להסירן בשעת שעולה מן המים כגון קקוכס וקפוס כספניחס וחטוני, פי' רשי': טולן לשון פרסי הן. ס"ז ל"ט ע"ח יש לו עכשיו כגון כו' וחוטנס. חר"ב פי' טונס בל"י ורומי מין דג גדול ושמן ככדם בעיר.

טופס

נרגרים והיו מקיימים חותו לעשות מהם תבשילים שונים, עיין מה שכתב עליו קונסטאנט' גיאופו"נ ס"ג *) ומתה דע לך כי ה"ח נחלו הוא כמו ה' וכמוהן חמיטח חומטון חקרח וולתן עכ"ל ט"ס.

*) Vid. Geoponica Geoponicorum sive de re rustica. Libri XX. ab Jo. Nic. Niclas L. 3. C. 7. Lips. 1781., die vom Kaiſer Conſtantin IX. beſchriebene Alica ſcheint eine derjenigen Arten von Alica zu ſeyn, die Plinius die unächte benennet. Man leſe nur: — — Deinde gypsum album tundatur et tenuissime cribretur arenaeque albissimae ac tenuissimae quarta pars cum gypsi parte paulatim permisceatur ad Zeam rursus probe decorticatam. l. c.

ט

טַבְלָא

Tabula.

Bret, Tafel, Platte, Tiſch. Auch wurden Gemälde tabulae genannt. Dies kam daher, weil die Alten auf Tafeln oder Brettern malten. Cic. Fam. 7, 23.

מהלות פרק ט"ו משנה ח' **טבליות** של עץ וכו' וחס הוא של שיש. כלים פרק ל' משנה ח' **הטַבְלָא** פי' נרט': טבלח שלחן ערוכין דף כ"ג ע"ח פרק חמישי משנה ח' עושין חותה כמין **טַבְלָא** מרובעת. וחס המנה כ"ד ע"ח משנה דמות נורת נגנה' הי' לו לר"ג **בטבלא** ההיכל כולו **בטבלאות** של זהב שהן חמה על חמה. מ"ק כ"ג משנה ז' חין מוליכין לניח החגל לח **בטבלא**. שנת קמ"ג מסלק את **הטבלא** כולו ומנטרה. וכתב נעל ערוך פי' בלט"ז קורין לנסר **טבולא** ונעל כ"כ כתב טבלח כסר ולוח עז בל"ר **טבולא** וכן בל' חיטל: והקנון **טבליות** ונקרח ג"כ שלחן ע"ם החומר שהוח חתיכת עץ ועל נורתו שהוח כלוח כי יש ג"כ טבלח של שיש וכל דבר שהוח מרובע כ"כ.

טִגְרִיס

Tigris.

Der Tiger gehört zum Katzengeſchlecht, wohnt in

חולין כ"ט ע"ב חר"י קרס **טגריס** חריח טביח דבי עילחי דבי

Halica, alicá.

Ein graupen- oder grützartiges Nahrungsmittel aus Zea (Spelt, Dinkel) dessen Bereitung Plinius (lib. 18. c. 7.) folgendermaßen angiebt. Die Körner der Zea werden in einem hölzernen Mörser gestampft. Erst wird die äußere Hülse abgestampft, dann mit dem Stämpfer nochmals enthülset und darauf der markigte Theil desselben in Stücke gestoßen. Man macht auf diese Art drei Sorten von Alica, die feinste, feine und grobe. Die Weiße erhält sie durch eine Vermischung mit Kreide, welche in ihre Substanz eindringt und ihr nebst der Farbe Feinheit giebt. Plinius erwähnt noch einer unächten Alica, welche aus afrikanischer Zea, oder aus Weizen (erstere mittelst Beimischung von Sand und Gyps) gewonnen wird, und setzt hinzu, daß es aller Orten noch andere Methoden gäbe, unächte Alica zu verfertigen.

חילקא

נדרים נ"ה ע"ב הנודר מן הדגן חותר בחילקא, פי' רש"י: חילקא חיטה מנחלקת לשנים. מגסירין פרק ו"ו משנה ג' החילקא, פי' נרט': חילקא חטה כתוסה. נדרות ל"ו ע"ח אלו הן מעשה קדרה חילקא וכו' חיטה דמתגרי בחסיתא חדא לתריתי. מ"ק י"ג ע"ב דסומי חילקא דוסטין נגנבה לגורך המועד, פי' רש"י: דסומי המסגרין תנוקה חדא לשניים ושורין בחיס וכו'. שם נגמ' חילקא חדא לתריתי שם גמ' כי קמר רב דימי קמר כוסתא, פי' רש"י: כוסתא כוסחת שלותתין חותן הייכו חילקא, גם פי' רש"י שם חילקא חי מכסר יתיר לתיתא. שם גמ' וחמי קרי לי' חילקא? דסקל חלקיהו, פי' רש"י דסקל חלקייהו כלומר כשוטל הקליפה והוי חלק. אמר ר' דוד כהן די לחרת נסכרו כתר כהונה נערך חלק, ו"ל כדר הודעתיך כי נעלי הגמרא נסתפקו בפי' המלות אשר הזכירון חכמי המשנה, כי קצרה יד שכלם וחין משנתם, וחילקא לשון רומי הֲלִיקָא, ובלשון יון הלים' והוא כוכדרום בלשונם קטים קלופים ועושים מהם קמח ומתקנים אותם בחים חמים ומשליכים בהם עפר או חכר נקי ומעבירים אותו בנגד עב ומהיונק ממנו עושים גרגרים

רס"ו גינזירו (Cingembre) מר"כ תרגום בפסוק חפריון עשה לו המלך שלמה חילני זַנגבִילָא. ולא יתכן שיהי' פירש מלה זו בתרגום מין תבלין, כי הזנגביל שהוא מחיני תבלין חיבו חילן כי קס שורש עשב. ועיל כ"כ כתב זנגביל שבתרגום שה"ש ג' ט' על חפריון עשה לו המלך שלמה מין עץ נכחר וקשוב דומה לנבע זנגביל.

זעפְרַנא

ויקרח ט"ו י"ט תרגום יג"ע כגון זעפרנא. מ"ר זעפרנה בלשון ישמעאל כרכום. ועיל כ"כ כתב זעפרנא כרכום ובקיטל זַפראַנו.

Zafferano (ital.)
zaéferan (perſiſch.)
Safran.
Siehe Crocum.

ח

חילְק

ע"ז ל"ד ע"ב ר"י ב"ב מוחר משום ר' חניגא ב"ב קף חילק חומן מותר, פי' רשי' חילק מין דגים טהורים. שם ל"ה ע"ב משנה והחילק, פי' רשי חילק מין דגים קטנים טהורים. שם ל"ט ע"ח מאי חילק? אמר ר' נחמן בר קנק אמר רב זו סולתנות ומפני מה אסורה? מפני שערנונה עולה עמה, פי' רשי' דף ל"ד פ"ב אבל החומן נקי בדגים ומבדיל החילק מן הערנונה שהוא דג טמא משום דלא אפשר טבחא ומקלקלי לחילק, מס"ה חילק חומן מותר. ועיל מוסיף ערוך כתב פי' הַלֶק בלשון יוני מין דג קשה בחכל מליח ומטוגן בעודו בו ונלי ויש מהם לחלפים ולרבדות ובפרט בקרנות אלו בפוניות ועושים בהם פרקמטי' עצומה, וגם קרקו הרומיים כן למין אכילה עשוי ממעי דגים. ועיל כ"כ כתב בו"ל חילק פי' הגאון (ערוך) דגים קטנים ביותר והם טהורים ופי' הגדוק בזה הוא כי בלשון רומי הַלֶק ואַלֶק הם דגים קטנים בל"ע הרינקי ((arénque, Hering).

חילקא

Zythum.

Trank aus Getreide als Weitzen, Gerste, auch aus Brod. Vornämlich tranken die Aegypter, in Ermangelung des Weines, den Zyt, welchen sie aus Gerste bereiteten. Die Griechen nannten ihn Gerste-Wein, weil sie ihn gleich ersterem anstatt des Weines gebrauchten.

זיתום

פסקיס מ"ג ע"ג זיתוס המנרי, מקי זיתוס המנרי? תני' ר"ג תלתה סעדי ותלתה קורטמי ותלתה מלחת. סדת ק"י ע"ח ר"י קומר זיתוס המנרי תילתת סעדי ותילתת קורטמי ותילתת מילחת, ר" פפח קמר תילתת חיטי ותלתת קורטמי ותלתת מלחת. נרכות ל"ח ומוסיף זיתוס המנרי. ול' נדימין קמר נספרו נלסון יוני ורומי מין סכר סעורים. ונעל כתר כהונה כתב יין סעורים נל"י ורומי. דיוסק: ספר ג" קפ' כ' ופ'

Smaragdus.

Smaragd. Diesen Namen führen diejenigen Edelsteine, welche eine graugrüne, mehr oder weniger dunkle Farbe haben, durchsichtig sind, und die die Alten aus Aegypten erhielten.

זמרגדין

שמות כ"ח י"ח נוסף ת"ח מיומרגדין: שמות כ"ח י"ט וחלמה, תיב"ע וזמרגדין. ור"ג נספרו מ"ע קמר נלסון יוני ורומי מין קנן יקרה ירוקה ככרתי. וכתב נעל כ"כ נעדך מזמרגדין קדן יקרה ונעדה ירוק כן שמה נל"י ורומי. ועיין נפליניוס ספר ל"ז פרק ה' וחולי שנקרא כן על שם שנמצאת נמלכות שנה שתרגם זמרגד ערסית ו' ז' וחיוב ח' ט"ו מלכת זמרגד.

Zenjebîl (arab.)

Ingber, eine schilfartige Pflanze in beiden Indien. Sie hat eine knollenartige Wurzel, welche wir als ein magenstärkendes und hitziges Gewürz brauchen.

זנגבילא

נרכות ל"ו ע"ב כם זנגבילא זיומא דכפורי פטור. פסקיס מ"ג ע"ב נר מזנגבילא רטיני, פי' רפ': זנגבילא (zinziber, Ingwer). ויכו"נרח. שנת ס"ה ע"ח זנגבילא, פי'

ז

Zona.

Ein Gürtel, Gurt, eine Leibbinde wurde vorzüglich von den Frauen getragen, ihre Kleidung damit zusammen zu halten, ferner auch von Mannspersonen, um ihre Degen und Geldbeutel daran zu hängen. Besonders aber trugen die Jungfrauen dergleichen Gürtel, um gegen die plötzlichen Ueberfälle ungestümer Mannsleute gesichert zu seyn.

זון

שמות רנה פרשה מ"ב דף קנ"ט ע"ב ופרשה נ"ח דף קס"ג ע"ב ורשב"י מומר זונקות שקבר. וירושלמי סנהדרין פרק י"ז דף כ"ט ע"ח ושבת פרק ו"ו דף ק' ע"ח זוכרין. ויקרא רבה דף קע"ט פרשה י"ב רב הונא אמר התיר זונין שלהן כדכתיב מוסר מלכים פתח. כלים פ"כו משנה ב"הזון והדרכיד טמאין, פי' ברט': הזון חור כמין מצנט, ובלשון יווי קורין לחגור זוכי. משלי ל"ח וחגור כתנה לכנעני, תרגום וזוכרך יהבת לכנעניה. זילחדנו בוקתה תנוה ובפסיקתא דנחמו ובמגילת איכה אף אתיך כשחתו ישראל כעשה וגשמע שלש הק"בה לכל א' ואחד שני מלאכים א' להלניסו עטרה וא' לאסרו זונֵי בגד קשה דף פ"ב ע"ח עשרה תקנות תקן עזרא ואחד מהם שתהא קשה חוגרת בסינר משום בניוותא. שבת י"ג ע"ב סינר מכסיק בינו לבינה פי' רש"י סינר הוא (pourchainte, Gürtel) שהיא חוגרת בו ומגיע מתחת ולמטה. שבת ל"ב ע"ב פרק י' משנה ל הקשה החוגרת בסינר פי' רש"י סינר כמין מכנסיים קטנים וחוגרת שותו לבניוותא. יבמות כ"ד ע"ב קשה חוגרת בסינר פי' רש"י סינר הוא כעין מכנסיים שהיו הנשים חוגרת לבניוותא. מדבר רבה פרשה ט' דף ר"כט ונסתרה והיא נטמאה כמה שיעור סתירה? כדי טומאה וכו' תר"י כל אלו שיעורים לאחר התרת סינר פי' מ"ב כי כן הי' מנהג הנשים לחגור על גבי סינר כעין מכנסיים כדאי' ביבמות. וגם עזרא תקן שבנות ישראל יהגרו בסינר קרוב מלפניה ומאחריה עד הקרן. וכתב בעל ערוך. ג' תיבות הן זוני זונם וזנר כולם אחד הן תר"ב פי' בלשון יווי תגורה וכתב בעל ע"ב והקנון זונקות וכלי' חור.

וי

ו

Vae

Ausruf schmerzlicher Empfindung: wehe! ach!

וַי

ויי

סוף מועד קטן דף כ"ח ע"ב
משנה נשים בחופה מעמות כו'
קהוהו - עיטו? שכולן עוכות כחמת קיטה וכו'. שם גמרא מקי
חמרן? אמר רב ויי לחולף, ויי לחבילף. מגילה י"ח ע"ב ויהי
בימי מחשורוש אמר רב ויי והי הדא דכתיב והתמכרתם שם לאויביך.
קה"ב כי' זה בל"ר החת לשון שמחה כי' ויי בלי' ורומי קוי מבוי
לשון נעקה תרגום קוי לך מוקב ויי לכון מוקבי.

Velum.

Ueberhaupt alles, womit man etwas bedecken oder verhüllen kann, insbesondre Vorhang, Schifssegel.

וַיְלוֹן

ג"ב פרק ל' משנה ויו המוכר
את המרחן לח מכר את הוילונות,
פי' מסך כנגד הפתח. כלים
פ"כ משנה ו"ו סדין שטוח
מלרם ועשאו וַיְלוֹן, פי' נרט':
מסך לפתח או וַיְלוֹן לספינה. בראשית ל"ו פסוק ל"ו ויעש מסך
לפתח החוהל, תיב"ע ועביד וַיְלוֹן פרים לתרע משכנא. שמות
פ"ו ט' קלטים לחצר, תיב"ע וַיְלוֹן לדרתא. ויקרא רבה פרשה
ל' דף קס"ו, חשל למלך שהי' הוא ומוהבו בטרקלין וביניהם וַיְלוֹן
כשהיה מדבר עם מוהבו הי' מקפל את הוילון עד שרוחהו פנים
אל פנים, אבל לאחרים אינו עושה כן אלא מדבר עמהם ומחיצות,
הוילון פרושה ואינן רואין אותו.

עירובין ק"ג ע"ב וַיְלוֹן מותר לנטותו ומותר לפורקו בשבת,
פי' רש"י: וילון כנגד הפתח לנויות.

בגדים פי"ח משנה י"ח כגון קלע של ספינה וַיְלוֹן.

ובספר תשבי לר"ח הלוי כתב וַיְלוֹן מולי הוא מלשון רומי
שקורין לפרוכת וֵילוּם חר"ב פי' בלשון רומי יריעה ומסך.

Aufl. Brl. 1792. Der Ausdruck laituaire (latwerge) dürfte zwar manchen befremden, bedenkt man aber, daß selbst noch in spätern Jahrhunderten Conditor und Apotheker in einer Person vereinigt waren (s. Sprengels Versuch einer pragmatischen Geschichte der Arzneikunde. Th. 2.), so wird man geneigter seyn, ihn zu entschuldigen. Allein auch von einer ernstern Seite betrachtet, erscheint diese Benennung gar nicht so unpassend, als sie uns im ersten Augenblicke vorkommt. Befreien wir uns von dem allzueingeschränkten Begriffe, den wir dem Alltagsgebrauche nach damit verbinden, und unterrichten uns überhaupt genauer von der Zusammensetzung einer latwerge, so wird das Auffällige allmählig schwinden. Die latwerge ist eine Arzneiform aus einem gewöhnlich süßen Safte (wozu ein Syrup oder Honig genommen wird), dem Vehikel und der eigentlich arzneilichen, gewöhnlich vegetabilischen Substanz, zusammengemischt. S. Hahnemanns Apothekerlexicon Th. 2. S. 12. Leipz. 1798. Ist nun der mehrgedachte Ingwer nicht ebenfalls eine in einem süßen Safte als Honig oder Syrup eingemachte vegetabilische Substanz? — Endlich muß ich noch anführen, daß man zu Metz einen gewissen Traubenmuß aus blauen Trauben, den man zum Brote genoß, latuaire nannte. S. Menage l. c. T. I. p. 520. Ein Beweis also, daß es mit der Benennung Latwerge ehedem nicht so streng genommen wurde, wie heut zu Tage.

הפתק
ויקע אפותקי

הַרְמָנַא

מולין כ"ז ע"ב הרמנא דמלכא
הוה נקיטי, כי' רבי' הרמנא רשות
הוה נקיטי. חיוב מ' י"ב ויתן
בשמן מעם פני ה', תרגום ונסך
סגית דהרמנא תן קדם ה'.

Harmonia.

Uebereinstimmung. Einklang. In den beigefügten Stellen wird dieses Wort in abstracterm Sinn genommen, und soll soviel als Erlaubniß, Bewilligung ausdrücken.

India.

Indien, Ostindien, Hindustan. Der Name Indien kommt her von dem Volksnamen Hindi. Die Kenntniß der Alten von diesem schönen und reichen Theile Asiens erstreckte sich nur über den nördlichen Theil, die Länder zwischen dem Indus und Ganges. Die mittägigen Länder, bis an die Mündung des Ganges, waren nicht so bekannt. S. Köppen und Wagener's Universal-Lexicon der Völker- und Ländergeschichte. Th. 3. S. 50 u. 51. Brl. 806.

הִנְדִּיאַ הִנְדּוּן

ה' תתת מ'

מסתר מ' מ' מהודו ועד כוש, תרגום מן הִנדיאַ רנה ועד כוש. נרחסית כ"ה י"ח ויסכו מקוילה עד סור, תרגום ירושלמי וסרו מן הינדיקיא עד חלוצה. ג"נדף ע"ד ע"נ דרב יהודה הינדוח. יומח דף ל"ד ע"ב מסכה כדיקו לו דדי לבן וכו' נסחר הי' לובם פלוסין של סכים עסר מכה בין הערדים הינדוין של סחנה מחות זוז, פי' רשי' הינדוין שהי' מכסתן של קרן*) הינדוין והיא קרן כוש. נדכות ל"ו ע"ב הפי המלתא דתקיא מני הכדוקי סרי ומנרכין עליה נ"פ הקדמה, פי' רשי' המלתא ליטוקר"יו (= laituaire) נלעו, (electuaire, Latwerge הכדוקי כושייס, סרי' פי' רשי' מן נה לא מסוס ניסול וגיטול ככריס. יומח פ"ק נ' הפי הימלתא דתקיי מני הכדוקי סריק, פי' רשי' הכדוקי קרן כוש, הימלתא ליטורג"יה (laituaire = électuaire, Latwerge) סמכטמים נסמים כתוסים נדנש ונתכל כמות שהוח פי**).

*) D. i. Baumwollenzeug.

**) Wäre es auch nicht hinlänglich bekannt, daß unter הימלתא Ingwer verstanden wird, so ließe des Jarchi Beschreibung darüber keinen Zweifel mehr übrig. Um den eingemachten Ingwer zu erhalten, legt man sowohl in Ost- als Westindien die frische, noch grüne, unreife Wurzel, nachdem sie sorgfältig gereinigt und in Stücke oder Scheiben zerschnitten worden, mit einem dicken, aber wohl abgeklärten Syrup oder Honig in kleine Fäßer ein. S. Krünitzens ökonomisch-technologische Encyklopädie. Th. 30. S. 11 u. 12. Zw. Aufl.

הֲיִמַנִּית

ילקוט תורה פרשת פנחס דף רמ"ו סוף ע"ג חלקי הדיוקות האל סהוח יודע דעת אל כל רוח אל

Humanus.

Leutselig, liebreich, menschenfreundlich.

כל מ' ומ' מי זה בגבו' מי זו בכמוכה, מי זו **היימנית** ומי זו קבדניתֵ וכ'

הֲמֵירוֹס

ירוס פ"ד מסכה ו"ו ספרי **הֲמֵירוֹס** פיכה מטמחין את הידוס, פי' בדט': ספרי המינים ונקראים ספרי המירס שהמירו דת האמת בדברי שקר, והר"ם כתב דלהכי נקרא ספר המיר של שם מין אחד הנקרא כן. ירושלמי סנהדרין פרק חלק דף כ"ח ע"ח ר' עקיבא אומר לף הקורא בספרים החיצונים כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל ספרי המירס וכל ספרים שנכתבו מיכן ואילך הקורא בהן בקורא בחיבורת. בערך מרוס כתב ר"נ רבץ הפיוטנים היונים שמו **הֲאֶמִירוֹת** וספריו עד היום מצויים בין העמים ויש בהם חיות וקטטות מלילים וכך כתב ר"ד שהוא שמו של משורר הגדול היוני.

Homeros.

Der älteste und zugleich berühmteste griechische Dichter. Lebte im zehnten Jahrhundert vor Chr. Den Stoff seiner Gedichte nahm er aus dem alten Heldenzeitalter, worin Götter und Menschen in vertrautem Umgange standen, und die Erstern Rache oder Schutz den Letztern unmittelbar empfinden ließen.

הֲמִינָא

תרגום שני על והשתיה כדת הוו מתיין לון כסף רבע דהוה לכיל קרטיה חיצה **הֲמִינון** והוי מתקרי שמי' כיתקח. מר"נ נג' ורומי מין מדה חני ההין.

Hemina.

Ein Maaß zu flüßigen Dingen, z. B. Wein und zwar ein halber Sextarius, d. i. ungefähr $\frac{5}{16}$ Kanne.

הַנְהָבִי

זיהפ אנטובון

הנדיא

וידי משה פי' מדרגות ג"ל אדרבולין והוא כלי זמר כהדא דתנינן בעירוכין הדרגולין לא היו במקדש אלא לעתיד לבא. ילקוט פרשה י"ט סדר וירא דף כ"ה ע"ח ויהי כמלחק בעיני תתניו, חמר לן מדרגולין וכרבלין במדינה והעיר כהפכת? ור' בנימין מוספיא בספרו מוסיף ערוך חמר פי' הדרולוס בלשון יווני מין עוגב, ומלי יש טעות בגרסאות חסר בהם קודם רי"ש לאות דל"ת או בלשון תלמוד הוחלפו האותיות, וכן היו' בחלות קלוסקא ספסל ומחרות, ור' כַּרְבְלוֹס בלשון יווני עוגב ידיים, וטעם הַדַּרְבְּלוֹם עוגב של ידים והיו' כלי נגון ידוע חלוש, ותופסי כלים חלו נקראים הדרולין כרבלין. ועל כתר כהונה כתב אַדַּרְבְּלִין כמה מהשנוים מלאכו רחיו בדפום בזוהר המלה בד"ר כתב מרדיכלין ובירושלמי בסוכה קרדבלים והוא כלי זמר נעים וכודע מלשונו בְּאוֹרְגָנוֹן ומיכנו בחותו שלנו היוס כי היו' מנגן ע"י מיס וְאַדַּרְבָּיִם שמו בל"י ורומיי.

fasser des שלשי גבורים bemerkt, עוגב im 150sten Pf. 4. unter den Handspiel-Instrumenten aufgeführt ist, welches auch Josephus o), bestätigt, so geht daraus noch immer nicht hervor, daß es Saiten hatte, sondern man kann, wenn man die bereits angeführten Umstände hinzunimmt, welche es sehr wahrscheinlich machen, daß Blaseinstrumente seine Entstehung begründeten, eher glauben, daß es eine Art von Orgel gewesen sey. Wir könnten noch Verschiedenes über diesen Gegenstand bemerken, wenn wir nicht befürchten müßten, bereits die Gränzen dieses Werks überschritten zu haben.

o) Antiqu. Jud. lib. VII. c. 12.

הימנון

שמות רבה פרשה מ"ה ר"י ב"ר
אומר רמה כנור שחלק הקב"ה
למשה שהיה העליונים ובא אצל משה והיו מלאכי השרת באין לומר
הימנון לפניו והוא כתון אצל משה. מדרש תהלים מזמור שירו השיר
חשל לתעורה של זמרין שהיתה מבקשת לומר שבחו של מלך קיימנון
למלך. וכתב ר"ב פי' בלי' ורומי שיר של שבח.

Hymnus.

Hoch-Lob-Preisgesang.

הימנית

פני כל תופס כנור ועוגב אַדְרַבּוֹלִין וסורנולין. ד"ר כרשה ל ויהי כמנחק בעיני קתניו, קמרו לו קדרכולין וכרגילין בחדיכה ומדינה נהפכת? פי' מ"כ כלומר העיר נהלה ושמחה והיא נהפכת? בשחי וידוי

Ferner müssen wir noch einen Umstand anführen, der, wenn er auch das Obengesagte nicht geradezu bestätigt, es doch unwahrscheinlich macht, daß עוגב, wie Einige annehmen, ein Saiteninstrument gewesen sey. Das erste Buch Mos. 4. 21 nennt uns den Jubal als Erfinder der כנור ועוגב und da nun mit Recht angenommen wird, daß von allen Tonwerkzeugen die Blasinstrumente zuerst (ihrer Einfachheit wegen wenigstens früher als die besaiteten) erfunden wurden m), wozu, wie Lucrez so schön sagt, ein solches Schilfrohr, ertönend vom Säuseln des Windes, die erste Idee dem müßigen Hirten erwecken konnte, so wäre es in der That zu bewundern, wenn die heilige Schrift des Jubals nur als Erfinder besaiteter Tonwerkzeuge, und zwar zweier, der Harfe und der Cither — s. die Mendelssohnsche Uebersetzung — gedächte, ohne eines Blasinstruments zu erwähnen. Man wird mir zwar einwenden, daß die Septuaginta es in dieser Stelle ebenfalls durch Zither (Kithara) verdolmetscht habe, allein was für ein Gewicht kann man auf eine Uebersetzung legen, die sich nicht gleich bleibt und denselben Gegenstand anderswo (Hiob 21, 12. u. 30, 31. Ps. 150, 4) mit allgemeinen Benennungen, wie Psalterion und Organon, belegt. n) — Wenn endlich noch, wie der Verfasser

---

m) S. Forkels allg. Gesch. d. Musik. Bd. I. S. 70. Belege dazu finden sich beim Herodot u. a. alten Geschichtschreibern. Dies wird noch mehr bestätigt durch Reiseberichte, welche uns den Zustand solcher Völker in Amerika, Australien ꝛc. schildern, die noch in der Kindheit menschlicher Cultur angetroffen werden, bei denen gewöhnlich keine andern Musikwerkzeuge, wenn sie noch dergleichen kennen, als Pfeifen und Schlaginstrumente gekannt sind.

n) Die meisten (der 70 Dolmetscher), sagt Eichhorn in seiner Einleitung ins alte Testament, Th. 1. S. 296. waren an Sachkenntnissen so arm, daß sie oft ganz sinnlose Uebersetzungen hinzuschreiben gezwungen waren.

תום׳ שם ד״ה הרדולים עם״מ נרים רש׳ ונרקה לרבי הרדולים עמ״ס וכן בב״ר ערדולין בעיר ומדינה נהפכת? כי׳ ערדולין כמו ערדוולין והם מיני כלי זמר מ״ס מתחלפות ב״נון, הרדוולים זהו תרגום של עוגב. ברקסית רבה פרשה כ״ג ושם קחיו ונבל הוא הי׳ מני

einem Worte, das den besten syrisch-chaldäischen Lexicographen nach, entweder Orgel oder Pfeife k), bedeutet. Der letztere Sinn ist um so weniger zu verkennen, da er aus dem Stammworte selbst גבוב, בוב, d. i. hohl, ausgehöhlt, deutlich genug hervorgehet; allein wenn man mit de Lara dabei stehen bleiben und den einseitigen Schluß daraus folgern wollte, daß אבובא kein zusammengesetzteres Instrument als eine Pfeife gewesen seyn könne, so würde man sich den Vorwurf (nicht unverdient) zuziehen, seine Ansicht zu eng beschränkt und den Geist der alten Sprachen nicht scharf genug aufgefaßt zu haben, indem das Grundwort בוב uns eben so gut auf ein Aggregat von Pfeifen, mithin auch auf ein Orgelwerk, als lediglich auf eine Pfeife führen kann, und überdieß der Name vieler alterthümlicher Gegenstände öfterer die Entstehung derselben als ihre eigentliche, nachmals nicht selten sehr erweiterte und veränderte Bestimmung andeutet. —

Das hebräische Stammwort, welches etwas erfreuendes, aufregendes, reizerweckendes anzeigt, giebt uns nichts aufklärendes über das Wesen dieses Instruments in Händen, wiewohl Simonis darin den Begriff von verbundenen Dingen aufsucht, allein das ihm verwandte arabische עגב, welches in dieser Sprache hineinblasen bedeutet, l) verbreitet ein helleres Licht darüber.

Fer-

---

k) Der Aruch läßt sich nicht viel darüber aus, dahingegen erklärt es Elias Levita im מתורגמן durch Orgel, und David de Pomis sagt in seinem צמח דוד: Es sey eine Orgel oder Pfeife (organum vel tibia). Eben so Buxtorff, Guido u. a.

l) S. Boysens Beiträge zu einem richtigen System in der hebräischen Philologie. T. 1. S. 344. Leipz. u. C. 1762. 8.

gemein hatte, nur, daß die Blasebälge, statt getreten zu werden, mittels des Wassers in Bewegung gesetzt wurden. Man hat ihm den Namen Wasserorgel beigelegt.

הנעימה. מירוכין דף יו"ד ט"ב וכן הי' רשב"ג אומר הרדולים (ל"ל הדרולים) לא הי' נמקדש, מהי הדרולים? אמר אביי טבלא בורגדל מפני שקולו ערב ומערב את הנעימה, כי' רשי' הדרולים טבלא ברגדל זוג ועיגבל שקורין (clochette, Glöcklein) קיט"קליטא

תום'

von Blanchinus a), Morlini b), Pfeifer c), Forkel d), u. A., obgleich nicht mit hinlänglichen Gründen unterstützt, gehalten wird. Das Erhebelichste, was sich dafür sagen läßt, soll hier kürzlich mitgetheilt werden.

Ohne der römischen e), französischen f), italienischen g), spanischen h), englischen i), u. a. Bibel-Uebersetzungen zu gedenken, worinnen dieses Wort ohne Ausnahme durch Orgel (organum, orgue, organo, organ etc.) gleich wie in mehrern hebräischen Wörterbüchern gegeben wird, wollen wir für's erste auf die Version der Targumisten aufmerksam machen, welche dasselbe jederzeit einstimmig durch אבובא ausdrücken, einem

---

a) De tribus generibus instrumentorum musicae veterum organicae dissertatio. Romae 1742. 4.

b) Storia della Musica. Tom. I. p. 17. Bol. 1757. 4.

c) Ueber die Musik der alten Hebräer. p. XLVIII. Erlangen. 1779.

d) Allgemeine Geschichte der Musik. Bd. I. S. 137. Leipz. 1788.

e) Gen. 4, 21. Job 21, 12; 30, 31. Psalmus 150. 4. Biblia Sacra ex linguis originalibus etc. à Sebast. Schmidt. Argentorati M. DC. XCVI. 4.

f) Ibidem. La sainte Bible. Gen. 1705.

g) Ibid. La sacra Biblia, tradotta da Giov. Diodati. Dresdae ed Lips. 1757. 8.

h) Ibid. La Biblia trasladada en Espanol. 1622. Fol.

i) Ibid. The holy Bible. Newly translated of the Original Tongues. Oxford 1769. 8.

ה

הִדְיוֹט

(ה' תקת ס')

דרשית כ"ם ו"ו חין זה כי אם בית אלקים, ת"ח ליתי דין אתר **הדיוט**. שמואל ס' ו"ח וחכמי חיים רם ונקלה, ת"ח וחכח גדר מסכן והדיוט. ד"ח דף ק"ד ט"ח ר"ח הי' דורש לשון הדיוט, פי' רשי' דורש לשון הדיוט שהרגילו הדיוטות לכתוב שלח כתקנות חכמים הי' דורש הלשון לפסוק הדין אחריו, ותוס' פי' הי' דורש לשונות שלח תקנו חכמים לכתוב שלח הדיוטות הורגלו לכותבו. שבת כ"ח ע"ב הוחיל שההדיוט יכול להחזירו, פי' רשי' הדיוט שחין נריך קומן. מ"ק דף ח' ע"ב מסנה ההדיוט תופר כדרכו. שם גמ' דף יו"ד ע"ח היכי דמי הדיוט? אחרי דבי ר' ינחי כל שחינו יכול להוניח אלא אחט בשת אחת, פי' רשי' שחינו יכול ללקוט נימי התכירה של חלוק כדי לתפור, ר"י ב"ח אחר כל שחינו יכול לכוון חימרק בחפת חלוקה. וכתב בעל כ"כ אחד העם מי שחין לו מיכוי נקרא הדיוט וכן מי שחינו רגיל ואלומד בדבר מה, ומי שחינו סופר בדברי תורת אלקים ויודע דעת, וכאן הדיוט הוא כל כאן שחינו כאן גדול והוא לשון יון, וקאנה כעתקה אל הרומים לרפתים ולועזים.

Idiota.

Unkenner; ein unerfahrener, unwissender Mensch; ein gemeiner Mensch.

הִדְרוֹלִים אִדְרֹבְלִים

ירושלמי סוכה פרק החליל הלכה ו"ו רשב"ג אומר עובד זה אדרבלים *) (נ"ל אִדְרֹבְלִים) תני' רשב"ג אומר לא הי' אדרבלים בירושלים מפני שהוא סורק את הנעימה.

Hydraulus.

Von hydor (Wasser) und aulos (Flöte, Pfeife), war ein Musikinstrument, dessen Beschaffenheit mit unsern heutigen Orgeln vieles ge-

*) Diese nebst des Tosfeth (s. im Text weiter unten) Behauptung sprechen besonders zu Gunsten der Meinung, welche in עובד, wenn auch kein Orgelwerk nach heutigen Begriffen, jedoch die Grundlage desselben siehet, d. h. ein mehrröhriges Pfeifeninstrument, wofür es von

Münze war in Griechenland gangbar. Ihr Werth wird verschiedentlich bestimmt, von Einigen auf $2\frac{1}{2}$ Thaler, von Rambach aber auf 4 Rthlr. 6 Gr. 6 Pf. nach unserm Gelde.

שנזמן בית הרחצון שהי' מטבע
שלהן שקל היו נותנין מחצית השקל
ג' מעה שהי' מטבע שלהן דרכון
היו נותנין חצי דרכון אחר שעברה
מלכות מדי נתבטל מטבע דרכון.

ג"ג דף קס"ה ע"ג, משנה
דרכונות לחיכון ונמחק, פי' רש"י
דרכונית בלע"ז קינו"ם והם
דרך ונות שנספר עזרא ג'. שקלים פ"ב משנה ו' מטרפין שקלים
לדרכונות מפני משחוי הדרך פי' בר"ט: בני העיר שקנו שקליהם
יכולים להחליפו בדרכונות והוא מטבע של זהב כדכתיב בעזרא דרכמוני
זהב להקל מעליהם משחוי הדרך, ובגמרא דף כ"ח ע"ח הניחו משנה
זו של שקלים ונורסין מטרפין שקלים לדרכונות, ונם רש' נורס
דרכונות מגל טעות הוא, כן כתוב ר' יצחי' נרלין בהגהות שלו בגמרא
דף כ"ח. ובשל מ"ט כתב בלשון יוני ורומי מין מטבע כרסי של זהב
והיתה צורת דריוש חקוקה עליו ועל שמו בקדח וקולי הוא מדרכון כתוב
בעזרא.

Draco.

(griech. dracon.)

Schlange oder Drache. Name eines Sternbildes von 32 Sternen, nahe am Nordpol.

דרַקוֹן

ג"ג דף ט"ז ע"ג מילה זו רמזה
כי בשעה שכורעה ללדת מכי מזמן
לה **דרקון**, פי' רש' דרקון נחש
ביטין דף מ"ג ובגרסת דף ס"ג ע"ג
וילקוט בשיחים כ' ע"ג מתח דרקונא
שחטיה לכרכסי, פי' רש':
דרקונא נחש. ע"ו דף מ"ג ע"ג משנה המוצא כלים ועליהם צורת
חמה צורת לבנה צורת דרקון יוליכם ליש החלק שיו' פי' תו"יט על
המשנה. קר"ג בל"י ורומיי מין נחש חרבו לפעמים עשרים אמות
ולמרחוק יביעו עיניו.

Wurzel trennen können, ohne dadurch die Fortdauer des Ganzen zu stören.

Decuria.

Eigentlich ein Zehent oder Zig, meistens aber eine unbeschränkte, nicht gerade durch die Zahl von Zehn festgesetzte Abtheilung, Classe, Anzahl von Personen, Dingen ꝛc.

דֶקוּריָא

חולין דף ל׳ ע״ח חנף בידו דקוריא של ניפוריפ קוטיג רקסו של חבר מהם וכתן לו מכלו מותר לאכול מסחיטתו וחם לאו אסור כפי׳ רש׳: דקוריח מחרות של ניפורין שחוטין, ריים״ט בלע״ז reins; ein Bund) (ופום׳ כפי׳ דקוריח של כמו דקוריח דפ״ק האוכר את הפועלים דף כ״ד ודמפנין דף קכ״ו, אבל זה טיעות הוא, כי שם בעל הערוך גורס דקוליח כן כתב בעל מוסיף ערוך (דקוליח תמצא בשם׳ שבת דף ק״י ע״ח וכפי׳ רש׳: שם). עוד כתב בעל מ״ע דקוריח בלשון רומי שורת וקבוצת של דבר בפרט אם יבי׳ במנין עשרה.

Decurio.

Ein Decurio hatte zehn Mann Reiter unter seinem Befehl, und drei solcher Abtheilungen bildeten eine Turma, welche der erstgewählte Decurio befehligte. Varro de L. L. lib. 4. cap. 16.

דֶקוּריון

ילקוט תורה פרשת החזינו סעיף תתק״מו דף ס״ח ע״ח אמר לה כי נורס מכרס מעשה נפולמוס שביהודה שרן דיקוריון מ׳ אחד בן ישראל בשום להורגו ולא הגיעו ילקוט תורה פרשה ותתקנן סעיף תת״יג דף רס״ג ע״ח פלוריכום גוור גוירה דיקוריון מבטל דיקריון גוור גוירה הגמון מבטל על ידו.

Daricus.

Eine altpersische Goldmünze, auf der einen Seite war das Bildniß des persischen Königs Darius, und auf der andern Seite ein Pfeilschütze geprägt. Diese Münze

דַרְכָּין דרכונות

סקלים פ״ב מטבע ד׳ שכשקלו ישראל מהגולה היו סוקלים דרכונות פי בדרט׳: מטבע של מלכות מדי שעלה עמהם מן הגולה, ושל זהב הי׳ והוא שוה ד׳ סלעים ורבילין ליסח וליתן בקומה מטבע וכמו שבזמן

ולקוט פרשת מוקת פרשה כ"ח דף ר"מ ע"ב אני עסוק עמהם לדוד להם לחם קל כדרך שהמלכים אוכלים שלח יהיו אחד מהם נוסה ודלריח חומזתן והן נתרעמין לפני ונפשינו קלה בלחם הקלוקל. פי' ר"ג נמ"ע בלשון רומי כאג.

Daphne.

Lorbeerbaum. Aus deſſen Beeren wird das durch ſeine heilſamen Wirkungen bekannte Lorbeer oder Lorbl gewonnen. In den nebenangeführten Stellen aus מ"ק und נ"ב ſcheint unter der Benennung von דפנה nicht der Lorbeerbaum oder das Lorbeerkraut (D. mez. und D. laur.) ſondern der von Alters her ſchon ſo berühmte Epheu gemeint zu ſeyn, der wegen ſeiner beſondern Eigenheit ſich an alle Gegenſtände, die ſeine Zweige erreichen können, zu häckeln, zum Bekleiden von Hausgiebeln, Gartenwänden, Lusthäuſern u. dgl. von jeher am liebſten genommen wurde. Seine Ranken ſind auf der Rückſeite mit kleinen faſerigen Hacken beſetzt, welche in die Vertiefungen und Ritzen der

דַּפְנָא

פסחים דף כ"ו ע"ח היכא עבדי? ת"ר מיתי מסח דרס ושיכרח דדפנא, פי' רש': ושיכרח דדפנה סכר של עץ שקורין לו"ר, וגדילין בו כרי שקורין ני"ם. מועד קטן דף יז ע"ח ומקרין את הפירות במועד, כיצד מקרין? ר"י אומר בהולח ודפנה, פי' רש' דפנה בייר וקוצב בדר ודפנה ומגדל אותה מהודי הדקל. נ"ג דף ל' ע"ח הכל כמנהג המדינה, הכל למתוייר מאי? למתויי מתרח דבהיגי בהולח ודפנה, פי' רש': חולח לולבי דקלים, ודפנה ענפי עץ ערמוני שקורין לור (Laurier) ופרי שלו קורין נ"ים (Beere, Bayes).

ונעל הערוך כתב שיכרח דדפנה שכר שטושין מפרי תילן שמו דפנה ובלשון יון קורין ללאורו דפנה וכתב נעל כ"כ דפנה שם תילן (laurus) בל"א ורומי גס לאורום (laurel) בל"א שפניב לאוריל Lorbeerbaum.)

Lehmwände u. ſ. w. eindringen, ſich hier anhacken, und den Zweigen gleichſam als Wurzel dienen. Auch ſoll man den Hauptſtamm eines an der Wand ausgebreiteten Epheubuſches unten von ſeiner

Wur-

worauf insonderheit die Trinkgeschirre gestellet wurden. Sie waren rund und haben den Namen von der Aehnlichkeit mit dem Dreifuß des Apollo zu Delphi. Martial 12, 67; Cic. Verr. IV., 4, 59.

שמשימין בו כלומית וחציות. כלים כרק כ"ד מסכה ו' וי"ו פי' דר"ט: דלפקי כלי עץ שמשימין בו כלומית ומוכלין ומשקין וממנו כותלין ונותנין על השולחן. כלים כרק כ"ה מסכה ח' והדלפקי ים לו מחוריים ותוך, ר"מ אומר אין לו מחוריים. ע"ז דף ס"ט ע"ח מסכה ה' אוכל עמו על השולחן והניח לבינין על השלחן ולבין על הדולבקי פי' רש' דולבקי מסנו"יור (mestier = ministerium, ein Tisch, worauf Trink- und andere Geschirre, besonders bei Gastmahlen, zur Schau aufgestellt wurden *) ומה שעל הדולבקי אין מוכן לסעודה זו. ובר"ט פי': דולבקי כלי שמשימין בו כוסות וחציות ומוכלין ומשקין ואין אחד מן המסובין נוטל כלום מהדולבקי אלא מן השולחן. חגיגה כ"ו ע"ב השולחן והדולפקי שנפחתו או שחיפן בשיש פי' רש' הדולפקי כשם המתקפל ומכוסה עור, שחיפהו בשיש דמוך הוי ככלי חגיגים ושחיפוי דף כ"ו ע"ב פי' רש' על מסכה ו בז"ל הדולבקי פלדשטו"ר (Faldistorium, Faltenstuhl, der mit einer Decke behängt wurde) של עור ומוכלין עליו בשיש דהוה לזה. ניפוי של חגיגים (wurde) וכתב בעל כ"כ דלפקי פי' רש' מסטיר (ע"ז ס"ט) והגהון אמר כעין כלי של עץ שחניח בו כלי הסעיה כוסות וחציות לכן הוא כמשמעו בלשון רומי מין שולחן הנקרא חגלס מֵינַסַא דֵילפיקַא (mensa delphica, Delphischer Tisch) והיה עגולה ושלש רגלים לה על שם העיר והקומה קצר מלמעלה, והוא דלבקי ע"כ. ואני אומר שמשנה ג' דפרק כ"ג דכלים מוכח שאין לדלפקי יותר מג' רגלים כיון שכתב שם גבלה הסלימית טמא וכן הדלפקי עיי' שם ובנדט': ודוק.

*) V. *Ferrarii* Origines linguae italicae. p. 2. Pat. 1676. Glossarium manuale mediae et infimae latinitatis. Tom. 4. p. 636. Hal. 1776.

Dolor.

Schmerz.

דָלְרִיאַ

גיטין דף ע' ע"ח קומתה דלריא, מחי דלריק? תר"י גל שם דלריק דהדרם, פי' רש' שם מוסס רפואה של דלריק דרדרם שחק: ילקום

שיהו עולי רגלים רואין שמלחכתן נאה ומין זה דָּלוֹס, פי' רש' דלוס רופי. מר"ב וכן בלשון רומי.

דֵּלַטוֹר דלטוריא

חיוב מ' י"ג וזקוק תנן תחנד, תרגום וסדר מִדֵּילַטָּור תהנד. סנהדרין דף מ"ג ט"ב נשטה שחר הקב"ה ליהושע קטן ישראל מחר לכניו רב"ש מי קטן? מ"ל וכי דֵּלַטוֹר הני? הפל גורלות פי' רש': דילטור רכיל. שמות ג' פסוק י"ד פי' רש': וירא משה דאג לו על שראה בישראל שחת חיכס רשעים לינחל. חיוב י"ג ט"ז כי לא לפניו תנן יבוא, תרגים לא לקדמוי דֵּילַטָּור ישתל. ויקרא רבה פרשה כ"ו סדר אמור, ע"י שהי' בהן דַּלַטָּורין היו נופלין. בראשית ג' ד' תיב"ע בית היא שעתה אמר חיוב דֵּילַטָּור על נריה. מר"ב דלטור בלשון רומיי רכיל ודלטוריא רכילות.

Delator.

Angeber, Anbringer. In den Zeiten der Verdorbenheit Roms wurden dergleichen Leute von der Regierung bezahlt.

Delatura.

Beschuldigung.

דַּלְמַטִיקיון

כלאים פרק ט' משנה ו' הדרסין והדלמטיקון וכו' פי' ר"מ אלו הסמוכ כלם לא עמדנו על פירושם אבל הענין ידוע ומובן והוא שכלם הם בגדי למר ילבישו בהם רגלים ושוקים ועל עדוך כתב ורם קומרי' דלמטיק בלע"ז קאפ"ה (Cappa, Mantel, auch) וכן קורין (Mäntelchen mit einer Kappe oder Capuchon דלמטיקא ירושלמי מעפורין. ועל מ"ש עירוס בלשון יוני ורומי מין כתונת לבנה הבאה מארץ דלמטיא.

Dalmatica.

Beinamen einer gewissen Kleidung mit kurzen Aermeln.

דֶּלְפִּקי

כלים פרק כ"ד משנה ו' השולחן והדלפקי שנפחתו או שחיכן בשוק, פי' ברט': דלפקי כלי עץ שמשימין

Delphica.

Delphicken oder delphische Tische waren eine Art Tische von weißem Marmor, wor-

wurden (V. Plin. 33, 4.). Ein Denar betrug 1⅛ Drachma, indem aus 1 Unze Silber 8 Drachmen, aber nur 7 Denare geprägt wurden. Nach unserm Gelde wird der Denarius (nach dem Asse semunciali) insgemein auf 3 sächs. Groschen, von Rambach auf 5 sächs. Groschen geschätzt. — Es gab auch goldne Denarios, etwa einen Dukaten betragend.

סלעדרה והעלוהו לכ"ד מיסרין כי המיסר הי' מטבע של נחושת והדינר של כסף ומשקלו יותר מעט ממשקל דרכמא, כי משקל שבעה דינרין נחושיים כשר משקלה מ' דרכמין ומשקל מחצית שקל הקודם שני דרכמין מ"כ הדינר משקלו כרביעית שקל הקודם, וזה תנין מקמר דירושלמי פרק מנרשין דשקלים וביקשו לשקול דינרין קרטין פי' בל"ד דינרין שהם רביעית ע"כל.

Discus.

Schüßel für die Speisen.

דִיסְקוֹס

צרחסית רבה פ' ו"ח קר"ח נר חנח פיוס מ' וחכמי חדה מ' בלודקיח והניח לפניהו דיוסקוס מ' טעון בי"ו מוטות ובו מכל מה שנדרש משפת ימי צרחסית. צרחסית רבה פ' ל"ג והוח טעין בידומי דדהב גבו דסקוס דדהב. ריש פרשת אחרי מות ואל תתמה בזמנ שבעולם חדש עושה דיסקרי מ' לו ומ' לביתו, של מי עושה נחה? לח חת שלו? ילקוט מחשורוש מ' דף ק"ט ע"ח סעיף תתר"מח והשקות נכלי, ולח הי' משקה אותם בהם פיוס שנייה וכו' היו שם כוכות ודסקיות מצונות אלו מאלו. מר"ב דיסקוס בלשון יון ורומי הין כלי עגול וקטנה אשר בה מביאים המאכל על השולחן.

Disciplina.

Unterricht, Zucht, Ordnung, Methode.

דִיסְקִפְלִינַא

בילמדנו סוף ויקרא הפולח הזה יורע בימוסי ודיסקפלינא שלו. מר"ב בלשון רומי מוסר ולמוד.

Dolus.

Betrug, List.

דָלוֹס

פסחים דף כ"ו ע"ח ומניחן אותן ע"ג מטלה בהר הבית כדי

נתרת ס"ג ע"ח המוכר בית לחבירו וחזר לו ע"מ שדיוטח העליונה שלי. נב"ב דף קמ"ח ע"ח פי' רבי' דיוטח היא עליה העליונה שעל גג הבית וכתב בעל כ"כ עליה חדר ומדור בל"ו.

Diatreta. Diatretum.

So hießen gewisse, sehr künstlich gearbeitete, gläserne Becher, welche von Aegypten nach dem Orient in den Handel gebracht wurden. Der Name kommt her von diatrisai, aushöhlen, durchbrechen. V. *Blasii Caryophili* dissertation. miscellan. P. I. R. 1718.

דיטרוטין דיטריטא

נרחסית רבה פרסה י"ט משל לטירוני שהי' עומד לפני חנות של זגג, והיתה לפניו קופה מלאה כוסות ודיוטרוטין והפסיל נחקלו ונשברו וכו'. שמות רבה פ' כ"ו משל למלך שחמר לעבדיו שמרו לי ג' כוסות הללו והיה דיקטריטא אחר לי' הוי זהיר בהם וכו'. ג"ר פי"ט ו"פ כ"ה משל לטירוני שהי' עומד לפני חנותו של זגג והיתה לפניו קופה מלאה כוסות ודיוטרוטין והפסיל נחקל ונשבר רבה פיסקא והשקות בכלי זהב חלח חלו כוסות דיוטריטח של כלי זכוכית שרוחין פניהם בהם יפין ויקירין ככלי זהב: קר"ג פי' בל"ו כלי עשוי בחומנות פתוח בחקלעות ובפטורי ציצים, ובעל כ"כ כתב בל"ו מעשה ידי קרם מפתח בתוחים כוסות של פטורי ציצים.

Denarius.

Eine Silbermünze, welche von deni, zehen, und aes, aeris, (Pfund, Erz oder Kupfer) den Namen hat, weil sie anfangs denos aeris oder 10 Asses galt, d. i. nach unserm Gelde über 2 Rthlr. Später verringerte sich doch ihr Werth immer mehr und mehr, da sie geringhaltiger ausgeprägt wur-

דִּינַר

שנוטות דף ל' ע"ג משנה חין לך נידוי חלח דינר. ג"מ דף מ"ד ע"ג חיכר חחד מכ"ד דדינר של כסף עיי' שם ונתו' חחד מכ"ה ותו' כתובו' ל"ט ושנוטות מ"ד זהובים קט"ז וכורות כ' עדיות פרק ח' משנה י' נשלשה דינרים כסף ודינר מעות עיי' פי' שלי' נרט: תר"ג בל"ו ורומי ושמעתל מין משבע רומיי ושויו עשרה מיסרין וזה פי' מלה של דינר דבר של

hafte Begriffe von diesem Thiere, wie dieß ihre Schriften und aufbehaltene Bildsäulen zeigen und selbst noch Buxtorf (S. dessen Lexicon chaldaicum 1640) glaubt, daß der Delphin, gleich dem mythischen Gebilde der Sirenen, halb Mensch und halb Thier sey.

דֻּמִינוּ

Dominus.

נרשמית רבה כ"ח ובקשו לומר לפניו קדוש, משל למלך כו' והרי בני מדינה מבקשין לומר למלך דומינו ולא היו יודעין מיזהו. קר"ב פי' בלשון רומי קדון.

Herr, Oberherr, Gebieter.

דֻּנַטִיבַה

Donativum.

נרשמית רבה סוף פרשה ויו"ל ה"ר מלך נשר ודם נשטה שהוא עושה חשטחיבה, היינו נותן דונטיבה ונשטה שהוא נותן דונטיבה היינו עושה חשטחיבה, אבל הקב"ה עושה חשטחיבה ונותן דונטיבה שנאמר ויפנות ויברך, פי' חשטחיבה גוזר מנוחה על עבדיו, דונטיבה מתנה ויברך לשון מתנה כמו קח את ברכתי.

Ein Geschenk, welches den Soldaten über ihren Sold vom Feldherrn oder Kaiser gegeben wurde. Suet. Cal. 46.; Ner. 7.; Plin. Paneg. 25.

שמות רבה פ' מ"ח מלך נשר ודם כל הימים שהגויות מושלמים הוא נוקק ליתן להם דונהטיבה, פי' מתנות כהונה דונטיבה מתנה. ויקרא רבה פי"ח נשר ודם נותן דונטיבה והקב"ה נותן דונטיבה הנני מחטיר לכם לחם. קר"ב פי' בלשון רומי מתנות שמחלק שר לחילות בעת נחתם נגד חויניהם.

דִּיוֶטַא

Diaeta.

שנת דף ל"ו ע"ח חסנה שתין בִּדְיוֶטַא אחת, פי' רשי': בדיוטא אחת בעלייה אחת בחורך רה"ר על פני הבית, עירובין פרק ח' חסנה י"ח וכן ב' דִּיוֶטָאוֹת זו בגבך זו פי' בר"ט: דיוטאות עליות. בנח בתרא

Reihe von mehreren Gemächern.

ד

דו דיו

עירובין ס' ע"ח מקי דיוקרח?
מחר עולח חילן העושה דיו פירות
נשנה, פי' רשי': דיו פירות טוענין ג' פעמים נשנה. ברכות
ס"ח ע"ח דמ"ר ירמי' בן חלעזר דו פרנוכין ברח הק"ה בחדש הרחשון,
פי' רשי' דו פרנופון שני פרנופין. עירובין י"ח ע"ח דיו פרנוף בחדש.
ברחשית רבה פ' ח' דף ז' ע"ב אמר ר' שמוחל בר כחמן בשעה שברא
הקב"ה חת חדש הרחשון דיו פרנופין ברחו.

Duo: Zwey.

דוכם

שמות רבה פרשה ט"ו דף
קל"ח ע"ב וגייר חת החיקונין שליו
והעמידו בחוך הפלטין בח השלטון וכרע לפניה וכן דוכוס וכן חפרכוס
וכן הפרופיסטן, פי' מתנות כהונה: כולם מיני שלטונים הם. שם
דף ק"ל ע"ב ח"ר לוי משל לדוכם שזרקו לו הלגיונות פורפירה מה
עושה? מדרש רבה פ' ומתחנן ח"ר חנין למה"ד למלך שהי' לו חקוב
והוח ממנה דוכסין וחפרכין כו'.

Dux. Führer, Heerführer.

דולפנין

נכורות דף ח' ע"ח הדולפנין
פרין ורבין כבני חדם, מחי דולפנין?
חר"י בני ימח, פי' רשי' בני
ימח דגים יש בים שחניש נורת
חדם וחצין נורת דג ונלע"ו
שרויי"ח (Sirène). חר"נ
בלשון יון ורומי שם תנין ומיה
של יש יולדת גוריה ומניקתם
בחדיה ותה טעם פרים ורבים כבני
חדם נוקבת לזכר פנים חל פנים
ויונה יולדה בניה.

Delphin:

Der sogenannte Tümmler ist der eigentliche Delphin der Alten. Dieses in die Ordnung der Wasser-Säugthiere gehörige Thier gleicht der äußern Gestalt nach den Fischen; gebiert aber lebendige Junge, und säugt sie an den Brüsten. Seine Länge beträgt 9 bis 10 Fuß. Er hält sich mehr in den mildern Meeren auf, und schwimmt sehr schnell. Die Alten hegten sehr fabel-

hafte

גִּפְסִים

פסחים ע"ה ע"ח ותניא נמי ולא נגפסים רותח, כי' רשי' בפסים מין סיד הוא. מולין דף ס' ע"ח איזהו מכוה? ככוה בגפסים רותח, פי' רשי' מין סיד. פרה פ"ק משנה ט' עשאם כסיד או בגפסים, פי' הרטבורה: גפסים מין סיד הוא ולבן ביותר. כלים פ' י' משנה ג' כמה מקיפים בסיד ובגיפסים, פי' ר"ת: גיפסים מין סיד ויותר לבן מסיד ונשרף בכבשן כמו הסיד. כלים פ' י' מ' ה' וכן קנותים של חוריים שנפתן עם רשפה פי' ר"ת: שכשה אותה במין סיד שקורין גפסים. תר"ג בלשון יון רומי וישמעאל מין סיד הנחפר ממטמוני קרע ולפעמים נשרפת מהן מיוחדת לגפסים, וקמיטו הוא כופל מן הסם וכן הפליב מן פלגוס.

Gypsum.

(griech. gypsos.)

Gyps. Ein leichter, weißer, graulichter Stein, der im Feuer zu einem Kalk zerfällt und mit Wasser vermischt sich erhärtet und nicht schmelzt.

גְּרָדוֹם

ע"ז פ"ח משנה ד' דף ע"ז חין בונין עמהם בסילקי גרדום, פי' רשי': גרדום בנין מ' הוא לדון נפשות. ה"ה דף י"ח ע"ח וכן מים שעלו לְגַרְדוֹם לידון, פי' רשי': לגרדום בית וועד שדנים בו נפשות להריגה. ע"ז ט"ז ע"ב ת"ר כשנתפס ר"ח למינות העלוהו לגרדום לידון. שבת ל"ג ע"ח כמי שהעלוהו לגרדום לידון, פי' רשי': לגרדום שחין דנין שם חלח להריגה. תר"ג ג"ר מעלות הוה שם מקום מיוחד בעיר רומי לשר מחנו היו דוחפים הנהרגים והם נעשים חיברים חיברים. ועל כ"כ כתב ג"ר ענינו מעלה ע"ש שהמקום ההוא שנדונים בו החשובים להריגה לחלכות היה עשוי מעלות מעלות בנין של נסרים עשוי ברחובה של עיר שמעלים בו הנדון למיתה ג"ר קטסטא (catasta, Gerüst, Schaffot.)

Gradus.

Stufe. Der Talmud gebrauchte dieses Wort in einem viel umfassenderen Sinne, wie der gelehrte Verfasser des כ"כ in nebenstehender Bemerkung richtig zeigt.

גֶּנִיסת גֶּנוֹסא

Genus.

Geschlecht, Stamm; auch Nachkommenschaft.

מסתר ד' י"ד וקת ובית מדיך, תרגוס וקנת וגניסת בית מדהתך מסתר ח' ד' ותשם מסתר את מרדכי על בית המן, תרגוס ושויאת מסתר ית מרדכי רב ומרכן על גְּנִיסֵיה דהמן.

שמות רבה פ' ט"ו משל למלך שנולד לו בן ונשבה אותו הבן ונפדה הבן, ועשה לו המלך יום גֶּנוֹסְיָא. בראשית מ' כ' ויהי ביום השלישי יום הולדת פרעה, תרגום יג"ע והוה יום תליתאי יום גֶּנוֹסָא דפרעה. תהלים כ"ג ויסתחוו לפניך משפחות גוים, תרגום ויסגדון קדמך כל גניסת עממיא. תהלים ק"ו ויסס כלהן משפחות, תרגום ושוי הין עלני גְּנִיסְיָא. ע"ז דף ח' משנה, יום גנוסיא של מלכים, מפרש בגמרא דף יו"ד ע"ח יום הלידה של בן מלך, ויום שמתמידין בו בן המלך, שמות רבה פ' ל"ז משל למלך שאמר לך ומנה קסרטינוס, אמר לו חדוני מלך מפיו גמסיק? אמר לו מגינוסיא שלך, כך הקב"ה אמה מנה לי כהן גדול, אמר לפניו מיכוה שבט אמנה לך? אמר לו משבט לוי. תר"ג בל"י מוליד ויקום, ובטל כ"כ כתב הוא לשון יון ורומי ערבי וקרמי גֶּינוס.

גַּסטרַא

Castra.

1. Kriegslager.

2. Casernen für die Leibwache des Kaisers.

(ג' תחת ק')

ברכות ל"ה ע"ב ברחתי לו שלשים גסטרא, פי' רש"י שם של שרה הוא. סוטה י"ד וכנר שלחה מלכות הרשעה אחל גסטרא של בית פטור, פי' רש"י גסטרא מושל, שבת קכ"ח ע"ח ת"ר מעשה וכפלה דליקה בחצר של ר"י ובאו אנשי גיסטרא של ניפורי לכבות מפני שאפטרופוס של מלך הוא, פי' רש"י גסטרא שלטון. בראשית כ"ה ט"ז אלה הם בני ישמעאל ואלה שמותם בחצריהם ובטירותם, תרגום יג"ע: אילון היון בנוי דישמעאל ואלון שומהון בכופרניהון וּבְקַסְטְרָוָתָהוֹן תר"ג פי' קסטרה בלשון רומי מחנה ומערכה מוכנת ללון שם אנשי המלחמה ואחל ניפורי בנו הרומיים מיגל והושיבו בו אנשי חיל להחזיק תחת משמעתם כל הגליל. ובטל כ"כ כתב בספרק כמו קסטרק בי ה"ג והק' הם ממונח אחד.

גפסים

גלוסטרא
זיהע קלוסטרא
גֶּלִידָ

מהלות פ"ה והשלג והכפור והגליד, פי' נר"ט: גֶּלִידָ מי כהרות קופחים. מקוחות פ"ו

Ital.
Gelido. Gelato.
Gefroren, eingefroren.

מסנה מ' השלג והכפור והגליד, פי' נר"ט: גליד מים שקפאו על פני הארץ או על פני המים. ברחסית ל"ק מ' וקרח גלילה, ת"ח וגלידא הוה נחית עלי גלילא. שמות ט"ו י"ד דק ככפור, ת"ח דעדק כגיד כגלידא. יחזקאל מ' הקרח הנורא, תרגום גליד חסין. תהלים קמ"ו ככפור, תרגום גֶּלִידָ. מר"נ גלסון רומיי מים נקפאים.

גמטריא

חכמת סוף פ"ב תקופות ובמטריקות פרפרקות לחכמה, פי' חכמת מדות הארץ, וח"ל קרמו כן לחכמת החשבון, חסר שניהם מיני חכמת הנדסה, ובידיעתה יוכל אדם להשיג חכמת התקופות ומהלך שמיש ע"ל ר' בנימין מוספיה בספרו מוסף ערוך.

Geometria.
Meßkunde, Feldmeßkunst, buchstäblich Erdmeßung.

גנגידין

ירושלמי פסחים פרק כל שעה הלכה ה' ובתחלה גִּנְגִידוֹן. מר"נ גל"י ורומיי מין ירק גדל בסוריא הוא מר ושרשו מר ונאכל מי מבושל וכבוש, ובעל ל"ב כתב גינגידון כן שמו בלשון יווני ורומיי עשב מר גל"י בים נאקה (Biznaga,) Fenchel od. wilde Petersilien) דיוסק ספר ג' פ' קס"ז כליוי ס"כ פ"ה.

Gingidium. Gingidion.
(griech. giggidon.)
Eine Pflanzenart aus der zweiten Ordnung fünfter Klasse (Pentandria Digynia) Klettenkörbel oder Drehkraut ꝛc. Vid. L. Dioscor. 2, 167. Plinii 20, 5.

זניס פ"ד זד סהקיס על כצורך, פי' בר"ט: כסוסטרק כמו גזוטרק כמין נסר הבולט מכותל העלי' ולמון. עירובין דף פ"ז ע"ב מסנה גזוטרק סהיה למעלה כו'. שבת דף כ"ו ע"ב מסנה גזוטרקות, פי' רשי' זיזין היוצאין מהכותל ומניחין עליהן נסריס להלוך. ב"ק דף פ"ג ע"ב ומין מוניחין בה זיזין גזוטרקות פי' רשי' גזוטרקות מולד"ליור בלע"ז על פני העליה מבחוץ. תר"ג בלשון יון בין בולט מקיר הבתים חוכה עשוי ליושב שם לרחות, וגם בעל כ"כ כתב בל"י בין מעציס בולטים מהכותל ולחוץ להרחיב הבין, והוא כמו חדר קטן שבולט מקיר הבית ולחוץ לרחות בשווקים.

גִּינְבְּרָא

גיטין פ"ו ע"ח מאי לסותיה? חמר לדיי גִּינְבְּרָא, פי' רשי' גינברק כמשמעו זנג"ביל. תר"ג פי' יוכדרק בלשון רומי מין לילן לשר עלהו לח יבול ולקליפתה ריח טוב והיח נקלעת מעלמה ומוטף שרף ריחו טוב לשר לו וגם לגרעיני הלילן יש סגולות ברפואה ובעל כ"כ כתב הגר' פי' זנגביל זיכזיבר בל"י והלכון יותר שהוא גיוניפירום בלשון רומי בל' חיטלי גיניברו.

Juniperus.

Wachholderstrauch. Wird wegen seiner schmalen spitzigen Blätter unter die Nadelhölzer gerechnet. Er behält die Blätter Sommer und Winter über. Die Beeren haben einen harzigen süßlichen Geschmack und balsamischen Geruch. In der Arznei, zum Räuchern, zu Getränken, so wie als Würze an Speisen werden die Wachholderbeeren auf mancherlei Art benutzt.

גַּלִּיָא

ידמות ס"ב ע"ח כל גווי הקרן קפילו ספיכות הבחות מגליח לחספמיח קינו מתברכות חלח בשביל יצרקל. תר"ג שם מדינה גדולה בלשון רומי והיח הנקרקת לגו נרכת.

Gallia.

Gallien. Seine Grenzen waren gegen Morgen der Rhein nebst den Alpen, gegen Mittag das mittelländische Meer und die Pyrenäen; gegen Abend der Ocean und die Pyrenäen; gegen Mitternacht der Ocean und der Rhein. S. Degens encyklop. Handbuch. Bd. I. p. 394. Altenb. 1796.

גלוסטרא

קר"ג פי' פרדלים נלי' ורומיו נקבה של מין חיה קורנת וטורפת כמו כמר ולח ויכולתי להבין מאמר פרדלח זו אמת כי קפח הוח חפצה ונחש ונטל כ"כ כתב פרדלים הם שני מינים, הסמוך אל החולדת הוא חיה קטנה כמו שהוכיחו תו' בסנהדרין, והסמוך אל זאב והארי ודוב ונמר הוא כמשמעו גל"ר פרדלים וה"ג תמת ה"פ.

ברכיר

Brachiatus.

Bearmet, im eigentlichen und bildlichen Sinne.

פלים פ' כו' משנה ג' הזן והברכיר טמאין פי' הר"ש: ברכיר הם כמו פיסת יד מעור ומשימין על ברכיהן קר"ג בלשון רומי לנוח הרוצות. ונטל כ"כ כתב ברכיר כעין חור שנותנים על זרועותיהם העושים במלאכתם כי ברכיור בל"י ורומי טעמו זרוע.

ג

גזוטרא גוסטרא גוזוטא כצוצרא

Xystum, us.

Gallerie, Altan. Die übrigen verschiedentlichen Bedeutungen dieses Wortes passen nicht hierher. Von dem Xystus in Jerusalem siehe Flavii Josephi de bello Jud. L. 5. c. 4. (Ed. Oberthür. T. II. p. 841. Lips. 1785.)

סוכה פ' החליל דף כ"ח ע"ב מאי תקון גדול? תר"ח כאותן ששנינו חלקה היתה ברחבונה, והקיפוה גוזוטרא, והתקינו שנים יושבת למעלה כו' פי' רש': חלקה היתה, עזרת נשים ברחבונה ולא כי' זוין יוצאין בכתליה, והקיפוה גוזוטרא, נתנו זוין בכתליה, בולטין מן הכותל סביב סביב וכל שנה מסדרין שם גוזטרות לווחין שקורין בלח"ג (Balcon) כדי שיהו נשים עומדת בשחת בית הסוכה ורוקות, והו תיקון גדול דקתני מתניתין שמתקנין בכל השנה. מדות פ' ג' משנה ה' וחלקה היתה ברחבונה, והקיפוה כצוצרה שנים רוקות מלמעלן וחמשים מלמטן. שבת פי"ח משנה ג' כיצד ג' גוזטרות זו כנגד זו פי' בר"ט: גוזטרות הן נסרים יוצאים מבותל העלי' ולחוץ לר"ה.

fällt er nur entweder gereitzt und aus dem Hinterhalte, oder von Verfolgung und Hunger gedrängt, an. — In dieser Bedeutung kann ברדלים nur in denjenigen Stellen genommen werden, wo es neben dem Löwen, Bären ꝛc. aufgeführt ist; allein in ע"ז, כירה ופסחים wo es neben dem Wiesel (חולדה) gestellt wird, scheint es ein kleineres und schwächeres Thier zu bedeuten.

דשפחתו כו' מפני שחולדה מצויין שם. ג"מ וּבַרְדְּלָס כ"ל ע"ח המגיל מן החרי ומן הדוב ומן הנמר ומן הַבַּרְדְּלִים הרי אלו שלו, מפני שהבדלים מתיקטין, פי' רש' בַּרְדְּלָס נבועה וי"ן פוטי"ש ודרך להרוג חווים ותרנגולים. ג"מ לי"ג ע"ג מתנה וְהַבַּרְדְּלִים, פי' רש' פוטי"ים בלע"ז. ג"ק דף ט"ו ע"ב מתנה הזאב והחרי והדוב והנמר והבדלים והנחש פי' ברט': ברדלס היה שקורין לה בערבי קלנ"בע שם גמ' דף י"ז ע"ח מהי ברדלס? ח"ר נפרוח מהי נפרוח? ח"ר חפח. ג"מ דף כ"ד ע"ח המגיל מן החרי ומן הדוב מן הנמר ומן הברדלים פי' רש' ברדלים נבועה וי"ן פוטי"ש *) (Putois, Iltis) ודרך להרוג חווים ותרנגולים.

בכורות דף ח' ע"א הזאב והחרי והדוב והנחר והברדלם פי' רש' ברדלם חפח עיי' תו' ד"ה ברדלס.

סנהדרין פרק ח' מתנה ח' הזאב והחרי והדוב והנמר והברדלים פי' רש' ברדלים מין חיה הוא ובלע"ז קורין לאותה פוט"ש (putois) וכתב תו' דף ט"ז ע"ב ד"ה ברדלים כ"ה פוט"יש ולא משמע כן דאותו היה עז כל כך וכאן משמע שהוא עז ביותר ודרכו להמית את החדם וכן בפרק חלו מליחות אחרי המגיל מן החרי ומן הברדלים ע"ש תו'. ג"מ דף כ"ג ע"ב מתנה החרי הדוב והנמר והברדלים ונחש הרי אלו שלום פי' רש' ברדלים פוטי"יש.

ע"ז דף מ"ב ע"א וכידה דף ט"ו סוף ע"ב מ"רי מעשה בשפחתו וכו' ובא הכהן והניח לידע אם זכר אם נקבה וטיהרוהו חכמים מפני שחולדה וברדלים מצויין שם פי' רש' ברדלם בלשון אחרי חפח פסחים דף ט' ע"ב חולדה וברדלים מצויין שם פי' רש' ברדלים קלנ"ם פוטו"יש (olans putois, der ſtinkende Iltis)

מר"ן

*) Dieses Thier, aus dem Geschlechte der Wiesel, stellt dem Federviehe sehr nach und ist von unleidlichem Gestanke.

נגזר מן בר וברק שהוא תרגום של סדהולחזק העניין נכפלה כמו ירקרק מן ירמדם, לבי סחרחר, יפיפית וולתס, וטעמו חיש סדה קס בדבריו וחס בחדותיו קשה ולבו כבהמות יער, בר חיקולטי (incultus, ungebildet) חיש חיכהומני (inhuman) וקשר שכתבתי זה הפי' מלקתי בלעקסיקאן פ"בר *) שאמר חסה החכם השלם סקליגר**) שהמלה ערבית מלשון ברבר שבלשונם טעמו מדבר ומקום שם, וקרובים דבריו להיות כדברי ונעתקה המלה הזאת אל היונים רומיים נרפתים חיטלקי. ***)

*) *Faberi* thesaurum eruditionis scholasticae.

**) V. *Scaligeri* exotericar. exercitat. lib. quintus decimus de subtilitate ad Cardanum. Exerc. 51. p. 77. 1. Lut. 1557.

***) Ueberhaupt sind die Meinungen der Sprachforscher über die Herleitung dieses Wortes sehr getheilt. Einige (S. *Wachteri* Glossarium germanicum und *Vossius* de vitiis sermonis. lib. 1. c. 1. Amst. 1644. et v. a. s.) leiten Barbar auch von dem chaldäischen Adverbium ברא ab, welches so viel bedeutet, als: außerhalb, von außen, auswärts ꝛc. Also hieße ein Barbar ein Auswärtiger, ein Mann, der außerhalb der Landesgränzen derjenigen wohnte, die ihn so nennen, und ursprünglich hatte dieses Wort auch keinen andern Sinn. So nennt sich Ovid z. B. ein Barbar unter den Griechen. Die Gränzen dieser Schrift erlauben es nicht, uns weitläufiger darüber auszulassen. Ein Mehreres findet der Leser beim Menage. S. dessen Dictionnaire étymologique de la langue françoise. T. I. p. 144 — 145. Par. 1750. Fol.

Pardalis.

Pardel, Panther, gehört zum Katzengeschlechte. An Größe und Stärke steht er dem Löwen und eigentlichen Tiger weit nach; ist aber dennoch ein furchtbares Raubthier. Den Menschen fällt

בַּרְדְּלִס

ט"ו דף מ"ב ע"ח מחר ר"י מעשה נסיחתו כו' ובא כהן והניח לידע חס הוח זכר חס נקבה וטיהרוהו חכמים מפני שחולדה ובַרְדְּלִים מנויין סס, פי' רש': בַּרְדְּלִס בלשון חרמי חפח. נידה דף ט"ו סוף ט"ב, חעשה נסיחתו

בסים

Basis.

Fuß, Gestelle, Postament.

שמות ל״ה פסוק ח׳ ואת כנו ואת כיורו, תרגום ואית בסיסיה דנחשא. ב״מ ס״ו ע״ב אי אגדתנהו בסיסי קנוניי. שבת מ״ז ע״ח הוחיל דנעשה בַּסִּים לדבר האסור כי׳ רש׳ בַּסִּים, מוסב אאת כנו מתרגמי׳ בַּסִּיסֶיהָ. תהלים כ״ג ה׳ מופדי ארץ תרגום בַּסִּיסֵי דמרעא. תהלים ק״ד ה׳ יסד ארץ על מכוניה תרגום דִּי מְיַסַּד ארעא עלוי בְּסִיסָהּ. תר״ג כי׳ בל״י והומיי בן ומכון ורגל פעוד שלקן או דבר אשר אשר עליו נשען.

ברבר

Barbarus.

יצחות ס״ב ע״ב אמר רבי אלעזר וכו׳ מתניתא תנא אלו אכשדרי ברבריא שמהלכין ערומים בשוק. ברכות יו״ד ב׳ ותוברמה תיב״ע ברבריקה. ב״ר פרשה כ״ב שני פעמים כתוב הקורא למי הים כנגד ג׳ פעמים שעלה הים והניף את העולם ועד היכן עלה ברכתו? ועד היכן עלה בשניה? ר׳ אליעזר אר״ח אחר ברכתו עלה עד קלבריקה ובשניה עד ככי ברבריקה, כי׳ ככי שפת גבול. שמות רבה משל למלך שהלך בנו לברבריקה. תהלים ק״יד ח׳ מעם לועז, תרגום מעמי ברברי, וכתב בעל כ״כ אחר ההשתכלות הטוב מצאתי לה ג׳ פתרונים נכונים ונודעים, והח׳ הוא כי הר׳ הרשון והאחרון הן תחת ל׳ ומשפטה בלבלי המגולגל ונלטג לשון עמוק שפה וכבד לשון והערל פכתיב ומגמגם בלשונו היו קורצים לו ברברים וזה עיקור והורצת המלה. והשני שפנין המלה

Barbar. Barbaren wurden von den Griechen und Römern alle fremden; fremdzüngigen und ihnen nicht unterworfenen Völker genannt. Weil aber, sagt Adelung (S. dessen Wörterbuch der hochdeutschen Mundart. Th. 1. S. 728. W.) fast alle alte Völker außer den Griechen und Römern zu ihrer Zeit wild und ungesittet waren, so wird es auch (nämlich das Wort Barbar) figürlich gebraucht, nicht nur einen wilden und ungesitteten, sondern auch, einen harten, grausamen Menschen zu bezeichnen.

בלַספֶמיאַ

Blasphemia.

Läſterung.

בילמדיכו דרך נבות חלקיס ומלך דרך נלספימיסון סנה, ובונע בירך נאן ה׳, ילמדיכו במדבר כ״מ מ׳ פסוק את קרבני לחמי, סדי לח מלאכוהו סגיח כח, מי סהוח קורח כפוק זה סובר סמח יח לו בליספומיח סהוח חומר סדי לח מלאכוהו סגיח לח, מינו כן חלח חינו בח טל בריותיו לפי כוחו חלח לפי כוחן. חר״ב נל״י ורומי חירוף וגידוף.

בֶּסְטִיאַ

Vestis.

Kleid.

מדרש רבה במדבר פרשה ז׳ חלך נשר ודם מחלק דונטידה לגיבוכותו, החלקים מחלק דונטידה הנני ממטיר לחם מן השמים, חלך ד׳ו מחלק כלים וּבֶסְטִיאַ לחיסרטיוטות שלו, וחף חלקים כן שכחמר סחלתך לח נלתה כו׳. חר״ב בלשון רומיי מלבושים.

בַּסיאַ

Vas, Vasis.

Gefäß, Geſchirr, Geräth.

מנחות דף ז׳ ע״ח רב עמרם חמר כגון שהחזירו לניסח גדולה, פי׳ רשי׳ ניסח כלי שרת שבו בוללין מנחה, ובמגילת מיכה ותוכח משלוס נפשי שתה מן כל ניסי וניסי, ופי׳ בעל הערוך ובלע״ז קורין לכלי נחסו (Vaso, Gefäß, Geſchirr). זר״ב בעל מ״ע כתב בסיח בל״ר כלי.

בַּסִילִקי

Basilica Basilicae.

(griech. basilike.)

Königliche Gebäude. Bei den Römern große, koſtbare, mit Säulengängen gezierte Gebäude, in welchen Gerichte gehalten oder andere öffentliche Geſchäfte vorgenommen wurden.

ע״ז פ״ח משנה ו׳ חין נוכין עמהם בַּסִילִקי, פי׳ רשי׳ לשון טירה גבוהה היח, ושם דכין ב״ח ומפילין קותו ומת. ויומח כ״ה לסכת הגוית, כמין בַּסִילִקי גדולה היתה, פי׳ רשי׳ בַּסִילִקַי, פלטירי׳ גבוהי׳ נקרחים בסילקחות. חר״ב בל״י ורומי היכל מלך ובית גדול מוכן לקהלת דיוניס ופריס.

מורה בקשת לחיות, ובלט"ו בַּלִיסְטַרְיי"ר, ומין הי' בקי בחיום הללו שחין חדם בקי בהם. שמות ט"ו ט' וילך מקחריהם, פי' רשי' להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חילים וּבַלִיסטַרָאוֹת של מצרים. ילקוט שמואל ב' קסב' כ"ג דף כ"ה ע"ק, בשעה שחר משה ליסרחל התילבו ורחו קת ישועת ה' וכו' נרד כנגד מנגי בַּלִיסטַרָאוֹת שלהן וכו'. ילקוט פ' בשלח פרשה י"ד דף ס"ק ע"ק נרד כנגד מנגי בַּלִיסטִירָאוֹת. ירושלמי סוטה פרק ק' הלכה ג' דף כ"ג ע"ק נרד כנגד בליטורק. תר"ג פי' בל"י כלי מלחמה חשר הו מוריס מנגים וחניתות לרדות החומות ולהרוג החויגים, והחים המורה בחותו כלי נקרא בַּלִיסטַרי וגם כרובה מנים להרוג בהמות.

בַּלְגִין

Balineum.

שנת דף מ' ט"ק בתחילה היו רוחצין בחמין שהוקמו מע"ס, בתחילו הַבַּלְגִין להחם בשבת, ואומרים בע"ס הוקמו, לפרו קת החמין. זבים פ"ד משנה ג' ר"י אומר קף על קורת הַבַּלְגִין טהור, פי' הב"ח: קורת הבלגין, קורה שבעל המרחץ יושב עליה. שביעית פ"ק משנה ה' חין נותנים לא לבייר ולא לבלן ולא לספר, פי' הב"ח: לבלן מחמת מרחצות.

Das Bad, oder der Ort, wo gebadet wird.

Balneator.

Bader. Bademeiſter.

בַּלְסָמוֹן

Balsamum.

ב"ר פ' וירא יעקב כי יש שנר כו' ומעט נרי בַּלְסָם.

שה"ש ז' י"ד הדודאים נתנו ריח, תרגום מיתבשם קדמי כריח בַּלְסָמוֹן תר"ג בל"י ורומיי מין שמן ערב והוא רפא שמנים, עיין ערך חופופלסמון ביחוקאל כ"ז י"ז כתב רשי' ורד"ק על מלה ופכנ רמיתי בספר יוסף הכהן עץ חפרסמון הוא פנג ויהיו מצויין בירחו ועל שם ריח הטוב נקרחת ירחו בלסמ"ח בלע"ז ונם בחלכים ב' כ' י"ג כתב רשי' זקת.

Balsamum.

Balſam, Balſambaum, oder Staude. Opobalsamum.

בלספמיא

Gegenden an Landseen und größern Flüßen, und ist wegen seiner feinen Haare für die Handlung, und für die Arzneikunst wegen des sogenannten Bibergeils wichtig. Am berühmtesten sind diese Thiere durch die bewunderungswürdige Kunstfertigkeit, mit welcher sie ihre merkwürdigen Gebäude aufführen. S. Helmuths gemeinnützige Naturgeschichte. Th. 1. S. 336 — 43. Zw. A. Leipz. 1808.

גדלות חלק זמיט, עיין תוס' ד"ה הכי ביברי שחלק על רש' וכתב ביברי הוא שם מקום כמו משמע בכילד מעברין כ"ל ח' ונסוטה י' מר"נ כי' כיבר בלעזון רומיי מין חיה יוצאת נחוריס נשפת היס ונבנה נמים ועורס חסוך מפני דקות השער. ובעל ב"כ כתב בלעזון (castor) רומיי מיביר קאסטור והוא כלב היס.

Vicia.

Wicken. Eine Hülsenfrucht mit länglich runden Blättern. Aus der Blüthe kommen Schoten, in welchen der Saame an platten schwarzen oder braunrothen Körnern liegt. Die Körner und das Stroh, letzteres unter den Heckerling geschnitten, dienen dem Viehe zur Nahrung. Es giebt zweierlei Gattungen: Saatwicken und wilde Wicken.

בִּיקְיָא

ירושלמי דמעשר דף כ"ג ח' פרק העוקר שתלים הלכה ו', ותני עלה ורע חסטום וורע קונה וורע ביקיא וכו'. מר"נ בל"י רומי ומחעקל מין עשב וקטניות חשר זרעו שחוי' דומה לעדשה והורע עם העשב מאכל בהמה.

Ballista.

Eine Art grobes Geschütz, um besonders große Steine abzuschleudern; auch wurden Pfeile damit abgeschleudert.

Ballistarius.

Derjenige, welcher die Balliste dirigirte.

בַּלִיסְטַרִי

חולין דף ס' ע"ב אמר ר"ח בר רבח הסטוה נרי' נפני עצמו הוא וכו', וכי מסה רבנו קניבי או בַּלִיסְטַרִי היה? מכאן תשובה לאומר מין תורה מן השמים, כי' רש' וכי מסה קניבי הי', כך חיות נקניבון, או בַּלִיסְטַרִי,

Beryllus.

Der Beryll, ein Edelstein, der zu dem Glucingeschlechte gehörig, betrachtet wird. Seine Hauptfarbe ist berggrün, aber in so mannigfaltigen Schattirungen, daß es sich einerseits ins Himmelblaue, andererseits ins Honiggelbe zieht.

בורלא

שתות כ"ה פסוק ו' מנני טוהם תרגום קונקלם חנני בורלא וכן כולם. וכתב נעל כ"כ מין חנן טובה, שכן שמה בל"י ורומיי ובלשון קיטל בירול.

Vivarium.

Thiergarten, Thierbehältniß, Fischteich, Weiher.

ביבר

שנת דף ק"ו ע"ח מסנה ר"י קומר הלד נפור למגדל ונני לנית קייב, ומכ"ח נפור למגדל ונני לניה ולאנר **ולביברין**, רש"נג קומר לח כל הניברין שוין. פי' הברטנורא, ניברין, קרפיות המוקפין קומה שחכניסין שם חיות ונשמרים שם. ניהה כ"ג ע"ב מסנה, אין נדין דגים מן **הביברין** בי"ט אבל נדין חיה ועוף מן הניברין, פי' רש' ניברין של דגים הן בריכות של חיס שקורין ויבי"ר (Vivier, Fischteich,) ניברין של חיה קרפיות מוקפין גדר סביב וכוכסין לתוכן חיות הבר, וילדות ומגדלות שם. קר"ב פי' בלשון רומי גדר אחר שם פריני חיות ובריכה אחר שם דגים מזומנים. ובטל כ"כ כתב וכן בלשון רומי **בִּיבַּרִיום** והוא גדר שמם פריני חיות סגורות ובל"ז **בִּיבְיֶיר** (Vivier).

Fiber.

Der Biber macht ein eigenes Geschlecht aus unter den Wassersäugthieren. Er wird angetroffen in der nördlichern Erde, in einsamen Ge-

ביברי

חולין קכ"ז ע"ח תר"ה בריה דר"י ניברי דכרם חינן מן היטוב פי' רשי' ניברי דכרם חיות המלויות בחותו מקום ניבר"נם בלע"ז, חינן מן היטוב פי' רשי' חינן גדלות

מר"ב נל"י ורומיו פוגת נפש מפני
רעב עד שידיו ורגליו של אדם קרים
ופניו ירוקים ומוסיו נחלשים עד
כמעט לא נותרה בו נשמה, ונתקה
מלה זו למוסק חזק של דברים מקרי'

mächtig hinfällt und durch einen Bissen, den man verschluckt, wieder zu sich kommt, Vergl. Xenoph. Anab. Ferner der Hundshunger, eine Krankheit, welche in einer widernatürlichen Eßlust besteht, bei welcher der Kranke Alles hineinißt, und dieß nachher wieder von sich bricht.

Byssus.

Eine Art sehr feinen und kostbaren Flachses aus Aegypten und Indien. Forster (liber de bysso antiquorum 1776.) hält es für Baumwolle.

בוץ

יומא פ"ב מסכה ל' פרסו סדין
של בוץ ביניו לבין העם. סמות
ל"ה כסוק ו' ותולעת שני וש
ת"ק ונפע זהורי ובוץ שמות ל"ט
כסוק כ"ח שש משזר לבוץ שזיר.
ר' דוד כהן הי לחרק בספרו
כתר כהונה כתב בערך בוץ: בוץ
ידוע הוא מן מבלי בוץ חסתר מ' ו"ו, ותכריך בוץ שם ח', והוא
גד הנזכר בכתוב, ומחנו נעתק אל היונים ואל הרומים עכ"ל.

Bucina oder Buccina.

(griech. bukane.)

Ein Blasinstrument der Alten, etwa Trompete, Posaune, womit die Tag- und Nachtwachen bei den Römern angekündigt und die Zeichen beim Heere gegeben wurden.

בוקיינום

ג"ר פ' אמור אל הכהנים פרשה
כ"ט, לעולם ה' דרך כו' ר"י
פתח אשרי העם יודעי תרועה,
וכי מין קומות העולם יודעים
להריע? כמה קרנות ים להם, כמה
בוקיינום ים להם. מר"ב
פי' נל"י ורומי קרנות וחצוצרות
ושופרות.

Baculus.

Ein Stab, Stock.

בוקלסה

ג"ר סדר נח פרשה ל"ח, אמרה
נו' הח לך קרב קדמיהון, קס
נסיב בוקלסא בידי' לתבריהון לכולהון פסילא, ויהב בוקלסא בידא
דרנה דהוה בימיהון וכו'. מר"ב פי' בלשון רומיי מקל ומגז.

ב

בָּאגָא

(כ' תחת פ')

עירובין ע"ג ע"ח בני בי רב דאכלו בהמת בחגא וחקו וגויתי בבי רב, כי משתיכן להו תחומא מבי רב משתיכן להו או מבחגא משתיכן להו? פי' רש"י בחגא בית חוספיזא בבקעה. ב"ק דף קי"ב ע"ב מלכא אחר זילו וקטלו מכל בחגי ואיכהו חולו וקטלו מחד בחגא פי' רשי' בחגי בקעה. ב"ב ס"ח ע"ח שמעון בן מבטולם אומר בחגי, פי' רש"י בחגי שדות שבניב המדינה. סם גמרא מאי בית שלחין? בחגי. פסחים ח' ע"ב בני בי רב דדיור בבחגא מהו? פי' רשי' בבחגי בכפיס שבבקעה, ובלע"ז קאמפי"ש (Champe). גיטין כ"ח ע"ב בני בחגא, פי' רשי' בני בקעה. שבת דף כ' ע"ב רבין ואביי הוו קאזלי בפקתא, פי' רשי' בפקתא בקעה. וכתב בעל כ"כ בחגי בקעה שיש בה שדות הרבה, ואומר אני כי הב' תחת כ' והוא פנוס בלשון רומיי גם ניקו"ס (Vicus, Dorf, Flecken) והוא כפר וישוב גם בלו' בי"ת.

בולטיתא בליתא

Blatta.

Motte. Schabe.

קיוב מ"ח י"ח לעץ רקבון נחושה תרגום לקיסת בולטיתא כרכומא. שבת ל"ד ע"ח אמר אביי האי ינוקא דלית ליה חלוק לייתי בליתא דאית ליה טיפתא פי' רשי' לייתי בליתא מעט שחק של בגד שיהא בו קימרא לפי שהאימר' מהדק' יפה בבשר שלא ישמט החלוק מן הגיד. יבמות ק"כ ע"ח חייתי קירח דבק בבליתא פי' רשי' דבק בבליתא הדביקה במעט מטלית בלויה, בליתא בגד בל"ו.

בּוּלְמוּס

Bulimus.

(griech. boulimos.)

Heißhunger, vorzüglich eine Krankheit, wo man auf Reisen in der Kälte ohnmäch-

וומח פ"ח מסכה וי"ו מי שחקו בּוּלְמוּס מקכילין קותו קפילו דברים טמאין כי בר"ט: מולי המוכז מחמת רעבון ומסוכן למות. מר"ב

אַרכִיטֶקטוֹס

ברחשית רבה פרשה כ"ד סדר ברחשית לחרכיטקוטות שבנה חת המדינה חדרים וניניס ומערות, לחחר ימים כשבה נחחי והיו בני מדינה מטמינין חפניו בתוך החדרים ובתוך המערות חחר להן חני הוח שבניתי חת המערות וכו'. מדרש רבה פרשה ט' סדר כשח דף קע"ח ע"ח משל לחרכיטקטון קטחדיקום של חותה מדינה התחילו בני המדינה מטמינים כספם והבם לתוך המטמונים, חחר להם החרכיטקטון חני בניתי חת המדינה וחני עשיתי חת המדינה, ממני חתם מטמינים? קר"ג חרכיטקטון רחם הבונים והחומנים וכן כתב רי לחרח"ם בכ"כ.

Architectus.

Bau- oder Werkmeister.

אַשְׁפִּיזָא

(ר' תחת ה')

סנהדרין ק"ח ע"ח ר"י בר שמוחל בר מרתח חיקלע להחוח חושפיזח. יומח דף ו"ב חמר חניח שמע מכי' חורח קר"ח לחשבח חינח גולפח ומשכח לחושפיזח, פיר"ש בלפח קנקן של חרב. ב"מ כ"ג סוף ע"ב חמר שמוחל בהני תלת מילי בעידי רבנן דמשני בחמליהו בחשכתח ובפוריח ובחושפיזח. וכתב בעל כ"כ חלון ובית קבול חושפיניום בלשון רומי. ור"ב חמר בלשון רומי ב"ב וחורח נקרח חושפיז והחלון חושפיזח.

Hospitium.

Wirthshaus, Herberge.

אַתלִיטוֹס

ב"ר פרשה ט"ו ויותר יעקב לבדו וכו' משל לחתליטום שהוח חומד ומתגוששם עם בני' של מלך חלה עיניו ורחה חת המלך עומד על גביו והרמים עצמו לפניו ה"ה ובתיב וירח כי לח יוכל לו. קר"ב בל"י ורומי קושים פוחזים ורקים חשר חומנותם להתחזק ערומים לשחת העם והיו מוטלים שכרם חחת בעלי השחוק והשריט. ובעל כ"כ כתב כשחטו בל"י המתחזק עם חחר להפילו חרצה.

Athleta.

(griech. athletes.)

Wettkämpfer, Wettringer bei den öffentlichen Spielen der Alten in Griechenland und Rom.

אַתנְיה

בחדגר כ"ב כ"ח ויחנוש חת חתונו, ת"ח וזריז ית חתניה.

Asinus.

Esel.

sonen, welche nach Abgange der Könige regierten. Es waren deren neun, wovon der vornehmste im vorzüglichsten Verstande den Namen Archon führte. Die Gerichtsbarkeit dieser obersten Magistratsperson erstreckte sich sowohl über gottesdienstliche, als über bürgerliche Sachen, und die wichtigsten Processe wurden von ihr entschieden.

צי' נשנה כלומי מרכן מר"ח נדק
מימתי עמד מרכן נמרכנותיה,
כי' רשי' מרכן זה מלך ונשנה
רקטונה קורין לו מרכן כלומר
מתוקן למלכות מחדש לפי שעתה.
מיוד כ"ח כ"ח נית מדיד תרגום
נית מרכונך. שם ל"ד י"ח מל
מדיניס תרגום לַאַרכוֹנִין.
ב"ר פרשה ע"ו סדר ויסלח דף
פ"ה ע"ג כעבדיניה מרכונוסס,
מסתר ג' י"ב ומל הפחות מסר
על מדינה ומדינה, תרגום ולות
הַפַּרכִין דְּמִתַּמָּן אַרְכוֹנִין
על כל פַּלְכִיא וּפַלְכִיָּא.
סה"ס ד' ג' נרמן אַמַּרְכְּלַיָּא

וְאַרְכוֹנִין דמיכון קרין למלכם, וכתב נעל כ"כ מרכנות רקסית סרוסו ומניו מרכונטוס מחד מהנית דין סוסט.

Archium. Archivum.

Die Urkundenkammer, das Schriftengewölbe.

אַרְכִי

נית מרכיון

יהוסע קמ' ט"ו פסוק ט"ו
ומס דניר למניס קריית ספר, תרגום
ושוס דניר מלקדמין קריית מרכי.
דנריס ג' י"ח הלה היח נרנת נני עמון, תי"נע הם היח
יהיבח נניח מרכיון נרנת נני עמון. מר"נ מרכי ומרכיון נלסון רומי
מקום ועד הסריס והסופטים ומס נסמריס כתני העיר. ונעל כ"כ
כתנ נית ומקום מיוחד שסס מוכיס ונסמריס כתני המלכות כמסמע
נל"ר

Archiatros.

Oberarzt, Leibarzt.

אַרְכִיאַטְרוֹס

שמות רנה פרשה ל' פדר כי
תשא דף ק"ס ע"נ מסל לנן
מרכימטוס וכו'. מר"נ פי' נלסון יון רמם הרופאים.

ארכיטקטוס

thun soll. — Ein anderes Produkt dieses Baumes ist das arabische Gummi.

לעשות דם יונק דרך מכה או
או דרך קיא · ונעל כתר
ככוכה כתב מקיקא ג"ל מקקיא
ופי' רשי' עשב שמו ככולי וחכריו
היוצ"ק החכם בוקסדורף *) ומון מכנוד מכמתם מין טעמו כך רק
בוא כמזמעו בל"י ובלעזון רומי ובל מיטח' והוא עשב שהוא ופריו שוים נסס'

*) In dem seinem Wörterbuche angehängten Spicilegium bemerkt Buxtorf ebenfalls, daß es Acacia bedeutet.

Artaba.

Ein Gemäß, welches in Persien und Aegypten gebräuchlich ist. Die Artaba in Persien beträgt 3286 franz. Kub. Zoll, vergleichet sich ungefähr mit $1\frac{1}{3}$ Danziger Scheffeln, und wiegt 88 Nürnberger Pfund. Die Artaba in Aegypten beträgt 2880 franz. Kub. Zoll, und vergleicht sich mit 15 londoner Gallonen. S. Universal - Lexicon der Handlungswissenschaften von *Moses Israel, Heusinger* und *Ihling*. Th. I. p. 427. Lpz. 1809. 4.

אַרְדַּבָּא

(ד' תקת ט')

ב"מ דף פ' ע"ב ת"ר קד לכתף
קדריב לעריבה, פי' רשי' קנ
לכתף קד הוי תוכפת לקדם המוסק
שהוא ספינה קטנה · עירובין
ק"ג ע"ב היתי מסיקת דהוה בי
מר שמואל דהוה מוכוקת קדרידה
(ל"ל קרדינה) שרק מר שמואל
למשדיה קדמך קמר תורת כלי
עליה, פי' רשי' קדרידה לתך
מיטין ט"ו סחין קלי כור. מר"ב
בל"י מרטב מין מדה פרסית.
ור"ד די לחרח כתב רשי' פי' לתך
מיטין ט"ו סחין והגלון פי' קלי
לתך, והקמת יורה דרכו בי הוא
שם מדה בגל הפרסיים ונעתקה
ליונים ולרומיים ועוד היום רגילה במצרים והד' הוא במקום ט'.

Archon Archontes.

Archonten waren bei den Athenienſern diejenigen höchſten obrigkeitlichen Perſonen,

אַרְכוֹן אַרְכוֹנַא

אַרְכוֹנְטוֹס

בגמ' בתרא פרק גט פשוט דף
ק"סד ע"ב הוא שטרא דהוה
כתוב

אצטבלאות
אסטבלאות
(ר' נוספת)

Stabulum.
Standort des Viehes.
Stall, Stallung.

סנהדרין כ"ק ע"ח ר"י רמי כתיב ויהי לשלמה ארבעת אלפים מרות סוסים למרכבתו וכתיב ויהי לשלמה ארבעת אלפים סוסיה, הא כיצד שם ארבעים אלף מיצטבלאות וכו' ע"ש, פי' רש' מיצטבלאות בית גדול למדור הסוסים. במדבר רבה פרשה י"ח שני כתובים הללו ארבעה אלפים אסטבלאות פי' מ"כ מקום מעמד הסוסים וכתב בעל כ"כ בל"ר שעמו מרות סוסים.

אַקוּבִיטוֹן

ויקרא רבה פרשה ז' ומאת שורת העולה משל למלך בי' מסב על אקוביטון שלו הכניסו לו תבשיל ראשון אכל. תר"ג בלשון רומיי מסב מוכן לאכול בו והי' מנהג קדמונים לאכול מוטים ואינם יושבים בכסא. ובעל כתר כהונה כתב בילקוט תורה דף קל"ג ע"ג כתב בלי' ח' וכן הניחו הגאון בעל ערוך נערך קבש והגירסא שלפנינו היא המתת והנדק כאשר ישפוט בנדק מי שהורגל בלשון רומי מטה ומסב שהיו שוכבים עליו משכב הלהרים.

Accubitum.
Ein Kissen oder niedriger Polstersitz, worauf man bei der Mahlzeit saß oder lag.

אקציא

גיטין ס"ט ע"ג לרוסמתא (פיר"י תמתונית) ליתי מקיקא וחלוותא פיר"י חקוקא עשב שמו ככו"לי *). אמר בעל מוסיף ערוך בלשון יון ורומי וישמעאל פרי עץ ומינו עד הנקרא חוא המגרי וים דעת חומרים שהוא סנה בלשון מקרא וגדל בהר סיני וים לו סגולות נרפואה לרחוק השלשול לעצור

Acacia.
(griech. akakia.)
Ein in Aegypten und Arabien einheimischer großer Baum, aus dessen unreifen Schoten der unter dem Namen Akatiensaft bekannte Saft ausgepreßt wird, der in Blutflüssen und Magenschwäche gute Dienste thun

*) Cucule ward ehedem der Kardamom nach dem Arabischen genannt.

mitteln gebraucht. Durch Zusammengährung mit Most wird der Wermuthwein bereitet. Plin. lib. 14. et 27.

מתני׳ לעלויה חד חמר וכלפלין, מר קפסינתין, מתוק מי דחרב מי׳ רש׳ קפסינתין קולי״ישנח alluyne, aloisye =) בלט״ו (absynthe, Wermuth).

ירושלמי תרומות פרק מ׳ הלכה ה׳ ר׳ סימון בשם רי״ל החד והמר והמתוק אין דהם לא משום גילוי, ל׳ סימון מפרש החד קונדיטון והמר פסונתיון, והמתוק חמרא מבשלא.

אר״ב בל״י ורומי יין מרוקח בעשב הנקרא חפסינתין והוא לעגה ומועיל לחסתומכא.

Opsonium.

(griech. opsonion.)

Die Kost, der Proviant, Sold, besonders der Soldaten.

אָפְסַנְיָא

סנהדרין כ״ח ע״ב משנה וכסף וזהב לא ירדה לו מחוד אלא כדי ליתן אפסניו (גירסא נכונה אפסניו) פי״רשי׳ אפסניו שכר חיילות חדי שנה בשנה הנכנסין ויוצאין עמו כל השנה. סנהדרין י״ח ע״ב אין מושיבין לא אלף ולא כה״ב בעיבור שנה, אלף משום אפסניא כה״ג משום בינה, פי׳ רש׳ משום אפסניו מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה, ונוח לו שיהי׳ כל השנים מעוברת שה״ם רבה ר״י בר חנינא ורבנן אמרו משל לאלף שהי׳ מחלק אפסניות ללגיונותיו וכו׳ פי׳ מ״כ אפסניות לשון יציאת מזונות ופרנסה. אר״ב בל״י שכר אנשי מלחמה. ובעל כ״כ כתב אפסניו ט״ס הוא ול״ל אפסני׳ והוא בלשון רומי שכר חיילות והולכות לאנשי הצבא.

Opsonium.

(griech. opsonion.)

Jede Speise, die man zum Brod ißt, als Zugemüse, auch Fleisch.

אָפְסָנִיון

מדרש ילקוט מיכה ז׳ דף כ״ג ע״ח מסתכל בצפר רקה קולו הטבח שהי׳ מסתכל בצפר אמר לו מרי כבר שלחתי אופסינון לביתך. וכתב בעל כתר כהונה כל דבר שבא בתוך הסעודה לגמי עם הפת ובש׳ הוא לפתן מנה אחת ותתיכת בשר לסעודת הערב.

אפרסק
זיהט פרסק

אצטבלאות

und unter dieser eine noch feinere Weiße haben. Ihr fetter öliger und wohlschmeckender grünlich eisenfärbiger süßer Kern ist noch mit einem röthhlichen Häutchen bedeckt, und auf der einen Seite etwas erhaben, auf der andern hingegen mehr eingedrückt, und mit einer Ribbe versehen. Sie haben ferner eine weit größere Menge eines feinen Oels, als die Mandeln, welcher so lange sie noch frisch und schwer sind, von ungemeiner Süßigkeit ist. Ihre Kraft zu nähren, zu mäßigen, zu erweichen ꝛc. ist weit größer als bei jenen. Man braucht sie wie die Pinien und Mandeln in Speisen auch in der Arzenei. S. Dietrichs Pflanzenreich Bd. 3. S. 170. Leipz. 1799.

פיסתקי פי׳ רשי׳ גלג״ט סקוכלין (Gland = Eichel) חוירים. ירושלמי כלאים פ״ק הלכה ד׳ לוזין ובוטמין מה נפק מכהון פיסתקין. קר״ב פי׳ גל״י ורומי ויסמעלל מין פרי גדל בסוריא ונסמר תוך קליפה, ובעל כ״כ כתב פרי דומה לאסטרובלין והוא קס מקוד וה״ה נוספת כמסמעו גל״י ורומי חיטל׳ ונרפת והוא פסתק סינוח בתקומו, והנה הרב הגדול רשי׳ ז״ל טעה בפי׳ ומצד שהם קפרסקין על פי׳ נכתת ולט בטנים (בראשית מ״ב) ורד״ק בשרשי׳ שרש בטן כתבו מפרשים בטנים הפרי הנקרא בערבי פסתא״ק ע״ל, ועיין פי׳ על רמ״ד על בטנים, ועיין מה שכתב שם בניהורו ו״ל שגם מי שאמר שבטנים הם קנוזים לא ידקר כי אנוז שם כולל לכל גרעין השמור תוך קליפה קשה, ויש בכללו מינים והיא מצוינת מאוד ותבניתו כתבנית בטן ולכך נקרא בטנים ומיוחד לארץ ארם ע״ש.

Apsinthium.

Wermuth ist eine bekannte wildwachsende Würzpflanze. Sie wird zu Heilmit-

אַפְסִינְתִין

פ״ז דף ל׳ ע״ב חר״י בן לוי ג׳ מינות הן ואין בהן משום גילוי וקלו הן, תד, קר, מתוק, ר״ח מתק

ben erreichen eine Höhe von 9 bis 10 Fuß, sind dick und bleich oder aschgrau von Farbe. Vid. Plin. H. N. lib. 13. c. 11. -- Wehrs vom Papier. S. 61. Hann. 1792, Lippold u. Funke's Neues Natur- und Kunstlexicon. Bd. 1. S. 509. Weim. 1801.

מעל הארץ על קותה החטה והדלה קותה ה"ז נקרא ערים, וחותם הקנים שעושה מהן מטה קו שדכה בן הנקראים קפפירות. כלים פי"ז משנה ג' הסלין של נת שעורן ככרות של נת קפופירות שעשה להן קנים מלמשן למעלה לחיוק טהורה, פי' נרט': קפופירות כלי חרוג מקנים קו זמורות, ור"מ פי' פיפירות הוא כלי חרוג מקנים ישימו בו קלחי הכרמים כמו שנקרא בכלמים, ור"ש פי' פיפירות הוא כלי קטיר דתני' בתוספתא שהוא כלי של מין זמורות.

נרקסית רבה פרשה ל"ז שהן לובשים כלי פפיור ר' שמואל קומר אפילו כלי פפיור אין לקס. תר"ג פי' בל"י ורומי מין עשב גדל ביאור מנריס וממנו היו עושים גליונים לכתוב.

אפירטין

ויהע פִּירַטוֹן

אפלקיתא

ויהע פליקתא

אפסטקין
(ר' נובכת)

ירושלמי מעשרות פ"ק הלכה ג' דף מ"ח ע"ג מודין חכמים לר"י בחלגרון ובחיפסטקין ובקיצטרודלין מסיעתו קליפה.

ירושלמי למקי פ"ג הלכה ה' דף כ"ג ע"ק אבל החלגרו' והחפסטקין והקיצטרודלין ע"י שאין כיוצא בהן בא"י לא ערכו חכמים ליתן להם שיעור. גיטין ל"ט ע"א פיסתקא

Pistacia.

Dieser Baum (vera P.) wächst in Persien, Arabien, Syrien ꝛc. Seine Früchte sind die Pistazien, wovon sich eine größere und kleinere Art findet. Sie sind länglich eckige Nüße, die die Größe einer gemeinen Haselnuß, dabei eine dünne rauhe, zerbrechlich rothe Schale

Knäblein; pusa, Mägdlein) נסקיס פ"פ מטלה ק' יתוס שסחטו
עליו קפטרופסים, וכתב ערוך חבי ילדים בל"י פירח פידיקה (griech.
paidopater, Kindervater) וכן בל ע"ז קד כטר, ובעל מוסיף
ערוך קמר קפיטרופום בל"י ורומי ממונה ופקיד.

אפילון
ויהע פילון

אֶפִּיסטָולַי

Epistola.

Brief, Sendschreiben.

ב"ר פרשה ע"ד נספה שלח
דוד את יואב לחרם נהריס ולחרם
לודה פגע בחדומיים בקש לזכזן הוציאו לו אפיסטולי שלהם רד לכם
סוד את ההר וכו' פגע בחוקנים בקש לזכזן והוציאו לו אפיסטולין
שלהן אל תגר את מואב ואל תתגר בם מלחמה בחותה שעה שלח יואב
לדוד לאמר פגעתי בחדומים ובקשתי לזכזן הוציאו לי אפיסטולי שלהן,
במוחזין והוציאו לי אפיסטולי שלהן אל תגר וכו'. וכתב בעל
כ"כ בפיסטולי כמשמעו בלשון יון ורומי ובלשון איט'.

אַפַּיפִּירוֹת
(ר' נוספת)

כלאים פרק שני משנה ג' המדלה
את הגפן על מקלת אפיפירות,
פי' בערט': אפיפירות עלים או
קנים ארוגים זה בזה וערב ומדלים
עליהם שריגי הגפנים ומשכינים
אותם בהן כשהן אחוכות הרבה
וכתב הר"ם אפיפירות פי' בערוך
אילן העשה פירות הרבה מלשון
משתף פארה (ישעי') ולא יתכן
כדמוכח בסיפרי והר"מבם בהלכו'
כלאים פרק ח' הלכה ז' פי' העשה
מטה או שבכה גבוהה מעל הארץ
כדי שיהיו החבולות והשריגים
נמשכין עליה והגפנים נוף הגפנים
מעל

Papyrus.

Papiercyppergras oder Papierschilf. Diese berühmte Pflanze, welche den Alten nicht nur Stoff zum Papiere lieferte, sondern aus deren Stengel (welchen mehrere, nach innen zu immer feiner werdende, bastartige Scheiden umschließen) noch Stricke, Segel, Kähne, Schuhe und Hausgeräthe verfertigt wurde, wächst in Aegypten am Nil, aber auch in Syrien und Sicilien wild. Die Stengel desselben

קר"נ פי' נל"י ורומיי מין כקפת מזרע ועשב הפרגין ולו סגולת נפלאות נרפואת כאבר כסיתי וחס לא יותן נכמות הרקוי סס המות הוא ע"כל.

Saft, welcher aus den Mohnköpfen, wenn man sie ritzt oder abschneidet, hervorquillt. Er wird in den Morgenländern bereitet und ist ein betäubendes u. schlafwirkendes Mittel. In zu starker Dosis genommen, wirkt er tödtlich.

Epitropos.

(griech. epitropos)

Aufseher, Vormund, überhaupt Jemand, dem man die Aufsicht über gewisse Dinge, die Verwaltung, Besorgung von einer Sache u. dgl. aufgetragen.

אֶפִּיטְרוֹפוֹס

נרחשית מ"ח מ' חתה תהי' על ניתי, תיב"ע חנת תהי חפיטרופוס על ניתי. שנת ק"כח ע"ח מעשה ונפלה לליקה נחנר של ר"י ונחו חנשי גיסטרח של ליפורי לכנות חפני שחפוטרופוס של מלך הוה, פי' רש', חפיטרופוס ממונה על חמונו. גיטין י"ד ע"ח הכותב כל נכסיו לחשתו לח עשתה חלח חפטרופית, פי' רש' חפטרופית להכנים ולהוניח. נרחשית ל"ט ל ויקידהו על ניתו תו"נע ומנייה חפטרופוס על ניתיה. שם פסוק ה' ויהי מחז הפקיד חותו נניתו, תיב"ע והוה מעידן דמנייה חפטרופוס על ניתיה. נרחשית מ"ג י"ט חשר על נית יוסף, תי"נע דימחנת חפיטרופוס על נית יוסף. נ"ר פרשה ו"ו משל למלך שהי' לו שני חפוטרופי' חחד שולט נעיר וחחד שולט נמדינה. חסתר נ' ג' ויפקד המלך פקידים, וימני מלכי חפיטרופין. נכוריס פ"ח משנה ה' חפטרופוס, פי' נרט': המחונה על היתומים, חפוטרופוס חני הקטנים נלשון רומי קורין לחנ כחטיר (pater) ולקטנים פום *) (pusio,) Knäb.

*) Diese Herleitung ist schon deshalb unrichtig, weil das Wort griechischen Ursprunges ist; allein obgleich auch im Griechischen pater Vater, und pais der Knabe bedeutet, so kann dieselbe doch nicht statt finden, da epitropos von epi und trepo entstanden ist, welches in Verbindung mit einander so viel heißet, als: ich wende zu, übertrage, überlasse.

אַפָּוֹתֵיקִי

ברחשית כ"ד ג' זקן ביתו המושל בכל אשר לו, תיב"ע סבא דביתיה דשליט בכל אפותיקי דליה. מיוב ל"ח כ"ג ואמרת ברד תרחה, תרגום ואפותיקי דברדא תמני. ברחשית מ"ג י"ד ויבא יוסף את הכסף בביתה פרעה, תיב"ע ואייתי יוסף ית כספא בבית אפותיקא דפרעה. דברים כ"ג כ"ב תיב"ע דאהיפתיק מרי עלמא קמי. יהי' בך חובת עיכוב כברא. ע"ז ל"ט ע"ב מצנה המגביה הנחים מן הסלוה אסורין, מן ההפתק מותרין, פי' רשי' ההפתק אפוש כיומין של אגדים מלוחים. תהלים ל"ג ז' באוצרות תהומות, תרגום באפותיקיא תהומיא. שמות רבה פרשה ל' סדר משפטים דף קמ"ו ע"ג משל למלך שמכר לאנשי ים לי אלף חדות של תבואה, אלף חדות של שמן ואלף של יין, אמר ליה אנשי ים לך אפיתיקות ליתן אותה להם? שבת ל' ע"א ת"ר כה גזרו גמר של הפתק אין מטלטלין אותה, פי' רשי' הפתק מערכת גדולה שעורכין ומושיבין להקנותן לאחורה אסורין ט"ס (tache = tas ein Haufen, oder tals = étaux, Ort, wo verschiedenerlei Bedürfnisse zum Verkauf ausgestellt sind). בין של אגדים ובין של גמר ובין של מגבים ונסר מליח. תר"ג בל"י אוצר של אחורה ושל מאכל ומשקה. ובעל כ"ב כתב אוצר שאוגרים בו פירות ותבואה וכל דבר לקיום.

אַפְיָאן

אולין ס"ו ע"א כל שיש לו סנפיר וקשקשת, ת"ר אין לו בעבשיו ועתיד לגדל לאחר זמן כגון הסולתני' והטפיתן אותר. ע"ז ל"ט ע"א הסולתני' והטפין (ל"ל והטפין) תר"ג בל"י ורומיו אין דג קטן לבן ועיניו גדולות.

Aphye.
(griech. aphye.)
Eine Art Fischlein, die man einsetzt (Plin. l. 31. 44.) wie Sardellen oder Anchovien.

אָפְיוֹן

ירושלמי פ"ג אין מעמירין מהן אופיון סבכה. תר"ג

Opion.
(griech. opion)
Opium, der getrocknete Saft,

ויקרח רבה פרשה ל"ר דף ר"ד ע"ח ר"ל בשם ר"מ תמר כ"ג פעמים כתב חסרי ומכולם לא נטל חפוכי חלח זה, ומאי חפוכי נטל? בינוס רעה ומלטהו ה'. מר"ז בל"י ורומיי שטר פרעון כמו שובר.

אִפּוֹמְנִימָא
(מ' תחת ה')

Hypomnema.
(griech. hypomnema.)

מדרש רבה דברים ריש פרשת וחתחנן חמרו לפניו מלחכי שרת כתפם מסה בן בינך חמר להם מכי מתקיים עליו חמרו לו הרי הוא עומד לפני פרעה הרי חיפומניחח שלו נקרין הרי הוא יולח ליהרג חמר להם חכי מתקיים עליו יצח ליהרג והנילו הקב"ה וכו'. מדרש ילקוט פרשת לך לך סעיף ע"ז דף כ' ע"ד חמרו מלחכי השרת כתפם חבדהם בן בריתם הרי הוא עומד לפני חמרפל הרי הוא חיפומניח שלו נקרין וכו'. מר"ז בל"י ספר זכרון וגזר דבר.

Denkmal, Denkschrift. Buch, worinnen man dasjenige aufschreibt, was man im Andenken erhalten will. Ferner eine Auslegungsschrift, Erklärung.

אפונדא
זיכע פונדא

אִפּוֹתֵקָא
(מ' תחת ה')

Hypotheca.

גיטין פרק ל' משנה ל' דף מ' ע"ב עבד שעשאו רבו חפותיקי לאחריס. שם דף מ"ח ע"ח. העושה שדהו חפותיקי, פי' רש' במשנה חפותיקי אם לא חפרע לך מוכך מחקום אחר ה"ז לפניך לגבותה. ב"ק דף י"ח ע"ב עשה שורו חפותיקי, פי' רש' חפותיקי אפה תהח קאי, כגומר מזה תהי' לך פרעון. מר"ז בל"י משכון ושיעבוד קרקע. וכתב בעל כ"כ קו"ל עשו בו למשמכתא כוונה וחמרו חפה תהח קאי ר"ל פה תשוב ותעמוד על פרעון חובך, וככה עשו בדויתיקי ושטר מלות יוכית כמו שתרקה בחה שיבוח בע"ה עב"ל.

Unterpfand, Verpfändung, Pfand, es sey beweglich oder nicht.

אפותיקי

כעינקה מלטוניו בעלשמן *).
וכעל כ"כ כתב קופלסמון מין
ועלירת המרסמון גלטון רומי
אָפוֹבלסמון.

Zweigen tröpfeln. Eine etwas geringere Sorte erhält man dadurch, daß man die Rinde aufritzt. Daß man immer nur wenig erhalten müsse, sieht man daraus, weil das Quentchen Balsam zu Mecca selbst mit 2 Thalern bezahlt wird. Rein und unverfälscht ist er flüßig, sehr fein, weiß und durchsichtig; sein Geruch durchdringend und sehr angenehm; der Geschmack gewürzhaft bitter und scharf. Ehemals wuchsen viel Balsambäume in Judäa um Jericho. Vergl. Josephus de bello Jud., lib. V. c. 4. Diodor Sic. lib. II. c. 48. Plin. 12. c. 25. l. 16, 32. Funk und Lippolds neues Natur- und Kunstlexicon. Bd. I. p. 180. Weim. 1801.

*) Diese Benennung findet sich nur im ganzen alten Testamente nirgends. Wahrscheinlicher ist es, daß der Name Balsam, so wie das Gewächs selbst, arabischen Ursprunges sey, und von dem Worte Balessan stamme. Das arabische Stammwort bedeutet fließen, träufeln, so wie das Substantiv den aus einem Baum quillenden Saft. Vergl. Warnekros Entwurf der hebräischen Alterthümer p. 233. Weim. 1794. Adelungs grammatisch-kritisches Wörterbuch Th, 1. Wien 1808. Adelung glaubt irrig, daß נטף in Amos 6. 6. vorkomme. Wahrscheinlich verleitete ihn Luthers Uebersetzung dazu. Dieser verdolmetscht das dort stehende ורקחית שמנים mit Balsam. Aus dieser Form schließe ich, daß die Benennung נטלן nicht üblich war.

Apocha.

Die Quittung, die der Gläubiger über empfangene Zahlung giebt.

אַפָּוֹכָא

ג"ר פרסה מ"ג חמר להם
עוד היה שמחה שנו ביום נטלו
וישרץ קופכי על עוונותיהם דמ"ר
בר כחמן קופכי גדולה נטלו וישרחל
על עוונותיהם ביום שיבד בית המקדש שנאמר תם עונך בת ציון.

ויקרא

חס דקסת סתדוח יסופה טל ידך עשה מסקופה. וכתב בעל כ"כ בל"י קות ומטרה סיניטו קליו מורי חניס וכן בלסון רומיי סקופוס.

אסתָומַכָא
(מ' נוספת)

חולין כ"ב ע"ח קיזהו כום הפנימית? קיסתומכת דכרסך, פי' רש' קסתומכת דכרסך קני שמיתי מסתומכת בלע"ז וקיני יודעמה הוא. ע"ז כ"ט ע"ח מאי חוקלף? מ"ר חצא מסתומכת דליצא, פי' רש' קיסתומכת דליצא דופני בשר שתחת הלב והוא טרפסא, ליסנא מחריכא תנוך שכנגד הלב שקורין ניבלא ופעמים שכופף לצד פנים ומעכב את הנשימה וזה עיקר. וכתב בעל מ"ע בלשון יוני ורומיי פי הכרס לבדו ויתקה מלה זו לפעמים לכל הכרס, ויען כי הרופאים הקדמונים היו קורקים לפי הכרס לב כי בקליו יפוג ויתעלף הלב לאחרו חכמינו לפי הכרס מסתומכת בלצא, וכן לאחרו קולסא בלצא ויוקרא בלצא, לקליסות ולכבדות בי הכרס, עכ"ל.

אָפוֹבַלסָמון

ג"ר פרסה כ"ז מה היו עושים היו מביאים קפוקולסימון וסף בקנן וכו', פי' מ"כ קפוקולסמון שמן ערב פלסם. ג"ר פרסה ל"ט למה הי' מברחס קבינו דומה לגלוחית של קפוקולסמון מוקפת למיד כתיל ומוכת בוויות ולא הי' ריחו נודף כיון שהי' מטלטלת הי' ריחו נודף כך אמר הק"בה לאברהם טלטל עצמך וכו'. וכתב ר"ג בעל מוסיף ערוך בל"י ורומיי קפוקלסמון שרף נוטף מעץ בלסמון הגדל בעיר יריחו אשר נקרא שמה על שם ריח (ועיין רש' ברכות מ"ג ע"ח שכתב זאת בשם' יוסף בן גוריון) ולי נראה שמלת בלסמון אצל הישמים נעתקה

Stomachus.
(griech. stomachos.)

Der Magen, Magenmund, die Speiseröhre; der Schlund.

Opobalsamum.
(griech. opobalsamon.)

Saft oder Gummi des Balsambaums, Diosc. 1. 18. Plin. 32. 1. Der Opobalsam, auch Balsam von Mecca, von Gilead, von Judäa und wahrer Balsam ꝛc. genannt, ist der kostbarste unter allen Arten dieses Salbspecificums. In ältern Zeiten sammelte man bloß diesen reinen, weißen Balsam, wie er vom Baume kam. Jetzt werden 3 schlechtere Sorten gewonnen. Der beste soll von selbst aus den Zwei-

ומרדו וחמעו מספיקולי, פי' מתנות כהונה חספתין סיף. ילקוט סדר דחלמדק ס"ו ע"ח ר' נחמי' אומר בחיספטי שהכו את ישראל בו לקו. מל"ג חספטי וחספתי מלה אחת ופירושה בל"י חרב וכלי רופחיט ומנסלים ואורגים להפיק ולדקק מלאכתם. ורד"כ כתב כחשחטו חרב בל"י ורומי ובל' איט' (ital. Spada).

אסקוטא
(מ' נוספת)

מדרש ילקוט תהלים קאפי' פ"ד כי שמש ומגן ה' נאמות וכו' דבר אחר מגן זה התרים אסקוטא פרסאה שחקיף את החדס מסלסה רומיתיו. וכתב בעל כתר כהונה כחשחטו מגן בלשון רומי.

Scutum.

Schild der römischen Infanterie. Seine Länge betrug 4 Fuß, seine Breite $3\frac{1}{2}$ Fuß. Er war ovalrund gestaltet, und in der Mitte mit einem erhöheten eisernen Buckel zum Abglitschen der feindlichen Pfeile ꝛc. versehen.

אסקוטלא
(מ' נוספת)

מ"ק כ"ו ע"ח משנה אין מוליכין לבית הקבל לא בטבלא ולא בסקוטלא, פי' רש"י: אסקוטלא תמחוי. כלים כרק ל' משנה מ' הטבלה והאסקוטלא של זכוכית טהורין, פי' ר"מ אסקוטלא כאין קערה, ור"ש פי' אסקוטלא אין קערה בלא בית קיבול אלא תחתיו מיוחד לה בית קיבול קטן, והרב ברטנורא פי' אסקוטלא בלשון לע"ז קורין קערה אקוטיל"א. ובעל ערוך כתב כן שאם בלע"ז טבלא טב"ולא אסקוטלא (scudella = scodella, Napf, Suppennapf.)

Scutella.

Eine kleine Schüssel, Napf u. dgl.

אסקוטלא
(מ' נוספת)

Scopus.

Das Ziel.

אסקופא
(מ' נוספת)

ילקוט נביאים דף ל"ד ע"ג תהלים קאפ' כ"ג ריש פרשה תר"פא, שמעון בן שטח הי' יושב ומחזיק בידו חדס סיעה דלינני' ויהבו עינה על בריה למיקטליה אסתכל ואגמר דינ' ליהרג, אדנקק למיקטלי' וכו' אמר לי' אבא אם

דגריס ל"ג ל"ט הוא חגן וכה וברה כוכוכית לגנה וטובה וכמשמעו
בל"י ורומי ספיקולחרים (לחפים*) עכ"ל בעל כ"כ.

*) Lapis specularis, Spiegelstein, Fraueneis ꝛc., ist ein durchsichtiger Stein, der sich in dünne Blätter theilen läßt, deren die Alten sich statt Fensterscheiben bedienten. Senec. Ep. 90. — Plin. 36, 22. s. 45.

Asparagus.

Spargel. Seine Wirksamkeit gegen verschiedenerlei Uebel ist bekannt. Mit Wein gekocht soll er nach Plinius bei Brust- und Rückenschmerzen ꝛc., und in Essig gesotten wider die Elephantenkräße dienlich seyn. (lib. 20. 42.)

אַסְפַּרָגוס

כדריס פ"ו מסנה יו"ל הכודר מן הכרוב אסור בחיספרגוס מן הקיספרגוס מותר בכרוב, פי' ברט': חספרגוס מין כרוב חלק שחין כרוב כקרק בשם חספרגוס, כ"ח חספרגוס המים שסקלו בהן כרוב. בסחיס דף ק"י ע"ב אמרי"ח בר' יהושע חיספרגוס מבטרף לטובה ומין מבטרף לרע, פי' רש' חיספרגוס משקין לשתות קודם חכילתו בדקר, ורשב"ם פי' חיספרגוס בלשון פרסי קורין לכרוב חיספרגוס וזהו שסביכו הנודר מכרוב חסור בחיספרגוס ומשקין הוא שטופין מכרוב ומיין ורגילין הי' לשתותו בכל בקר לרפואה קודם חכילה. ברכות דף נ"ח ע"ב, ת"ר חיספרגוס יפה ללב וטוב לשיניים וכו', פי' רש' חיספרגוס כום שהיו שותין בכל בקר חליבת ריקנית לרפואה. שם ת"ר ו"ו דגריס נאמרו בחיספרגוס, מין שותין אותו חלק כשהוא חי, פי' רש' יין חי שאינו מזוג. תר"ג פי' בל"ר משקה מעורב עם רפואה טחונה עד שאר דקה כעפר.

Spatha.

(griech. spathe.)

1. Ein Instrument am senkrechten Weberstuhle, womit das Gewebe dicht geschlagen wurde.

2. Eine Art von Schwerdt.

3. Die Spatel, etwas umzurühren.

אַסְפַּתִי אַסְפַּטִי

(ח נוספת)

אהלות פי"ג משנה ל' העושה חקוס לקנה ולאספתי, פי' ברט': חרב בלשון יון קורין לאספתי ויש לאורגים כלי כתבנית חרב. שמות רבה פרשה ט"ו משברח רקיע ברק ביהנס כגון ב"ו שקושה עבדיס ואומר עשו לאספתין כדי שאם

קל"ב ע"ח מסכה עוזין כל נרכי מילה ונוקמין עליה אספלניח, פי' רש' תקנוסח. ירושלמי כלאים סוף פרק ט' הלכה ו' ולו הוי נרחשו פנעוות יהב ספליני דמרטוט דעמר על קדק וספליני דמרטוט דכיתן על קדק. מר"ב בל"י ורומיי מזור נפסט על נגד נר וקרוך כמו נורת טחול קטר שמו אספלנין בל"י. וגם נעל כ"כ כתב רטיה ותקנוסת שנותנים על המכה, והוא מתיכת נגד קרוך נדמיון טחול ושוטחין עליו השמן והשעוה שומן וחמחה וכיולא בל"ר ובל"י אספלניקום. עוד כתב נעל כ"כ על נפירוש להן שוע קיוב ל' כ"ד תרגום ישוי להון אכפלטיתא כ"ל אספלניתא והוא אספלנית, ושוע הוא ישועה לפי זה טב"ל. עיין נספר מתורגמן שגורם יתית אספלטיתא אספלניתא.

אספַקלַריא ספַקלַריאַ

(ק' נוספת)

קיוב כ"ת ו"ד לא יערכנה זהב וזכוכית, תרגום לא יעלינה דהנה וספקלריא. כלים פרק ל' משנה ג' אספקלריא טהורה, פי' רש' אספקלריא מראה של זכוכית כעין מראות שלנו שהנשים מסתכלות לראות נהם צורת פניהם ונרט' פי' אספקלריא בלע"ז אספקל"ו (espeglio = specchio Spiegel). כלים שם תחוי שעשאו אספקלריא טחת. יצחות מ"ט ע"ב כל הנדיחים מסתכלו נאספקלריא שלהה מחירה משה רבינו מסתכל נאספקלריא המחירה, עיין נשמונה פרקים להר"מבם. ירושלמי נרכות פרק ח' נר נתון אספקלריא רוחה מת השלהבת ואינו משתמש לאורה אין מנרכין עליה עד שיהא רוחה מת השלהבת ומשתמש לאורה. נדריס ל"ג י"ט ושפוני טמוני חול, תיב"ט ומן הלא מפקין אספקלרין. מר"ב בל"י ורומי מראות והקוטי זכוכית וכתב נעל כתר כהונה אספקלריא כמשמעו נלשון רומי מראה, וכמה נסתנם הר"ם נפי' המלה הזאת כאשר קרה לו נאסתנס:*) וולתן כי גור אותה לסתים (כלים פרק"ל משנה ג') ומלישנה לך דנריו למען תדע ונאמת כמה ודיעת לשון יונית עושה נכמו הלה העושים אספקלריא הוא החפשה אשר יעשה לראות מאחוריו והוא אצלי הלה מורכנת ספק לראיה וכו' עכ"ל ר"מ ואספקלריא נתרגום על

דנרים

*) עיין נחלק שני מספר זה ותחלת אסתנס ופי' על ר"ת

ג"ר אסקאלא (scala; nautica) וקסכלה נפסקים ט"ד ט"ח, ונתי"נע במדבר ל"ק כ"ג מסכלתק הוק כלי ברזל עשוי כמין מעלות ועולים בו בשר ודגים, בל"י מסכרים גם מסקרק (griech. eschara, ein Roſt) והו' תקת ר' כי הן מתקלפות בקלמכותיו השע' י"ג כ"ג כמו קרמכותיו וולתם ט"כל

אַסְלַא

זמדבר י"ג כ"ד ויסקוהו זמוט בזכים, תיב"ע וסובדוהי בקסלק בכתף תרין. כלים פי"ז מסכה ט"ו והקסל שים בו בית קיבול מט תי, פי' ברט': והקסל מוט שנוסקין בו בכתף. פרה פ"ו מסכה ה' המקלק לו ולקטקת מקלק קת שלו תקלה וקוסרו בקסל וקח"כ מקלק קת של קטקת, פי' ברט': בקסל בזמוט ודרך שוקבי מים שנותנים מוט על כתפם וכל קקד קלוי בדקם המוט מלפניו וכל קקד מלקקריו. קר"ג פי' בלשון רומיי כסר עב ונר כמו מוט.

Assula.

Ein Span, Streichholz.

אֶסְלָא

(ק' נוספת)

שבת דף קל"ק ע"ח קבל מטה וכסח טרסקל וקסלק מותר לנטותן לכתקלה, פי' רש' כסח טרסקל כך שמו, ובלע"ז פלוד שטויי"לי (= Faldistola, faudesteuil fauteuil, ein Faltenſtuhl, den man zuſammen legen konnte, ein Armlehnſtuhl) וקסלק עשוי כעין כסח טרסקל. כלים פכ"ב מסכה יו"ד הקסלק טקקה מדרס, פי' ברט': קסלק בית מושב של ברזל מכוסה עור ובגל ערוך כתב ויש ספרים שכתוב בהן הקסלק טקקה ובלע"ז קורין לכל כסח סִילא (sella).

Sella.

Seſſel, Tragſeſſel.

אֶסְלָא

(ק' נוספת)

Splenium.

Pflaſter.

אספלנית

(ק' נוספת)

ספליני

שבת י"ח ע"ח ומניחין קילור על גבי העין ואספלנית ע"ג החכה פי' רש' אספלנית רטייה. כלים פכ"ח מסכה ג' העושה אספלנית בין בצבע ובין בעור טהורה, פי' רש': אספלנית התחבושת הנעשית מסמן או שעוה או חמחה או שומן ודומה להן נקרחים אספלנית. שבת קל"ג

אסטרַטה
(ת' נוספת)

במדבר כ' י"ז דרך המלך נלך, תרגום ירושלמי בחסטרטה דמלכא נזיל. חייב ת' כן תרחות כל סוכתי חל, תרגום הכדין חסרט כל דשלין חלה'. תהלים ק' טוב תרחות יחיס, תרגום דחליף חסרטי ימא. פירוקין י"ו ע"ב המוצא חת חוטל בסרטי' מפניהו ליחין חסרטי' חו לשחלא, פי' רש': בחסרטיח דרך כבושה. שנת ק' ט"ח פי' רש' חסרטיח הוא רשות הרבים. ירושלמי שנת פרק שני קכ"ח ע"ח ר' לחח ול' ועירח הון מטיילון בחיסטרטין היפסיק סנדליה דר' לחח וכו'. ט"ו מ"ג ע"ח המוניח בסרטיח ובכל מקום שרגיל מצויין שם. ב"ק פ"ח ע"ב פי' רש' חסרטיח ר"ה י"ו לחה. פ"ו דף כ' ט"ח ומיפו בהן דרכיח וסטרטחות: וכתב בעל ערוך דרך בלשון יון **אסטרַטא** וכן פי' סרטיח ופלטיח.

אסכַלה
(ת' נוספת)

ב"ב ע"ב ע"ח ת"ר המוכר חת הספינה מכר חת החסכלה. פי' רש' כבש של ספינה שעולין בו ולשון יון הוא. פסחים ע"ד ע"ח משנה יין צולין חת הפסח לח על הסיוד ולח על החסכלה, Grail-Grille) נרחי"ל בלע"ז Rost.)

ע"ז ע"ה ע"ב בהסיוד והחסכלה חלבנין בחור, דברים שנשתמש בהן ע"י חור כגון הסיודין והחסכלחות חלבנין, פי' רש': חסכלה נרד"י Cradille, Gradella-) לח בלע"ז (Grille, Rost וכתב בעל ערוך חסכלה בלע"ז גרר"ילח וגם זו

Strata.

Straße.

Scala.

Leiter, Treppe. Steg-leiter der Schiffe, vermittelst welcher man an Bord stieg. Es ist mir nicht bekannt, ob der Begriff von Scala auch auf das Rost ausgedehnt wurde; doch glaube ich, daß man einer gewissen Analogie zwischen der Leiter und einem Roste folgend, die in der horizontalen Lage ihrer parallell eingesetzten Stäbe besteht, die Benennung der ersteren auf letzteres übertrug.

מסוי כמין מטלות חר"ב פי' בלשון רומי סולס וכל כלי חסר לו שלבים כמו כלי מיוחד לעלות עליה מיני מחכל. ובעל כ"כ כתב חסכלה בב"ב ע"ג ע"ח כמשמעו בלשון רומי כגם שעולים ויורדים בו מן הספינה

ב"ר

אסטרובלין

ע"ז ר"ג ע"ג מסנה חלו דגרים
חסורים למכור לעכ"ום מסטרובלין
וכו' , מפרש גגמ' דף ר"ד ע"ח
פירי דחרוב , פי' רש"י גל"עט
בל"עז (Gland Eichel).
מדרש תנחומא ריש סדר כי
תשא בשעה שעמת מיטים והלא
עדיין של מסטרובלין יפה משל מיטים? מ"ל מין העולם יכול לעמוד
על מסטרובלין שלא מיטים לכך נאמר בשעת עדיין מיטים. ירושלמי
דמאי פ"ג הלכה מ' דף כ"ג ע"ח מעל המלגרו' והמפסטקי' והמסטרובלין
על ידי שמין כיוצא בהן בק"י לא נתכו חכמים ליתן להם שיעור. ירושלמי
מעשרות פרק מ' הלכה ג' דף מ"מ ע"ג מודין חכמים לר"י בפלגרון
ובפיסטקין ובמסטרובלין משיעמד קליפה. מר"ב בל"י ורומיי מין
פרי קרוי הנאכל ויש בו גרעינין הרבה כתוכים אחד אחד בתוך שלו בתוך
קליפה קשה וגדולה מרמון.

אַסטרָולָגיאה
אַסטרָולָגוס

ב"ר פרשה ס"ג משל לאחד
שהי' לו דין לפני השלטון ונתדיינו
מלפני השלטון ליסרף ונפה אותו
השלטון באַסטרָולָגיאה
שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא
מיפחת מלך וכו' . ב"ר פרשה פ"ו כך היו ווסתן של מ"ה כיון שהי'
אחד מהם לוקח עבדים הי' הולך לו אצל אסטרולוגוס ומ"ל הכה
טבח כו' . ב"ר פרשה מ' חזרו ואחרו המלך אסטרולוגוס גדול הוא'
נמדבר רבה פי"ט מה היתה חכמת מצרים? כשביקש שלמה לבנות בה"מ
שלא אצל פרעה נכה לשלוח לו חומרין בשכרן, מה עשה כנס כל אסטרולוגין
שלו נפו ורקו ב"א שעתידין למות בקופה שכה ושלחן לו.
וכתב בעל הערוך בלשון יוני חוזה כוכבים.

Strobilus.

(griech. strobilos.)

So werden alle schuppige, längliche kegelförmige Früchte einiger Bäume genannt, z. B. Tannzapfen, Fichtenzapfen, Zirbelnuß u. s. w.

Astrologia. Astrologus.

Sternkunde, desgleichen Sterndeuterei.

Sternkundiger, desgleichen Sterndeuter.

אסטטיונו
(ח' נוספת)

ב"ר פרשה ס"ב ישראל נקרא שולמית כיון שהיה חומה שלוש העולמים דר בתוכה של ושכינתי בתוכם, ר"ח בן מרון אמר חומה שהיה משלחה מיסטיונו של עולם הן בעולם הזה והן בעולם הבא, פי' מיסטיונו עמידתו של עולם. וכתב בעל ערוך ולשון לע"ז הוא מסתניקו (Stazio) ובעל כ"כ כתב קיום ועמידה בל"ר

Statio, onis.

Das Stehen, Feststehen, Bestehen.

אִסַּטִּים

כלאים פרק ג' משנה ה' תנוחה שעלה בה ספיחי אסטים, פי' ברט': אסטים נבעו דומה לתכלת וקורין בלע"ז אזולי"קו (soll vermuthlich Indigo bedeuten, und scheint ein verstümmelt zusammengesetztes Wort zu seyn von anil (dem Indigkraute) und indaco, dem daraus gewonnenen Blaufärbstoffe) ורגילים שכורתין אותו וחוזר וגומח ומה שגומח פעם שניה נקרא ספיח. שביעית כ"ו משנה ו' ומיז הגודגין ספיחי אסטים, פי' ברט': הוא שגודגים גו כמין תכלת. שבת פרק ט' משנה ה' דף פ"ט ע"ג חיסטים כדי לצבוע בהן בגד קטן, פי' ברט': ונבעו דומה לתכלת, ורשי' כי' חיסטיב קרוג (Crocus, Safran) וכתב בעל הערוך כי' חיסטים חיב"דקו (Indigo) ובלשון פרסי נילי (nil) ובלשון חרמי מוריק' כ"ק הוא ורד של קורטמי' ולו קוראים בל' משנה חלות חריע *) ובלשון חרמי מוריק' (maurica, Safran) ובלשון ערבי טע"פור (Zatiphra, Safran) וגודגים בו בגד כשתן ובגד צמר גמגם לכלות בגדים חופתן עכ"ל. מ"ר פי' בלשון יוני ורומי מין עשב של נבעים כמו שפירש בעל ערוך בפירוש הראשון, כי פי' האחרון משגה הוא. ובעל כ"כ כתב חיסטים הוא עשב ומין ממיני הגודגים עין תכלת בלי פַּאסטֵיל (Pastel, Waid).

Isatis.

Waid, eine in vielen Ländern häufig gebauete Pflanze, deren Blätter eine blaue Farbe geben. Ehe der Indigo in Europa bekannt war, wurde sie sehr häufig gebraucht.

אסטרובלין

*) עיי' בעוקלים פ"ג משנה ה' ותמצא חלות חריע וגם עיי' בברט' ותוי"ט שם שמפרשים מה הוא חלות חריע ובכלאים פ"ז משנה ה' תמצא חריע לבד.

der römischen Heere auf längere Zeit. Liv. 1, 57. 31, 6.

אסטולא אצטלי

(ר' נוספת)

נרחסית ט' כ"ג ויקח שם ויפת את השמלה, תי"נע ונסד שם ויפת את אסטלח. דנרים יו"ד י"ח לתת לו לחם ושמלה, תי"נע לחיתן ליה מזון וחסטולה. דנרים כ"ג ג' וכן תעשה לשמלתו, תיד"ע וכן תעניד לחצטליתיה. יהושע ז' כ"ג וחרחה בשלל אדרת שנער, תרגום וחזית בזוזת חצטלי נכלי. חסתר ז' ו"ו תרגום נעח לחלנש אסטלח דמלכותח. ויומח ס"ח ע"ח משנה נח לו כהן גדול לקרות חם רצה לקרות בשבתי בין קורח וחם לאו קורח בחצטלית לבן משלו, פי' רשי' חצטלית לנוש כמין חלוק. גיטין ע"ד משנה מעשה בזידון בחד שאמר לחשתו ה"ז גיטך על מנת שתתני לי חצטלתי וחנד חצטלתו תתן לו את דמיה. שבת קכ"ח ע"ח הרי שהי' נוסין בו קלף מכה ולנש חצטלי בת ק' מנה מכסיטין אותו ומלניסין חצטלי הרחוי לו. סנהדרין מ"ד ע"ח אדרת שנער רב אחר חצטלי דמילתח, פי' רשי' חצטלי דמילתח טלית של צמר נקי. נרחסית מ"ה כ"ב לכולם נתן לחים חליפות שמלות, תיד"ע וכולהון יהב לגבר חכטלוי, ות"ח לכלהון יהב לגבר חצטלון דלבושין. מר"כ פי' בלשון יוני ורומי מין לנוש ונפרט מין מיוחד לנשים ונעתק ללנוש מנשים.

Stola

war ein Oberkleid der römischen, ehrbaren und vornehmen Frauenzimmer, mit weiten Ermeln, und einem Gebräme von Golde, Purpur u. dgl. Es ging bis auf die Füße, und war sonst auch eine Kleidung der Meder und Perser. S. Dilleni us Antiquitäten-Wörterbuch. S. 370. Leipzig 1801.

אסטיונו

dern, dessen sich die Gallier und Britten im Krieg bedienten. In Rom führte man dergleichen Wägen zum gemeinen Gebrauch, wie zum Reisen u. dgl. ein. Cic. Phil. II. 58. Suet. Cal. 26. Galb VI. 18.

הי' יושב בספינה או בקרון או בחסדה יכול את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, פי' רשי' בחסדה כמו ותשם בסד רגלי (חיוב י"ג) בית הסוהר, לשון אחר עניים הקטורים זה בזה הרבה יחד, ובלשון מקרא קורא אותה רפסודות (ד"ה ב' כ') ובל ע"ז רדי"ל radella = radeau ובלשון משנה (Floß) ומוסיפין בכהר להוליכן ממקום למקום ויכולין להלוך עליהן כמו בספינה. וביש פ"ג משנה ח' הזב והטהור שישבו בספינה או בחסדה הרי אלו טמאין מדרס, ר"ח פי' חסדה בלשון ערבי מע"ריה והיא ספינה קטנה מאד. ור"ש פי' חסדה בפרק תפלת השחר, ופי' בערוך משיקין עניים סתי וערב על המים עד שיעשה מגדל ועולין עליו בעלי מלחמה, ור"ח כתים להם עניש גדולים ולא יתזיקם הספינות יחסרו אותם חבילות גדולות וישימו עם עליהם ויוליכם ברוח עד המקום כמו רובד ורפסוד. ירושלמי הקי חסדה היא משכרית היא רפסודות ובעל תו"ט בברכות כתב עם חסדה הוא עניש קטורים הי' כ"ל לגרום ברי"ם בחסרא מלשון חיסור וקיסור ובעל מוסיף ערוך אחר חסדה בלשון רומיי מין עגלה וקרון קל. ובעל כ"כ כתב ואחר שהוא סמוך לקרון כרתין הדברים שהוא מין ממיני העגלות וכן שמו בלי' ורומי חסדא.

Asotus.

Ein Schlemmer. Schwelger.

אַסָוט

משלי כ"ג פסוק כ' אל תהי בזוללי בשר למו, תרגום צפונאי יין בזוללי בשר לא תהוי בחילן דחסיטון בבשרא. שם פסוק כ"ח כי איש זולל ויורש, תרגום מטול דְּרָוֵי וְאַסִיט מתמסכן. תר"י בלי' גרגרן.

Stativa.

Standlager eines Reisenden. Ausruheort. So hiessen auch die Sommerläger

אסטאטיבה

(ח נוסכת)

ב"ר סוף פרשה יו"ד ח"ר חנא ב"ו בשעה שהוא עולה

מיר פ"ב מסנה ו' שנת כרק י"ט מסנה ג' ונכורות פ"ו מסנה י"ב וטומטום ואנדרוגינום, נכורים פ"ח ה' ואנדרוגינום · וכתב ר' אלי' מסכנו בספר התשבי אנדרוגינום אמרו רבותינו ז"ל בריה בפני עצמה ולא הכריעו בו מכמים אם זכר אם נקבה, והיא מלה יונית כי בל"י אנדרו הוא איש וגיני אשה וכתב בעל כ"ב והמלה נודעת אצל למתלמדים ב"ר בל"י הֶרמאַפרוֹדיטו (hermaphroditus)

אַנפַקינון

Omphacinum.

מ"ק דף ט' ע"ב אנפקינון שמן זית שלא הגיח שלים, פי' רש' אנפקינון, היינו מנפיקינון דקתני התם במנחות דף פ"ה אנפיקינון לא יגיה, היינו חותה שמן שעושים מותים שלא הגיחו שלים שלא ניסלו מנחות פ"ט דף פ"ה ע"ב מסנה שין מביאין אנפקטן (ג"ל אנפקין) שם פ"ו ע"א תני' נמי הכי ר"י

Ein Oel, aus unreifen Oliven gepreßt. Plinius (lib. 12.) rühmt dessen Geschmack als vorzüglich und weiset ihm unter den Oelen, die in der Medizin gebraucht werden, den obersten Platz an (Lib. 23. 39.)

חומר אנפקינון, שמן זית שלא הגיח שלים ולמה סכין אותו שמשיר את הזיעה ומעדן את הבשר, פי' רש' דף פ"ה ע"ב אנפקינון מה שלא נתבשל יפה · מגילה י"ג ע"א ר"י אומר אנפקינון שמן זית שלא הגיח שלים ·

ויקרא רבה פ' ה' ורחשים שמנים ימשקו ר"י אומר זה שמן אנפקינון שהוא משיר את הסיעה ומלבין את הגוף. ברחשית רבה פרשה נ"ה סדר זיתי דף ק"ים ע"ב והוא יתן מעדני מלך ככליות ואנפקיטון (נ"ל ואנפקינון) שנת דף פ' ע"ב תני' ר"י חומר אנפיקנון שמן זית שלא הגיח שלים ולמה סכין אותו שמשיר את הזיעה ומעדן את הבשר, פי' רש' אנפיקנון דתנן במנחות דף פ"ה · מסתר ב' י"ב שסה ורחשים בשמן המור, תרגום שיתא ירקין בסטכת ואנפקינון · פסחים דף מ"ג ע"ח אנפיקנון, כי' רש' אנפיקנון במנחות תנן אנפיקנון לא יגיה אר"ב נלי' שמן עשוי מזיתים בעודם פגים וכתב בעל כ"ב כך שמו בל"י רק שהי' תמורת מ' וכן אנפליק.

אֶסרָה

Esseda,

נרכות כ"ח ע"ב פרק תפלת השחר מסנה ג' ובמסכיות מסנה ויו

war ein leichter, schnellfahrender Wagen auf 2 Rä-

בספינה

אַנְגְּלִי — Angelus. — Engel.

תהלים קלפ' נ' ד', יקרא אל
השמים, תרגום יקרא לאנגלי
מרומא. שם פסוק ו"ו ויגידו שמים צדקו, תרגום יתנון אנגלי
מרומא. ור"ג בל"י ורומי מלאכים וכתב בעל כתר כהונה אנגלי הם
שלוחי עליון ובל"י אנגלי הם שלוחים ומלאכים והשם הוה להם בלשון
רומי, ובדויטש אינגיל ובל' מיט' אַנגֶלוֹ בל' נרפ' אַנגי ע"כל*)

*) Griechisch aggelos, latein. angelus, deutsch: Engel, franz. ange, ital. angelo, span. angel, engl. angel.

אַנגַרִיא — Angaria. — Frohndienst. Zwangsdienst.

ב"מ ע"ח ע"ח חשבה, השוכר
את הפועל ובעשית אנגריא, פי'
רש' ובעשית אנגריא שנטלוהו לעבודת המלך. יומא ל"ה ע"ב ר"ח בן
מרסוס הלך מעיר לעיר ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו (ולח
הכירוהו) ועשו בו אנגריא, פי' רש' אנגריא עבודת שר העיר שעבדיו
אינו מכירים ופגורים שהוא מיושבי העיירות שלו שעבודת אדוני הקרן
מוטל עליהם. סנהדרין ק"ח ע"ב כדי לעשות אנגריא לבת פרעה
פי' רש' כל עבודת המלך נקרא אנגריא. סוטה יו"ד ע"ח שעשה
אנגריא בתלמידי חכמים, פי' רש' אנגריא עבודת המלך. ע"ז ב'
ע"ב כל מה שעשיתם לצורך עצמיכם עשיתם, תקנתם גשרים ליטול
מהם מכס, כרכים לעשות בהם אנגריא, פי' רש' אנגריא עבודת
המלך המוטלת על יושבי כרכים לעשות מלחמות ולצפת בצפה וליטול
בהמתן לעבודתו. מר"ב בל"י ורומי עבודה כעשית בקום ובעל ב"כ
כתב בל"י ורומי עבודה בקום וגם הטלת מס ועול בכר.

אַנְדְרוֹגִינוֹס — Androgynus. — Ein Zwitter. Hermaphrodit.

יבמות כ"ח משנה ו"ו ר"י
ור"ש חולקים באנדרוגינוס כיון
שנשא את ישראל מתכוין בתורה
פי' בר"ט ר"י ו"ש דמצריך להו אנדרוגינוס כזכר וכנקבה בי ר"י
ואמר בברייתא (תוספתא בכורים פרק ד') שאנדרוגינוס בריה בפני
עצמה ולא הכריעו בו חכמים אם זכר אם נקבה הילכך היו מתכוין
בתורה עיי' בגמ' יבמות דף כ"ג ע"ח ותו' ד"ה בריה בפני עצמה.

ßer hervorgingen, als wenn sie in Wasser wären gereinigt worden. a lib. 19. 4. Die Römer, welche die Asche ihrer verstorbenen Anverwandten in Urnen aufbewahrten, ließen die todten Körper ihrer Großen in Kleider von Amiantgewebe — der Ausdruck Amiantleinwand ist ganz unrichtig — verbrennen, um ihre Asche unvermischt zu erhalten.

אִמְפִּלִיאַ אִנְפִּלִיאַ

Impilia. Inpilia.

Filzschuhe.

יחמות ק"ח ע"מ מסכת חלנה
ומכתל חלוקתה כסרה, ומכפילוק
תלוקתה פסולה, פי' רשי' ומכפילוק של גבד קלנו"ן נלע"ז פסולה מדי
דמנין דעיקן דכתיב (רות ד') ונעלו כעל מדי דמנין הוא דכתיב (ישעיה
ט"ו) ומכעלך תחש והוא עור.
כלים פרק כ"ז משנה ו"ו חלו כמדדין ככולין מכפילוק.
גיטין כ"ה ע"מ קטן ומכפילי כסולות בחלוקה, כי' רשי' קילנון
(Calceus, Schuh) של גבד למו חלוקה. שבת ק"כ פ"מ ומכי
מכפלחות, פי' רשי' מכפילחות קלנוכ"ם של למר בלע"ז (Calceus).
אר"ג בל"ר מנעלים של למרסוע.

אֶמְפֶּרַטוֹר

Imperator.

1) Jeder General, besonders der oberste Feldherr. 2) Ehrentitel derjenigen Feldherrn, welche große und wichtige Siege erfochten hatten, 3) Kaiser.

מדרש קיכה רבתי פיסקא היו
בריה לרקם וכו' ככך ר"י בן זכאי
לטיול בחיילותיו של מספסיכוס
אמר להון מן הוא מלכא? אולון
ואמרו למספסיכוס אד יהודי בעא
למיסחל בשלמך, אמר להון ויתי
מן דאתא, אמר לי' ביבי מאדי
אמפלטור (בירסא נכונה אמפרטור) ח"ל שאילה דמלך שאילת בי'
ואנא ליח אנא אלך וכו'. אר"ג ביבי מאדי אמפרטור פי' בל"ר תקי'
מדון מוסל ובלשון זה היו נוהגים ליתן שלום לקיסר.
וכתב בעל כ"כ אלה זו כמשמעו בל"ר, ובל' חיט' אִימְפוֹרְטוֹר
(Imperadore, ital.) ובל"ג אַמְפִּירְאוֹר (Empéreur)

אנגלי

וכרחה לי נגד שמסתפגין .בו דכלל דוכתא קרי לי' חלוכטית · שבת קמ"ו משנה מכל יו"ד נכי מדם מסתפגוס בחלוכטית מחת מת כניהס, כי' רשי' חלוכטית סדינין שמקנחין בהן. אמר בעל כ"כ חלוכטית והקנוז חלוכטיות נגד או מטפחת שמסתפגין בו לאחר שיוצאין מן המרחץ בלשון רומי לִינטֵאום (linteum)

אֶלִיָא אֶלִיֵת

Elegia.

ויוקבל י"ט שמו קיכה, תרגוס טול אֶלִיָא, ותהי לקיכה תרגוס ותהי לְאֵילִיָא. סמוכל ג' קאפי' מ' ג' ויקוק דוד מת הקיכה, תרגוס וַאֲלָא דוד ית אֶלִיָא. כלים פרק ט"ז משנה ז' ורביעית של קליות, פי' נרט של אֶלִיֵת של המקוכות כמו חלי כגתולה חגורת סק (יוכל מ") מר"נ נלי' ורומי מומרים אֶלָגיה

Klagegedicht.

אמגושא ויהע מגוש

אַמְיַנטון

Amiantus.

Amiant, Steinflachs, ein schwarzgrünlicher, faseriger Stein, aus dessen verarbeiteten und gesponnenen Fäden, man eine Art Leinwand verfertigt, die im Feuer unzerstörbar ist. Dieselbe wird daher auch im Feuer gereinigt, und Plinius erzählt: „Wir haben davon Tischtücher gesehn, welche, nachdem sie bei Gastereien gebraucht, ins Feuer geworfen wurden, damit sie durch die Flammen wieder gereinigt wurden, aus welchen sie viel schöner und weiser

סה"ס רנה דף כ"ו פיסקא נוכת תטוכנה וגו' שמלתך לא נלתה מעליך, מ"ל ולא היו נריכין לתכנוסת ? מ"ל העמן פי' שף נהן ומבהנין מ"ל ולא היו כשרפין ? מ"ל נא ולמד מן אמיינטון הזה שחיבו מתגהן אלא נחור · מר"נ נספרו מ"ע פי' נלי' ורומי מין מנן הנטויות ונאריגות לנגד ונהיותה מלוכלכת מבהנים אותה נחור · ור' דוד די לַאראַ נספרו כתר כהוכה כתב מין מנן כ"כ נלי" ורומי ואינה נתכת ונשרפת ומתלכלכת נאש ומאכה כתב דיו"סק ס"ה פרק קי"ט *).

*) Dioscorides l. 5 c. 119.

sehr hochwachsenden Baume, der im Alter, das mit einer harzigen nach Benzoe riechenden Materie durchdrungene Holz liefert, welches unter den vornehmsten Spezereien des Orients seit den ältesten Zeiten in hohem Werth gestanden. Siehe Hilds Beschreibung in- und ausländischer Holzarten Th. 1. S. 8. T. 2. S. 90. Weim. 1798. 99. Die Chinenser sehn es als das vortrefflichste Stärkungsmittel an, und wiegen es mit Gold auf.

*) Xylo heißt in griechischer Sprache das Holz, daher Xyloaloë das Aloeholz.

Elogium.

Gutes oder schlimmes, rühmliches oder unrühmliches Zeugniß. Denkschrift zum Loben oder Tadel.

אֲלוּגִין

Linteus, a, um.

Leinwand, ein Leinentuch u. dgl.

אלונטית

(מ" נוספת)

(tuella - toaille, Handtuch)

בעיר טושין חותם סחוטת לנית ודופן הנית סותמה מחמריה.
מדות פרק ח" משנה ה" וכמין מכסדרה, פי' נרט': ג" כות'יס
ח" מנד זה וח' מנד זה לסעד היו נולטים ויוצחין מחון למומת
העזרה לנד הר הנית. תמיד פ"ח משנה ב" חלו הולכים נמכסדרה,
פי' נרט' מכסדרה פורטי"קון נלע"ז. (Portico, Gallerie, er-
habener bedeckter Gang.) וכתב נעל מ"ע מכסדרה נלשון יוני
חולס וקדר מוכן להושיב סס כסחות. ונעל כתר כהונה כתב
החלה הזהב כעתקה מהיונים חל הרומיים וכמוה רנות עמה.

אַלָּוֹא אַלָּוֹאִין

ניטין ס"ט ע"ב לרוסחתם
ליתי מקיקח וחילוח, כי' רשי'
לרוסחתם תחתוניות, חילוח
אַלָּוֵא יין.
וכתב נעל ל"כ עשב הנקרא
כן נלי' ורומי והמין שלו הנח
מר מאוד, וכליני כתב חמנו ס" כו
כ"ד *). וכתב נעל מוסיף
ערוך כי' נלי' ורומי מין עשב
מר וגולעים חותו עשוי כמין
גדורים קטנים להריק הנוף
ומועיל לרפחות כנעים ולחנוע חת המתים.

*) Plin. l. 27. c. 4.

Aloë

Ein ursprünglich arabisches Gewächs, wovon es mehrerlei Arten giebt. Es wird ein gummiharziger, höchst bitterer Saft aus der Aloe gewonnen, der als magenstärkendes und abführendes Mittel (unter andern in Pillen **) in der Medizin gebraucht wird.

**) S. Neuer Schauplatz der Natur. Bd. 1 S. 206. Leipz. 1775.

אַלְוַאי

נ"ר כ" ט"ו חלמוגים, חלוים
גן עדן. תהלים מ"ה ט" מור
וחהלות, תרגוס מירח דכיח
וחקסיל אַלְוֵאִין. שה"ש ל'
ס" מור וחהלות, תרגוס מירח
דכיח וחקסיל אַלְוַאוֵן, ורמ"ד
מנחר טל חהלות אַלָּאַע עיין

lenbrechung wegen. Vergl. Plin. 37. 9. Brückmanns Abhandlung von Edelsteinen S. 154. Brnschw. 1778.

קר"ש בן חלפתא למה הדגר דומה
למלך שנשא מטרונה והכניסה לו
שניס מריסים קף המלך זקף לה
כנגדן ג' מריסין קנדה מטרונה את
שלה, קף המלך נטל את שלו
לאחר ימים עמדה וכישרת את עצמה והביאה מותן ג' מריסין קף
המלך הביא את שלו אמר המלך אלו ואלו יעשה עטרה ויתנו בראשה
של מטרונה. קר"ג בל"י ורומיי מין פרח אחד בו גוונים הרבה
כעין קסת אחד בעגן ועל שמו נקרא ובלעז יוני מין אבן טובה
ובה גווני הקסת. ובעל כ"כ כתב אירוס מין נמס ועל שם שמראהו
כמראה הקסת הנקרא בלעז יון קירים נקרא כן.

Achates.

Achat, ein halbdurchsichtiger Edelstein, zu den Hornsteinarten gehörig und wegen der mancherlei Farben in die er spielt sehr geschätzt.

אַכַאטִים

שמות רבה סוף פרשה ל"ט
סדר תנוח דף ק"כ ט"ג,
זבולון חזמרגדין, דן כוחלין,
נפתלי אכאטים. קר"ג בל'
ורומיי מין אבן טובה קוראה יקרה
ונמצאת בסכוי גווניס. וכתב
בעל כ"כ כן שם אבן אחת רבת
הגווניס בל' ורומי בדיוטם אגאט (Achat) בלעז חיט' ובלט"
אַגאַטַא (agata) ובלעז נרפת אגאטי (agate) מסגולותיה דגר
פליט' בספר ל"ז כ"י (Plin lib. 37. c. 10.)

Exedra

Ein Conversationszimmer, Lehrsaal, theils im Privathause, theils in öffentlichen Gallerien. Vide Lex Vitruv.

אֶכְסֶדְרָה

שופטים ג" כ"ג ויצא אהוד
המסדרונה, תרגום אכסדרה.
ור' שלמה ן' מלך פי' מסדרונה
עניין סדר אחד בו המתרגם
לאכסדרה, וכן הוא, כי האכסדרה
מסודרת ונערכות הספסלים
והכסאות ליסידת החכמים. פסחים ק" ע"א אכסדרה לאורה כנדקת
מנחות ל"ג ע"ב אכסדרה פטור מהמזוזה. בעירובין דף ג" ע"ב
ובסוכה דף י"ח ע"ב פי' רשי' אכסדראות מין להם דפנות והעמין.

שמנה חילטדין וטעם הדעיה אם בית כור חיבו מרובע כי אם חרוך ונר עד שיתפשט חרבו לחילטדין פל"ל בעל מוסיף ערוך. ובעל כ"כ כתב מקום מיוחד לשחוק השוריים המבגחים ובני קדם יונקים חליהם והם הורגים אותם ולפעמים נקרא בן בלעון יון. ושור החילטדין הוא שור המלומד ליגח בתלו השחוקות.

אֵיקוֹנוֹמוֹס

ירושלמי ד"ב פרק המוכר את הבית הלכה ז" המוכר את העיר מכר את הסנטר ולא החיקונומום, פי' כנטר השומר והחיקונומום ממונה על החומות וסופר המלך לכתוב את הפדות והבתים והחנסים לתת מס. קר"ב בעל מ"ט בל"י ורומי פקיד על הונחות העיר.

Oeconomus

Haushalter, Wirthschafter, Verwalter.

אֵירֶמוֹן

בריח מדרש קהלת ולמה נקרא שמו ירמיה שבימיו נעשה ירושלים חרימיקה, עמוס למה נקרא עמוס שהי' עמוס בלשונו. מדרש רבה ריש בחקותי ק"ר לוי משל למקום קדרימון (צ"ל חירימון) שהוא מחונם בגיוסות, מה עשה המלך הושיב בו קוסטרינוס בשביל לשמרו כך וכו'. ולקוט בניהים ירמי' קאפי' ס' דף נ"ט ע"ב ירמיה שבימיו נעשה בית המקדש חירימון, ד"א שבימיו נתרוממה מדת הדין. קר"ב בל"י נקרא מדבר שממה וחרב חרימיה וחרימון.

Eremus.

(griech. Eremos.)

Wüst, verödet.

אִירוֹס

בלחים פ"ה משנה ח' החרוס והקיסום וסומכת המלך קיבן בלחים בכרם פי' ברט': החרוס מין ירק שעליו רחבים וכותבים לותו בתבשיל. תהלות פ"ק משנה ז' החירוס והקיסום וכו', פי' ברט': כל אלו מינים ירקות שעלין שלהם רחבים. בבריס. ובה פרשה ג'

Iris.

1) Eine Pflanze, vermuthlich die Schwerdtlilie.

2. Regenbogenstein, ein Edelstein der Alten. So nannten sie eigentlich den auf beiden Seiten zugespitzten sechswinklichen Crystall seiner prismatischen Strah-

Scapha.

Ein Boot, Kahn.

איסקַפָּא

(ח" נוספת)

ירושלמי ב"ב פרק המוכר את הספינה ולא החיסקפא והבינית. תוספתא דב"ב פרק המוכר את הספינה, ולא את החיזקפא ולא את הבינית.

מר"ב גל"י ורומיי ספינה קטנה. ובעל כ"כ כתב חיסקפא ספינה קטנה מצורת כן שמה גל"י ולקח מחנה מגל הרומיים.

Stadium.

1) Renn- und Laufbahn in den Wettspielen der Griechen, wo sich die Wettläufer übten; Bei den Römern war der Stadium auch zum Wettlauf der Pferde eingerichtet.

Das Maaß einer Weite von 125 Schritten bei den Griechen und Römern, welches den achten Theil einer römischen und den 32sten Theil einer gemeinen deutschen Meile enthält.

איצטַדיא אצטדין

(ח נוספת)

ע"ז דף ט"ז ע"ח משנה חין בונין עמהם בסילקי גרדום איצטדיום וניתה מסוס נוק רגים, פי' רש' איצטדיום מקום שעושין שם איצטדית שור כמו שור האצטדין (ב"ק ל"ט) מנגח והורג שם אנשים ושוק הוא להם וכו' ובכל חלה ים נוק לרגים ואסור לבנות עמהם. שם י"ח ע"ב הולכין לאיצטדין מותר מפני שנוח ומגיל, פי' רש' איצטדין מקום שמנגחין את השור, שנוח ומגיל פי' רש' שם רוחה שיגיעו שם יהודי נוע ומתחן להם ומגילו. ב"ק ל"ט ע"ח משנה שור האיצטדין שמיוחד לנגיחות ומלמדין אותו לכך.

ב"ב ק"ג ע"ב דרים במ' האומר לחבירו בית כור טפר אני מוכר לך באצטדיונין מהו? פי' רש' באיצטדיונין כיון קרני שור האיצטדין.

תר"ד בספרו מ"ע, מסטדיה פי' בלשון רומיי מקומות מוכנים בעיר בהוצאה גדולה לרוץ אנשים ובהמות ולהתחזק שם בעלי זרוע לשמח העם ובעוד יום זה מכנסים שם פרים ומשסי' בהם ופטרים הרבה מנגחים האנשים והורגים אותם, וגם איצטדין בלשון יווני ורומיי חדת מרץ באורך מאה ועשרים וחמש פסיעות, וכל מיל שמנה

והוא חוכל וממית הנחשים הארסיים אשר שם, ויש כדמות רקי לזה מצד השם כי נקרא אֵיבִים בלשון יוכי ורומי גם ממה שסמוך לאסידה כי דומים הם.

Hyssopum.

(griech. Hyssopon.)

Isop. Die Blätter und Blumen dieser Pflanze haben einen scharfen, bittern, aromatischen Geschmack, und dienen als Heilmittel gegen mancherlei Uebel. Plinius (lib. 25. 85.) behauptet, daß der Isop dem Magen schädlich sey.

אִיזוֹבִין

סדת פי"ד משנה ג' אין חוכלין חיזודין דשדת לפי שאינו מחכל דריחים, פי' דרטנורח: חיזודין אין חזוד שגדל בין הקוצים וממית התולעים שבמעים.

איזקפא

ויש ערך איסקפא

Intubum

s. intubus v. intybum.

Endivie, Wegwarte. Die Gartenwegwarte ist von der wilden nur unbedeutend unterschieden. In den jungen Pflanzen führen die Wurzel, Stengel und Blätter einen milchichen Saft bei sich, welcher in der Pflanze, so auf dem Felde wild wächst, ungemein bitter schmeckt. Die in Gärten gebauten sind weniger bitter. Siehe Dieterichs Pflanzenreich. Bd. 2. p. 446. Leipz. 1799.

אינטובין

ירושלמי כלאים פ"ג הלכה ג' ר"ש נרי' דר' חני אמר חיכטובין כסחים ל"ט ע"ח משנה וקלו ירקות שקדם יונח נהם י"ח נפסח נחזרת וכו' וכעולשין. גמ' שם עלושין? היכדי.

קב"ג פי' בל"י ורומי מין ירק הנאכל וחס לח יטמון תחת העפר הוא מר ובלשון ישמעאל נקרא הנדיבי וגם בעל כ"כ כתב חיכטובין כך שם עולשין בל"י ורומי, ובלעז הנדיבי (endibia) וכן בל"וגל' קיטל: אִינְדִיבִיא (endivia)

(endive.

איסקפא

תו"ט ל"ה חונקליות) ושל בעלי בתים אם יש בו חונקיות טמא, אם מסכה ג" עקרב בית הבד טמאה וחונקלי שבכתלים טהורה. פי' ברט' חונקלי שבכותלים ורין של ברזל הקבועים בכותלים לתלות בהם כלי. מדות פ"ג מסכה ה" וחונקליות של ברזל היו קבועין בהן, פי' ברט': חונקליות כיצין מזלגות מנגיניי"ש בלעז" (ancino- uncino, ein Hacken) מ'ר"ג חונקי וחנקלי ענין אחד להם ופירושם בלי" וָוִים כפופים ותקיים.

אָרִיזָא

Oryza

Reis

במדבר ט"ו י"ט תרגום יב"ע ויכי' במיכלכון מלחמת דעללתא דארעא ולא מן קוריזא ודוחינא וכו'. פסחים דף כ" ע"ב בכי חונקי נהגי דמפרשי הלא מקרוזא פי' רשי' מקרוזא קורז.

אורלוגין

(מ" תקת ה")

Horologium

(griech. horologion.)

Stundenzeiger, Uhr, Sonnen oder Wasseruhr. (Plin 2. 76.)

ירושלמי ר"ה פרק קרנתה דאמרי שניים הן, מ"ר לוי משל למלך שהי' לו קורלוגין כיון שעמד בנו מסרה לו.

ילקוט פרשת בא פרשה י"ג דף כ"ח ע"ח החדש הזה לכם מסור הוא לכם, מר"י בן לוי משל למלך שהי' לו קורלוגין והי' מדיט בה ויודע היזהו שעה ביום, כיון שעמד בנו על פרקו מסר לו קורלוגין שלו, כך אמר הק"בה עד עכשיו מסנון של חדשים ושנים בידי, מכאן ואילך הרי הן מסורים בידכם של החדש הזה לכם, וכו' וכתב בשל הערוך ומ"ש קורלוגין פי' סימני שעות וכן על"י ורומי עיין בערך אחן שעות.

איבו

Ibis.

Ein ägyptischer Vogel, der viel Aehnliches vom Storche besitzt. Schlangen, Amphibien ꝛc. dienen ihm zur Nahrung.

ויקרא י"ח י"ט ואת החסידה והאנפה למינה, ת"ח ויש חוריתא וחינו לונה. וכתב בשל כתר כהונה וחולי הוא עוף הנמצא במצרים והוא דומה מאוד לחסידה

והוא

אָונקיָא

ג"ר פרשה כ"ט מ"ר חניכה
קינוניתא קונקיה קחת הי' ניד
נק' כי' מ"כ קינונית קון ר"ל
מדה קטנה של קון הי' ניד כא'
קונקיה כי' מ"כ והוא משקל
קטן שמשקולות. רשי' שמות
כ"ח ל"ג שהם חני קונקיה וכו'.
ג"ר פרשה י"ז משל חס הפקיד
אדם לידך קונקיה של כסף
ונחשתי וחורת לו ליטרא של זהב
ניפרסיה וו גניזה, כי' מ"כ
קונקיה משקל קטן. ג"ר פ"ע"ט נמחה קטיטא מ"ר אחת נר כהנא
נמחה קונקיות. תר"ג נלי' ורומיי שם משקל אחד משקלו שני שקלי
הקדש או שמנה דרכמין. וכתב נעל כ"כ קונקיה מ' משנה עשר
נליטרא נלי' ורומיי קונגא נל ח קונסא (onca) והקנון קונקיות. ג"ר
פ" ע"ט שהוא ג" שקליה שהם שמנה והונים.

Uncia

war der zwölfte Theil von einem As — einer gewissen Maaß Gewichts und Münzeinheit bei den Römern, wie z. B. Pfund (pound) in England — und wenn dieser ein römisches Pfund wog, so war eine Unze von Gewicht 2 Loth am Gold aber $\frac{1}{3}$ Pf.

אָונקיות אונקלא

חיוב מ" כ"ו התשים חנמון
נחפו, תרגוס חפסר דתשוי
קונקלא נחירו, כי, רש"י
חנמון הוא כפוף ועשוי של נרזל לנוד נו דגים. יחזקאל מ' מ"ב
והשפתים טפח אחד מוכנים נזית סניב סניב, תרגום ועונקלין נפקין
פסך אד קנוצין נעמודי נית מטנחיא חניו לקולמיא סחור סחור,
כי' רשי' ור"דק שם עונקלין הט וו נרול קנוצים נעמודים ונכותלים
לתלות נהן וקורין עונקלין נע' או נח' שמות כ"ו ל"ג וויהס והנ,
ת"י וחנקלויתיהון דדהב. שם כ"ד יו"ד וו העמודים, כי' רשי'
הם החנקליות. חספר מ" ו"ו תרגוס קונקלין דכסף. פסחים
ס"ד ע"ח משנה כיצד תולין ומפשיטין? קונקליות של נרזל היו
קנוצים נכותלים, כי' רשי' קונקליות מסמרים שנרחשיהם כפופין
למעלה קרו"קס נלע"ז (Crocus - crochet, ein Hacken)
כלים פי"ג משנה ג" קנה חלונים של סרוקות טמא מפני
קונקיות (כך נירסת הרמ"נס וה"רש ולא קונקליות כנרטנורא עיין
תו"ט

Uncus.

Ein Hacken, ein eiserner Hacken.

אָולָוסרִיקָא אלוסריקון

(ק" נמקום ה")

חדרש קהלת כסיקתא כל הכתלים הולכים קל היס וגו' וחוהניו כלקת השחם בגבורתו, כשם שהוא מקדש פניהם כך הוא מקדש לבושיהון, ומה דין סימיסריקון מחר אלוסריקון, כי' סימיסריקון חצי משי, אלוסריקון כולה משי. ירושלמי שבת פרק שמי וכתיבין וכו' ואלוסריקא מצויירין וכו'. קר"ב כי' בלשון יוכי כולו משי וכי' סימיסריקון (semisericum) חצי משי.

Holosericus.

(griech). holosericum.)

1) Ganz seiden 2) ein seidenes Gewand. Die halbseidenen Kleider waren früher im Gebrauch als die Holoseriken oder ganz seidenen Kleider.

אָונָך

נמדבר לב"ח" ויסעו מפני המירות, תי"נט וחזלו על כיף ימח כניסין קוכין ומרגלין. ע"ז ח" ט"ב חצן טובה וחוכך קיזה מהן יעשה נסים לחצירו?

Onyx.

Onych oder Onyx ist eine Art von Chalcedon. Rauchbraun, theils ins Schwarzblaue: oft mit scharf abwechselnden Schichten von milchblauen gemeinen Chalcedon. S. Blumenbachs Handb. der Naturgesch. 5te Aufl. p. 533. Die Alten pflegten die schönsten Steine dieser Art zu Kammern *) zu verwenden.

*) Dies sind solche Steine, worin erhabene Figuren geschnitten sind.

אָונפלי

שבועות פרק ז" דף מ"ה ע"ח. משנה ו'ו חמר לו תן לי חת הדינר, חמר לו כתתיו לך וכתתיו בחונפלי ישבע בעל הבית, כי' רשי' בחנפלי תיק העשוי למטות.

Ampulla.

Ein flaschenartiges Gefäß mit engem Halse und dickem Bauche von Glas, Leder oder Thon (figlinae) Vid. Gessneri novus linguae lat. Thesaurus Tom I. p. 318. Lips. 1749 Fol.

nen, Holz, Erde ꝛc. entstand. Insbesondere die oft mauerhohen, dammartigen Wälle, die bei den Alten zum Schutz der Läger oder zum Angriff belagerter Städte, von Erdmassen, Steinen und Holz aufgeführt wurden.

נגתי ערי חומה כתיב עיר חומה
נפני עצמה ולא מוקפת נתים
סמוכות זו לזו וחומות חיצונות של
נתים נעשית חומה לעיר והיינו
שור חיגר שנגתי חומתיה גל
מתרגמינן חיגר. טירוכין ל"ב
ע"א ת"ר חומה ולא שור חיגר.
יחזקאל מ' וימד הקנה מנב התא
לנגו, תרגום ומסח ית תרעא
מחינר תוא לחיגריה. יהושע ג'
והיא העלתם הגגה, תרגום והיא מסתקנן לחינריה. שופטים ט'
ויעלו על הגג המגדל, תרגום וסלקו על חיגר מגדלא. מלכים
ב' י"ג וירדעם עומד על המזבח, תרגום וירדעם קאם על מגורא.
מלכים ב' כ"ג ואת המזבחות אשר על הגג, תרגום וית מגוריא די
על חיגר.

שמות ל"ד י"ג כי את מזבחותיהם תתוצון, ת"א ארי ית מגוריהון
תתרעון. דברים ז' ה' מזבחותיהם תתוצון, ת"א מגוריהון תתרעון.
שם י"ב ג' ונתצתם את מזבחותם, ת"א ותתרעון ית מגוריהון.
ור' אליעזר המכנוי אומר בספרו מתורגמן בדרך אגר: והכלל כל
מזבחות לע"ז תרגום חיגר:

ואני אומר שור חיגר הוא שור שסוללה מן עפר שקורין ווחל
(Wall) ועל כ"כ כתב אגור אסף, תרגום מלכים א' י"ב ג' מזבח
חיגורא והוא אסיפת אבנים הרבה מגורת אגרה בקליר וממנה לקחה
את המלה אנל היונים לשון אסיפה ולא זו בלבד כי רבות הנה
התבונן ותמצא. גל בראשית לא"תרגום חובר והוא בגור אבנים
והוא מעכין הקודם.

אויר

בראשית א' על פני רקיע
השמים, תרגום על אפי חויר רקיע
השמיא. וכתב ר' בנימין בעל מוסיף ערוך אויר פי' בלשון יוני ורומי רוח

Aër.

Die Luft.

אולוסריקא

סבשוק ולגזור שתמכור החיפה בכך וכך והיין בכך וכך ויש רשות בידו לעשות העובר על גזירתו הן בממון הן במכות כפי מה שירקה׳

אִדְרָפִּיקוֹם
(מ׳ במקום ה׳)

ויקרא רבה פרשה ט״ו מדם כי יקיי׳ בעור בשרו וגו׳ פעמים שהמים רבים על הדם ונעשה אדרפיקום׳ ולקוט חיוב כ״ח דף קנ״ח ע״ב ומים תכן במדה וגו׳ בשעה שהדם זוכה לא המים רבין על הדם׳ ולא הדם רבה על המים, ובזמן שהוטח פעמים שהמים רבין על הדם ונעשה אדרופיקום פעמים שהדם רבה על המים ונעשה חלורע, וכתב נעל כתר כהונה עניגו בל״י ורומיי קולי המים נפוח הבטן מחמת מים׳

Hydropicus.
Wassersüchtig.

אָבְרִיזָא אָבְרִיזוֹן
תהלים קלחי׳ י״ט פסוק י״ח מוהב ומפו׳ תרגום מדהבה ומן אוברין. שם מ״ה י״ח נזכתם חופיר תרגום אוברין דמן חופיר׳ שם ס״ח נירקרק חרוץ אוברין סָנְנִין׳ משלי ח׳ י״ט מחרוץ ומפוז תרגום מן דהבה סגיאה ומן אוברין׳ חיוב כ״ח כלי פז תרגום מאני אוברין׳ תהלים קי״ט קכ״ז מזהב ומפו׳ מדהבה׳ ומן אָבְרִיזָא.
כתב נעל כתר כהונה נערך אברין הוא הזהב הטהור וחשוב מאד שמכניסין אותו לכור ואינו חסר, כן הוא בלשון יון ורומיי
ור״ב נעל חוסיף ערוך כתב בל״י ורומי קורקיס לוהב אוברין ואולי נעתק השם להם ממלת אופיר *) והחליפו אות פ׳ לאות ב׳ כי הם מחולפי אחד׳

Obrussa. Obryzum.
Feuerprobe des Goldes, bei uns Kapelle genannt; das feinste, geläutertste Gold.

*) Vergl. Buxtorfi Lexicon Hebraicum et Chaldaicum p. 46.

אַוּגָר
נרחבות ל״ח מ״ו ויעשו גל, תיב״ע ועבדו קובר׳ מגילה דף ה׳ ע״ב, תניח אחר לו חומה ולא שור אוגר שביב פי׳ רש׳ שור אוגר

Agger.
Jede Art von Erhöhung, die durch zufälliges oder absichtliches Zusammenhäufen von Materialien, als Stei-

אגרסין אגריון

Agreſtus. Agrius.
(griechiſch: agrios, on.)
Wild, ländlich, wild aufwachſend.

ירמיה קמפי' ה' פסוק ח'
סוסים מזוייניס, תרגוס סופין
אגירסון, ג"ר פרשה ע"ז
משל למלך שהי' לו כלב אגריון
וחרי כמידון. אמר ר' בנימין בעל מוסף ערוך אגריון פי' בלסון
יוני ורומי יערי ולמוד מדבר ובעל כ"כ כתב סופין אגירסון סוסים
שקינס בני תרבות.

אגרנמין אגרנמוס

Agoranomus.
Polizeiherr, Aufſeher bei den Griechen über die Märkte und über das, was darauf zum Verkauf gebracht wurde.

ג"ג דף פ"ט ע"ח ת"ר לח יהי'
לך מדן ומדן מלמד שמעמידין
אגרדמין (נ"ל אגרנמין) למדות,
דבי כסיחה מוקימו אגרנמון בין
למדות ובין לשערים, פיר"י
אגרנמין ממונה להלקות ולענוש מעוותי המדות. שס"ח מעמידין
אגרנמין בין למדות ובין לשערים מפני הרמאין, פי' רש' מפני
הרמאין המוכרים ביוקר ואומרים שהוסיפו במדה או שנתנו חיטים
יפות למעלה ורעות למטה או כל מיני רמאות. ע"ז כ"ח ע"ח דאגרדמין
וכו', כיר"י אגרדמין אדם הממונה לשמור המדות בשוק המלך
שלח ישקרו בהן וטועם היין ונותנה ברשות בניהם, אגרדמים
גרסינן דמ"ס בת"כ אמרו אימה אדם והיו לכם מנה לך
אגרדמים על ככה, עכ"ל רש'.

ירושלמי ע"ז פרק ר' ישמעאל הלכה ח' ר"י בשם ר' אחוה
העכו"ם עושה יין נסך בפיו, ותני' וכן אגרנמוס שהעם מן הכוס
והחזיר לחביות וכו'. ירושלמי ג"ב דף ט"ו ע"ח פרק המוכר את
הספינה הלכה י"ח מחוני אדם יהי' לך, מנה לך אגרמום (נ"ל
אגרנמום) על כך. ריש גלותא מניי' אגרמום וכו' עשל רב קרנא
גזיה ק"ל אגרמום שאמרו למדות ולא לשטרין. ריש ויקרא רבה
ויקרא אל משה למה"ד למלך שנכנס למדינה עם מי מדבר תחלה? לא
עם אגרונימון של מדינה למה שהוא מתעסק בחיי של מדינה? כך
משה מתעסק בתורתן של ישראל, אמר זה אכלו וזה לא תאכלו, את
זה תאכלו מכל אשר בחים כך את זה לא תאכלו וכו' וכתב בעל כ"ב
אגרונומוס בעל השוק והוא האמונה על המדות והשערים ולפסוק שער
שבשוק

אַבַּרְקִין (ר' נוספת)

ירושלמי שבת דף ט"ו ע"ד סוף פרק כל כתבי, ר"י חומר ר"ת כלים ומלו הן מקטורין כוקלי וכונדא וכוליון ומעכורת וקולנן של פשתן וחלוק של צמר ושתי תחפיליות שני סדריקון ושכי סדריקון וכו'

שמות כ"ח מ"ב מכנסי בד, תרגום ירושלמי מכנסקין דבוץ (ע"ל אברקין בחלוף קוף הרחשון בשמך) ותרגום יד"ע אַוַרְקַסִין (ע"ל מדרקין בחלוף קוף השניה בשמך) כתב בעל כתר כהונה מדרקין הוא בדקין והם מכנסים וכן שמם בלשון רומי. ובל' איטלי (brache, Hosen.)

Braccae.

Eine Art langer und weiter Hosen, die einen grossen Theil des Leibes bedeckten. Sie wurden von den Persern, Medern, Galliern und andern Völkern getragen und zuletzt auch von den Römern angenommen.

אַגְטַרְגְטִיא

(ר' נוספת וג' תחת ק')

ירושלמי מ"ק פ"ח הלכה ח' פרק מסקין בית השלחין, ר"ח בר"י שחל חילון מגטרגטיא מה? תת עביד לון כמי קולון או חיקן כמי קולון? כתב בעל כתר כהונה המים היורדים בוטף ממקום גבוה ומשבורן בל"י ורומי קַאטַרַקטַא ר' נוספת ו"ג תמורת ק' במו ויציקו את קרון שהוא כמו ויציגו כי מונח אחד להם.

Cataracta.

Wasserfall.

לכבוד המחברים, התמימים והישרים.

יָגֵחוּ כּוֹכְבֵי בֹקֶר עָבִים יַבְקִיעוּ,
רָאשֵׁי הֶהָרִים יֵרָאוּ בָאֹדֶם יַצְהִירוּ;
קַרְנֵי אוֹר שֶׁמֶשׁ לָאָרֶץ יַגִּיעוּ,
נִבְעוּ מַצְפוּנֶיהָ בְּלִבַּת הַסַּפִּיר יַזְהִירוּ.

בֶּן קַדְמוֹנִים בְּחָכְמָתָם אַפֶּל הֵגִיהוּ,
רֶזֵי בִינָה נוֹדָעוּ, מְלֵיהָ יָצִיצוּ;
אַךְ גַּם הָאַחֲרוֹנִים בְּשִׂכְלָם עוֹף יַגְבִּיהוּ,
חִדּוֹת מִנִּי קֶדֶם יַבִּיעוּ אוֹר יָפִיצוּ.

שִׁמְעוֹן וּמָרְדֳּכַי! אַחִים מַשְׂכִּילִים!
לָתוֹר אַחֲרֵי כָּל מֻחְקַר מְאוֹד תַּחְמוֹדוּ,
לָכֵן יַחַד הוֹאַלְתֶּם בַּאֵר מִלִּים
עִמְקֵי שָׂפָה בְּשִׂפַּת עִבְרִים נִצְמָדוּ.

אִם נָתַן וּבִנְיָמִן עוֹרְכֵי מַעֲרָכָה,
אֶל אַנְשֵׁי דוֹרָם בְּרִבְרֵיהֶם נָתְנוּ אוֹר;
אַתֶּם לַדּוֹר הָאַחֲרוֹן אֲצַלְתֶּם בְּרָכָה.
סִפְּרֵכֶם יֶזַּרַח — וּבְאוֹרְכֶם יִרְאוּ אוֹר.

וואלף נמו"ר יוסף ז"ל
מורה בבית חנוך נערים בדעסויא

gänzlich mangelte, Sorge getragen, damit auch diejenigen, die sich zu Schullehrern bilden wollen, einigermaßen vorbereitet werden. Schon in dieser Hinsicht allein dürfte gegenwärtiges Werk unserer Schule einen unmittelbaren Nutzen gewähren. Indeß dürfen wir von einem geehrten Publicum mit Recht erwarten, daß durch eine reiche Abnahme auch der mittelbare Gewinn für unsere Freischule nicht ausbleiben wird.

Was das Werk selbst betrift, so geziemt es uns nicht, unser Urtheil darüber zu äußern. Wer in dem Gebiete der hebräischen Literatur kein Fremdling ist, wird sich bald von der Nützlichkeit eines Werkes überzeugen, das mit seinen Vorgängern, den unsterblichen Werken eines Jechielides, Mussaphia, de Lara, u. a. m. einen so edlen Wettkampf beginnt. Wir zweifeln daher nicht, daß die Herren Verfasser sich den Dank und Beyfall aller Kenner erwerben werden, so wie wir ihnen hiermit öffentlich unsern Dank abstatten und denselben sowohl, als einen jeden Beförderer des Gemeinnützlichen die prophetischen Worte des Daniels zurufen:

והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע,
ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

achtend die mühsame Arbeit und die großen Aufopfrungen von Zeit und Muße, die ihnen die schwierigen Aufgaben der im Talmud, in den Midraschim und Targumim vorkommenden fremden Wörter gekostet haben, war die Beförderung des Guten und Nützlichen ihr alleiniges Ziel. Ohne also nach irgend einer Entschädigung, — die ihnen leicht hätte werden könenn, — zu geizen, reichten sie vielmehr großmüthig der Israelitischen Haupt- und Freischule zu Deßau ihr Manuscript zum Geschenke dar. Als Vorsteher dieser Schulanstalt, nahmen wir diese köstliche Spende mit dem gerührtesten Dank an, und die nunmehrige Herausgabe dieses Werkes, welche wir auf Kosten und zum Besten dieser Anstalt bewirkten, mag den sehr verehrten Verfassern zum unverkennbaren Beweise dienen, daß wir ihre Wohlthat gehörig zu würdigen wissen.

Da wir gedachtes Lehrinstitut, als einen Gegenstand unserer besondern Sorgfalt, seinem guten und wahren Zweck immer näher zu bringen und ihm die möglichste Vollkommenheit zu geben suchen, so haben wir seit einem Jahre, nachdem die Anzahl der Zöglinge bis zu 100 anwuchs, davon ein großer Theil unentgeldlich unterrichtet wird, auch für einen zweckmäßigen Unterricht im Talmud, der bis dahin

gänzlich

Vorrede
der
Herausgeber.

Die Mittheilung und Verbreitung nützlicher Kenntnisse in irgend einem wissenschaftlichen Fache ist offenbar ein sehr rühmliches Streben, das unter den Vorzügen menschlicher Eigenschaften einen der ersten Plätze einnimmt, und auf allgemeinen Dank gerechten Anspruch machen kann. Noch höher und verdienstlicher aber ist der edle Eifer desjenigen Menschenfreundes, der, beseelt von einem reinen Interesse für die Beförderung des Guten, mit der Kraftäußerung seiner Geistestalente noch einen besondern wohlthätigen Zweck zu verbinden sucht, und es ist daher ein sehr verdienter Tribut, der ihm dadurch gezollt wird, daß man es öffentlich bekannt macht, wie und wodurch er diese edle That bewirkte. Von dieser höhern Art des Verdienstes ist das der würdigen Herren Verfasser gegenwärtigen Werkes. Nicht

achtend

Vorwurf gereichen. Eine beträchtliche Anzahl griechischer und anderer Wörter mußte, dem eingeschränkten Plan dieser Schrift gemäß, ausgeschlossen werden. Sollte man diesen in seiner Art noch höchst unvollkommenen Versuch einiger Aufmerksamkeit würdigen, so dürften die Bearbeiter sich entschließen, mit der Zeit den noch unberührten Schatz von Wörtern vollständiger und nach einem systematischern Plane geordnet, nachfolgen zu lassen. Berichtigungen werden sie jederzeit mit aufrichtigem Danke aufnehmen und gerechter, belehrender Tadel wird sie besser erfreuen als unverdientes Lob, denn es liegt ihnen an der Förderung der Sache und nicht an Befriedigung kleinlicher Eigenliebe.

Wegen der Entfernung vom Druckorte konnten wir, indem die Correctur nicht von uns selbst besorgt wurde, das Einschleichen mehrerer sinnverderbender Druckfehler nicht verhindern. Auch haben verschiedene griechische Wörter, welche ich mit Originalbuchstaben schrieb, wider mein Verschulden, Verunstaltungen erlitten. Gleiches Schicksal traf die erklärten Wörter selbst in Hinsicht der Punctirung, die nach meiner gegenwärtigen Ueberzeugung füglich hätte unterbleiben können.

Dresden am 27sten Ellul 5572.

Mardochai Bondi.

nungen im Talmud, die beiden letztern hauptsächlich in Bezug auf das Arabische, beigetragen. Raschi, dieser unermüdete und unentbehrliche Führer durch die Labyrinthe althebräischer und altchaldäischer Literatur, welcher bei Abfassung seines Commentars außer dem Aruch noch andere kenntnißvolle Ausleger benutzte, giebt zuweilen Aufschlüsse, die man anderswo vergeblich sucht. Nur tritt häufig die Merkwürdigkeit ein, daß, da Raschi sich ebenfalls fremder Wörter zur Erläuterung bediente und derselbe zu einer Zeit schrieb, wo seine Landessprache noch im Frühalter brauste und vielen Zusatz enthielt, von dem sie sich in spätern Jahrhunderten läuterte, der Sinn des erklärenden Wortes schwerer aufzufinden ist als die Bedeutung des erklärten. Jene Worte sind bei weitem nicht alle altfranzösisch; viele sind altitaliänisch und manche altspanisch, altdeutsch oder gar arabisch. In der Regel gehören diejenigen Worte nicht dem Französischen an, von welchen Raschi שקורין schreibt.

Bei den Sacherklärungen haben wir, wo sich Gelegenheit dazu bot, aus den zwei belehrenden und vortrefflichen Schriften שלשי גבורים und ראשית למודים Auszüge mitgetheilt. Beide Werke stehn bei Kennern der neuhebräischen Literatur in zu geschätztem Ansehn, als daß es nöthig wäre, hier noch ein Wort zur Rechtfertigung der getroffenen Wahl zu verlieren.

Wenn endlich vorliegende Blätter mehr enthalten als ihr Titel verspricht, nämlich außer den lateinischen Wörtern noch mehrere griechische, welche von lateinischen Schriftstellern gebraucht werden, so wie die Erklärung verschiedener arabischer Benennungen, so wird ihnen dies hoffentlich nicht zum

sinn, Witz und ausgebreiteter Kenntniß. Sein erstes Probewerk, genannt: עיר דוד sive de convenientia vocabulorum rabbinicorum cum graecis aliisque europaeis. Amstelod. 1648. enthält eine nicht unbedeutende Sammlung von fremden Wörtern nebst kurzer Angabe, wo sie zu finden, und gedrängter Anzeige ihrer Bedeutung in hebräischer, lateinischer und spanischer Sprache. So bequem dieses Büchlein zum Nachschlagen ist, so wenig vertrauenvoll darf man sich demselben überlassen, da es von Unrichtigkeiten und Verstößen wimmelt. Der gelehrte Verfasser mochte dies selbst bald inne werden; drum beschloß er die Herausgabe eines ausführlichern Werks unter dem Namen כתר כהונה, welches er jedoch leider nur bis mit dem Buchstaben Jud vollendete. Dasselbe ist ein Werk selbstständigerer Forschung mit vielen neuen Zusätzen bereichert und der Verfasser hatte hier Gelegenheit, seine Einsichten und Kenntnisse glänzend zu entfalten. Nur wäre ihm etwas weniger Anmaßlichkeit und Liebe zu spitzfindiger Polemik, dagegen einiger Unterricht im Arabischen zu wünschen gewesen, damit er nicht ohne Noth von der geraden Straße abwiche und manches verdürbe, was der Aruch weit richtiger auseinandersetzte.

Außerdem haben vorzüglich Rabbi Salomo Jarchi und Rabbi Moses Ben Maimon, oder nach den zusammengezogenen Anfangsbuchstaben Raschi und Rambam wie auch R. Obadia Bartenora u. A. manches nutzbare Scherflein zur Aufklärung des Sinnes fremder Bezeichnungen

---

außer den zwei angeführten Schriften, durch spanische Uebersetzungen einiger Schriften des Maimonides bekannt.

מוסף הערוך, die gereifte Frucht vieljähriger Anstrengung, der Welt übergab. Dieser gründliche Gelehrte ragt über alle frühere Lexicographen erhaben empor, und selbst ein Buxtorff und Castellus stehen ihm nach, denn er war mehr als trockner Sprachkenner, er war zugleich auch Sachkenner, oder richtiger, Sachforscher. Er begnügte sich nicht an der seichten Oberfläche der Wörterbücher zu schöpfen, sondern stieg selbst zum verborgenen Quell der alten Literatur hinab. Besonnenheit, Scharfsinn und Umsicht leuchten aus seinen Untersuchungen hervor und würdevolle Bescheidenheit drückt ihnen den Stempel der Vollkommenheit auf. Mit einer edlen Festigkeit, die nur das Bewußtseyn geläuterter und gediegener Kenntniß eingiebt, handhabte er das Messer der Kritik und mit geübter Fertigkeit wußte er das Wahre vom Falschen zu entwirren. Nur schade, daß dieser große Mann, um sein unsterbliches Werk gemeinnütziger zu machen, die darin enthaltenen fremden Wörter nicht mit den ihnen eigenthümlichen Typen abdrucken ließ und die Schriften, welche er benutzte, nachwies.

Den Reihen der Herausgeber chaldäischer Wörterbücher mit hebräischer Erklärung beschließt David Cohen de Lara*), ein Mann von Scharfsinn,

---

und später nach Amsterdam, wo er seine Tage im Jahr 1647 beschloß und ein Alter von 96 Jahren erreichte. Er verfaßte außer seinen Zusätzen zum Aruch verschiedene andere Schriften, theils in hebräischer, theils in lateinischer Sprache, unter andern eine Abhandlung über die Ursachen der Ebbe und Flut u. s. w. u. s. w. S. *Eloy* Dictionnaire de la Medicine ancienne et moderne. F. 3 p. 364 Mons. 1778.

*) Dieser Gelehrte lebte zu Amsterdam, begab sich dann nach Hamburg, allwo er 1674 starb und machte sich,

 außer

Im Jahre 1587 erschien zu Venedig צמח דוד ein hebräisches und chaldäisches Wörterbuch mit kurzen hebräischen, lateinischen und italienischen Erklärungen, größtentheils aus dem Aruch und Elias zusammengetragen von David de Pomis,*) einem gelehrten jüdischen Arzte daselbst. Der hebräische und chaldäische Theil dieses Werks laufen in getrennten Colonnen, jeder für sich, neben einander fort. Der Verfasser führte einiges Neue auf, doch drang er nicht tief genug in den Gegenstand seiner Bearbeitung ein, nahm gar keine Rücksicht auf das Griechische, viel weniger auf das Arabische und that sich viel zu gut auf seine wunderlichen Belehrungen von den Heil = Bewahr = und Schutzkräften der Steine.

Noch weniger zum Vortheil zeichnet sich das מערכות מעריך betitelte hebräische und chaldäische Wörterbuch **) aus, welches einen gewissen Philipp Aquinas zum Verfasser hat. Hebräisches und Chaldäisches wird darin durch einander geworfen und den dürftigen hebräischen Erklärungen fehlt öfters die Richtigkeit. De Lara hat dieses Werk an mehrern Stellen seiner כתר כהונה nach Verdienst gewürdigt.

So weit waren die Fortschritte in diesem wenig bebauten Felde der Literatur gediehen, als der jüdische Arzt Benjamin Mussaphia***) seinen מוסף

---

*) Geboren zu Spoleto in Italien und verstorben zu Venedig 1578 im 62sten Jahre seines Alters.

*) Erschien zu Paris 1629.

***) Derselbe stammte von einer aus Spanien vertriebenen Famielie ab, übte die Heilkunde zu Hamburg gegen das Jahr 1683, begab sich dann nach Glückstadt und

daran von Narbona, den obersten Platz ein. Er sammelte zuerst die schwierigen Wörter im Talmud und in den Midraschim, ordnete sie nach der Buchstabenfolge, fügte Erklärungen hinzu, nahm Verbesserungen vor und benannte das vollendete Ganze Aruch. Dieses unschätzbare Werk, welches allen spätern, ähnlichen Versuchen zum Grundpfeiler diente, enthüllt unserm Auge eine schöne Reihe fremder Ausdrücke und entwickelt mit glücklichem Erfolg mannigfache Wortbedeutungen aus den verwandten morgenländischen Sprachen und Dialekten. Dasselbe ward zuerst im Jahr 1515 zu Pesaro gedruckt und in der Folge verschiedentlich neu aufgelegt. Auch fertigte man einen gedrängten Auszug daraus unter dem Titel ערוך הקצר, der zu seiner Zeit für den Hausbedarf nützte und einige Auflagen erlebte.

In der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts ließ Elias Levita*), bekannt durch sein Verdienst um die hebräische Sprache und beliebt wegen seiner klaren, faßlichen Schreibart, zwei Wörterbücher mit Namen תשבי und מתורגמן ans Licht treten, worin er um die Aufhellung der Targumwörter sich eifrig bemühte und schätzbare Bemerkungen über den Charakter der Targumim niederlegte. Die Erklärung der untermengten fremden Wörter mußte minder befriedigend ausfallen, da der Verfasser, nicht von eigener Kenntniß unterstützt, sich genöthigt sahe, fremde, uneinverstandene Hülfe dabei zu Rathe zu ziehen.

Im

---

*) Er war ein Teutscher, aus Neustadt an der Aisch unweit Nürnberg gebürtig, verlebte aber seine meiste Zeit in Italien und starb zu Venedig 1542 in einem Alter von 80 Jahren.

berührt, die unsern Text zunächst angingen. Ausführlichere Belehrungen wären hier am unschicklichen Orte gestanden. Nur da, wo es die Deutlichkeit oder der Mangel gehörig verbreiteter Begriffe zu erfodern schienen, habe ich diese Grenze überschritten. Das Maaß des Gegebenen kann daher nur vom Standpunkte des hebräischen Textes aus beurtheilet werden; wer keine Rücksicht darauf nimmt, von dem kann der Verf. nie ein geziemendes Urtheil erwarten. Hätte derselbe blos für den Gelehrten geschrieben, so würde er sich freilich viel Worte haben ersparen können, denn à buen entendedor, breve hablador, sagt der Spanier mit Recht, allein da er sein Augenmerk auf eine Klasse von Lesern besonders richten mußte, denen diese Schrift vornehmlich angeht, und die nicht immer mit den Hülfskenntnissen in dem Grade vertraut wie mit der talmudischen Literatur und auch oft nur mit dürftigen literarischen Hülfsmitteln versehen sind, so war er genöthigt, sich oft weitläuftiger anszulassen und manches anzumerken was dem Eingeweihten als überflüßig erscheinen dürfte. Um den Gehalt des Gelieferten würdigen zu können, und einem etwanigen künftigen Bearbeiter dieses Werks sein Geschäft zu erleichtern, habe ich für nothwendig erachtet, die von mir benutzten Schriften möglichst genau anzugeben. Es schien uns auch rathsam, bei jedem Worte die Belehrungen der ältern Erklärer beizubringen, zur Uebersicht desjenigen, was geleistet worden und was noch zu leisten übrig ist.

Unter diesen Erklärern nimmt Rabbi Nathan Jechielides*) ein Schüler des R. Moses Haddaran

*) Sein Geburtsjahr ist unbekannt. Er starb zu Rom, wo er Vorsteher der Synagoge (Archisynagogus) gewesen, im Jahr 1106.

Am reinsten lautet die Sprache im Targum Onkeles. Das Babylonische Targum ist überhaupt geschmeidiger und weniger mit fremden Auswüchsen überladen, als das Jerusalemsche. Dieses hingegen ist ein ungemein rauher, platter Dialekt, wimmelnd von weit und breit erborgter Ausdrücke.

Die Anwendung und der Gebrauch der übergegangenen Wörter selbst ist höchst verschieden. Der Charakter, den sie in der Muttersprache behaupteten, bleibt ihnen selten vollkommen eigen. Bald umschließen sie einen engern, bald einen weitern, bald einen wirklichern und bald einen abgezogeneren Begriff. Bisweilen wurden Hauptwörter in Zeit- und Nebenwörter umgebildet und bisweilen umgekehrt, und manchmal ward ihnen wiederum eine ganz fremdartige Bedeutung untergelegt, so daß von ihrer Eigenthümlichkeit nichts übrig blieb als die Hülle.

Es bedarf daher vorsichtiger Prüfung dieser entlehnten Zeichen, um nicht, vom trügerischen Schein verleitet, in die Schlingen des Irrthums zu gerathen. Wir machten es uns deshalb zur strengen Pflicht, deren Nothwendigkeit sich im Verfolg dieser Arbeit immer mehr offenbarte, jedes zu erklärende Wort zuförderst im Zusammenhange aufzusuchen und kritisch zu durchforschen, ob es die Probe aushalte. In Folge dieser Untersuchungen fanden wir uns hier und da veranlaßt, Manches anders zu ordnen und Manches zu scheiden, was unter sich verschieden, und Anderes zu vereinigen, was vorher getrennt stand.

In meinen Erklärungen bin ich stets bemüht gewesen, über die angeführten Stellen gehöriges Licht zu verbreiten und habe von den zu erläuternden Gegenständen natürlich nur diejenigen Seiten be-

che Aegypten bewohnten, war sie zur Muttersprache geworden, und man behalf sich eine Zeitlang, da die Kenntniß des Reinhebräischen ganz verloschen war, mit der griechischen Uebersetzung der heiligen Bücher. Philo und Josephus, zwei berühmte Zierden der jüdischen Nation, verfaßten ihre Schriften in derselben Sprache.. Obgleich das Latein der hebräischchaldäischen Mundart eine beträchtliche Zahl von Wörtern zuführte, so ward es in derselben doch nie so geltend, als das Griechische, das immer vor dem erstern die Vorherrschung behauptete. Die lateinischen Worte wurden auch wahrscheinlich, als wären sie griechisch, ausgesprochen, denn C begegnen wir jederzeit in K und die Endung um in on verwandelt. Von beiden Sprachen finden sich auch verschiedene Ausdrücke und Benennungen aus dem Barbarenzeitalter. Es ist nothwendig, noch hier zu bemerken, daß nicht alle Wörter, deren Bedeutung wir aus griechischen und römischen Schriftstellern zu erklären suchten, wirklich griechischen und lateinischen Ursprunges seyen. Mehrere, darunter insbesondere die Pflanzennamen, wie z. B. Gingidion, Sampsuchum u. s. w., stammen aus dem Oriente und gingen in die Sprache der Eroberer über; andere wurden umgestaltet und kamen so als Fremdlinge aufs neue in ihre Heimath zurück. — Der im Talmud ꝛc. enthaltene Vorrath von persischen und arabischen Worten ist minder reichhaltig. Von mehreren Wörtern, die entweder dem Griechischen oder Lateinischen entlehnt sind, besitzt die Talmudsprache mit dem Arabischen eine genau übereinstimmende Aehnlichkeit der Formen. — Eine Vergleichung des Hebräisch-Chaldäischen mit dem Syrischen behalte ich mir für die Zukunft vor.

Am

unterscheidet sich hier bedeutend der Einfluß der verwandten, aramäischen Mundarten von dem Einfluß der Sprache Griechenlands und Roms. Jene spielten den Meister, verschoben und entstellten den Bau der Hebräersprache, während die Abkömmlinge dieser, von welchen hier zunächst geredet werden soll, stets als Untergeordnete erschienen. Sie wurden nicht nur gebeugt und abgewandelt nach den Grundsätzen der neuen Herrin, sondern mußten mit dem erworbenen Bürgerrechte oft ihr Eigenthümliches opfern und mannichfaltige Veränderungen erleiden, die der Genius und der tönende Charakter der Sprache geboten. So wurde den Fremdlingen, deren Spitze ein S oder zwei Consonanten eröffnen, gewöhnlich der geschmeidige Buchstab א vorn angehängt. Gleiches Beispiel liefert das Arabische. Das R verschmolz oft in l, bisweilen in n, wie in einigen griechischen Dialecten und in manchen spanischen vom Latein abstammenden Wörtern. E und J wurden nicht selten in u verwandelt, y oder der Grichen ü geleichfalls wie u und au im platten Dialekt af ausgesprochen. Die griechischen aspirirten Vokale erscheinen selten mit einem H begleitet. Wir übergehen die übrigen veränderungen mit Stillschweigen, theils weil sie minder häufig vorkommen und theils weil es ungewiß ist, ob sie nicht aus der Feder nachläßiger Abschreiber geflossen sind.

Die Sprache der Griechen, mit denen die Hebräer einen frühern und längern Umgang pflogen, war unter letztern, wie verschiedene Stellen des Talmuds beweisen *), sehr beliebt. Den Hebräern, welche

*) Außer der berühmten Stelle in Megila c. 1. F. 9, 2 will ich noch auf Sota. Cap. 9. Mischna 14 aufmerksam machen.

ter der Vorzeit Dunkel sich erhellt, desto strenger werden auch die Pflichten, die der Forscher und Erklärer von Gegenständen des Alterthums zu erfüllen hat. Erläuterungen, wie die vorliegenden, sollen sie des Namens sich würdig machen, können daher nicht blos in Wörterbüchern aufgesucht werden; sie erheischen ein tieferes Eindringen in das Wesen der Vorzeit und einen ruhigen, unverwandten Blick auf jenen unendlichen Cyclus von Raum und Zeit und Kraft gebildet. Die Deutung des Einzelnen muß aus der Uebersicht des Ganzen hervorgehn, mit bedächtiger Rücksicht auf Zeitraum und Boden und den physischen und sittlich geistigen Zustand seiner Bewohner. Hierzu reicht uns die Sprache selbst die leitenden Fäden. Die Sprache der Völker ist die Hieroglyphe der Geschichte ihrer Entwickelung, ihrer Schicksale, ihrer Weisheit und Gesittung. Durchmustern wir den Schatz des rabbinisch = chaldäischen oder richtiger des hebräisch = chaldäischen Dialekts, so wird sich uns die Wahrheit dieses Ausspruches auffallend erhärten. Die Assyrische und Babylonische Entführung, Verkehr mit den Griechen und der Seleukiden Herrschaft trübten die Reinheit hebräischer Sprache und drangen ihr neue, rauhe Formen und ein zahlloses Gemeng fremder Benennungen auf. Die spätere Bekanntschaft der Hebräer mit den Römern, unter deren Schwert Judäa fiel und zinsbar wurde, so wie zuletzt das Eindrängen und Ausbreiten der Barbaren vollendeten das Werk. Aber Worte und Pflanzen, wenn sie in fremdes Land versetzt werden, nehmen stets etwas von dessen Natur an und verändern mehr oder weniger ihre Gestalt. Nur der kleinste Theil der übergegangenen Wörter hat sich in der reinen Urform erhalten, doch unter=

Vorrede

Das Bedürfniß, die fremden, unverständlichen Wörter im Talmud, in den Targumim und Midraschim erklärt zu wissen, ward seit einer Reihe von Jahrhunderten lebhaft gefühlt. Dies beweisen die Bemühungen der Ausleger, dies bekunden die seit dem Aruch von Zeit zu Zeit ans Licht getretenen chaldäischen Wörterbücher und dies wird unverkennbar durch das Ansehn bestätigt, welches dieselben bei den Freunden jener Literatur sich erwarben. Allein seit länger als einem Jahrhunderte blieben diese Versuche unerneuert, ungeachtet jene ältern Hülfsmittel für das neuere Zeitbedürfniß unzureichend wurden. Betrachtet man inzwischen die Schwierigkeiten und das Mühsame einer solchen Unternehmung, so ist es nicht zu bewundern, warum Niemand in unsern Tagen sich derselben unterzog und eine Bahn betrat, die jedem Schritte Hindernisse entgegensetzt, ohne durch Reiz und Anmuth dafür zu entschädigen. Die Anfoderungen, die man an den Bearbeiter eines solchen Werks zu machen berechtigt ist, sind nicht minder groß, als die dabei zu bekämpfenden Schwierigkeiten, denn jemehr der Wissenschaft Gebiet sich erweitert, je lich-

ter

צבי זצ"ל ואצל דודי נודע בשערים שם תפארתו הרב הגאון מהורר הירץ שייער נרו לנצח, ואיך ששה כעל כל הון אחרי כי למדתי שמה גפ"ת ה' שנים רצופות, כי כל מגמתה היתה שלא תשכח תורה מזרעה; לכן עתה כי לוקח ממני מחמד עיני! נפלה עטרת תפארת תמגנני! הושלך משמים ארץ יקרתי! מבליגיתי עלי יגון — עלי לבי דוי! — העולם חשך בעדי ואור עיני אין אתי, ביום אכלני האבון נפש ואנחת רוח, גם בלילה תדד שנתי מעיני; — נפשי לא מצאה מנוח מאנה להנחם מעצבון ההעדר הזה! — לכן! להעביר מחשבות רעות תבהלנה עצמותי ותחשכנה נשמתי, אמרתי להשתעשע בשנה ההיא יותר מלמודי בים התלמוד לעשות קורת רוח לנשמתה הקדושה כפי רצונה לשקוד על דלתי תורה. ומתוך היגיעות הרבות אשר היו לי יומם ולילה ללקוט מלות מפוזרות בספרי תלמוד מדרשים ותרגומים הנה והנה — כי בשביל מלה אחת הוכרחתי לפעמים לחפש וללמוד כמה דפים בספרים הרחבים האלה, ולדעת פרושיהן שעמיהן ובאוריהן ולהביא כל אחת על מכונה, באמצעות העבודות האלה נחמתי מעט מיגוני והפכתי מספדי ורוח לי. —

ועתה רבני ארץ! מורי אלופי ומיודעי! שימו נא לבבכם על מלאכתי ובחנוה בכור תבונתכם! והיתה זאת שכרי: אם שגיתי הורוני נא איזה דרך ישכון אור וידנוני לכף זכות, כי טרדות רבות בעיניני מו"מ הקיפוני ולא יכולתי מרוב התלאות לשום כל פעם ופעם עין פקיחא על מעשה ידי, אמנם אם ישרה מחברתי בעיניכם גם זאת תודיעוני למען אוציא לנכון היום גם חלק השני המדבר ממלות יונית.

דרעזדן יום ד' ח"י אלול תקע"ב.

כ"ד עבד ליראי ה' ולחושבי שמו חכמים יאהב
ועובדי אלוקים יכבד שמעון בן לא"אמ החכם
השלם מהורר וואלף נ"י ממשפחת באנדי

דרשתי, גם לקטתי צמחים מצמח דוד *) אף בספר ערוך הקצר, אשר מחברו לא נודע לי שקדתי, גם אל המתורגמן הלכתי לשמוע דברי פי אליה התשבי, כי גם המה הביאו כמה מלות נכריות, ובאוריהן, וכל אלה עשיתי כדי לברר וללבן כל מלה ומלה, כי תכלית הידיעה הזאת רצויה מאד לדעת ולהבין כמה אגדות בדברי חז"ל. גם כמה וכמה דינים והלכות ידועות וברורות לנו אם נדע תוכן וענין כמה מלות, כמו עניני ירקות שיצאנו ידי חובתנו בפסח ובענין כלאים שביעית ומעשרות ובשמות הפרות אם הם פרי עץ או פרי האדמה ובעניני דגים טמאים וטהורים ומה הוא עפר או אבן לענין טומאת הכלים וזולתם רבים.

והנה אחרי כי חבור זה הוא קרן אור מנגה כוכב הגדול ספר התלמוד, כי הוא יאיר לנו מלות ממלות שונות וכמה דברים האצורים באוסם הנחמד הזה וחתומים וסתומים הנה זולת ידיעת פי' המלות ובאורן על נכון, וכוכב נקרא אסתר בלשון יוני כמ"ש תרגום שני וז"ל: ואתקרי שמה הדסה בלשון עבראה ואתקרי שמה אסתר בשם כוכב נגהא יוניה אסתירא **); ומה גם, הה, יפעת הודי! עטרת ראשי! היא אמי הצדקת אשר מתה בשנה ההיא (יוס ה' ויו מרחשון תק"עג) שמה הי' אסתר; לכן קראתי גם חבורי בשם אור אסתר למען לא יכבה זכרונה מניני ומיכדי ומכל דורשי ספר הזה, כי אמת אגיד ולא אכחד כי היא היתה הגרם הגדול בהוצאת ספר הזה מכח אל הפועל, ועליה בצדק נאמר: היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקירת מן עוברין שבין; היא הבאתני בשנת תק"מט לישיבה לק"ק מענץ אל אחי הצדיק הרב הגאון מהורר יונה נ"ע ללמוד תורה אצל הרב המפורסם הגאון המנוח מהורר נח חיים

צבי

---

*) מקובר מר' דוד רופא ופילוזוף מעיר ספוליטא מזכט יהודא וממשפחת הקיסרים כדפס בווינגיא שנת שמ"ז לפ"ק.

**) Der Name Esther bedeutet im Perſiſchen ſo wie Aſtehr im Griechiſchen einen Stern.

באורם בלשון העם אשר אנו חוסים בצלם וחלקתי הספר לשני חלקים:

בחלק הא' תבואנה המלות בסדר אלפא ביתא המלות אשר גזען מארץ רומי. בצד הימיני מהעמוד תמצא קורא אהוב! המלה באותיות העברי כמו שמצאנו בתלמוד בבלי וירושלמי ומדרש. תחתיה צינתי המקומות המפוזרות בש"ס במדרש ובתרגום אשר בם תמצא המלה ההיא עם באורה. גם לא הדלתי מלהביא בבאור זה פי' רשי עם ביאור לשון לעז' ור"מ וברטנורא ושאר גדולי המבארים והבוחר יבחר. ובצד שמאלי מהעמוד תמצא המלה הזאת באותיות רומי, תחתיו תרגומה בלשון אשכנזי ואחר זה באורה עם הערות רבות מועילות, הנאות מאד לדעת באר היטיב המלה ותכונתה ותולדתה וכל מה שצריך לעניגה.

ובחלק הב' סדרתי ובארתי באופן הזה המלות הנולדות מלשון יוני. והן אמת רוב המלות הרומי שבחלק הראשון מקורן מלשון יון ונעתקו ללשון רומי כידוע, כי רבות הנה המלות בשפת רומי אשר שרשן ביוני, ויוכל להיות שבעלי התלמוד לקחום המלות כאשר עדן היו בלשון יוני, אע"פ כתבתי המלות הנמצאות בלשון רומי (קף קס מקורן מיוני) בכתב רומי. אבל בחלק שני סדרתי המלות אשר רק בלשון יוני תמצאנה ולא בלשון רומי ואך הנה כתבתי בצורות אותיות יונית.

והנה אחי הבח' המופלא המליץ החכם כ"ה מרדכי המבין ומדבר כמה לשונות הי' לי לעזר מאד במלאכה ההיא, כי דלה דלה לי בשקידה רבה מכמה ספרים ראשונים ואחרונים * וכתב פי' המלה בלשון אשכנזית, ולרוב מכונים המה לפשט ופשר הדבר ונאה ומסכים להענין, ולפעמים למלה אחת כמה כונות מתחלפי המובן והובא בבאור כל אחת מהסעיפים אשר ממנה הרבינה. אמנם גם לספר מעריך מערכות *)

דרשני

*) מחובר מן סיליפת דקדקין מלמד לה"ק תחת ממשלת המלך לוקים בורבקן י"ג נדפס בפקרים שפ"ט לפ"ק.

ממימיהם אנו שותים הלא נסתם לנו מקור המלות ושבעם, ואם מקור מים חיים נעלם מאתנו איך ישקו העדרים עדרי צאן ישראל לרוות צמאונם? — הן אמת לזה האיר לנו הגאון הגדול רב המבארים *) בעל הערוך לאסוף כל מלות זרות שבתלמוד ירושלמי ובבלי ותרגום ומדרש. אמנם שבעו וגזעו מאיזה ארץ הנה נולדות, אם מערבי יוני או רומי, זאת לא ברר לנו כ"א מעט מזעיר. ובזאת הניח מקום להתגדר לשני מאורות הגדולים המאור הגדול ה"ה ר' בנימין אשר אזן ותקן הוספה רבה להערוך, והמאור הקטן ה"ה ר' דוד די לארא בעל כתר כהונה **) המה צרפו המלות וברורו מאיזה אדמה הנה צומחות.

אולם מה יסכון לנו כל התלאות אשר עמלו לבחון וללכת אחרי הבחורים מלשונות אחרות, אחרי כי לא כתבו המלות הנכריות האלה כהוויתן וכצורתן בלשונותם, הלא רק ע"י ציורי המכתב המציינים הקולות וההברות תודע המבטא הישרה, ורק ע"י הקריאה הנכונה תגולה לנו הכונה הרצויה והנסתרה; אמנם המה כתבו המלה בכתב עברי ועי"ז היא מתנכרה, ומה גם אחרי דפוסים שונים אבדה המלה תוארה ותכונתה, ונעלמו מאתנו משפטי לשונה וחתוך דברה, ובזאת לילדי אסופי ושתוקי נדמו לנו, כי יצטירו במלבושיהם הסתירו הוד יפים וכנכריות תחשבנה לנו, ולא נדע עוד אם מעברי יוני או רומי הנה באות, ומתוך כך נאבדה כונת ותכלית המבארים הנזכרים. ואף כי בעל עיר דוד ***) כתב איזה מלות כהויתן וכצורתן, הנה פרושן לא הזכיר בלשוננו.

אי לזה התעודדתי וגמרתי בלבי לכתוב הן המלות עצמיות בציורי קריאתם או רומי או יוני, והן באורם

---

*) כי גם המנקר הגדול רשי' ז"ל למד ממנו כמו שמנקנו סנת ד' ו"ג פ"ב בלשון רשי: ומנקתי נס' ערוך ע"ס.

**) כתר כהונה שנדפס בהמנורג שנת זכר רב מפרש המלות עד תות יוד ולח יותר.

***) עיר דוד מיוצר ב"כ מרד"כ די לחרח נדפס בקמסטרדם שנת 1648.

ח"ז אף שהיתה חביבה להם לשון ארמי כמו שאמרו ב"ר פ' ע"ד ד' פ"ג ע"ב: לשון ארמי *) בל תהי קלה בעיניך שתנ"ך חלק כבוד וכו', אעפ"כ בחרו לשון יוני ופרסי מארמי, כמו ששנינו ב"ק פ"ג ע"א: אמר רבין בא"י לשון סורסי למה? (חלח) או לה"ק, או לשון יוני, ואר"י בבבל לשון ארמי למה? (חלח) או לה"ק או לשון פרסי. ופי' רשי בא"י הסמוכה ליון נקט יוני שהוא לשון צח וסורסי לשון נלעג, ובבל הסמוך לפרסי נקט לשון פרסי שלשון פרסי נאה מלשון ארמי. וכמו זה מצינו בד"רזל (מגילה ג' ט ע"ב) שלשון יון היתה משובחת להם מאד ע"ש על הכתוב יפת אלהים ליפת. מתוך זה נוכל נשפוט על הישרת דעתם ורוחב שכלם וענות רוחם שלא התגאו לאמר! שפתנו אתנו מי אדון לנו מה לנו ולשונות אחרות? אדרבה בחרו כמה מלות משפתי העמים גרו בה אשר יבינו היטב המונם, כי עיקר כונתם היתה לנצור תעודה בבית יעקב ולחתום תורה בלמודיהם.

גם אחרי כן כשהתירו, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, לכתוב תורה שבע"פ, בחרו רבינו הקדוש הוא ר"י הנשיא מחבר המשנה ורביגא ורב אשי מסדרי התלמוד גם המה לכתוב ספריהם בלשון מבוררת לכל בשפת המונם ידברו ישמעו ויבינו, גם המה הדיחו כמה פעמים לה"ק מפני לשון ארמי יוני ורומי, בפרט בשמות כמו בצמחים ושאר דברים אשר הורגלו לקרוא כן בלשון זה כדי שיבינו העם הדת תורה שבע"פ על בוריו.

אמנם המלאכה הזאת היתה דים בימים עברו, בזמניהם הבינו כל המלות המצויות בתלמוד ובתרגום, מבוררות היו אלה בפיהם בכתבם ובלשונם, אך לדור האחרון אשר קמו אחריהם, דור לא ישמע לשונם ולא אמון במלות זרות האלה, מה יעשו המה להבין במקרה ושום שכל? הלא מפורש זה התרגום סתום וחתום יותר מדת תורה עצמה? — ומה גם המשנה והגמ' אשר

ממימיהם

---

*) עיי' תו' נדה קמח דף כ"ג ע"ח ד"ה לשון סורסי ותו' נדה נתרח דף נ' ע"ב ד"ה לסוריא.

הקדמה

אם כנים הדברים אשר אמרנו — וכנים הם כאשר יעיד השכל וההכחנה — ראוי לכל איש המתבונן המדבר את רעהו ומלמדו להועיל, הן פה אל פה והן ע"י כתב ומכתב, לדבר ע"י סימני קולות והברות אשר יורגל בם רעהו מנוער, דהיינו השפה או הלשון אשר ישמע ויבין זולתו כי בלעדי זאת שחקתו יפה מדבורו כי אין אדם יודע משמונותיו של חברו ויאבד התכלית והכונה אשר רצה בדבורו.

לכן אנשי כנסת הגדולה אשר קבלו תורה שבע"פ איש מפי איש, אף כי הבינו אֵם כל הלשונות היא לשון עברית הברורה והצלולה, אעפ"כ לא למדו את העם כ"א בלשון בלולה אשר הורגלו בה העם מנוער, כי מפאת הגלות המר והנמהר שכחו לדבר נכון השפה הקדושה אשר דברו בהיותם על אדמת קדש השקט ושאנן, ומתוך שנתדלדלו ויתערבו בגוים נבלה גם שפתם, כמו שמסיים החוזה: העם חצי מדבר עברית וחצי אשדודית (נחמי' י"ג כ"ד) ע"כ קמו עזרא וסיעתו ותרגמוהתורה כמו ששנינו (מגילה ל' ג' ע"ב כדריס ל"ז ע"ב) מ"ד ויקראו בספר תורת אלהים מפורש? תורת אלהים זו מקרא, מפורש זו תרגום וזהו שאמרו רבותינו בספרי על הכתוב: לאהבה וליראה את ה': מורא מביא לידי מקרא, מקרא מביא לידי תרגום וכו' גם יב"ע. ואנקלוס תרגמו התורה בלשון העם מבינים כדי שישמעו ויראו את ה' וידעו מה ה' שואל מעמהם.

וכאשר התרחקו ישראל עוד מארצם ותכפו הצרות ויתהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, וכמעט תשקע לשונם עם יפעת המונם, מלות ממלות שונות משפת עם ועם התערבו בלשונם, גם הקדושים אשר בארץ היו בימים ההם, המה רבותינו בעלי תלמוד אשר מפיהם אנו חיים הודיעו חוקי אלהים ותורתו בלשון אשר המון עם יצפצפו בזמניהם, ולא עזבו בלשונם גם המלות זרות ובילדי נכריות הספיקו, כי עיקר כונתם היתה שישמעו העם וידעון המעשה אשר יעשון והדרך אשר ילכו בה לטוב להם כל הימים. וכמה פעמים מצאנו בדברי ח"זל

הקדמה

הדבור הוא הכח אשר הטביע החונן המטיב את האדם, באשר הוא אדם, לתת לנכון היום ע"י הברות וקולות שונות את כל אשר ידמה בלבבו, את כל אשר יצייר בנפשו ואת כל אשר הוא עולה ברוחו. א"כ **תכלית הדבור** הוא, לטעת איש בלבב זולתו, עשתונות נפשו וציוריה, מחשבות לבבו ודמיונותיה, דברת רוחו והשגותיה, למען ישיג גם רעהו מזמותיו הפנימים הצפונים בקרבו לשערם גם הוא בשכלו למדדם בתבונתו, להבין טעמם לשפוט עליהם ולהשיב גם הוא דבר, ומתוך כך יולדו רעיונות עצומות ונשגבות ויהיה האדם מה שהוא מכחר היצורים **נפש שכלית מדברת** כמ"ש המשורר **רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני**.

אמנם לא כל הקולות מוכשרות לקבל טהרת מחשבות לבב אנוש ולא כל הברות שוות בבני אדם, יש משפחה או שבט המוציאים דבור הפנימי לדבור החצוני בסימני הברות אלה, ויש בסמני הברות אחרות. משפחה גדולה או שבט אשר אישיה משתוים בדבורם, יקרא **שם** או **גוי** ודבורם, **שפה** או **לשון**.

עוד זאת חלק אלהים לנו, ברוב רחמיו וחסדיו האציל מרוחו הנשגבה בינה יתירה לרוחנו, לדבר גם עם נסתרים מנגד עינינו, ורחוקים מאד מאתנו. והוא ע"י **כתב ומכתב**. על ידם נציין קולות כלי מבטא והברותיהן אשר יסמנו מורשי לבבנו ועי"ז נדבר עם נעלמים ורחוקים עד אפסי ארץ. הן האותיות יגידו לאחור לדורות הבאים ולכנים אשר יולדו את כל אשר חשבו דורות אלפים לפניהם. וזהו דברי רז"ל: המכתב מתת אלהים מששת ימי בראשית והבן.

אם

הסכמת

הרב הגאון המפורסם נ"י ע"ה פ"ה מופת הדור מוהרר דוד נ"י אב"ד דק"ק דרעזדן יע"א.

יש דבר שיאמר הרי זה חדש הוא, וכבר הי' לעולמים אשר חכמים יגידו הכינו וגם חקרו, לחרי סורם ומקור לשון חכמינו ז"ל שאנו נלשון המשנה, ודרוך שנחר בהם ובלשונם, חף גם בחותן מלות זרות מלשונות העמים אשר מצאו נתון לחקוק מותן בספר, בנדי ללמד את העם דעת וירחת ה' ללשונותם אשר רגל על לשונם מאז, להבין את דבריהם כדרכונות על מתכונתן.

ולחרי אשר בקל יכול העכין להשתנות בהעתיקו מלשון ללשון, צריך המעתיק להיות בקי בשתי הלשונות אף גם בהעכין אשר הוא חפץ להעתיקו, והיות שחכמי התלמוד הוצרכו לשחם במלות שונות אשר מקורם הערה מכחה לשונות, כנדה החלאכה על אותן המחברים אשר הניח מחבר ספר זה בהקדמתו לגמור אותה על נכון, והניחו מקום לחים אשר יערה ממרום רוחו עליו לקרב את החלאכה זאת, להתגדר בו, ולהיות נכנס על גבי ענק.

ולחרי הטעם שכבה לו, כי לא אלמן ישראל, הנה נא הקרה ה' לפני חיש יקר רוח ה"ה הק' הגביד מרון וסנון, חכם וסופר מוה"ר שמעון באנדי נרו כמו"ר דקהלתנו, אשר מיום בואי הנה הי' רגיל אצלי בעת עסקי בחיבה סוגי' הס"ם בעיון בחחלת ה' עלי, ומצאתיו נכון, מתון ומסיק, מבין דבר מתוך דבר ומוסיף נופך משלו, אף גם כדבה רוחו לשום עיני פקיחת על לשון רבותינו ז"ל בחותן מלות אשר בחרו מלשונות אחרים להשתמש בהם בעת מצוא, מבטן מי יצאו, ויגע ועמל ומצא כדי מדתו להבין דברי חכמים על בורין, ולזכות בזה את החפצים בצדקתם, כתב ספר זכרון לפניו למען יעמוד ימים רבים. וקרא שמו על שם שמו הצדיק זצ"ל, **אור אסתר**, לזכות בשמתה ולכבד אותה גם אחרי מותה כמבואר בהקדמתו.

והיות שכבר אמר החכם "עשות ספרים הרבה אין קץ" ומאחר נפשו יראה אחד מהביט בספר בלתי יודעו היטב בכון את מחברו, אשר כל מעשה הקדם נכתבים בספרו, והחיים אשר חלה לו, אבבי מביר אותו ואת שיחו, מצאתי חובה עלי להיות ידי תכון עמו אף זרועי תאמצנו, בהודיעי לכל מבני אשר יקרה בפשי בעיניהם, את"ל בעל המחבר הזה הוא בחזקת חבר שהיו מוצא מתחת ידו דבר שהיו מתוקן בלילה, ורחוי הדברים למי שהומרן, והקורא בהם ימצא דברי חפץ ה' אשר בידו הצליח. והשם יה לאדה, יכפוך חל העמים ספה ברורה, לקרוא כולם בשם ה', לעבדו שכם אחד, ולשוכנו הקדוש יגביר. כעתירת המחבר לכבוד התורה ושומריה, עבד לעבדי ה' ויריאיו פה דרעזדטן יום גימל י"ח ניסן תקעב"ל.

נא דוד הק' בב"א לאגדאה.

אור אסתר

והוא

באור מספיק למלות זרות ובלולות, הנמצאות
בתלמוד בבלי וירושלמי ובמדרשים ובתרגומים
כלולות, ומשפתי עמים שונים המה שאולות, בפרט
מלשונות יונית ורומית דהמעולות; על כלן יפיץ
אורו יתן אומר במועצות ותחבולות, לדעת מקורן
ומחצבן ולהבין הוראותיהן הפרטיות והכוללות,
על פי חכמים וסופרים בעלי צחות ומליצה
ונבוני מושכלות.

מוגר מאת

האחים הנכבדים והנעימים

ה"ה החכם התורני, חרוץ ושנון, שוע ומפואר, פ"ומ לעדתו
עדת ישורן בעיר דרעזדן יע"א, כמו"הרר

שמעון באנדל נ"י

ואחיו החכם השלם סופר מהיר בקי בלשונות, הב"ח כה"רר

מרדכי באנדי יצ"ו.

והוציאוהו לאור משגיחי חנוך נערים בעיר דעסויק לתועלת
התלמידים ולטובת בית החנוך הזה.

Deßau,
bei M. Philippsohn.
1812.

אור אסתר

oder

Beleuchtung

der

im Talmud von Babylon und Jerusalem,
in den Targumim und Midraschim

vorkommenden fremden

besonders

lateinischen Wörter.

Von

Simon und Mardochai Bondi.

Herausgegeben und besorgt

von der

Israelitischen Haupt- und Freischule zu Deßau,

zum Besten dieser Anstalt.

Deßau,
bei M. Philippsohn.
1812.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

L. as. 96 ?

96 R

inderei
Steckeler
löchstädt

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Bondi, Simon

Or Estēr oder Beleuchtung der im Talmud von Babylon und Jerusalem in den Targumim und Midraschim vorkommenden fremden besonders lateinischen Wörtern = Or Estēr we-hû' bē'ûr maspîq le-millôt zārôt û-velûlôt han-nim□ā'ôt be-Talmûd bavlî w-îrûšalmî

Dessau 1812

L.as. 96 s
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10571807-1